EURÓPA
TEKÍNTETE

Jelenvaló

Természeti, Míveleti, és Kormányi

Állapotjában.

Szerkéztette

DÓCZY JÓSEF,

Cziszterczi Rendű Szerzetes Pap;

Austriában a' ligetes Völgyi Sz. Kereszt', Honnában Sz. Gotthárd' Monostorának tagja.

Az egész Munkához Európa földképe járúl Magyar nyelven.

IV. Kötet.

BELGIUM, HOLLANDIÁVAL. ITALIÁBÓL: LOMBARD-SARD-MODEN-LUCCA-TOSCANA TARTOMÁNYOK.

Bétsben,

Nyomtattatott Nemes Haykul Antal betűivel.

1829.

Belgium.

I. Szakasz.

Belgium Királyság. (Hollandia.)

I. Osztály.

§. 1.

Belgium, Niederland, melly sok izben Holland Országnak is neveztetik, tsak 1815-ben támadott Hollandiából, vagy is Belgiumnak éjszaki részéből, és az Ausztriai Belgiumból, vagy is Belgiumnak déli részéből, mellyek egy Országban, vagy is Királyságban foglalódtak öszve. Holandia az előtt maga egy Ország volt, melly tovább 200 esztendőnél köz-Kormány által vezéreltetett (Respublica) 1806 Királyságra emeltetett, és 1810 Frantziával egybe kaptsoltatott, a' déli Belgium az Ultrajectumi (Utrecht) békesség-kötésben Austriának jutott, és a' Campo-Formio béli frigy kötésben Frantziának engedtetett által. A' Bétsi gyűlet 1815-ben annak sorsát vég képen el intézte, hogy t. i. Hollandiával kaptsoltatnék egybe, a' mitől fogva az addig uralkodó Hollandi Fejedelem Belgiumi Király tzímét viseli.

Az új Kormányi szerzés által, melly Kis-Asszony hava 24-kén 1815-ben hirdettetett, Belgium 18 tartományi kerületekre van ki osztva, mellyek e' következendők:

1) Hollandia, melly az éjszakira, és délire választatik.

2) Utrecht.
3) Gelderland.
4) Overyssel.
5) Drenthe.
6) Friesland.
7) Gröningen.
8) Zeeland.
9) Nordbrabant.
10) Antverpia.
11) Südbrabant.
12) Ostflandern.
13) Westflandern.
14) Hennegau.
15) Namur.
16) Lüttigh.
17) Limburg.
18) A' Luxemburgi Nagy Hertzegség, mellynek Belgiumhoz lett kaptsolata 1814-ben e' képen történt meg.

A' Belgiumi Király 1814-ban a' Burkussal tett alku erejében a' következendő német birtokairól le mondott u. m. Dietz, Dullenburg, Siegen, Beilstein, Hadamar, Fulda, Corvey, és Hörten tartományokról, 's azokat a' Burkus Koronának engedte. Mivel azomban az elsőbbiekkel bizonyos kötések voltak egyben kaptsolva, mellyeket a' mostani Király, mint Föje az Ottoi Lineának a' Nassau-nemből, a' Wallrami Linea Elejivel tett, 's az előbbeni austriai Belgiumot pedig, és Lovaniumot Német Országtól el kellene választani, 's egyszersmind arányosnak látzanék, Német Országnak Belgiummal való kaptsolatját egészlen fel nem bontani, hanem fő képen Luxemburgot, mint Német Ország homlok falát frigyes erősséggé tenni, az előbbeni Luxemburgi Hertzegség német Nagy Hertzegi rangba emeltetett; 's ennek van 11-ik szava, és pedig a' végzésre tekíntve 3 szavazattal, 's minden jussal, 's örökösi alku-törvényel bir, mellyek a' Nassau háznak két Lineái közt állottak. Ezen kivűl vannak Belgiumnak, a' vidéki világ részeiben is jeles birtokai.

A' Belgiumi Királyi birodalom (Regnum belgicum) a' földírati abroszon 49° és 53° éjsz. szél. közt és 20° és 25° hosz közt fekszik. Nagysága 1164 □m. A' déli rész 10 tartományból, az éjszaki 8-ból áll. Az éjszaki tenger partosán fekszik Frantziától éjszakra, Német Országtól nyúgotra. Ezen két Országoknál lapossabban fekszik, 's azért nyerte talám a' Niederland (alatsonytartomány) nevet. Hajdon Német Országhoz tartozott, azért is alsó Német Országnak (Germania inferior) hívattatott, és annak Burgundi kerületét képelte. V Károly Tsászár alatt 1500-ban Spanyol Birodalomba került, de nem sokára azután a' 7 éjszaki megyék el szakasztották magokat a' katholika Anyaszentegyháztól, és Spanyol Országtól, és egy tulajdon köz-kormányt formáltak magok közt, az egyesült Bataviai Belgium név alatt, a' déli Belgiumi tartományok ellenére, mellyek a' katholika hitben álhatatosok maradtak, és a' Spanyol, utóbb pedig Austriai Belgium név alatt Német Országnak Burgundi kerületét képelte, miglen a' Lünevillei frigy kötésben Frantziának esett, 's 1815-ben a' mint mondánk ismét egyben kaptsoltatván új Országgá vált.

§. 2.

Alapa tulajdonságai.

Átaljában véve alapa ezen tartománynak termékeny, és részint különösen jó. Tsak nem egészlen róna, és lapos, leginkább éjszaki, és nyúgoti részén; a' hol a' száraz alatsonabb, mint a' tenger, és nyúgoti részén 14—30 könyök magasságú homok halmok, és gátok által oltalmaztatik, mellyeknek fenn tartása igen sokba kerül. Találni abban sok posványos, és torfás vidékeket is, mellyek sok tsatornákkal keresztül metzödnek, mellyek partjain a' tájék bizonyos, halmokkal zárt megyékre (Polder) osztatik; mellyekből a' víz merítő malmok által huzattatik fel a' magasabban fekvő tsatornákba. A'

legalatsonabb tájjékok: Gröningen, Friesland, Holland, Zeeland, és Nyúgoti-Flandria. A' keleti vidékeken, mellyek Német Ország felé feküsznek, alapja valamivel magasabb, 's részint pusztás, és homokos, szemlélni dombokat is, a' mellyek mindazonáltal hegy nevet nem érdemlenek. Legdéliebb részei: Hennegau, Namur, Lovanium, és Luxemburg, legmagasabbak, és erdők is találtatnak azokban, leginkább Luxemburgban, a' hová egy része az Ardennen-erdőségnek tartozik, melly Frantziából a' Luxenburgi, és Lovaniumi (Lüttich) kerűletekbe terjed.

§. 3.

Vizek.

Ezen tartomány sok hajózható folyó vizektől nedvesítetik, mellyek többnyire idegen vidékekről folynak bé, 's itt futásokat el végezik. Mellyek közt a' legnevezetesebbek:

1) A' Rhenus (Rhein) melly a' Klevei hertzegségből a' frigyes Belgiumban folyik, 's azután két ágra szakad, mellynek Délie-Waal név alatt isméretes, 's utóbb a' Maas folyóval egyeledik. Ejszaki ága Arnheimnál ismét két részre osztódik, mellynek jobb kara új Ysselnek hivattatik, ez magát Doesburgnál öszve kaptsolja az ó Yssellel, 's azután be ömled a' Zuyder tóba; a' másik ág ismét fel osztódik Wykby Duerstadnál, mellynek egyik része Leck nevet hordoz, és a' Waasba dűl, a' másik meg tartya a' Rhenus (Rajna) nevet, ettől Utrechtnél újra egy ág el szakad Vecht névvel, melly a' Zuydertóba folyik. A' másik, melly Rajna marad, által úszik Leiden-en, a' hol egy árokhoz hasonlit. Ezen megkevesült folyó végre Katvykop Rhin-hez érkezvén 3 órára Leidentől, a' hol a' Rajna még ezen század elején a' homokba el tünt; mivel a' fel emelkedett gátok, a' Rhenusnak jelen való torkolatját Katwyk op Zee mellett el

fojtották. Tsak kevés esztendőktől fogva vezettettek a' Rhenus ágazati egy tsatornában öszve, melly által annak kifolyása meggátoltatik.

2) A' Maas, melly Frantziából jön, Namurnál a' Sambre, Lovaniumnál az Ourthe, és Roermondenél a' Roer folyókat magába fogadja, 's minekutánna a' Waallal egybe foly, Merve nevet vesz fel, és Brielnél, a' hol igen széles, ismét előbbeni Maas nevét viszsza veszi, 's végre sokszori többre ágazások, 's új öszve folyások után, az éjszaki tengerbe szakad.

3) A' Schelde, melly Frantziából lép által, meg szaporodik a' Lys, Dender, és Rupel folyókkal, két ágra válván, mellynek egyike: keleti, a' másika nyúgoti Schelde, ('s ez az utolsó Hontnak is hívattatik) végtére, minekutánna a' tengerbe tolakodása miatt inkább egy tenger öblhöz, mintsem folyóhoz hasonlóvá lesz, Veerenél, és Vliessingennél az éjszaki tengerbe jut. A' Rupel víze származik a' Dyle, nagy, és kis Nethe folyók egyeletéből. Az Ems, és Mosel is által tsavarognak egy kis részén Belgiumnak.

Tsatornák.

Nagyobb része a' lap-tartományoknak keresztűl, katsul van metzve víz tsatornákkal, mellyeknek partjain közönségesen a' legszebb séta-fásokat, 's a' legkellemetesebb kerteket, és mulató házakat szemlélni. A' hajók, mellyek ezen tsatornákon közönségesen fel, 's alá úszkálnak Trekschuit nevet hordoznak, 's lovak által húzattatnak.

Tók.

Jegyzésre méltók a' tavak közt:

1) A' Zuyder-tó, öble az éjszaki tengernek 60 □ m.

2) A' Harlemi tenger, kerület foglalata 33,000 hód (Morgen) egy tó, a' melly az ij víze által a'

Zuyder-tóval kötetbe áll; amannak ki folyása, melly mind a' kettőt egybe kaptsolya, Pampusnak hívattatik.

3) A' Biesbosch, egy tenger öböl, vagy is tó, Dordrecht, és Gertruydenberg közt, mellyben a' Merwe belé folyik.

4) A' Dollart, tenger öböl a' keleti friesland (Német kerület), és Gröningen közt. Ez, színte úgy, mint a' Zuydertó, és Biesbosch a' szárazból támadott a' 13-ik században, mellyet a' bé ható tenger el nyelt. Ejszaki részén Belgiumnak hijánya van a' kút-forrásoknak.

§. 4.

Termékenység.

Ezen tartomány a' legszebb, és míveltebb országok számába tartozik, melly nagy kintseit birja a' termékenységnek, száma, a' szép, és nagy faluknak, mező, és szabad városoknak (leginkább Hollandiában olly nagy, hogy akár melly más hasonló szűk tájjékon annak mását nem találhatni. Leg jelesebb termésel: derék szarvas marha, a' honnét is sok sajt, és vaj vitetik onnét ki. Átaljában jobban kedveznek a' marha nevelésnek a' lapos vidékek, mint a' szántás-vetésnek, éjszaki, és déli Holland, Gröningen, és Utrecht esztendőnként 140 miliom font sajtot készítenek. A' vaj értékét 24 miliom forintra betsülik. Juhok, igen finom gyapjúval, ezektől származik ama híres Limburgi sajt; ló, sertvés, vad baromfi, méh-szaporítás; a' sok hal a' folyókban, tavakban, és partosokban, leghiresebb a' Doggersbanki halászat. Gabona; (melly az éjszaki tájjékon szűkebben terem), főképen Flandriában, és Brabantziában, a' hol a' legjobb búza termesztetik, minden nemű főzelék. Len, és kender, (legszebb Flandriában, és Brabantziában.) Répa, dohány, komló, krapp (festő fű) leginkább Seelandban. Fa-gyűmölts. A' kerti mívelés igen derekas, semmi

Országban nem olly sikeres a' virágmívelet, és virág-kereskedés, mint Hollandiában. Bor, a' Maas, és Mosel folytában. Erdőség, leginkább a' Luxenburgi, Namuri, Hennegaui, és Lüttichi kerületekben; a' mélyebben fekvő tartományokban mindazonáltal a' tenger mellett éppen semmi erdők nintsenek. Ásványokra nézve, az éjszaki tájjék szegény, egyedűl torfát lelni ott, a' melly különös jó ságú; és igen nagy bőségű, van agyag, és pípa-föld, só a' tenger vizéből készítetik. Gazdagabbak a' déli tartományok, a' hol vas, ólom, réz, galamia, kénkő, kő-szén, mész, márvány; értz-víz, és több hasonló ajándéki a' természetnek el hintve találtatnak.

§. 5.

Lakosok.

Nagysága, és népessége átaljában a' Belgiumi Birtokoknak: 5476 föld-irati □ m., 12,218,800 Lakossal, (1823) tudni illik:

A' Belgiumi Királyság:	1,197 □ m.	5,575,500	Lak.
Keleti india . . .	3,769 □ m.	6,538,300	Lak.
Afrika	5 □ m.	15,000	Lak.
Keleti-india Surinammal	505 □ m.	90,000	Lak.

Szorgalom.

Némelly kerületekben a' munkásság különös a' népség közt. Igen jó gyólts-fábrikák vannak, és a' legszebb vászon-fehérítők, derék tsipke, és tzérna fábrikák, készűl Batisgyolts, szemlélni igen számas posztós műhelyeket, különösen Limburgban, a' hol is jobb posztó készíttetik, mint Angliában. Vannak továbbá: gyapjú, pamut, selyem, értz, dohány, bőr, papíros, pípa-fábrikák, tzúkor főzők, viaszfejérítők, üveg huták, és tagválasztó műhelyek, a' hol kánfor, választó víz, finom olajok, és festékek készítetnek. A' kár melly tekíntetben légyenek még

is a' Belgiumi posztó fábrikák, sokkal nagyobbak voltak azok a' 13 században, és a' következendőkbe, melly által Gandavum (Gent) Brügge, és Antverpia a' leggazdagabb váorosk lettek Európában. Kereskedése egyébbkor ezen országnak, legvirágzobb volt az Angoloké után, de a' frantz támadástól, és Frantziával történt öszve kaptsolatától fogva, 's a' miolta gyarmatait el vesztette, igen meg silányult. A' Támadás előtt 7000 hajókat foglalt, és minden tengereken ki volt terjedve. Egyedűl a' fűszerszámmal való kereskedés hajtott 1780-ban a' Hollandi-keleti indiai társaságnak 7,602,000 forint tiszta nyereséget. Mostanában, a' midőn ezen Ország tulajdon lábaira viszsza állott, az Austriai Belgium 's a' Lovaniumi Püspöki jószág által meg nagyobbítatván, gyarmatait is viszsza nyervén az Angoloktól, (Caps, Demerary, Esseqvebo, és Berbiae, ha ki vétetik) a' kereskedés újra kezd virágozni. A' mind eddig jeles gazdagsága a' Hollandoknak, tehetőségek, és szorgalmok, alkalmatos fekvések a' hajózásra, a' sok víz tsatornák, a' jó útak tsak nem minden vidéken, mellyek által az Ország belső részei olly könyen kaptsolatban tartatnak, a' kereskedést majd tsak hamar nagyobb virágzásra emelik. A' halászatok, mellyeket a' Hollandok és Belgák távoli tengereken űznek, nagy sikerűek, p. o. a' hering fogás a' Shetlandi szigeteken, a' tőke hal fogás Islandiánál, és a' tzethal fogás a' Spitzbergi szigeteknél, és Davis útjánál. Végre a' malmok épitésében a' Hollandok fellül halladnak mind eddig, minden nemzeteket.

Nyelv és Nemzetség.

Hollandok, vagy is Batavok, német eredetűek, tulajdon nyelvek van, melly az al Szászokéval atyafi 1,690,000. Friesek, Frieslandban, és a' kis szigeteken, mint egy 145,000. Wallonok, vagy Belgák, a' kikhez tartoznak a' Luckerek is, frantz származatúak, kiknek nyelvek romlott frantz beszéd módja, 3,560,500. Németek: 500,000. Sidók: 80,000.

Hit-vallás.

Déli tartományiban legnagyobb része a' Lakosoknak katholikus, éjszakiban pedig jobbára Reformatus. Száma a' katholikusoknak: 3,414,500, 1 Érsek, 4 Püspök, 3 helytartó, 6 Esperestek alatt 3,032 községgel. A' Janzenistáknak van: 1 Érseke, 1 Püspöke, 51 Temploma, 74 Predikátora. A' Reformatusok száma: 1,650,000, 44 Rend, 1,220 Pásztorság, 1448 Predikátor. Wallonok 55000, 50 községgel, 90 predikátorral. Lutheranok, Saltzburgerek, és Hernhutherek 320,000; 53 templomokkal, tsak az éjszaki vidéken. Mennoniták 115,000; 194 községgel; 312 predikátorral. Remonstransok: 38,000. 2 Rendben, 34 Községben, 45 predikátorral. Rheinsbergiek, Kantziánok 14,500, Anabaptisták 2,500. Presbyterianok 650, Görögök, Űrmények 50; 'Sidók 80,000.

A' legújabb törvény szerínt valamenyi Hit vallás béli tagoknak egy forma polgári, és kormányi jussa van, és egyformán választathatnak minden méltóságokra, tisztségekre, és szolgállatokra.

§. 6.

Kormány.

A' Kormány most magán Uradalmi, a' Királyi korona örökös a' férfijúi ágban az első szülőtség Rendében; a' mostani uralkodó Király I Wilhelm Fridrik, szül, 24. Aug. 1772; következett Attya után. V Wilhelm (mint Nassaui Oraniai Hertzeg) után; 9. April 1816-ban. A' férfijúi ág hijányában, az Oraniai Nassau Háznak, a' Korona a' Király első szülött Leányára, vagy ennek kori halála után az előbb szülőttség rende szerént, az idősebbre. Ha a' Királynak Leánya sints; a' legöregebb Leány a' legöregebb le származó Lineájából az utolsó Királynak által viszi a' Királyi méltóságot maga házára; és hogy ha előbb meg hal, személlyét

maradéki viselik. Ha pedig nem volna férfijui le szálló ága az utolsó Királynak, akkor a' legöregebb aszszonyi le szálló Linea örökösül, úgy mindazonáltal, hogy a' férfijúi ág az aszszonyinak, és az öregebb a' fijatalabbnak, és mindenik ágban a' férfijak az aszszonyoknak, 's az öregebb a' fijatalabbnak elejbe tétetnek. A' Király nem viselhet idegen koronát. A' kormány szék nem vitetőd hetik az Országon kívűl. A' Királynak esztendeji jövedelme 2,400,000 forint az Ország ládájából. Nyári, és téli lakások készítetnek számára, azomba mind egyikének fenn tartására nem lehet az Ország erszényéből többet költeni esztendőnként 100,000 forintnál. Egy özvegy Királynénak esztendeji fizetése 150,000 forint. A' Királynak első szülött fija, vagy is korona hertzeg, Oraniai Fejedelem nevet visel; a' ki most Fridrik, György, Lajos, szül. 6. Detz. 1792, és esztendeji jövedelme 100 ezer forint, a' minekutánna 18 esztendőt ért. Ha pedig meg házasodik, két annyit nyer. Ember kort ér 18 esztendőt bé töltvén. A' kis kori Király védjei (tutorai) a' Királyi ház köztagjai, és néhány Ország Nagyai. A' Király kiskorasága alatt a' Hatalmat egy kormányos, vagy Igazgató gyakorolja. A' köz Ország-Nagyai, kik a' Belgiumi népség személyét viselik, 2 Kamarákból állanak. Az egyike azoknak 110 köztagot számol, kik a' tartományi kerületekből választatnak ki, 's üléseik nyilván valók.

A' másik, melly az első nevet viseli nem vehet fel többet 60 tagnál, se kevesebbet 40-nél, a' kiknek 40 esztendőseknek kell lenni, és a' Királytól neveztetnek ki egész élletekre. Mind a' két kamarák tzíme, nemes tehetőségű Urak. A' tartományi kerületek állanak a' következendő 3 Rendekből, a' Lovas Nemességből, a' városokból, és parasztokból. Az Országi Ministereknek űlések van mind a' két kamarában, vagy tulajdon Ministeri rangjokra tekíntve, a' melly esetben tsak tanátsló szavok van, vagy mint köz tagoknak. A' Király intézetit a' második kamarához küldi, melly is azt meg erősítés végett

az elsőhez küldi. A' fő ország-nagyainak van jussok, a' Király elejbe tenni intézeteiket, 's ezen esetben az első elő adás a' második kamarát illeti. Az ország-nagyai váltózva gyülekeznek öszve a' két Királyi Lak-városokban (Residentia). Az itélet a' Király részéről, és nevében mondatik ki. Egy közönséges polgári törvény, kereskedő, büntető törvény könyv, úgy a' birói hatalomról is egybe irt, és a' törvényi ügyellet módjáról öszve szerkeztetett iromány adassék ki. A' jószágok bé húzása semmi esetben se lehetséges. Minden halálos itéletekben a' gonosztételt, és az arra használt törvényi tzikelyt meg kell jelenteni nyilván. Minden polgári itélleteknél fel kell jelelni a' végzés alap-okait. Egy leg főbb Itéllő szék áll az egész országban ezen név alatt: Belgium fő Tanátsa.

Minden tartománynak van egy Itéllő-széke, valamint halálos, és polgári itéllő széke is. Tellyes szabadsága van minden vallásnak, és egyenlő védelem szolgáltatik minden isteni tisztelet nemének. Minden hitvallás tagjai ugyan azon polgári, és kormányi jusokkal élnek, és egy forma számtartása kinek kinek a' méltóságokra, tisztségekre, és szolgállatokra. Békesség idején a' katonaságnak ötöd része szabadon botsájtatik. Az új törvénynek megerősítésére a' Király nevezett ki minden Tanátsosokat, és Tisztségeket.

A' Királyi udvari tisztség mind a' két királyi, Lak helyben, Haag-ban, és Brüssel-ben (Bruxellae) egy udvari marsalli tisztségből, a' Nagytisztekből, egy fő marsalból, fő kamarásból, fő Lovászmesterből, fő vadászmesterből, és udvari marsalból e' a' t. áll.

Érdem Rendek.

1815, 30. April, meg újítá a' Király a' katonai Wilhelm-rendet, a' megkülömböztetett érdemek jutalmazására a' szárazon, és tengeren szolgáló hadi nép számára.

1815, Septemb. a' Király egy új polgári érdem rendet állított fel: Oroszlányrend név alatt; melly nagy keresztesekből, komandőrekből, Lovasokból, és bajtársokból áll. A' Rend jelén ezen körül írás olvastatik: Virtus nobilitat. (Az erkölts nemesít).

A' Ministerium 2 Országi-Ministerből áll, egy igazság szolgáltató, egy kül-dolgi, egy tengeri, egy bel-dolgi, egy pénz dolgi, egy gáti, és tsatornai, egy köz-oktatmányi Ministerekből: hozzá tartoznak még: a' hadi-osztály fő Biztosa, az Ország titoknokja, és 4 fő intézők, a' kereskedés, és gyarmatok, a' közbe vetett adók, a' kiséretek, és szabadság 's a' katholika Tanítás számára. Az Igassági, pénz dolgi, és beldolgi Ministerek Brüsselben a' többiek Haagban lakjanak. Az Ország Tanátsa 46 tagból áll.

Rendi Különbbség:

A' Nemesség száma: 4,800, kik közt bé írott vitézek 840. Polgárok: 2,129,000; 178 városokban, kiknek jussok van választottakat küldeni a' tartományi városokhoz: 's egyébb 255 szabad, és mező városokban. Parasztok: 5,441,700.

Mívelt szint-alapa az éjszaki tartományokban: 1,313,415 hód (morgen) mellyből 375,000, gabona föld, 150,000 eleség, és festő fű alá való, 700,000 rét, és legelő, 88,415 hód gyümöltsös, és fás. A' déli tartományokban; 7,109,057 hód (Arpens) t. i. 3,500,000 gabona föld, 1,300,000, rét, és legelő, 400,000 kert alá; 1,004,669 hód erdő. Egy Morgen hód föld Hollandiában vet 4 bétsi mérőt, és 7 kis mászlit. Egy Flandriai Arpens hód vet 3 bétsi mérőt, és 14 kis mászl.

Lakhelyek.

254 város, 149 mező város, 4,117 községek, 7,656 faluk, és tanyák. Innét hatával vévén a' személyeket: 915,450 házak.

Jelesebb városok:

Amsterdam, 198,000 Lak. Királyi Lak-város: Brüssel 75,086 Lak. Gandavum (Gent) 60,775 Lak. Antverpia 60,057 Lak. Rotterdam 59,000 Lak. Lovanium (Lüttich) 46,983 Lak. Királyi Lak-város Hága 44,000. Brügge 34,245 Lak. Utrecht 33,700 Lak. Leyda 28,600 Lak. — Gröninga 26,042 Lak. Löven 25,400 Lak. Doornik 23,256 Lak. Haarlem 21,200 Lak. Mechlinia (Mecheln) 19,975 Lakossal.

A' Nép természeti és erköltsi tulajdonságiról a' kötet végén fogunk észre vételeket tenni. A' tudományi ötlökről pedig annak elő forduló alkalmas helyein fogunk bővebben emlékezni. Azomba mennyire hágott légyen a' tudományi mívelet Belgiumban; el halgatván régi ditsősségét a' Musák Országában, tsak átaljába jelelem itt fel számát a' tudományi intézeteknek, mellyek ezen országban még most is fenn-állanak u. m., 6 Universitás, 4 Atheneum, 106 Kollegiumok, és deák oskolák, 72 tanult Társaságok, 2 Oskolák a' köz-tiszti szolgálatok készületére.

Hadi ereje (1823) a' szárazon: állandó hadi sereg 43,297 fő, nemzeti katonaság 25,500. Politziai lovasság 675, öszveséggel 69,472 fő. Az állandó sereg áll 28,710 gyalogságból, 3352 Lovasságból, 2105 ágyusokból, 9130 gyarmatosokból, 1825-ben a' szárazon szolgáló sereg 40000 főből állott nemzeti Katonaság nékül. Belgiumban vannak 47 fő erősségek.

Tengeri ereje, 76 vitorla 2,296 ágyúval, mellyek közt: 14 Linea hajó, 22 Fregata, 8 korvetta, és 6 Brigg. Ezek a' Helderi Vliessingeni és Antverpi hadi rév-partokban nyúgosznak.

Ország jövedelme 1821, 49,901,894 forint ezüstb. Ki adás: 1821, 58,761,848 forint ezüstben.

Belgium tzímere: Közepén egy oroszlány egy kötés nyillal, vagy is négyszegletű formákkal, mel-

lyek képzelik a' 18 egybe kaptsolt tartományokat, ezen alá irással: Je maintiendrai (meg fogom tartani).

II. Osztály.

Helyi felosztása és leirása.

1. Hollandia tartomány 98 □ m.

Ezen tartomány, melly 43 □ m. foglal és 359098 Lakost táplál, igen jól mívelletett, és tele van szép városokkal, 's falukkal. Mélyebben fekszik, mint a' tenger, azért is a' fövenyes halmok mellett, töltések által kell azt a' tenger bé hatása ellen oltalmazni, és kevesebbé alkalmatos a' gabona termesztésre, mint a' marha nevelésre, melly is igen jó karban van. Hegyet és dombot itt épen nem találni. Két kormányra osztatik u. m. az éjszaki, és déli Hollandiára. Az éjszakiban következendő jeles helyek vagynak:

1) Amsterdam, (Amstelodamum) fő városa az egész országnak, legsikeresebb kereskedő város, London után, egész Európában, az Amstel, és Y vizek partyán fekszik, 52° 22′ 5″ éjsz. szél. és 22° 30′ 8″ kel. hosz. alatt. A' város alapa fél hóldat képel, mellynek két szarvai az Y víz felé nyujtódnak, és a' rév-partot magokba zárják; több bástyák körülik azt, 's egy koszorút formálnak, melly egy széles tsatornával bé van foglalva, falai le rontattak, 's az a' helyébe készült séta bástyák, és sántz-töltések, mellyeken a' kertek egymást érik, fákkal ültettek bé. A' szárazi részről 8 kapuja van a' városnak, hoszszú fel vonó hídakkal, és 3 ajtótskákkal, mellyek egyedül a' séta bástyákra szolgálnak, szinalapa a' városnak foglal 892 hollandi hódat (morgen) kerülete tesz 18790 föld-irati lépést. Az Amstel

folyó első bé tsúsztába két felé osztya a' várost, az óra és újra, számos tsatornák futnak az utzákon által és 90 szigeteket formálnak, mellyek 280 részint izmos, részint fa hídak által kaptsoltatnak öszve: jelesebbek a' hídak közt: a' Hoope sluys, 35 ivzatra, 660 láb hoszszú és 70 széles; az új híd; 's a' régi hid 300 láb hoszszú, 's mind úgy vannak tsinálva, hogy a' sajkák, és ladikok azok alatt által evedzhetnek. A' tsatornák mind álló vizek, tsak két malmok által tétetnek szünetlen mozdulatba, és nagy gondal tisztogattatnak, de e' mellett is szenved egésségе a' Lakosoknak azok gőze által. Se az Y, se az Amstel vizét nem lehet inni, ivó vizet vagy a' Vecht folyóból hoznak bárkákon, vagy víz-vermekbe gyűjtik az eső vizeket.

Az alap, mellyen Amsterdám áll, valaha tsupa torfa posvány vólt, házat se lehetett épiteni, míglen sok tzövekek, és gerendák fenekűl nem tétettek. Illyen alapon állanak valamenyi házak, mellyeknek száma, a' templomokon, és köz épületeken kivűl, a' városban 25244, 's annak körvidékiben 1156 jobbára égett kőből, kevés van 4 szegeletű kövekből. Nem találni azok közt palotát, mint egyéb nagy fő városokban; átaljában egy formák az épületek: a' mi a' Hollándok' erkőltsi vonatival igen meg egyez: sehol nem látni külső pompaságot; mindenütt egyszerűség, és hollandi tisztaság. Az utzák, 's azok mellék ösvénnyi jól ki vagynak rakva; és nagy költséggel tartatnak jó állapotban, a' partok és némelly nyilthellyek fákkal vannak béűltetve, a' mellyek mindazonáltal Amsterdám földjén tsak alig zöldellenek.

A' legszebb nyilt piatzok, mellyek száma 12; a' töltés, és az új piatz, az útzák, és partok közt: a' Heeren és Keizersgragt; a' Cingle, és Princegragt legjobban épűltek, és legéltesebbek. A' köz épületek közt kitünnek a' városháza, melly ezelőtt a' Királyi palota vólt, és legropantabb épület egész Hollandiában, közepén fekszik a' töltésnek, alapa 13659 fenék gerendából áll, formája mintegy hosz-

szas Parallelogram, két emeletű; két homloka 282, oldalai pedig 222 és mélysége 60 lábnyi. Közepén az épületnek emelkedik egy boltozott gömb, mellyből egy helyes torony áll ki egy mesterséges harang musika szerrel. A' homlok elők igen nagy kép oszlopokkal díszesíttetnek márványból. Száláiban sok remek munkáit találni Rembrandnak, és Dyknak, egy részében a' nagy gonoszok fog háza van, 's a' felső emeletben a' Tanáts gyűl öszve. A' tengeri tisztség épülete a' Fluveeli vár töltésen. A' keleti indiai társaság háza, a' Hoogstratban. A' nyúgoti indiai társaság háza a' Cingelben. A' Lombard. A' hollandi Királyi játékszín. A' szép Felix meritis társaság épülete, a' Keizersgragtban, mellynek homloka négy szegű kövekből épült, 80 láb magos és 26 láb széles, korinthi oszlopokkal ékesítve, abban van a' nagy Concert szála, mellyben 900 ember el fér, a' könyvtár, a' tagválasztó műhely, a' természet tudományi szer-tár, a' rajzoló szála, a' tsillag visgáló, és oszloptár. Továbbá épületei a': Concordia, Libertas, Doctrina és Amicitia tzímű társaságoknak. A' Museum, egy 600 tagokból álló intézet: a' hol az olvasásra legméltóbb hazai, és külföldi irományok tartatnak, a' 8 tornyok.

A' templomok közt legjelesebb a' régi a' Warmorstraatban, a' hol Hemskerk Admiral koporsója van. Itt nevezetes a' harang játék 36 harangokkal, mellyek együtt 331 mását, 23 fontot nyomnak; az új templom, híres a' Ruyter, és Bentink, 's Galen Admirálok sír-helyéről, a' déli, nyúgoti, és éjszaki templom, úgy a' portugalli 'Sidok sinagogája. Továbbá a' pénz váltó a' Rockin útzán, egy hosszú 4 szeglet.

Az Y partján lévő rév-part, egy a' város legszebb vidékei közűl, bele fér mint egy ezer hajó, azomba a' terhes hajók a' két sor tzövekeken túl, mellyek a' tulajdon rév-partok előtt vannak le verve, és nehány láb magasságra a' vízből ki állanak, kéntelenittetnek vas matskát vetni. Ugyan annak partján fekszik a' Kattenburg szigetben ama látni

méltó fegyver ház, és a' tengeri-tisztségi tár hajó építőivel. Oostenburg szigetén a' keletindiai társaság portéka tsűre tulajdon hajó-építőjével. A' révpart tisztítására szolgál a' meritő erő-mív, melly szünetlen mozdulatban van, 's a' hajóknak a' Pampuson való által segítésére a' rév-partba használtatnak a' hajó-erő mívek. A' merítő malom hollandi találmány, meggátolja a' rév-part bé iszaposodását, négy szegletű forma, 's a' vízen úszkál. Belöl két ló hajt egy malmot, melly két kerék által az iszapot, és agyagot a' fenékről ki szedi, és egy tartalékba önti. Ez által egy órában 25 ladikot is meg töltenek. A' hajó-erő mív egy nagy üres mív, a' legtartósabb fából; 's hoszszába két felé osztva, kivűl 4 szegletű, belöl fél tojás formájú, úgy hogy mind a' két fél, ha egybe kaptsoltatnak, a' hajó alsó részéhez illik. A' midőn egy hajót a' Pampuson által akarnak tenni ezzel élnek.

Lakosi számát a' városnak mindenik föld-iró máskép teszi, a' legújabbak közt 223,000-re látzik az menni, a' kik közt 44,000 katholicus, 1799-től fogva 1806-ig több ember holt meg a' városban, 24674-el, mint a' mennyi született. A' tanáts 36 Senatorból áll, és 3 titoknokból. A' polgári és vigyázati intézetek mind jó rendben vannak, 2800 lámpások világítnak éjjel az útzákon. Mind eddig egy volt Amsterdam Európa leggazdagabb városiból; és még most is az néműnémű képpen, noha régi fényét el vesztette. Dolgai az itteni kalmároknak nagy sikerűek voltak, rév-partjaiban szünetlen számos vitorlák lobogtak minden részeiből a' földnek, és 1698 esztendőben még 2986 hajók úsztak bé abba. Igen sok kereskedő házai vannak most is; Bankja régi hitelességét meg tartja; a' váltó-által járó, és portéka kereskedés még mindég eleven, és most ismét kezd régi fényére viszsza térni. Igen sok fábrikákat lelni itten, több értzi műhelyeken kivűl vannak: viasz és gyólts fejéritő, dohány, üveg, bőr, selyem, szőnyeg, gyapjú fábrikák, kánfor, és pórits finomítók, tzúkor-főzők, tzino-

brium, kénkő, választó víz, és portzellán fábrikák, gyémánt pallérozók, hajó építők, nagy számú gabona, olaj, és kalló-malmok. Egy vásár (Messe, Kermes) 3 hétig tart Septemberben, más kettő 15 napokig. A' közönséges portéka, és termés adásvevésére különös épületek, és vásárnapok vannak rendelve, emlékezetes itt azon kivül a' hal vásár.

Templomok: A' katholikusoknak Amsterdámban 16 szentegyháza vagyon. A' Reformátusoknak 13. A' Presbyterianoknak 1 temploma, az Episkopáloknak 1 Kápolnája, Remonstransoknak 1 temploma, a' Lutheranoknak 3, az Anabaptistáknak 2. A' morva atyafiaknak 1, a' Jansenistáknak 5, az Örményeknek 1, a' Görögöknek 1, a' 'Sidóknak 5 Sinagógája. Az említett tudományi intézeteken vannak itt még tobb könyv-tárok mesterségi-gyüjtemények és kép-tárok, részint nyilt szálákban, részint pedig magán birtokosok házaikban. A' füvész kert egyszersmind mulató hely a' polgárok számára, igen gazdag, leginkább foki-növevényekkel. A' nevendék házak közt legjelesebbek: az Atheneum, Gymnasium, és hajózási oskola, találtatnak e'felett több nevelő, és érdemfizető intézetek, polgári, és népi oskolák, számos szegény házak, 6 árva házak, több jó tévő egyesülések, u. m. a' felebaráti szeretet társasága a' vízbe merültek, és más szerentsétlenek szabadítására, egy társaság a' köz-haszonra, sok ispotályok, mellyek közt nezezetesebbek: a' Péter, Lazar-, György-, Irgalmas-, Özvegyek-, Öregek-, Walloni-, Lutheran-, Angol-, éltes férfiak, és asszonyok, és a' Benigni-Ispitályok, mellyek különösen jól el vannak rendelve, egy bódultak háza, egy jobbító ház, és több fog-házak; az öszve gyüjtött kegyes alkotmányok 1792, majd 2 miliom esztendei jövedelemre vergődtek. Van 30 könyv-nyomtató. —

Mulatságaik az Amsterdámiaknak hasonló más egyébb nagy városiakéhoz: tsak hogy a' pompásság nem fér annyira a' Hollandokhoz, a' kik az együgyűséget természettől jobban kedvellik. Nemzeti

mulatság ott télen a' tsuszkálás, és a' buzogány, melly tsak éjszaki Hollandiában szokott játék. A' hajófutás, és sebes evezés vetélkedésből, mulatságok ugyan a' Hollandoknak, de nem olly nagy gráditsban, mint a' Velentzeieknél. A' legjelesebb sétahelyek az Y folyó partosai, fő kép a' Kattenburgi szigeten, a' Heeren, és Keizersgragt, a' Diemi tenger, a' hol szép major házak, és kertek vannak, az új ültetés, a' bástya séták; a' sétakotsizások Seeburgban. Úgy látszik, hogy ezen város lakosai is már, kezdenek bele izleni egyébb nagy városok mulatságaiban. Három játék szín találtatik a' városban. Az Olasznémetben, és Felix meritis szálában fényes Concertek szoktak adatni. A' Bástya helyeket ritkán látogatják a' nagyobb rangú személyek; inkább mennek azok a' város körül fekvő kertekbe, a' hol felséges mulató házakat birnak hollandi izletben, a' köznép, mint több egyébb nemzetnél, a' kortsmákban találja mulatságát. A' vendég fogadók ezen gazdag városban hasonlók egyébb Európai fő városiakhoz. A' növevény kert mellett egy jó bé készült ferdő ház van.

Ámsterdám nem régi város. Eredete a' 12 századba esik; de már 1370 kiterjedett kereskedést űzött, 1480 kapuk, tornyok, és falak támadtak benne, 's körüle; már 1515; 2551 ház volt benne, és mostani kerületében már 1658-ban bé foglaltatott. Erőssége nints, de a' körvidéket körül lehet venni vízzel. Tulajdon gyalog-katonaságot tart. Amsterdámban született ama szerentsétlen ember, Spinoza, a' ki se 'sidó, se keresztény nem lévén, még a' tudományok józan izlését is meg mérgesítette.

Jegyzés. A' buzogány játék, mellyet az Amsterdamiak annyira kedvelnek, nem tsak nyáron gyakoroltatik nyilt keritésekben, mellyek 80 — 100 láb hoszszak, és legalább 30 láb szélesek, hanem télen is, az ahoz készített szálákban. Különös erő, és ügyesség kivántatik ahoz. Mindenik végén a' keritésnek, vagy szálának 2 gömbölű pózna áll, mellyeknek vastagsága mintegy 5 hüvelknyi, mindenik játszónak van egy bőr laptája, és egy buzogánya,

mellyel a' laptát hajtja, hogy az a' földön gördűlvén a' póznát meg érentse, melly annak által ellenében áll, a' mellyiknél a' játékos van. A' buzogány rézből van, 3 hüveknyi hoszszú, és 1 hüveknyi 4 szegletű széles. Felső része hoszszú nyele mellett tompa szeglettel végződik. Ezen játéknál sok summa pénz el veszett, és már több hollandus megnyomorodott.

2. Harlem, (52° 22' 16" éjsz. szél. 22° 14' 30" kel. hosz.) város, több tiszti lakásokkal, épűlete száma valami 8000, 21,500 Lakossal. Egy órányira fekszik a' tengertől, a' Sparen folyó partján, melly azon által iktat, Amsterdámmal, és Leyfiennel kaptsolatban van a' víz-tsatornák által. A' város nem különös épűletű, több tsatornákkal által metszve. Vannak abban 9 katholika szentegyházak, 5 reformált, és 1 Lutheran templomok. A' püspöki templom, és káptalan egy Esperestel meg van ugyan, de a' IV Pál Pápától emeltetett Püspökség ismét el mult. Az utszák jobbára szépek, és fákkal vannak bé ültetve. Piatzán áll márvány kép oszlopa Koster Lörintznek, a' kinek a' Hollandok a' könyv-nyomtatás fel találását tulajdonitják. A' fő templomba, melly legnagyobb egész Hollandiában, van egy nevezetes orgona 8000 sippal, és 60 szóhangal, (Registrummal) a' leghoszszabb síp 32 lábnyi. Emlékezetet érdemel a' Tayleri Museum, és az itteni tudományos társaság természeti-ötli-tára. Vannak itt sok fábrikák selyembe, bársonyba, ezüstbe, aranyba, gombkötésbe, és tsipkébe, tengeri só főzők, 18 nagy, és híres vászon-fejérítők. Hajdan rend kivűli kereskedést űzött ezen város virággal, kivált tulipánnal, melly most alább szállott, 1800-ban el adott egy virág kereskedő tsak magában Lisbonában 18,000 darab török szirontákat (ranunculus). Közelében van az úgy nevezett Harlemi bozót, rendes osztályokkal. Szép mulató-házakat szemlélni ezen ligetben. A' többi közt felségesen pipeskedik a' Hope-Bank-osnak Hertzegi pompával épűlt mulató háza.

3. Naarden, város, és erősség, lapos, és posványos vidékkel körülvéve, a' Zuydertó partján, Amsterdamnak védfalul szolgál, mellyel egy tsatorna kaptsolja, 747 házaiban, 1810 Lakos van. Találni benne posztó, és bársony szövőket.

4. Muyden, erős város, mellyen a' Vecht által folyik, 190 épületében 1000 ember lakik, ez is elő fala Amsterdámnak. Látni itt só-főzőket, és halászokat.

5. Wezep, vagy Weesp, város a' Vecht partján 500 házzal és 3000 Lakossal (52° 18' 31" éjsz. szél. 22° 42' 24" k. h.) innét hordják az Amsterdamiak édes ivó vizeket. Sikeres serfőzőket, és pálinka főzőket tart.

6. Zaardam, vagy Zaanredam (52° 28' 0" éjsz. szél. 22° 25' 0" k. h.) legnagyobb helység Hollandiában. Amsterdámtól nem meszsze az Y folyó tulsó részén, a' hol a' Zaan abba szakad. A' helység keleti, és nyúgoti Zaandamra osztódik, 11 ezer Lakost számlál. Házai ezen szép helynek mind fából és zöldre festve tzifrálkodnak; jobbára valamennyit a' víz keríti, úgy hogy minden ház kertjével együtt különös szigetet képel. Vannak benne derék kalmárok. Találni itt 700 szél malmot, az előtt 2000 is volt; mellyekben olaj, festék, dohány por, és puskapor, mustár, 's több egyébb hasznos szer őröltetik. Több kallók is láttatnak azok közt. Vannak itt könyv-nyomtatók is, és könyv-árosok. Mind a' két osztálynak meg van a' maga tanátsháza, van temploma a' Reformáltaknak, Lutheranusoknak, Mennonitáknak. Lakosi közt gazdag kereskedőket lelni. A' nagy kereskedés; és mesterségi szorgalom igen alá szállott, noha még a' gabona kereskedés, és némelly mesteri-művességek jó sikerben vannak. Emlékezetre méltó ez a' hely arról is; hogy Péter Orosz Tsászár, 1696 itt tanulta a' hajó építő mesterséget, egy esztendeig, Michailow Péter név alatt, hajós áts inas ruhában, még most is mutattatik azon rozgony kunyó, a' hol dolgozott, és a' fa ágy, mellyben aludt. A' midőn

I Sándor Orosz Tsászár, 1814 ide jött, megnézte a' kunyót is, mellynél egy kertetske is van.

7. Monnikedam, város a' hasonló nevű Gat mellett egy elhomokosodott révpartal, 4 templommal, 700 házzal, és 2058 Lakossal. Halászatja, só, és szappan főzője, hal 'sír-olvasztója, selyem szövője tartja Lakosait.

8. Purmerend, város, 600 házzal, 2420 Lakossal, a' kik sajt, és marha kereskedéssel táplálódnak.

9. Edam, város nem meszsze a' Zuyder tótól, révpartal, 5 templommal, 1060 házzal, és 2800 Lakossal. Hasznos hal-'sír; és só főzöji, hajó építője, 's jó fa, és sajt kereskedése van. Ezen várostól veszi az éjszaki holland sajt nevét.

10. Hoorn, város, révpartal a' Zuydertó partyán, 10 templommal, 2820 házzal, és 10000 Lakossal. Eleven marha kereskedése van, derék a' hajó építője, ád el vajat, és sajtot, van gyapjú fábrika, és szőnyeg festő benne. Schouten, a' ki 1616 a' Hoorn tengeri fok felé vitorlázott, 's azt szülötte földjéről nevezte el, ezen városból származott.

11. Medenblik, város jó rév-partal a' Zuyder tó mellett, 5 templommal, 725 házzal, 's 2040 Lakossal; fa kereskedése nagy kivált Norvégiával. A' legrégiebb város Hollandiában, és úgy tartják, hogy le omlott várában lakott légyen Radbód, a' Friesek Királya.

12. Enkhuisen, város a' Zuyder tó parton alkalmas rév-partal, jó töltés gátokkal, mellyek 7 bástyákkal el vannak látva, 9 templommal, 2600 házzal, és 6820 Lakossal. Van hajó-építője, tengeri só főzője, 's néhány fábrikája, mellyek közt jegyzésre érdemes egy ágyú-öntő. A' kereskedés, és héring halászat jó állapotban van, noha ez az utolsó már alább szállott.

13. Alkmaar, város, majd tsak nem közép pontján az előtti nyúgoti Frieslandiának; jól van építve, széles, és tiszta víz-tsatornákkal által metzve, 5 templomot, 1 sinagogát, 2582 házat, 's 8380 lakost számlál, a' kik haszonnal űzik a' gabona,

sajt, és vaj kereskedést. A' kertészség igen jól megy, szép tulipányok nevelkednek azokban. A' városnak körvidékei gyönyörűségesek; derék sétafásokat, és igen szép réteket szemlélni, mellyek egész a' Beemsterig le húzódnak. Itten köté a' Yorki Hertzeg a' híres frigyet, melly után a' Brittok, és Oroszok Hollandiából ki költöztek.

14. Helységek és jelesebb faluk: 1 Amstelveen, nem meszsze az Amsteltől, híres a' Burkusok megtámadásáról 1787. Lakosi száma 5060. 2. Beverwyk 1630 Lélekkel, kik leginkább kerti mívelésből élnek. 3. Blömendaal 1060 Lakossal, jeles nagy fonál, és vászony fejérítőjiről. 4. Broek a' Waterlandban 752 Lak., melly minden Utasoknak úgy mutatódik, mint példája a' hollandi tisztaságnak. 5. Egmond op zee 1177 Lak. látni itt omladékit egy Apáturságnak, és várnak, mellyből az Egmond Familia származik. 6. Graveland, 1492 Lak. 7. Helder, legkülső szélén Nordhollandnak 1650 Lakossal, a' kik jobbára mind sajkások. A' Marsdíep választja azt Texeltől. Nyúgotra fekszik a' Landsdiep, egy alkalmas vasmatskázó hely, és gyülethelye a' hollandi hajóknak, a' hol 1799 a' Britti Flotta ki kötött, a' Zandyken, egy sor dombon, Kalautsoog, és Helder közt vagyon egy róna, mellyen szörnyű sok tengeri nyúl tartózkodik. 8. Hilversum, 5410 Lakossal, a' kik posztót, és gyapjú szereket készítenek. 9. Huizen, posztó fábrikákkal, és 1870 Lakossal. 10. Ouderkerk, 1330 Lakossal, mellynek közelében egy temploma van a' Portugalli 'sidóknak. 11. Rype, 1570 Lak. a' kik héringet, és tzet halat fognak. 12 Schagen, 1450 Lak. 13. Wormer 1160 Lak. kétszer sült kenyeréről esméretes. 14. Ostzaanen 1100 Lak. 15. Westzaanen 2300 Lak. tsupa faluk.

15. Vizes tájjékon: 1. Zype, nagy folyó sziget 2400 Lak kik a' szép legelőkön egyes házakban laknak, és két fárához tartoznak. Mellette fekszik a' Wieringerwaard. 2. A' Schermermeer, 1848 Lak. 3. A' Bremster, ragadó szép vidék 7794 hóld, egy enes

tsatornákkal, és Yper séta fásokkal, van egy temploma, 's 2310 Lak. 4. Wormer, 1798 hód, 2084 Lak. 5. Burmer, 2981 hód. 6. Heer-Huigenwaard, Bekmeir, Wogmeier, kissebb vidékek.

16. A' szigetek mellyek ezen tartományhoz valók: 1. A' Texel, az éjszaki tengerben, melly a' Marsdiep tenger szűk által szakasztatik el a' száraztól. Eierland szigetével együtt 6 falu, és 4950 Lakos van rajta, a' kik sikeres juh-nevelést követnek, és a' híres Texeli sajtot készítik. Keleti partján van az alkalmas moskovi kikötő hely, a' hol még a' kelet indiai hajósok is öszve gyülekeztek. 2. Vlieland szíget az éjszaki tengerben, 1 faluval, 736 Lak. Egy részét a' szigetnek a' tenger el szakasztotta. 3. Wieringen, sziget a' Zuydertóban, közel a' parthoz, jó szántó földel, és legelővel, van rajta 4 falu, és 1420 Lak. 4 Urk, ugyan ott 1 faluval 580 Lak. a' kik tsupa halászok. 5. Marken, ugyan ott, nem meszsze Monnikendamtól, 1 faluval, és 755 Lak. kiknek fő gondja a' halászat, és hajókázat.

b) Südholland, vagy is déli Hollandia, 55 □ m. 388,505 Lakossal.

Alapa nem sokkal magassabb, mint az Amsteli vidéke, azomba nints annyi tsatornája, és vize, mint annak, hanem igen sok torfa posvánnya van leginkább Delft, és Gouda közt, 's a' régi Rajna partjain. Partos vidéki meg vannak töltve föveny, és homok halmosokkal mellyek töltés gyanánt szolgálnak, homokja közt találni vas homokot, értzmészdarabokat, és agyagot, mellyből téglát, pipát, és portzellánt készítenek. A' Harlemmi tenger arra bé hajlik. A' Rajna, több ágaival, mellyek részint kerületében, az éjszaki tengernek, vagy a' fövenyeseknek prédájává lesznek, legjelesebb folyó vize, tsekélyebb folyói: a' Schie, melly Schiedamnál, és Rotfe, melly Rotterdamnál a' Maassal egybe egyeledik; az Yssel, melly vizét Vrensmyk, és Utrekt közt a' rajnai tsatornából veszi, és Ysselmonde táján a' Maasba szakad: a' Linge, melly Geldernből

jön, és Gorkumnál a' Maassal egygyé vál. A' Levegő nem tiszta ugyan egészlen, de nem olly nedves, mint Amstel vidékin, és egésségesebb is; ritkán látni mindazonáltal a' szemhatárt felhőtelenűl. Éjszaki része igen sáros, és jobbára torfa, déli része száraz, amott tsak réteket, és legelőket szemlélni, emitt szántóföldeket, kerteket, 's némelly ligeteket. A' mívelet példás, 's a' szorgalom eleven, a' hollandi mesterségi iparkodás, és tisztaság mindenütt ki tetszik. Jelesebb helyei ezen megyének:

1. Haag, Hága, Gravenhaag, Haga comitum) 52° 3' 5" éjsz. szél. 21° 56' 25" k. h.) tekíntetes, és jól épűlt város, az éjszaki tenger fövenyesei mellett, fal, és kapu nélkűl, egy roppant Királyi várral, első Lakhelye a' Királynak, 6200 házzal, és 42,700 Lakossal. Kellemetes tájjékon fekszik sántzal bé keritve, mellyen által a' város bé menetelein vonó hidak vannak. Utszái rendesek, majd 'sinorba húzattak, mellyeket víz tsatornák metszenek keresztűl 's ezer partozati hárs fákkal vannak bé űltetve. Egy a' legszebb útszák közűl a' Printzen graft, hasonló képpen több piatzok fel tűnő épűletekkel diszeskednek. Száma a' házaknak, mellyek közt sokba ki tetszik az egyrétű jobb épűleti-mesterség, 6,400-ra megy Lakosié pedig valami 45000-re. Van benne 14 templom, 2 'sinagoga, 2 szegény ház, 1 árvaház, 1 fonyóház. A' köz épűletek közt jeles: a' Királyi vár, és palota, természeti-ötlök gyűjtemény tárával, és könyv-tárral. A' Kornhalle, a' hol a' kép-írók társasága szokott öszve-gyűlni, a' tanáts-ház, 's több egyébb középűletek hasonlóképpen jeles magán-épűletekkel. A' Lakosok jobbára a' Királyi udvartól, és fő Tiszti karoktól élnek. Egy derék portzellán fábrikája, 's értz ágyú öntője van. Lak helye ez néhány tudományos társaságoknak is, és intézeteknek. A' magán gyűjtemények közt emlékezetet érdemel a' Hemsterhusti metszett kövi tár, a' Voeti bogár gyűjtemény, a' Lyonneti tsiga teknyőtár, a' Fageli könyvtár, több kép-írási gyűjtemények. Van benne 1 frantzia, és

egy holland játékszín. Több nevezetes embereknek is szülötte földje. Körvidéke bájitó, fő képpen a' Haagi liget, mellyben a' Liget ház (Oraniensaal) van a' nemzeti képtárral.

2. Leyden, Leyda (Lugdunum Batavorum) város a' harlemi tenger déli szélén, 's a' Rajna végén, 40000 Lakossal, gyönyörű fekvése egy bájító vidéken a' Rhynlandban, melly Hollandia kertjének mondatik, 3,030 épűlete közt jelesebbek a' 17 templomok. Jól van épitve, útszái egyenesek, szélesek és víz tsatornákkal vannak által metszve. Ugy nevezett széles útszáját a' legszebbek sorába lehet az Európai útzáknak helyheztetni. Említteni lehet a' város házat, mellyben szemlélni ama felséges rajzolmányát Van-Leydeni Lukátsnak, melly az utolsó ítéletet ábrázolja; és a' Péter-templomát, mellyet több nevezetes férjfiak 'sír-boltozati díszesítenek. A' régi várból, mellynek most tsak falai vannak fenn, gyönyörű kilátás van a' város felett, körületében egy őrvényt venni észre, mellyet mind eddig az idő megkémélle. A' föld alatt folyó tsatornák a' város mesterséges alapitására mutatnak. Megmutatják még most is azon asztalt egy szabóházban, mellyen az Anabaptisták (újra keresztelők) vezére, Leydeni János, mint inas, dolgozott. Az Universitás 1575 fundáltatott, 3 tudományi osztály van benne, bír egy könyv-tárral, a' hol 40,000 kötet, 10,000 kézíromány, két Muschenbroki golóbits, egy tsillag vísgáló torony, egy fűvész kert, tagbontzoló szín, seborvosi, testi tag választó, és természeti-ötlös tárak találtatnak. Híre mindenkor érdemes vólt, és minden időben betses neveket számlált tanitói közt. Ezen kívűl van egy Kollegium a' Hollandi, és Zeelandi predikátorok ki pallérozata számára, szinte úgy egy Kollegium a' Walloni községek részére, és egy deák gymnásium, egy tudományi, és egy versszerzői társaság. A' magányi gyűjtemények közt nevezetes, a' Döveri tár, a' Berkley, Ray, Albinusi, Selfosi, és Bureni tárok, a' képtár (Pan poeticum) melly a' költőtársasághoz tartozik. A'

többi intézetek közt fel tűnik ama jól bé rendelt beteg ház, több más kegyes alkotmányok mellett. Leydában sok posztó, szappany, és Indigó fábrika van, számos mesteri-mívesekkel. A' könyv-nyomtatás, és könyv-kereskedés nagyon alá szállott. 1573-b. Sokáig ki tartotta az ostromlást, és 1807 egy puskaporoshajó meggyuladása nagy szerentsétlenséggel terhelte annak polgárit.

3. Rotterdam, (51° 54' 4" éjsz. szél. 22° 7' 11" k. h.) legszebb város Hollandiában, Amsterdam után, a' Maas vize partján, melly itt már Merwe nevet viselvén a' Rotte folyót, melly a' városon által iget, magába veszi, sok mély tsatornákkal van keresztűl metszve, mellyeken a' hajók, a' rév-partból, mellyet a' Maas képel, a' városba úsznak; a' város közepére érvén, megterheltetnek, vagy űrittetnek. Számlál 9 templomot, 7200 házat, 's talám 42000 Lakost. Legdiszesebb épűleti közé tartoznak: a' pénz váltó, melly nagyobb és szebb az Amsterdaminál, a' Banko, melly 1635 készűlt, a' tengeri tiszti ház (Admiralitás) a' tanátsház, a' régi kelet-indiai társaság épűleti, a' fő templom Witt, és Brakel Admiralok 'sír-emlékeivel, és a' nemzeti játékszín. A' Maason által vezető nagy hídon áll Rotterdami Erasmus kép-oszlopa; mellyet annak közpolgári tisztelete emelt 1622. Kereskedése ezen városnak legsikeresebb az Amsterdami után egész országban, noha az mostanában a' folyó iszapja miatt valamenyire tsökkent. Rotterdamban vannak e' felett sikeres fábrikák, ú. m. varró, és tűző-tő, Króton festék, kéregdugó, máz, görög-tzeruza, óntzúkor műhelyek, választó-víz égetők, különösen pedig nagy pálinka égetők: krap-festék fábrikák, és hajó-építők. A' vásár itt egy a' legélemetesebbek, és népesebbek közűl egész Hollandiában. Tudományos intézetek is vannak ezen városban: t. i. egy izmos tudományi akadémia, mellyet 1771. Hoogendyk István 150,000 forintal ajándékozott meg; egy természet-történeti társaság; egy reformatus oskola, és gymnasium, egy kis tag-bontzoló. A'

kegyes intézetek közt emlékezetes az öreg férjfiak-ápoló-háza.

4. Dortrecht, (Dort) tekíntetes város a' Merwe és Biesbosch partján, egy szigeten, melly 1421-ben, egy nagy víz-áradásban, melly is 72 falut, és 10,000 embernél többet el nyelt, támadott. Rév-partja alkalmas, levegője egésséges, száma épületinek, mint egy 4000, Lakosinak valami 20,000. Kereskedése jeles, főképpen gabonával, borral, 's fával, melly a' rajnán, és Waalon le úsztatik, és a' sok körűl fekvő deszka metszőkben megmettzettetik: a' fábrikák jobbára len-vásznat készítenek, fejéritenek és tengeri sót főznek. Hajókat is épitenek rekeszében. A' városban találni egy pénz házat, és gymnáziumot. Ez Hollandiában a' legrégiebb város 1299 nyerte a' Merwén a' rak-just (Stappelrecht).

5. Delft (Delphi) déli keletre Hágától, tekintetes város egy kellemetes tájjékon a' Schie folytában, melly rendessen épűlt, és 3 tsatornával metszetik által, mellyek a' 'silipek által naponként megtisztíttathatnak, számol 9 templomot, 488 házat és 14,000 Lakost. Az új templomban szemlélni I Wilhelm Oraniai fő hertzegnek sír-emlékét, a' ki az itteni Printzenhófban 1584 meg ölettetett, mellyet annak a' közönséges uradalmak állítottak 1609, ez egy remek munkája a' mesterségnek; azután sír-helyeit Hugo Grotziusnak, és Leuwenhoeknek, a' régi templomban feküsznek Tromp és Hein Péter Admirálok felséges koporsókban. Ezen kívűl nevezetesek; a' városháza, a' hollandi fegyverház, és 4 puskaporos tornyok. Fábrikákra nézve lelni itt: Fajánsz, szönyeg, terítő, és fínom posztó kézimiveket, azomba ama híres tserép portéka műhelyekben, a' hol régenten 20 ezer kezek dolgoztak, 1802-b. alig mozgott két száz munkás. A' városhoz tartozik Delftshaven helység is, melly annak révpartúl szolgál. Említhetni lehet itt azon ritka harangjátékot, melly az új templomban történik 4 vagy 5 száz harangokkal 's tsengetyűkkel.

6. Gouda, város a' Gouve viznél, egy rajnai tsatornával, és 16,000 Lakossal, jegyzésre méltók a' pompás üvegrajzolatok a' Jans-templomban. Találni itt 250 tseréppípa fábrikát, mellyek közül némellyek 30 munkást is foglalatoskodtatnak. Közelében több tégla égetőt látni, minden hajóknak, mellyek Hollandia, és éjszaki Frantzia közt kereskednek, által kell itt menni, látni érdemes a' Gouve tsatornán készült 'silipeket.

7. Gorcum (Gorinchen) (51° 49′ 50″ éjsz. szel. 22° 38′ 15″ k. h.) erős város a' Merwe partyán, mellyben a' Linge a' várost kétfelé osztván belészakad, 1400 házzal, 5000 Lakossal, a' kik ro's kereskedésből, fábrikákból, és halászatból élnek. A' Merwe folyóban jó Lazatz fogás esik.

8. A' következendő kissebb városok: Schiedam, a' Schie partján, 1520 házzal, 10,000 Lak. Élelmek a' pálinka főzés, háló kötés, 's egyébb kézi mesterségek.

9. Schoonhoven, a' Lek partján, a' hol a' Bliet bele folyik, erős vára, 600 épűlete, 2500 Lakosa, kereskedése, halászatja, és leginkább ezüst művei, 's papíros malmai jó állapotban vannak.

10. Briel, a' Voorne sziget éjszaki részén, a' Maas torkolatjától nem meszsze, alkalmas révpartal, 1000 házzal, 3,500 Lakossal, a' kik minnyájan halászok, és sajkások.

11. Wörden, a' régi Rajnán, jó formán meg van erősítve, 400 házzal, 3000 Lak.

12. Nieuwpoort, erősség a' Leck partján 150 ház, 500 Lak.

13. Workum, erősség a' Merwe szélén, 170 ház, 800 Lak.

14. Heusden, erősség, nem meszsze a' Maastól, 620 ház, 2000 Lak.

15. Gertruidenberg, erősség a' Biesbosch partyán, 500 házzal, 1500 Lakossal, izmos lazatz halászatja van.

16. Klundert, erősség, a' Rodevaart mentében, melly a' Blömendaeli sántzot fedezi, tsak 600 Lakossa van.

17. Heenvliet, a' Bornisse mellett a' Voorn vidéken 600 Lak.

18. Goeree, a' hasonló nevű szigeten 720 Lak.

19. Geeroliet, a' Putten szigeten, 500 Lak.

20. Asperen, 800 Lak.

21. Henkelum, 500 Lak. városok az Arkel földjén.

22. Willemstad, a' Hollandsdiep partján, révpartal, és 1500 Lakossal. Nem meszsze fekszik a' Blaak sántz egy szegletben, mellyet a' Merke, és Nier tsinálnak.

23. Leerdam, a' Linge mellett 2100 Lak.

24. Ysselstein az Yssel forrásánál 2700 Lak.

25. A' jelesebb helységek, és faluk: Alphen 2050 Lakos. Driel 2100 Lak. Engelen a' Diest partján, közel a' Krevecör Sántzhoz, a' hol vám ház van. Gravezande, a' fövényesen 800 Lak. Hazertswonde 2200 Lak. Heerendyk, tanyász az Yssel mellett, a' hol Herrnhuterok laknak. Helvötsluys, erősség egy kis révpartal 1300 Lak. vannak itt hajó építők, parti bástyák, a' hadi hajók őrizetére, egy jó élésház 1800 tól fogva a' révpart megbővíttetett, és erősíttetett a' hadi, és kereskedő hajók fenntartására és bátorságára a' szélvészek, és jégindulás ellen. — Hilligersberg 3100 Lak. — Hondsholredyk 800 Lakossal, a' hol a' Királyi katona oskola van. Hooge, és Lagezwaluwe. Kapelle ob der Yssel. Nieuwerkerk, Moordrecht. Katwykop, Rhyn, Katwyk ob Zee, Kralingen, Löwenstein, Loosduynen, (a' hol egy Cziszterczi Apátúrság állott) Maaslandluys (6509 Lak.) Middelharnisz, Moerdyk, Moordrecht, Nieuwersluys (Sántz), Overschie (Starrenberg várral) Rhynsburg Ridderkerk, Nyswyk, (Nieuwburg erősséggel) Schewеningen (3000 Lak.), Slooten (3000 Lak.), Sommelsdyk, Stryen, Vlaardingen (6000 Lak.), Wassenaar, Wierikerschaus, erős vár a' rajna hal

partján. Ezen helyekben átaljában 1000 Lakoson fellűl vannak, mint egy 2 ezerig.

25. A' következő szigetek, mellyeknek jelesebb helységeit már említettük, a' Schieland, és Delfland vidéktől délre feküsznek: Ostvoorn, Overflacqve vagy Zuidvoorn, Goeree, Putten, Beyerland és Stryen, Ysselmonde, Rozenburg, Goudsward, 's a' Dortrechti szigetek.

2. Utrecht tartomány.

Provincia Ultrajectana 24 □ m. (mások szerint 26 □ m.), 112,000 Lakossal.

Föld szinte róna, a' Gelderni mellékeken mindazonáltal néhány jeltelen halmok emelkednek, a' föld, kivévén ugyan az említett vidéket, a' hol homok puszták terjednek el, kövér, és termékeny, jó szántó földjei, és legelői vannak, egy kevés torfiszapossal. A' levegő távol sem olly nedves, mint Hollandban, hanem tiszta és egésséges, 's az ivó víz is jobb; mint akár melly tartományában az országnak. Legjelesebb folyó vize a' Rajna, két ágra osztódik Wykby Duurstnál, 's a' Leket, és görberajnát formálja, melly is Utrechten által folyik, azután Hollandba lépvén folyását az ó Rajna név alatt Leydáig követi, a' hol is a' Katwyki tsatornán által az éjszaki tengerbe szalad, a' Leckel öszve köttetik a' Vaarti Rhyn által, melly Utrechtől Vresmykig vonódik. Az ó Rajnából Utrechtnél támad a' Vecht, melly Myidennél a' Zuidi tóba szakad, a' többi kissebb patakok: a' Mye, a' tsavargó Mydrecht, az Eem és Grift. Marha tartás, dohány, és len mívelés, és egy kevés gabona termesztés főbb ötle a' mezei gazdaságnak, a' mesterségi szorgalom eleven, vannak pamút, gyapjú, és selyem kézmívek, tégla égetők, serfőzők, pálinka főzők. Vannak a' tartományban 7 városok, 2 helységek, 101 faluk, 25000 házakkal.

Utrecht tartománya kvártírokra (szállásokra) osztatik. A' katholikusoknak van 30 templomok, 45 papjok, a' három rendű reformátusoknak 80 predikátorjok, a' Lutheranoknak 13 predikátorjok, a' Remonstransok 2 községből állnak, az újra keresztelőknek 2 és a' Herrnhutereknek 1 községek van.

Nevezetesebb helyek ezen tartományban:

1. Utrecht (Ultrajectum, Trajectum ad Rhenum 52° 5' 18" éjsz. szél. 22° 47' 2" k. h.) fő városa a' kerületnek, 8000 épülettel, és 33,700 Lakossal. Lakhelye egy katholicus Érseknek, 's több tiszti rangoknak. Kellemetes, és tenyészes vidéken fekszik az ó Rajna partján, melly két ágon foly által a' városon, 's azt az új, és ó sántzra ósztja, nagy számú házak vannak a' falakon kívül, mellyek négy kül várost formálnak: az épületek ó módiak, 10 templomot olvasni benne; a' 7 reformatus templomok közt legszebb a' püspöki, mellynek tornyából gyönyörű kilátás van. Az Universitás 1636 alkotódott, vannak egy könyvtára a' János-templomában, egy tagbontzoló színe, egy gazdag fűvész kertje, természetötli tára, művkismássa gyüjteménye, és tsillag visgáló tornya, költés tudományi társasága; a' magány gyűjtemények közt derékebbek a' van-Goeni könyvtár, a' Boddärti és Juniusi természeti tár, és a' Bekenwaardi képtár. A' Királyi palotában, van Loo házban esett meg 1579 ama híres Utrechti frigyesség, és 1713 a' békesség Frantzia, Nagy Britannia, és Hollandia közt. A' tanáts ház jeles épület, valamint a' gyermekek ispotálja is. Derék fábrikákat tart fenn a' város, ú. m. Selyem, gyűszű, fegyver, poszló, dohány műhelyeket, és tsipke kötőket: itt találtatott fel, van der Moll által a' nevezetes motóla erőmív. A' Maillebahn, a' város keleti részén, a' Lakosok sétahelye, 8 tőlgyes, és hárs fás sétákból áll, mellynek kerületében egy kotsi út megy, és több jól épült mulató házak állanak.

2. Amersfoort, város éjszak keletre Utrechtől a' hasonló nevű hegy alatt az Eem partján; melly ezen vidéken veszi nevét. Számlál 2 templomot, 1900 házat és 9000 Lakost, a' kik serfőzésből, dohány fonyásból, pamut fábrikákból, 's izmos gabona, és dohány kereskedésből élnek. Látni itt üveg hutákat is. A' határban igen sok répa; többféle kerti vetemény, és dohány, a' melly egész Hollandiában legjobb, termesztetik. Amersfoort rakhely is egyszersmind minden jószágokra nézve, a' mellyek szekéren hozatnak német országból Hollandiába; 's innét hajókon azután Amsterdámba küldetnek.

3. Rhenen, város egy domb lejtőn 1800 Lakossal, nem meszsze fekszik a' Rajnától, mellytől nevét is veszi. Itt derék dohány termesztetik. A' Heimenbergről bájító ki látás van.

4. Wykby Duurstede el omlott város a' Rajna mellett 1500 Lélekkel. Közel hozzája fekszik a' Duurstede (Durostadium) vár omladékiban.

5. Montfoort, város az Yssel partján 340 házzal, 1400 Lakossal.

6. Oüdewater, falai között született Arminius, a' Remonstransok vezére, erős város az Ysselnél 570 házzal, és 1700 Lakossal.

7. Vianen, város a' Leck partján, mellynek nyúgoti részén Bakestein vára porában fekszik 1900 Lakost tart. Nem meszsze onnét szemlélni a' Viani Ligetet az Amaliakői mulató házzal. Ezen vidékben jó fajtú ló nevelkedik, melly tartósságára, és szépségére nézve a' Friesiekkel vetekedik.

8. Jelesebb helységek, és faluk az görbe Amstel partján 1070 Lak. — Amerongen 1050 Lak. — Bunschooten 800 halászszal. — Hooglan 1500 Lak. Juthphaas 860 Lak. 's a' Vaarti 'silippel a' Rajnán. Maarsen 1200 Lak. kiknek fele 'Sidó egy Sinagógával. — Soestdyk, Királyi vadász ház vadaskertel. — Veenendal 2000 Lak. — Vreeswy 700 Lak. vámmal a' Rajnán. — Zevenbergen 2800 Lak. — Zeyst egy kastéllal, 's 1300 Lak. a' Kastél 1746 fogva a' Herrn-

hutheroké, egy fő épületből, és két szárnyból áll, mellyektől egy sétafás terjed ki, egyikében a' férjfiaknak, a' másikában az aszszonyoknak számára van nagy négy szegletű udvar építve, a' ferjfiak mint egy 200 vannak, kézi mesterségből élnek. Nem meszsze Zeysttől terjed ki egy nagy puszta, a' hol a' Hollandi katonai visgálatok történnek, itt egy 148 lábnyi magasságú tisztelet-tornyot építettek a' Frantzok, mellynek tetejére belől fel mehetni, a' honnét igen meszsze ki láthatni. Zoest 1300 Lakossal.

5. Geldern tartomány (Provincia) 93 □ m., 259,100 Lakossal.

Földje nagyobb részint róna, a' Veluvi közép tájjékon fel tetszenek néhány homok dombok, mellyeket itt hegyeknek neveznek. A' levegő, ha mindjárt nem egészlen tiszta is, de egésséges, és meszsze se olly vastag, és nedves, mint a' többi tartományokban, az egész Országban nem látni a' mezei lakosokon elevenebb színt, és egésségesebb termetet, mint itt A' föld nem mindehol egyenlő tenyészetet mutat. Nehéz torfa iszap uralkodik a' Betuve nagy szigetben, mellyet a' Leck, és Rajna képelnek, könnyű homok a' Veluve, és Nimvegen tájjékokon, pusztaság a' Zütphen vidéken. Fő folyó vize a' Rajna 3 ágával: Waal, Yssel és Leckkel, és Maas, melly déli részein folyik. A' kis folyókhoz tartoznak, a' Linge, a' régi Yssel, a' Borkel és Grift. Legsikeresebb foglalatossága a' földnépének a' szántás, vetés, marha nevelés, és gyümölts mívelés; termesztetik: gabona, fő képpen pohánka; ro's és zab; hűvelyes vetemény, répa, krumpli, és kerti zőldség, a' többi közt sehol se terem olly jó ízű répa, mint Hollandiában. Sok gyümőlts, ú. m. tseresnye, kőrtvély, és alma, úgy hogy Geldern még ki is vihet abból; van szarvas marhája, juhnevelése, dohány, és komló termése, fája a' ligetekben, mellyek Veluve vidékét fedik, 's halászatja

a' Zuidi tóban. A' mesterségi munkák közt megkülömböztetik magokat a' bőr fábrikák, enyvfőzők, a' lenszövők, a' dohány, keményítő, és papíros fábrikák. Sok fejér ser főzetik, sok ser és gyümölts etzet készül, úgy réz és vas portékák. A' kereskedés nem tsekély, leginkább sok pénzt hoz a' tartományba a' fuar, és tovább vitel, mivel a' két nagy víz által folyik rajta, 's az út német Országból Amsterdámba erre vezet. A' katholikusok 14 községből állanak, a' Reformáltak 6 rendre, a' Lutheránok 4 községre, a' Remonstransok 1-re, az Anabaptizták 3-ra osztódnak. Jelesebb helyek:

1. Arnhem, (51° 59′ 58″ éjsz. szél. 23° 33′ 13″ k. h.) város, a' Veluwi hegy alján nem meszsze Rajnától, mellyen egy köhid vezet által, és egy négy szegű révpart fekszik, néhány bástyái vannak, mellyek utóbb omladni kezdettek; jól épült, és 4 templomot, 1500 házat, 's 10,100 Lak. tart. köz. Épületei közt fel tűnőbbek, a' régi fő hertzeg-ház, mellyet udvarnak neveznek, az Eusebius templom, mellynek földalatti tornátzaiban több Geldri Grófok, és Hertzegek hamvai nyúgosznak, és a' fenyitékház. A' bástya töltések hárs fákkal vannak bé ültetve, és kellemetes sétahelyül szolgálnak. Hajdon a' Geldri Hertzegek, 's utóbb a' Geldri Helytartók lakszéke volt.

2. Nimwegen, Noviomagum (51° 51′ 20″ éjsz. szél. 30° 20′ 26″ k. h.) erősség, és fő városa a' kerületnek, több dombok felett a' Waal partján, mellyen egy repülő híd vagyon által, egy bájító vidéken. Jó serfezője vagyon; találni benne 9 templomot, 1900 házat és 12900 lak. a' kik derék kereskedést űznek. Egy meglehetős hegyen, a' folyó részén venni észre naponként jobban omladozó maradványit a' Falkeni udvarnak, melly valaha a' Franki Királyok hadi gyakorlati udvara volt. A' tanáts-házon egy gazdag római régiségek gyűjteményét szemlélhetni.

3. A' következendő kissebb városok: Harderwyk, a' Zuidi tó partján, egy régi módi erősséggel, és 3700 Lakossal. Az Universitás, melly 1648 állítatott fel, tsekély, és kevessé látogattatik, noha sok híres neveket számlál tanítói közt. A' Lakosok leginkább halászatból, gabona, és fa kereskedésből táplálják magokat.

4. Wageningen, hajdan Vado, nem meszsze a' Rajnától, mellyel egy alkalmas révpart által kaptsoltatik öszve, 's a' hajók rajta egész a' városig evedzhetnek. Valamennyire meg van erősítve, 2800 Lakossa van, a' kik sok dohányt termesztenek.

5. Hattem, nem meszsze az Ysseltől, 1750 lak. kik marha tartásból, és dohány termesztésből élnek.

6. Elburg, a' Zuidi tó mellett, révpartal, és 1900 Lak. a' kik halászatot, marha nevelést, és kereskedést űznek, 's jól birják magokat. Van itt egy híres vadrétze fogó. A' sétafákkal ültetett töltött sántzok mulatságúl szolgálnak, van egy hajós oskola is.

7. Thiel a' Waal partján, és a' termékeny Betuwe sziget közepén, 3300 Lak. a' kik parasztkodnak, marhát nevelnek, és kézi mesterséget űznek. A' száraz Lingen, mellyen tsak télen evedzhetni, jó gabona, és élelem kereskedés vagyon.

8. Bommel, a' Waal bal partján és Bommelerwaard szigetben, mellyet a' Maas és Waal keritenek, 3000 Lakosa van kereset nélkűl.

9. Buyren, a' Linge egyik ágán, tsak 2 útzája van, de jól épűlt, van egy árvaháza, és 3600 Lakosa. Egy régi, a' városon kívűl fekvő vára falakkal, és kettős sántzokkal van körűl véve.

10. Ruilenburg, a' Lek partján, három részből áll, mellyek falakkal, és sántzokkal választódnak, és kő hídakkal kaptsoltatnak egybe, 3 templom, 4000 gabona kereskedő, 's Len-takáts lakost találni benne, egy fegyver fábrikával.

11. Huissen, nem meszsze a' Rajnától, mint egy 900 Lak.

12. Zütphen, az Yssel jobb partyán, mellyen egy hajó híd vezet által, a' Borkel által, melly az Isselbe omlik; két részre vál, az óra, és újra, mellyhez még egy nagy külváros is járúl, ezen 3 részben fogtaltatik 6 templom, 1225 ház, 7000 Lakossal. Erősséggel van körűl-véve, de bástyái most tsak sétahelyeknek szolgálnak, Gymnasiumában 6 tanító van. Ágyús oskolát is lelni benne. Magát marha tartásból, serfőzésből, és kézi mesterségből táplálják a' városiak.

13. Doesburg, erősség, az új és ó Yssel egybe szakadásánál, amazt, melly tsak egy tsatorna volt, Drusus a' Rajnából az ó Ysselbe vitte Arnhemnél, 2100 Lakosai sok dohányt termesztenek.

14. Deutichem, az ó Yssel mellett, öszve rogyott erősségekkel és 1400 Lak. Van itt egy golóbits és bomba öntő kázai vasból.

15. Lochem a' Borkel mentében 1400 Lak. Bástyái le omlanak.

16. Grol, valaha Groenlo, a' Slink mellett 1500 Lak. Fuarból él.

17. Borkelo, a' Borkel partján, 1000 Lakossal.

18. Lichtenvoorde, egy várral és 2600 Lak.

19. Breedevoort, egy posványos vidéken, tsak 600 Lak. van.

20. Burg; egy várral.

21. Heerenberg (51° 52′ 52″ éjsz. szél. 23° 52′ 59″ k. h.) egy hegy alatt, van benne 1 oskola, 1 vár, 1 katholika kápolna, 1 reformát templom, 700 Lakossal.

22. Sevenaar, 1 ref. templommal, 4 nemes udvarral, 188 házakkal, 130 fészerrel és 900 Lakossal, a' kik föld mívelésből, marha tartásból, és kézi mesterségből élnek.

23. Jelesebb helységek, és faluk, és várak, mellyekben a' Lakosok száma ezernél többre megy. 1) Aalten f. 4600 Lak. — 2. St. Andries, sántz bástya. — 3. Appeldoorn f. 2700 Lak. — 4. Barneveld h. 5000 Lak. — 5. Batenburg h. 500 Lak. — 6. Beltrum f. 1400 Lak. — 7. Bronkhorst h. 300 L. —

8. Brummen f. 2400 Lak. — 9. Didam f. 2050 L. — 10. Dinxperlo f. 1600 Lak. — 11. Dornspyk f. 1900 Lak. — 12. Dooruward, Dornenburg várral. — 13. Erde f. — 14. Eepe f. 2100 Lak. — 15. Eest f. 2000 Lak. — 16. Geldersoort, sántz. — 17. Genderlingen f. 2800 Lak. — 18. Heerde f. 2700 Lak. — 19. Hengelo f. 2050 Lak. — 20. Leo, fábrika épületek. — 21. Marienwaard. — 22. Mooki puszta. — 23. Neede f. 2100 Lak. — 24. Nieuwkerk h. révpartal és 5100 Lak. — 25. Panderen f. 600 Lak. — 26. Putten f. 2500 Lak. — 27. Rheede f. 3400 L. — 28. Roderlo f. 1700 L. — 29. Roozendael, mulató vár. — 30. Schenkenschantz, le omlott sántz a' Gravenwoord szigetben a' Rajnán 150 Lak. — 31. Veendam f. 5500 Lak. — 32. Voorst f. 4400 Lak. — 33. Voorden f. 2500 Lak. — 34. Warnsfeld f. 1900 Lak. — 35. Wenterswyk f. 5700 L. — 36. Wichem f. 1700 Lak. — 37. Zeddam 1800 Lak. — 38. Zelhem f. 2200 Lak.

Egyébbként Hollandiának egy tartománya sem elly díszes, mint Geldern, szép mulató házakkal, és majorságokkal, mellyek közt fel tűnők: a' Voorst, Dieren, Klarenbeck és Zeeburg házak.

4. Overyssel tartomány, 61 □ m., 147,000 Lak.

Földje, néhány halmosokat ki vévén, lapos, és róna, nedves, és ingoványos, tsak az Yssel nyúgoti részén találni szántható földet. A' levegő nedves, zavaros, és az álló vizek szünetlen gözölete miatt egésségtelen. Folyó vizei: az Yssel, melly határát képeli Geldern mellett; a' Zwartewater, melly több patakokból őszve szaporodván a' Zuidi tóba szakad; a' Vecht, melly Bentheimból jövén a' Zwartewatert neveli, a' Schiepbel, melly Deventernél az Ysselbe folyik, a' Linde, melly Kuinder mellett a' Zuidertóval egyesűl és több kissebbek. Sárvizei nagy számuak. Legsikeresebb élelem eszközök a' Lakosoknak a' marha tartás, nagy juh-nyájakat látni.

tsekély méh kasokkal. Földmivelés nitkán találtatik, 's az is tsak zab, hajdina, répa, krumpli, és gyümölts termesztésben áll. A' ritka ligetekben kevés vad tartózkodik. Jó gyóltsfejéritők, matratz, és vászon fábrikák találtatnak a' kerületben. A' Reformátusok 4 rendre osztatnak 90 predikátorral, katholika szentegyház van 27, 36 pappal; az Anabaptistáknak 16 községe 35 tanítóval, a' Lutheranoknak 2 községe 3 predikátórral.

Nevezetesebb helyek:

1. Zwoll, erős fő város, az Aa folyó partján, melly itt Zwartewater (fekete víz) nevet nyer, és a' Vecktel egy tsatorna által kaptsolatban áll. Az Aa, és a' 2 tsatorna által vágják a' várost, melly egy gáttőltés, 11 nagy bástyák, erős külső falak, és 3 sántzok által izmosítatik, számlál 3 külvárost, és 13,000 Lakost. Vagyon benne 8 templom, mellyek közt a' piatzon álló legszebb, vannak még egynéhány jeles épületek abban. Lakosi mesterségekből, és kereskedésekből élnek. A' város előtt fekszik a' Sz. Agnes hegye szép mulató házakkal, és sétaútakkal.

2. Deventer, város egy kellemetes vidéken az Yssel mentében mellyen egy híd vezet által. Meg van erősitve. Van 7 temploma, 1300 háza, és 11,000 Lakosa; a' kik jól élnek kézi mesterségekből, fő kép a' takátsságból, és serfőzésből. Van egy vasöntőjök is. A' városon túl fekszik a' Werp nevű kellemetes séta hely. Születése helye ez Gronovnak, Deventeri Jakabnak, és Bronkhorst Evrardnak; itt tanított, és holt meg Kempis Tamás.

3. A' következendő városok: Kampen, a' hol az Yssel a' Zuidi tóba folyik, és itt több ágra szakadván a' Kampi szigetet képeli. Az Ysselen egy 725 láb hoszszú, 20 láb szélés híd vezet által. Lakosi száma 6400.

4. Hasselt, erősség, a' Zwartewater mellett, 1200 Lak. Fél órányira fekszik a' Kykin de Vecht sántz, a' Vecht torkolatjánál.

5. Ommen, a' Vecht mellett 800 Lakossal.

6. Hardenberg a' Vecht közelében 700 Lak.

7. Ryssen a' Regge folyótól nem meszsze, 1600 L.

8. Almelo a' Vecht partján 2200 Lak. a' kik vászon szövéssel, fejérítéssel és kereskedéssel élődnek, déli szomszédságában van a' Rechtern vár.

9. Ootmarsum, 1150 Lak.

10. Oldensaall 3100 Lak.

11. Enschede 1900 Lak. a' kik pamut, és fél selyem kézi műveket gyakorolnak.

12. Delden 1200 Lak. közel hozzá fekszik a' Twikel vár.

13. Goor 1000 Lak.

14. Diepenhem 600 Lak. és egy várral.

15. Vollenhoven, a' Zuidi tónál, 1000 Lak. a' kik hajósok, és kereskedők. Régi hely, mellynek már 1178 egy kastél vára volt, a' Friesek viszsza tartása végett.

16. Steenwyk 1900 Lakossal.

17. Jelesebb helységek, faluk és sántzok: — 1) Blokzyl sántzos helység 1400 Lak. — 2) Dingsterveen f. 1400 Lak. — 3) Enter f. 1600 Lak. — 4) Genemuiden h. 900 Lak. — 5) Glethorn f. 1500 Lak. — 6) Hoogeveen f. 4400 Lak. — 7) Gorredyk h. 1200 Lak. — 8) Joure h. 1000 L. — 9) Kuinder sántz 700 L. — 10) Rouveen f. 2700 L. — 11) Vrieseveen f. 1900 L. — 12) Zwartesluys sántz a' hol a' legjobb Overysseli torva ásattatik.

18. Schokland szigete a' Zuiditóban 2 faluval, 700 Lak. Tsupa halász, kiknek öltözete, egy bő gyapjú nadrág, setét melytyű veres szegéssel, 's 2 vagy 3 ezüst gombal, e' felett egy veres újjas derékra való ezüst gombra, és egy bő gyapjú köntös, egy kötött süveg, szürke kaptza, és fa tzipő, 's ezen öltözetben szállanak szemben a' szélvészszel.

5. Drenthe tartomány, 37 □ m., 47,000 Lak.

Gröningen, Friesland, Overyssel és Hannover közt: Tsupa rónaság, imitt amott ligetek által vál-

tozva. Minden felöl tsak pusztaságra, és ingová-nyokra akadni, a' levegő jó formán tiszta, de felette nedves, és nem igen egésséges, leginkább a' Meppeni részen, a' hol a' legnagyobb motsárok terjednek. A' rétek, és legelők derékek, 's innét legsikeresebb ötle a' gazdaságnak a' marha, és birka tartás. Tsak kevés ro'sot, és hajdinát aratnak, tsekély a' gyümölts termés is. Legnagyobb patakok a' Musselaa, a' Schuytendiep, a' Hoorendieg, a' Havelter, és Steenwykeraa. Tsak 2 helysége, 1 erős vára, és 37 faluja van:

1. Assen, fő helység a' Horendiep partján 1200 Lakossal.

2. Koevarden, rendes erősség 7 kő-bástyákkal, 7 töltésekkel, és egy jó vár kastéllyal, mellynek 5 töltése van, posványokkal körül véve, 1550 Lak.

3. Meppel, helység a' Havelter partján, 4000 Lakossal.

4. Hollenschantz, és Volterschantz, két erősségek a' Meppeni grófság ellenében.

6. Friesland tartomány, az éjszaki tenger, és Zuidi tó mellett, 54 □ m., 178,000 Lak.

Laposabb földszínete még a' tengernél is, melly ellen 1570 magos gátokkal oltalmaztatik. Az egész tartomány keresztül van vágva tsatornákkal, mellyek részint a' felesleg vizet viszik, részint portékát hordanak el. A' legjelesebb azok közt Harlingenből Frauekeren, Leuwardenen, és Dokumon által huzódik egész Gröningenig. Tulajdon folyók nintsenek a' Lauwer határ folyón, és a' tsekély Zutderen kivül. Tavak pedig nagy számmal vannak, mellyek a' Torfa ásás által támadtak; illyenek: a' Tjeuke, Slooti Fljuessek, Heeger, Sneeker, és Bergumi tavak. A' levegő nedves, tisztátalan, de nem egésségtelen. Egy része a' laposoknak a' legszebb legelőkből áll, a' hol derék marha, ló, és birka nevelés esik: a' szarvas marha, és a' ló a' legjobb fajtájú, nagy, mint a' friesi juh, melly ritka magasságra nő.

A' halmosokon gabonát, leginkább búzát, borsót és ro'sot termesztenek olly bőséggel, hogy azt ki is hordják. A' déli részen lelni pusztákat, és néhány erdőket, a' fa híjányát mindazonáltal torfával kell potlani. A' halászat igen jeles, valamint a' mesterségi szorgalom is, Friesland a' legfinomabb gyoltsot készíti egész Hollandiában, papírost, és vitorla vásznat tsinál, sót főz, 's a' t.

A' Lakosok a' Friesektől származnak, és magokat a' többi Lakosoktól szembe tűnön megkülömböztetik, mind nyelvekre, mind erköltsi vonatokra, mind szokásaikra, és viseletekre tekíntve. A' Friezi szóllás módja annyira külömbözik, hogy a' Holland azt igen nehezen érti, a' Friezi paraszt nyelvét pedig, mellyel még Mulqverum, és Hindelopen körül élnek, éppen nem. A' Friez éppen olly szabad, és szorgalmatos, mint a' Holland, hanem ki nyiltabb, részt-vevőbb, és bátrabb; foglya szavának, de meg is kivánnya a' hűséget. Senkire se bizza öremestebb az Amsterdami kalmár hajóját, portékás tsűrét, mivel tudja hogy egy Frieznek betsületében anyit bizhatik, mint tulajdon magáéban, e' mellett semmi veszéltől nem fél, még életét is ki teszi. Legkedvesebb játéki, a' mellyek testi gyakorlást, és ügyességet kivánnak, a' birkozásban, és tsúszkálásban hasonló nints hozzája. Viselete, leginkább nyúgoti vidékin Friezlandnak egészlen nemzéti, a' férfiú hoszszú halász gatyában jelenik meg, tsíkos mellytyűvel, és kerek kalappal. Az aszszonyi ruházat a' legrégiebb nemzeti viselet, illendő, és az aszszonyt megkülömbözteti a' leánytol.

A' katholikusoknak ezen kerületben 24 községe vagyon 37 pappal, a' Reformatusok 6 rendre osztatnak 207 predikátorral, a' Mennoniták 58 községre 52 predikátorral, a' Lutheranok 2 községre 3 predikátorral, a' Remonstransok egy községre.

Jelesebb helyek:

1. Leuwarden, fő város az Ee folyó mellett 1900 házzal, 16,500 Lakossal. Több tsatornáktól

keresztül metzve, jól épült, néhány tekintetes köz épületei vagynak u. m. a' város háza, a' Hertzeg. Udvar, a' 12 templom, a' 'Sinagóga, forgóban vannak a' papiros malmok, a' gyólts szövö-székek, 's egyébb kézi művek; a' kereskedés eleven, mellyet a' tsatornák alkalmas kaptsolataik által igen elömozdítnak. Hajdan az éjszaki tengerből egy öböl terjedett ki, melly az Ostert és Westergót választotta, melly mindazonáltal el gátoltatott.

2. Franeker, város, valamenyire délre Leuwardentől, 4000 Lakossal, és egy universitással. A' városon kivül Harlingen felől sok tégla égető van, mellyekben kék mázzal festett tserép 'sindel készítetik, és ki hordatik.

3. Haarlingen, Franekertől nyúgotra a' tenger mellett, tekintetes, és jól épült város 7,700 Lak. Van erős vára is a' Vlie vize mellett, egy alkalmas rév-partal, mellynek torkolatján a' hajók tsak meg könnyebítve mehetnek által, 1 katholika sz. egyház; 2 reformált, 1 lutherana, 1 mennonita imádság házak találtatnak benne. Lelni ott papíros malmokat vitorla vászon fábrikákat, tengeri só főzőket, 's a' szomszédságban sok tégla égetőket, fő képpen jeles a' kereskedés gabonával, szurokkal, gyántával, kalamászszal, és fával. A' gátok, mellyek a' várost a' tenger hullámi ellen oltalmazzák; remek munkája a' vízi-épitő mesterségnek.

4. Dokkum, kis város, és erősség 2 órányira a' tengertől 2700 Lak. egy rév-partal és egy tsatornával, melly a' tengerrel egyben lévén kaptsolva, a' kereskedést nagyon elő mozditja, mivel azon a' legterhessebb hajókkal is a' város falai alá evezhetni. Vannak hajó építői, só főzői, hasznos föld mívelete, marha tartása, a' Dokkumi vaj, és sajt igen betses.

5. Bolswerd, város a' nagy Frieslandi közös tsatornya mellett, 3000 Lak. derék kereskedése van vajjal; gyapjú műhelyeiben készül a' vékony friesi szer (sayette). Ez születése helye ama híres, Schelde Adam és Bolsverdi Boetius, mestereknek.

6. Sneek (snits) város, egy tó mellett, 's egy lapos, ingoványos vidéken. Van 2 temploma 5000 Lakosa, és lenvászon szövője.

7. A' következendő városok: Staveren, a' Zuidi tó mellett, Friesland nyúgoti tsútsán, 1300 Lakossal; sokan közűlek evedzők. Valaha gazdag, tekintetes kereskedő hely, és egy ideig a' Friesi Királyok lakhelye volt.

8. Slooten, tsak 2 útzája, 600 Lak. és nehány omlott bástyája látzik a' hasonló nevezetű tó partján.

9. Workum, közel a' Zuidi tóhoz egy rév-partal, hallal bőves tavak közepette, 1400 Lak. szomszédságában mész, és tengeri tsiga héj égettetik.

10. Ybst, (Drilst) 1200 Lak. a' kik hajó építéssel foglalatoskodnak.

11. Hindelopen, rév-partal a' Zuidi tónál 1500 Lak. Halászat, és hajó építés legsikeresebb kenyerek azoknak.

12. Jelesebb helységek és faluk: Annabuuren, 1450 Lak. — Bergum 1200 L. — Dragten 2100. L. — Ferwerd 1100 L. — Grouw 1400 L. — Hallum 1450 L. — Heerenveen 1200 L. — Holwerd 1150 L. — Jakabfára 1100 L. — Kollum 900 L. — Lemmer 1200 Lak. — Ludge-Lankum, (majorság). — Makkum 2050 L. — Oostmahorn. — Ureterp 1300 Lakossal.

13. Szigetek: 1 Schelling, a' Vlie folyó által választódik a' Vlie vidéktől, 4 faluja 1900 Lak. jó föld mívelést, és legeltetést bír. — 2. Ameland a' széles Wadon, melly azt Frieslandtól szakasztja, 3 falú van rajta 3000 Lak. a' kik tsupa halászatból, 's mész égetésből élnek. — 3. Schiermonikoog, a' Wad mellett az Ameland szigetben keletre 1100 Lak., a' kik egyes házakban laknak, hal, és tengeri borjú fogással, és hajózással tápláljják magokat leginkább. Előtte feküsznek a' két veszedelmes homok alapok a' Westgat, nyúgotra, és a' Boschplagt keletre.

7. Grönningen tartomány, 37 □ m., 141,000 Lak.

Fekvése, és föld szinte egy forma a' Frieslandival, itt a' tenger szünetlen hartzban van a' száraz-zal: az Ems torkolatjától egész Warfum és Westermelandig 4 — 5 m. hoszszan, $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ m. szélesen a' ki apasztás által a' legszebb árpa, és zab földek készíttetek. Ugy a' ki áradás is sokszor nyereséget hoz a' tartománynak, mellynek egy része posványos más része puszta, és homokos, vannak azomban olly vidékek is, hogy a' paraszt alig talál helyet aratás után gabonájának. A' levegő vastag, és nedves, 's a' jövevénynek olly terhes, hogy az nem egy könnyen tanulja meg bé színi. Az éjszaki tenger éjszakról a' Dollart, délről a' Lauwerz öblöt képeli. Derékebb folyó vizei: az Ems, melly határ a' keleti Friesland mellett, mellynek torkolatjába a' Fivel vagy is Damsterdiep, bele szakad Delfzylnél, 2. a' Hunse, melly Grönningennél szaporodik egybe több patakokból, és a' Lopendiep által a' Lauwerz öblbe hányattatik; 3. a' Westwolderaa, melly a' Langerakerschantznál a' Dollartba veszik. 4. A' Lauwerz, és Rensel határ folyók. Legnagyobb tavak a' Schild és Zuidlari tó. Sok tsatornák metszik által a' tartományt, és megkönyebítik a' közöletet a' vidékek közt. A' marha tartás a' kies legelők miatt a' legizmosabb élelem eszköze; szántóföldeket jobbára tsak a' töltéseken, és kevés tájjékokon látni. Terem búza, de kevés ró's, sok árpa, zab, kerti vetemény, káposzta, főképpen répa, a' gyümölts fa ritkaság, égető is szük, mellyet a' torfával pótolnak. A' kézi mesterségnek legkelendőbb ágai a' lenszövés, és a' gyapjú szer-készítés. A' fazekasok is jó munkát tesznek, mint a' téglások, 's a' halászat, hajózas, és kereskedés is kenyeret hajt. Ezen kerületben találni 3 várost, 2 helységet, több sántzokat, 's mintegy 80 falut, mellyek jobbára derék épületűek, és jó birtokos parasztokkal vannak megrakva. A' katholikusoknak itt 10 templomok van 15 Pappal, a' Reformáltak 7 rendbe osztódnak 160

predikátorral, a' Lutheranok 3 templomot 's 4 predikátort, tartanak; az Anabaptisták 27 községre szakadnak 61 tanítóval, 's a' Kollegiatusok 2 Kollegiumra Grönningenben. Jelesebb:

1. Grönningen, fő város (53° 10' 0" éjsz. szél. 24° 11' 0" k. h.) 2300 épűlettel, 26,600 Lakossal, a' Hunse, melly a' nagy terhes hajókat egész a' városig viszi, és Fivel partján, régi bástyákkal van körűl véve. Derékjebb épűletei, a' 12 templom, a' Bree piartz, melly legnagyobb az egész Országban, a' város háza, és Oraniai ház. Van benne egy Universitás is, és Siketnéma intézet. A' Lakosok jobbára kézi mesterségből, és kereskedésből élnek. A' bé ültetett hely sétállásra szolgál a' városiaknak. Itt születtek Wessely, Gansfort, Agrikola, Rudolf, és a' híres Ripperda.

2. Dam, Apingadam, nyilt város a' Fivel mellett, melly attól a' Damsterdiep nevet nyerte, 1600 Lak. a' kik egyedűl halászattal foglalatoskodnak.

3. Winschoten, erős város 2100 Lak., híres az 1568 ütközetről. Közel ide fekszik az Altwinschoterzyk sántz.

4. Delfzyl, erősség az Ems torkolatjánál, a' hol a' Fivelt magába fogadja, van egy révpartja, kitsin, és tisztán épűlt, széles, jól alapolt utzákkal, és éjjeli világgal 850 Lakos tsupán a' révparttól él.

5. Jelesebb helységei, sántzai, és falui: — 1) Awerderzyl 's 2) Beerta f. 1200 L. — 3) Bellingwolde f. 1450 L. 's az ottani híres sántz. — 4) Boonerschantz. — 5) Bruggesantz. — 6) Bourtangesantz. — 7) Hoogezand f. 1700 L. — 8) Jemgum h. 1200 L. (több 'Sidó köztök). — 9) Lengeakersantz. — 10) Meden f. 1300 L. — 11) Mildwolde f. 1200 L. — 12) Muntendam f. 1050 L. — 13) Nieuwe Pekel Aa f. 2900 L. — 14) Nieuwwolde f. 1100 L. — 15) Nordbrok f. 1300 L. — 16) Oude Pekel Aa f. 3000 L. — 17) Oudesantz. — 18) Sapmeer f. 2100 L. — 19) Soltkam santz. —

20) Uithuizen f. 1300 L. — 21) Weener helys. 2300 L. a' termékeny kövér Reidingi vidéken, mellynek soha trágya nem kell. — 22) Wildervank f. 2300 Lakossal.

6) A' Szigetek: Rottum, és Borkum, mindenik egy faluval; a' Keleti-Ems által választatnak egy mástól, 's jobbára halászok lakják. Borkumon mindazonáltal föld mívelet gyakoroltatik, és marha tartatik.

8. Zeeland tartomány (Zeelandia), 31 ½ □m. 115,600 Lakossal.

Tsupa szigetekből áll, mellyek a' Schelde ki folyási által képeltetnek és Flandria éjszaki részéből, melly most azzal öszve vagyon kaptsolva. Gátok által kell ezen tartománynak a' tenger bé ütései ellen oltalmaztatni. Noha bővelkedik, termékenysége miatt, búzával, főzelékkel, lennel, és veresfestékkel, levegője még is nedves, és az idegeneknek egésségtelen.

Az említett gátok, és tsinált partok; mellyek nélkűl Zeelandia a' tengernek régen ragadománya lett volna, fel vannak halmozva kerékdeden a' part mentében, 12 — 24 láb magasságig a' tenger színe felett, alól 50 láb szélességek, és fellűl könyen el mehet rajtok két szekér egymás mellett, 's még e' mellett is gyakran által ütnek a' hullámok, a' midőn a' szélvészek, és magasra emelkedett habok dühösködnek. Azok felállíttása, és fenn tartása nagy summa pénzbe kerűl. Fellehet venni, hogy minden Ruthe (78 láb) a' tartománynak 10 Flämi fontba (60 fl. jó. p.) kerűlt, egyiket a' másikba vévén, és pedig akkor, a' midőn mindennek árra, és a' munka bére arányon kivűl tsekélyebb volt, mint mostanában. Zeelandia gátjai 56,000 Ruthet foglalnak, 's azok fel állítása mint egy 6 milliom forintba (peng. pénz) kerűlt.

Jelesebb helyek ezen megyében:

1. A' Walcheren Sziget, mellyben; Mittelburg erős fővárosa egész Zeelandiának a' Westerschelde folyóval kaptsolatban van egy fél órányi tsatorna által, melly révpartúl szolgál; Lakosi száma 19000, a' kik jobbára kereskedést űznek.

2) Vlissingen; erős város a' Westerschelde torkolatjánál, egy révpartal, mellyben 18 hadi gállya el fér: hadi építővel, és 5700 Lakossal; 1809-ben az Angolok által egy része a' révpartnak, és a' bástyáknak le rontattatott.

3) Veere, vagy Ter Veer, erős város 1960 Lakossal, az Oosterschelde torkolatjánál, egy révpartja van, 's kereskedésből él.

2. A' Südbeveland Sziget, mellyben van: Goes, város mellynek egy révpartja van, és néhány sántzoktól védelmeztetik az Oosterschelde partján; 3700 Lakosi a' só főzéssel, és kereskedéssel táplálják magokat.

3. A' Schouwen Sziget, mellyben jeles: Zierikzee, város 6000 Lakossal, az Oosterscheldevel egy révpart által kaptsoltatik, kereskedése derék, és hajókázása jó hasznot hajtó. Itt nagy Ostrea fogások lehetnek, mivel alkalmas tartózkodó helyeik vannak azoknak.

4. A' Tholen Sziget: mellyben nevezetes: Tholen erős városa, 1700 Lakossal, a' kik magokat fínom lenfonyásaik által megkülömböztetik.

Az ezzel egybe kötött Flandriai vidékekben van:

1) Hulst, erős város, egy termékeny vidéken, egészlen víz alá lehet azt venni. Lakosi száma 1700.

2) Axel, város, melly 160 házból áll, egy szigeten, egy tsatorna mellett, melly a' Scheldeből jön.

3) Filippine, 70 épületből kelt megerősített város.

4) Sas de Gand, vagy Genti Sas, jól megerősített város, egy öblén a' Westerscheldenek, mintegy 200 házból áll.

5) Sluys, igen erős város, egy egésségtelen tájékon, az éjszaki tengernek, és Schelde folyónak egyik öblén, víz alá lehet azt venni, 1400 embert számlálnak benne. Egy tsatorna által Brüggével egyben van kötve.

9. Ostflandern tartomány, (Flandria Orientalis), 58 □ m., 624,200 Lakossal.

Keleti részét foglalja a' hajdoni Austriai Flandria grófságának. A' Schelde mentében fekszik. Ez igen jól mívelt tartomány, felette népes, termékeny és lakhelye a' legtökélletesebb vászony készítésnek Európában, 's a' legszebb Lent is termi. Szinte úgy sikeresek a' pamut szer fábrikák is. Ezen kerületben nevezetesebb helyek a' következendők:

1. Gent, (Gandavum) fő város a' Schelde part. ján, melly a' Lys, Moore, 's egyébb folyótskákkal, és tsatornákkal együtt 26 szigetetskéket tsinálnak, mellyeken a' város fekszik; száma épületinek 10,000 Lakosinak 60,000. A' város kerülete 4 órányi, 's kereszt útya egy óránál tovább tart, de ezen terjedetéből sokat el vesznek a' 309 hídak, 13 nyilt piatzok, és a' sok tsatornák, mellyek az utzákon által folynak. A' város épületei szépek, útzái szélesek, van itt egy Universitás, egy V Károly Tsászártól épitetett vár Kastély, egy régi Királyi várral, mellyet I Ottó Tsászár emelt; fel tűnő a' tekintetes város háza is. Lelni itt 55 templomot, mellyek közt jeles a' püspöki szentegyház a' Püspöki székkel, és papnevelő házzal, vannak több tudományi gyűjtemények; sok izmos fábrikák, tzúkor, gyólts, tzérna, tsipke, bőr, gyapjú szer, 's a' t. készitők. Továbba számos szél malmok; a' kereskedés és hajózás igen jó Karban van a' Schelde vizén, és azon víz tsatornán, melly innét Brüggen által Ostendebe vezet. Ezen városban született 1500, V. Károly Tsászár, a' Printzenhof nevű épületben, a' nagy piatzon áll tiszteletére egy kép Oszlop. Az itteni pamut fábrika 20,000 személlyeknek ád munkát.

2. Oudenarde (Aldenarda) erős város, mellyet a' Schelde víz körűl foly 4000 Lakossal, van benne egy szép város háza; több gyólts, és szőnyeg fábrikák.

3. Grammont vagy Geertsberghen, város a' Dender folytában; vannak több fábrikáji és 6000 Lakosi.

4. Alost, város a' Dender mellett, mellyen a' hajók egész a' városba mennek, 11,100 Lakosa van, és kereskedést űz.

5. Dendermonde (Teneraemonda) a' hol a' Dender a' Schelde vízbe folyik, 5200 Lakossal, erős bástyákkal, és várkastéllal, egészlen vízbe lehet foglalni. Lakosi derék hajós-kereskedést, hasznos, kender, és len mívelést űzhetnek.

6. A' következendő helységek, és faluk: Rupelmonde, helység 2000 Lak. a' Schelde vizénél.

8. Eecloo, nagy helység 5800 Lak. fő helye egy nagy járásnak.

9. Sz. Nicolas, nagy falú, 11,000 Lak., egy különösen jól mívelt vidéken.

10. Lokeren, nagy falú, mellyben, a' körülfekvő helyeket hozzá vévén, 12,000 ember számláltatik.

10. Westflandern tartomány, (Flandria Occidentalis; nyúgoti Flandria), 71 □ m. 540,200 Lakossal.

Frantzia határain fekszik, és az éjszaki tenger partján, nyúgoti részét foglalja az előbbeni Austriai Flandria grófságnak, igen termékeny, és népes tartomány, a' hol a' bővséges gabona termesztés mellett derék marha nevelés, 's a' legtökélletesebb gyólts készítésben a' nagy hasznú kéz művesség virágzik. Híresebb helyek benne:

1. Brügge, (Brugae) fő város, nyúgoti Flandriában, az éjszaki tengertől 3 órányira fekszik 5 tsatornák közt. Van benne 6000 épűlet, 54,200 Lakos: a' Jó (Gute) vezeték nevű Fülep, Burgundi Hertzeg alkotta itt az arany gyapjús Rendet 1429-b.

Püspoki szék, gyönyörű püspöki templommal, egy Litzeummal, tudományi, és képíróji akademiával; tsipke, Fayensz, korduan, és egyébb fábrikákkal; egy pénz-váltóval. A' vásárpiatz különösen szembetűnő, bóltos tornátzokkal. Van hajó-építő helye is, és kereskedése jeles. A' Boldog Aszszony templomában szemlélni a' Burgundiai Mérész Károly Hertzegnek temető sírját.

2. Ostende, igen erős tengeri város az éjszaki tenger partján, jó révpartal, 11,000 Lakosokkal, és jeles kereskedéssel. Van a' többi közt egy nagy temploma, egy tekintetes tanáts-háza, egy tengeri oskolája, és két tsatornája; mellynek egyike Gentbe visz, a' másika Dünkirchenbe. Ugyan tsatornák által van őszve kaptsolva Nieuportal is, és Brüggevel. Víz alá lehet egészlen venni. Révpartja tágas, de szűk bé menetű.

3. Nieuport (Neoportus, Új-révpart) izmos tengeri város, a' hol az Yperle az éjszaki tengerbe omlik. Víz alá vehetni azt, 3000 Lakosi a' halászatból élnek.

4. Fürnés, (Furna) helyes város 3200 Lakossal, egy víz tsatorna mellett; melly Brüggetől Dünkirchenbe visz.

5. Dixmuyden, város 2500 emberrel, a' hol a' legjobb írós vaj, és sajt készítetik egész Flandriában.

6. Poperingen, város 8000 Lak. és posztó fábrikákkal.

7. Ypern (Ipra) erős város, 15,000 Lélekkel, az Yperle partyán, jól épűlt; jó kereskedése, derék gyólts, és pamut fábrikákkal. Püspöki szék, derék püspöki templommal.

8. Menin, erős határ-város, a' Lys mellett 5000 Lélekkel, a' kik sok tsipkét, és gyóltsot készítenek.

9. Comines, város a' Lys partján, melly azt két részre osztya, 300 Lakosa van.

10. Cortryk, vagy Courtray, város a' Lys mentében, melly azt két felé választja; 14,000 Lakost

számlálni benne, erős határvár. Itt van Lak helye a' legfínomabb gyólts szövőknek, és legszebb len termesztőknek, válogatott fejérítője van, melly a' Harlemivel vetekedik, itt laknak a' legmesterségesebb fonyók, és takátsok, a' kik a' legszebb gyótsot, és Damasztot álmélkodtató vékonyan, és tökélletessen el készitik.

11. Nordbrabant, (éjszaki Brabantzia tartomány. 78 □ m., 305,900 Lak.

Ennek alapa egészlen róna, itt ott ingoványas, darabonként puszta, mindazonáltal termékeny lapokkal egyeledik. Éjszak, és kelet felé egy fél ív formában körül folya azt a' Maas vize; a' Schelde nyúgoti tájjékán kanyarog, tsekéllyebb folyók, a' Diest, melly a' Dommel, és Aa elegyéből támad, és Crevecoeurnél a' Maasba folyik; a' Gender, melly a' Dommellel egygyé lesz, a' Dintel, melly Mark név alatt Hoogstretenből jövén Dinteloortnál a' Volkerakba szakad; a' Vliet, és Zoom, mellyek a' keleti Scheldébe sietnek. Tsatornákkal bőven által van ásva az egész megye, legjelesebb a' Bredai, melly a' Viesboschba húzódik, 's a' Merwe; és Maas által a' tartományt őszve kaptsolja az éjszaki tengerrel. A' Peellandban egy nagy motsár terjed ki 10 $\frac{1}{2}$ □ mértföldre. A' föld mívelés, és marha nevelés legfőbb tzélja az itteni mezei gazdaságnak leginkább főzelék, kukoritza, ro's, hajdina, zab, Krumpli, len, kender, búza pedig, és árpa kevés terem. A' gyűmőlts mivelet, kertészség, és méhszaporítás szorgalmatosan űzetik, van vad, és szelid szárnyas állat, a' többi közt sok lúd a' Kuik vidékben, és sólyom madár a' Hertzogenbuschi majorságban. A' harasztos nem igen derék, a' torfa ásás ellenbe jó fizető, a' mesterségi szorgalom továbbá nem virágzik olly éltesen mint a' többi megyékben, a' gyapjú, és len kézművek, fonyás, kaptza kötés, kés, és tserép edény készítés jelesebb tárgya a' szorgalomnak. A' kereskedés közön-

ségesen a' Maas, és Schelde vízén gyakoroltatik. A' Lakosok legnagyobb részint katholikusok.

Jelesebb helyek ezen megyében:

1. Hertzogenbusch (den Bosch, silva ducis) fő város, (51° 41' 34" éjsz. szél. 22° 58' 27" k. h.) a' Dommel, és Aa őszve folyásánál, mellyek egybe elegyülvén Diest nevet nyernek; a' sárvizek közt, nagyon meg van erősítve, és egészlen víz alá lehet venni, éjszak-nyúgoti részén a' Papenbril vár-Kastélya védelmezi azt, 's a' déli részen a' Ruchter kapu előtt két sántzok, az Antal, és Izabella sántza. Sok tsatornákkal metszetik által, 15 templomot számlálni benne, és 4000 házat, 13,400 Lakossal, a' kik hásznos kereskedést űznek. Épületei közt szembetűnnek: a' Sz. János temploma, remek munkája az építő mesterségnek, hoszsza 383 láb, széle 172 láb. A' város háza, van egy gymnasium is benne. A' Lakosok vászon szövéssel, késes, és tő fábrikákban, 's olaj malmokban foglalatoskodnak. Szűletés helye ez Gravesand Vilhelmnek. Alkattatását a' város Brabantziai Gotfried Hertzegnek köszöni 1184. I Henrik Hertzeg azt meg erősítette, és 1352-től fogva 1599-ig mostani határáig terjedett. IV Pál Pápa itt 1559 püspökséget emelt, melly ismét el mult.

2. Bergen op Zoom, (51° 29' 46" éjsz. szél. 21° 56' 57" k. h.) város, és erősség, mellyen a' Zoom vize folyik által, 's azt a' keleti Scheldével kaptsolatba teszi. Erősségei ama híres Köhorn által alkottattak, egy gáttöltésből állanak 10 bástyákkal, és 5 szaru-várral: 's ezen kivűl egy izmos Lineával, a' Moermont, Pinsen, és Rover sántzok megett, melly éjszaki részét fedezi a' városnak; a' két révpartok torkolatya súrolja a' déli sántzot 5 fedező sántzokkal, 's az egész vidéket víz alá vehetni. A' városban van egy régi vár, 3 templom, 1125 ház, és 5000 Lakos. 1287-nyerte városi tzímét, a' három el mult században terhes ostromokat tartott ki.

3. Breda (53° 25′ 29″ éjsz. szél. 22° 26′ 9″ k. h.) város, és sikeres erősség, mellyet egészen vízzel lehet foglalni. A' Merk partyán fekszik, melly az Aa folyót itt magába szívja, jól van épűlve, fel tűnik benne ama szép, árkokkal kerített vár, 4 nyilt piatz, 7 templom (3 katholika, 3 reformált, 1 Lutherana), 1600 házaiban 8700 Lakos munkálkodik kaptza kötéssel és posztó készítéssel. A' kereskedés igen elő mozdítatik a' Bredai tsatornán, melly innét egész az Aa-ba vitetve, 5 órányi hoszszú, és 30 'silippel el van látva. Fél órányira fekszik a' várostól a' szép, és tsupa egyenes séta-fásokból álló Liesbosch, nehány egyébb ligetesekkel. Ezen város sok változásokon ment által egy birtokról a' másikra 1252-be nyerte a' városi jussokat.

4. Eindhoven, nyílt város a' Dommel partyán, a' hol ez a' Gendert elfogadja, 2000 Lakossal, a' kik nagy Len szövőket tartanak. Hajdon az Orania házhoz tartozott. Ezen várostól veszi nevét az Emdhoven nevezetű puszta.

5. Helmond (51° 29′ 4″ éjsz. szél. 23° 19′ 25″ k. h.) város az Aa szélén, egy várral, és 2500 Lakossal. Az Aremberg házé.

6. Grave, erős város a' Maas folytában; 1600 Lakossal.

7. Steenbergen, erős város 4000 Lakossal.

8. Megen, város a' Maas mellett.

9. Heusden, igen erős város nem meszsze a' Maastól, 1600 Lak.

10. Gertruidenberg, erős város 1300 Lakossal a' Biesbosch partyán.

11. Ravenstein, város a' Maas szélén egy régi várral.

12. A' következendő helységek: Tilborg, egy nagy kastéllyal, 8,600 Lakosa derék kézi mesterségekben, és posztó fábrikákban gyakorolja magát.

13. Oosterwyk a' Nemer folyónál, 1700 Lak.

14. Waalwyk 5000. Lak.

15. Boxtel.

16. Oirschot, 4900 Lak.

17. Osch, 2800 Lak.

18. Kuik, a' Maas, mellett egy vámházzal, 1200 Lak.

19. Osterhout, 5400 Lak. Itt volt egy Praemonstrati Apátza Monostor.

20. Oudenbosch, 1800 Lak.

21. Roozendael-várral és 4700 Lakossal.

22. A' következendő faluk: 1) Asten 2300 Lak. — 2) Baarle 1600 L. — 3) Berchem, 1700 L. — 4) Berlikum 1650 Lak. — 5) Bugel, 1840 Lak. — 6) Deurne 1650 Lak. — 7) Dinteloort 1300 Lak. — 8) Dongen 2100 L. — 9) Erp 1750 L. — 10) Etten 3900 L. — 11) Falkenswaart 1100 L. — 12) Gehmert. — 13) Finaard 1120 L. — 14) Gilzen 1870 Lak. — 15) Ginniken, 2200 L. — 16) Ter Heide 1900 Lak. — 17) Hilvarenberg 1900 L. — 18) Horst. — 19) Lommel 2100 L. — 20) Michielgastel 2000 Lak. — 21) Mierlo 1600 L. — 22) Odenrode 2900 L. — 23) Ovligensplaat 1900 L. — 24) Oudgastel 1620 L. — 25) Postel, hajdoni Praemonstrati klastrom, a' hasonló nevű pusztán. — 26) Raamsdonk 1900 L. — 27) Ruigenplaat-Sziget. — 28) Schyndel 1150 L. — 29) Udenhout, 1700 L. — 30) Vechel 2900 Lak. — 31) Venlonn 3600 L. — 32) Wouw 1600 L. — 33) Zomern 2500 Lakossal.

12. Süd Brabant, déli Brabantzia tartomány, a' Demer és Dyle vizek mentében. 69 □ m. 458,900 Lakossal.

A' felette termékeny, vóltaképen mívelt alap, olly sok tekíntetes helyekkel egy gyönyörű róna tartományt lebegtet a' szemnek; a' hol a' ki terjedett mesterséges szorgalom mindent mozgásba tesz, számos, (főképpen gyólts, tsipke, gyapjú 's a' t.) fábrikákat találni ezen megyében, a' mellyekben a' leghíresebb fínom szerek készítetnek.

Nevezetes helyei:

1. Brüssel (Bruxellae) hajdoni fő városa az Austriai Belgiumnak, jól épűlt város, a' Senne víz

mellett, részint domboson, részint egy szép termékeny, rónán, sántz-bástyával keritetik, foglalatya két órányi, van 8 kapuja, 8 nyilt piatza, 9500 épűlete, 76,000 Lakosa. Második fő város, és Királyi Lak. hely Belgium országában, vagy is a' mostani Niederlandban. A' legszebb piatz a' Királyi piatz, a' hol ez előtt a' Lotharingiai Károly Hertzeg kép oszlopa állott. Ezen piatz, és ama pompás kormánypalota közt most egy szép fűvész-kert vagyon tsinálva. A' mellette lévő mulató erdő (Park) gyönyörű séta-hely, és tekintetes épületekkel van körűlvéve. Érdemes szemléletre a' vásár piatz is, mellyen a' tanáts ház áll, egy szép gothi épület, a' nagy, és kis Soblon piatz, a' Mihálypiatz, és a' pénzpiatz. A' tudományi intézetekre nézve látni itt most a' viszsza állított Akademiát, egy Lytzeumot, egy köz-könyvházat, 80,000 kötettel és egy mesterségi museumot. Az itteni fábrikák nevezetesek, a' tsipke, szőnyeg, szekerek, arany, és ezűst művek, mellyek itt készűlnek legelső értékűek, és leghíresebbek egész Európában. Vannak: üveg, kristál, pamut, posztó, kalap, kártya, nyereg, portzelán, 's a' t. műhelyek. Továbbá emlékezetet érdemel a' felséges Királyi palota, és fő Templom is, ugy a' Királyi kollegium, a' kép-író, kép faragó, és építő, mesterségi akademia, a' rajzolatitár, a' Belgiumi tudományos társaság, Concordia, és a' nemzeti kézi mesterség elő mozditására alkatott társaság. Híresek a' Ló vásárok is. 1815-ben 12,450 ember foglalatoskodott a' fábrikákban: a' kereskedést igen elő mozditya azon, 12 láb, mély víztsatorna, melly a' Schelde vizébe vezet. Stein azt állitya, hogy 1825-ben a' Lakosok száma 100,000-ren felűl volt. A' város szomszédságában van Laken, mulató vár.

2. Löwen, (Lovanium) a' Dyle mellett, és egy tsatorna partyán, melly ebből a' Rupelbe folyik: hajdon Brabantziának első városa, most is tekintetes, és nagy kerületű, mivel sok szántó földeket és szőllő kerteket magába zár. Lakosi száma 26000-re

vétetik. Épületi közt pompásabb a' város háza. Régi időkben igen virágzó város volt ez, leginkább híres Universitássa végett, mellynek neve halhatatlan marad a' tudósok irományiban; és a' legsikeresebb posztó fábrikák miatt, mellyekben a' 14 század elején mint egy 150,000 munkások forgolódtak; azomba most az Universitás fel van szabadítva, és a' posztó fábrikák, noha most se sikeretlenek, nintsenek régi tehetségekben. Vannak itt még derék serfőzők is. Több szép templomokat szemlélni benne mind eddig is.

2. Nivelles, város a' Thiene partján, len, és bátisz gyólts fábrikákkal, 750 épületiben 6400 ember lakik.

3. Waterloo és Belle-Alliance; puszta majorok, a' hol 1815-ben. Sz. Iván 18 napján ama nevezetes tsatában az egyesült frigyes hadi sereg a' frantz sereg ellen tökélletes győzedelmet nyert, a' hol is, Napoleon Bonaparte az Uralkodó széket másodszor, 's egészlen elvesztette. Erről híres marad ezen vidék örökre.

3. Diest, város egy völgyben, a' Demer vize mellett, posztó fábrikáji, és 5600 Lakosi vannak.

4. Tienen, vagy Tienhofen (Tirlemont, Thenae in montibus) jól épült város a' Grete partján, flanel, és gyapjú harisnya fábrikákkal. Lakosa száma 7800.

5. Arschot, város a' Demer szélén, 2300 Lélekkel.

6. Vilworden, város 2700 Lakossal, a' Brüsseli tsatorna folytában, a' hol a' Senne és Woluwe öszve folyik, igen termékeny vidéken fekszik.

7. Wawre, helység a' Dyle partján, 4800 Lakossal.

8. Landen, egy a' legrégiebb városotskák közűl a' Walloni Brabantziában. Szomszédságában van Nerwinden falú, melly az 1793-ki ütközetről emlékezetes.

13. Antwerpia tartomány, 49 □ m. 293,900 Lakossal, a' Schelde, és a' két Nathe folyók partjain.

Föld alapa, melly a' természettől kevesbé tenyész, legnagyobb szorgalommal van míveltetve. Ezen kerületben emlékezetre érdemesebb helyek:

1. Antwerpia, régenten egy vólt a' legnagyobb városok közül, mellyben a' 16 század 200,000 Lakost számlált, 's annak révpartyában akkor 2000 hajó nyugodott; a' Schelde partyán fekszik, melly itt 1600 láb széles, és igen mély. A' város meg van erősítve, és egy igen erős vár kastéllyal oltalmaztatik. Mostani száma a' Lakosoknak 60,000. A' város egészlen véve jól épült, a' házak jóbbára helesek, és az útszák szélesek. A' jelesebb épületek: a' felséges püspöki templom, mellynek tornya 466 lábnyi magasságú. A' Tanátsház. A' pénz váltó ház, melly márvány oszlopokon nyugszik, és ki álló tornátzokkal diszesítetik, ez egy a' legszebb épületek közt Európában. A' kereskedésre igen alkalmatos város, fekvése miatt, mivel hogy itt a' Schelde egy derék révpartot képel, mellyben a' tengerből a' legnagyobb hajók bé futhatnak, és a' tsatórnák által a' városba evezhetnek. Közösségben ál ezen kivül a' város Brüssellel, Lovaniummal és Mechliniával. A' kereskedés még nagy sikerű, mert legalább 3000 hajók bé futnak esztendönként révpartyába. Van itt egy hajó épitő hely, és egy nagy tengeri fegyverház (arsenal). A' Lakosok el látnak több tsipke, posztó, szönyeg, 's egyébb más fábrikákat, kő, és gyémánt pallérozó műhelyeket a' jeles tengeri kereskedés mellett.

2. Mecheln (Mechlinia) Jól épült város széles útszákkal, szép házakkal, és tekintetes köz épületekkel, a' Dyle partján, mellyben az apadás, és víz dagadás által a' hajók a' Scheldéből által jönnek. Lakosi száma 16,000, vagy mások szerént 18,000 Lakszéke ez egy Érseknek, a' ki egyszersmind Bel-

giumi Primás. Van benne egy képiró akademia is, egy ágyú-öntő, sok híres tsipke, gyólts, 's más egyébb szerű fábrikákkal.

3. Sz. Vliet, kis erős város, nem meszsze a' Schelde vizétől.

4. Lier (Lyra) város, a' nagy és kis Nethe egybe folyásánál, 9500 Lakossal, híres pamut fonyoi, és marhavásárjai vannak, a' hol egy nap 15,000 darab vágómarha is el adódik.

5. Herrentals, város a' kis Nethe mellett 2500 Lakossal.

6. Tornhout, vagy Turnhout, város 8000 Lakossal, a' hol sok gyólts készűl. Nevezetes egy ütközetről, melly 1597 kőrében történt.

14. Leodiumi (Lüttich) tartomány, 102 □m. 368,200 Lak. Némellyeknél: 35 □m., 133,000 Lak. Másoknál: 102 □ m., 35,400 Lak.

A' Maas, és Ourthe partján fekszik, részint hegyes, de egészlen véve termékeny tartomány. Bővelkedik rézzel, vassal, ólommal, és kőszénnel. A' juh-tartás különössen jó benne, és azon kívűl is esméretes a' Limburgi sajt, a' melly igen számossan ki hordatik. Felette sikeresek pedig posztó fábrikái. Magában foglalja egy részét a' hajdoni Leodiumi papi Uradalomnak (Hochstift) a' Stablói Apáturságot, és egy részét a' Limburgi Hertzegségnek.

Nevezetesebb helyei:

1. Leodium, Lűttich, fő város egy völgyben a' Maas folyó mellett, mellybe itt az Ourthe vize bele folyik két hegy között: mellynek magasabbika éjszak felé Sz. Walpurga hegyének neveztetik. Ezen valaha egy vár Kastély állott, melly most le van rontva. A' város magában nem ékes, 's utszáji jobbára keskenyek és setétek, a' parton fekvő útzák mindazonáltal, az épűletekkel együtt, gyönyörűségesek. Két részre osztatik, a' régire, vagy is felsőre és újra, vagy is alsóra, mellyek a' Maas által vász-

tatnak el. A' külső város, melly a' Maas folyó, és Cornillon hegy közt fekszik: Amercoeurnek nevezteték. Külömbbféle részei a' városnak 17 híd által kaptsaltatnak egybe, mellyek közt különösen szembe tűnő az Arches hídja, mellynek vas kollátjai vannak 46,983 Lakos él benne, a' kik igen szorgalmatos mester emberek, és sok posztó, bőr, 's értz portékákat, főképpen fegyvert készítenek. Van benne Universitás egy könyvtárral; természeti ötlök tára, tag-bontzoló szín, tagválasztó műhely, (Laboratorium chemicum) 's fűvészkert. Továbbá, szeg, pamut, óra fábrikák: a' köszén bányákban, mellyben már 1178-tól fogva dolgoznak, esztendönként iszonyú summát ásnak, a' verem mélysége 900 láb, 's a' köszénnel igen jó kereskedések van a' Leadialnak. Találtatik itt; mész, köszörű, és puska kő is.

2. Huy, város, egy völgyben a' Maas szélén, melly a' kis Hoiu folyót fel veszi: a' Maas azt két felé osztya, 4900 Lakost számolnak benne. Bővelkedik vassal, timsóval, kénkővel, és kő szénnel.

3. Stablo, város egy mély völgyben, vannak bőr, és posztó-fábrikáji, 2700 Lakos van benne; közelében néhány értz víz források esméretesek, ferdőkkel.

4. Spaa, helyesen épűlt vávos, részint völgyben fekszik, részint dombon, egy durva vad tájjékon, 2100 Lakosa van. Híres értz vizekkel díszes, mellyeket sok idegenek megkeresnek, 's a' mellyeknek vize bé zárt palatzkokban meszsze hordatik.

5. Verviers, jól épűlt város, a' Wese folyó mellett, részint egy mély völgyben, részint egy hegy lejtőjén. Benne a' szomszéd Hodimont, Francomont, és Ensival helyekkel együtt 16,000 Lélek vagyon, a' kik jobbára a' leg sikeressebb posztó fábrikákból élnek.

6. Limburg, város, egy hegyen, mellynek allján a' Weze folyik, nem nagy, vagyon mindazonáltal egy kül-városa, Dalhem nevezettel, mellyben több lakos van, mint a' városban; 8000 embert számlálhatni benne, a' kik sikeres posztó fábrikáka

ellátnak. A' kör-vidékben találni Galamia, és kőszén bányákat.

7. Herve, város, Limburgtól nyúgotra, a' hol különös jó sajt készíttetik, melly a' Limburgi név alatt esméretes, 2800 Lakost számlálnak benne.

8. Dalem, vagy Dáalhem, Gravendalnak is hívattatik, város a' Berwine folyó mellett 780 Laksal.

15. Limburg tartomány (Provincia). 84 □ m. 303,900 Lak. (Némellyek szerint: 42 □ m., 154,000 Lak.)

Ez a' tartomány a' Limburgi Hertzegsé-ből, a' Leodiumi papi birtokból, és a' hajdoni Austriai, 's országi Geldriából állott öszve; mások azt 70 □ m. (292,000 Lakossal) teszik. A' Demer, és Maas folyó-vizek partján fekszik, melly itt a' Geul, és Roer vizeket maga gyomrába vonnya. Földje jobbára rónás; mellyben jó gabona, és len terem. A' marha tartás is hasznos vidékeiben.

Jelesebb helyei:

1. Mastricht, erős város, a' Maas vize partján, mellyben itt a' Jecker folyik, és a' várost két részre osztya, mellynek azon része, melly a' Maasnak jobb partján fekszik Maas Wyk nevet vísel, mind a' kettő egy nagy kőhíd által van öszvekaptsolva. A' város jó formán rendes, és helyesen épűlt, egészen víz alá vehetni, van köz könyvháza, ama nagy és szép város épűletében, 3000 házaiban 18620 Lakost számlálni, a' kik pálinka főzésben, posztó, fegyver, szappany, hőr és flánelkészittő műhelyekben foglalatoskodnak. Űzik a' krappfestő fű, dohány, és tzikoria mivelést is. Nem messze a' Sz. Péter nevű külvárostól, a' Sz. Péter hegyén találni egy vár kastélyt. Azon hegyen vagyon kőbánya, mellynek a' Mass folyó mentében egy bémenetele van, a' hol a' kotsik könnyen béférnek, és azután a' követ a' folyó partján le rakhatják. Ezen derék bányának hoszszú látaránvi pitvarai vannak, mellyek számta-

lan négyszegletű oszlop-falak által ápolgattatnak. Imitt amott ablak forma lukakat szemlélni a' világosság, és levegő bé botsájtására, vannak továbbá helyel helyel tsekély víz tartalékok is. Háború idején a' lakosoknak bátórságos óltalom hellyűl szolgál. A' mint mondják, ezen kő bányában 40000 embernek lehet hellye, és mintegy 20000 útak mennek abban keresztűl kosúl; annak kerűlete pedig tizen két órányira terjed.

2. Hertogenrade, (Rolduc) város; 1000 Lakossal.

3. Valkenburg, város egy völgyben; a' Geul folyó mellett.

4. Tongern, a' Jecker folyó partján 3000 Lakossal.

5. St. Tron, város 5800 Lakossal, a' kik sok puskát készítenek.

6. Bilsen, város a' Demer mellett.

7. Hasselt, város a' Demer folytában, 5900 Lakossal.

8. Maseyk, város a' Maas partján 2200 Lak.

9. Rűremonde, vagy Roermonde, erős város, mellynek falait nyúgotról a' Maas, és délről a' Roer folyó mossa, mellyek itt egybe egyelednek, 3800 Lakost számlál.

10. Venloo, erős város, 900 házzal, és 4000 emberrel, a' Maas partján, mellyen egy repűlő híd vezet által. Által ellenében fekszik a' Sz. Mihály erős vára.

16. Namur tartomány, (Provincia), 58 □ m., 162,700 Lakossal.

(Mások serint 44 $\frac{1}{2}$ □ m., 156,000 Lak. ismét mások után, 16 □ m., 68,000 Lak., de ezek talám az utolsó Párisi frigykötés előtt írtak, mellyben két erősségek elszakasztattak régi Frantziától, és ezen tartományhoz kaptsoltattak.)

A' Maas és Sambre folyó vizek mentében fekszik; föld alapa hegyes, és erdős, vannak nyere-

séges vas, réz, ólom, és kőszén bányái, 's márvány-törései. Hajdan Grófság vólt. Jelesebb helyei:

1. Namur, vagy Namon. (Namurcum, vagy Namurum). Püspöki szék, megerősítetett fő városa a' tartománynak egy völgyben 2 hegy között a' Maas folyó partján, mellybe itt a' Sambre folyó, és Vederin folyótska bele szakadnak, helyesen épűlt, 15,000 Lakost táplál, a' kik is sok vas, atzél, és réz portékákat készítenek. Nagy számmal találni itt a' Sárga réz-fonál, szeg, és puska műhelyeket. A' kereskedés is igen jó lábon áll; valamint régenten, úgy most ismét erős határ őrző város Namur, melly a' hadi történetekben sok ostromról híres.

2. Bouvignes, vagy Bovines, város, a' Maas víze partján.

3. Fumay, város 1800 Lak. a' Maas folytában.

4. Dinant, város a' Maas szélén, halmok, és kősziklák közt, erős határ őrző vár; részei a' tulajdon város, a' sziget szállás, és néhány kül-városok; 3000 Lakossa van, nagy szorgalommal gyakorolják a' lágy irhás mesterséget, és bőr-kereskedést; vidékiben derék kő, és fekete márvány bányák vannak.

5. Thuin, város a' Sambre vizén, 2700 ember lakik benne.

6. Florennes, város 1100 Lakossal.

7. Charleroi (Caroloregium, erős határ vár, tekíntetes vas, és atzél fábrikákkal.

8. Filippe ville, erős határ vár.

9. Marienburg, erős határ vár, ez a' kettő régi Frantziától 1815-ben, a' második Párisi frigyesség alkalmatosságával által engedtetetett Belgiumnak.

10. Chiny (Chiniacum) erős határ vár.

11. Rochefort (Rupifortum) hasonló képpen határ erősség.

12. Couvin, helység 2500 Lakossal.

17. Hennegau (Hannonia) tartomány, 80 □ m., 457,400 Lakossal.

Hajdan grófság volt, a' Schelde, és Sambre vizek partján fekszik, el foglalván nagy részét a' Maas folyó széleinek is. Egészlen vévén, termékeny tartomány leginkább lenre tekintve, mellynek mívelesében a' Lakosok a' Flandria-béliekkel vetekednek. Kövér legelőkkel tenyészeskedik, mellyek a' hasznot hajtó marha nevelést igen elő mozdityák, az árnyékos erdők is több tájékait vígasztalják, a' fa szűkére nézve. Vannak továbbá jeles vas bányáji is. Nevezetesebb helyei:

1. Mons (Bergen) montes Hannoniae, erős fő város, egy halmoson a' Trouille folyó partján, erős határ őrző vár egy fegyver házzal; egy kastély, és kert mellett, 18 — 20,000 Lakosi, tsipke, gyapjú, és más egyébb fábrikákat tartanak. Van tzúkorfínomitó is benne, a' kereskedés virágzik, leginkább gabonával, kőszénnel, és malom kővel. A' város helyesen épűlt, sok köz épületekkel, és több nagy piatzokkal diszeskedik. Nem meszsze van innét a' Malplaqvet nevű falú, melly az 1709 győzedelemről híres.

2. Doornick, vagy Towrnay (Tornacum, vagy Bajanum) egy régi nagy erős város, a' Schelde két partján több hídakkal; 23,256 Lakosokat számlál benne Jurende; Steinnal együtt, van benne Püspöki szék, kinek temploma roppant épűlet, szép képes-gyűjteményekkel, szemlélni ezen városban sikeres szőnyeg, fátyol, tevesző szer, fajansz, 's más egyébb fábrikákat. Közelében találtatnak haszon-vételes mész kő-bányák.

3. Ath (Athum) jól épűlt ízmos város, határerősség, a' Dender vizén, van jó fegyver háza; derék gyoltsfábriáikban foglalatoskodik nagy része 7600 Lakosinak.

4. Grammont, fábrika város a' Dender partján.

5. Enghien (Angia) város szőnyeg fábrikákkal, és 3000 Lakossal; innét veszi a' Frantz Bourbon-

Condé ház hertzegi nevét, de birtoka az Aremberg Hertzeghez tartozik. Nem meszsze innét van a' Stenkerke falu, melly az 1692-ki ütközetről emlékezetes.

6. Halle, város a' Senne partján, 3700 Lakost számol.

7. Braine le Comte (Brennia Comitis) város, a' hol a' Brüsseli tsipkéhez a' legfinomabb tzérna fonattatik.

8. Soignies, város 4200 Lakossal.

9. Chimay, város a' fehér víz mellett, egy várral, és 1900 Lak.

10. Beaumont, város 1400 Lak., vidékin sok vas bánya van.

11. Charleroi, erős város, a' Sambre partján, a' felső, és alsó várasból áll, az első egy köszíklás hegyen fekszik a' Sambre éjszaki részén, 4700 Lakosa sok vas portékát el keszít esztendőnként.

12. Binche, helység, a' Haye folyó mellett; vas fábrikákkal, és 3700 Lakossal.

13. Jemappe, vagy Gemappe, helység, egy híres ütközetről nevezetes, melly ott 1792-ben történt.

18. Luxemburg Nagy Hertzegség, 110 □ m. 264,600 Lakossal.

Ez a' tartomány az előtt az Austriai Belgiumhoz tartozott, de a' Bétsi egyesülés (congressus) által a' Burkus, és Belgiumi Király közt fel osztatott, mint pótlat a' Német országban által engedett Nassaui Fejedelemségek helyében. A' Belgiumi Fejedelem annak legnagyobb részét birja, 's azért Luxemburg Nagy-Hertzegi tzímét viseli, és mint ollyan, köz tagja a' Német frigyességnek, 's a' frigyes gyűlekezetben szorossabb tekíntetre nézve 1, a' ki terjedettebben 3 szavazatja van. Ezen Nagyhertzegség, mellyel a' fő-Uradalom a' Bouilloni hertzegségen egyben kaptsoltatott, magában foglalja azon tartományt, melly Belgium Országa, Frantzia, 's a' Mosela közt, Surebe folytáig, a' Sure

folyta közt az Ourba való szakadásáig, és az Our közt, a' Sz. Viti kerület határáig, fekszik. A' Sz. Vit kerülete a' Burkus, alsó rajnaji fő hertzegséghez tartozik. Által húzódnak rajta az Ardenne erdősök, 's nagyobb részre hegyes, és erdős, 's innét a' marha nevelés hasznosabb abban, mint a' gabona termesztés. Vannak abban igen bőven fizető vas bányák. Jelesebb helyei:

1. Luxemburg, fő városa a' Nagyhertzegségnek; melly egyébbként Lützelburgnak is neveztetik (Augusta Romanduorum, a' közép időkben. Luciliburgum) az Elz vize partján, részint kősziklákon, részint völgyben fekszik, a' legizmosabb határ őrvár, és Német frigyes erősség Belgyiumi, és Burkus katona őrizettel; legsikeresebb erősségei közé tartozik Europának, 10,000 Lakossal, két részből áll, a' felső városból a' hegyen, mellyen a' bástyák a' kősziklákban vannak faragva, és az alsóból, melly a' völgységben a' Grund, és Pfaffenthal részeket foglalja magában. Itt sikeres vas kereskedés van. A' hadi dologra tekintve német frigyes erősség ugyan, de a' Nagy-Hertzegnek jussa van ezen erősségnek kormányzót, és katonai vezért ki nevezni, azon fel tétellel, hogy ha azt a' végre hajtó frigyes hatalom jóvá hagyja.

2. Az Arlon, (Orolaunum) város egy dombon, nagy erdőkkel körül véve, vannak vas hámori, és 3000 Lakosi.

3. Buillon, fő helye a' Hertzegségnek, melly örökös fénnyel díszeskedik Buillon Godefried által, a' Rohani Mondazoni Alain Hertzeg tulajdona, a' Belgiumi Király fő kormánya alatt áll, a' hasonló nevű hertzegség tzimével. Hegyek' közt fekszik a' Semois partján, egy várral, magas kő sziklán, 2000 Lakosokat számlál.

4. Sz. Hubert, városotska, egy hajdoni Benedeki Apátursággal, mellyben 825-tól fogva a' Sz. Hubert teste fenn tartatik. Értz forrási, és 1200 Lakosi vannak.

5. Baslogne, (Bustonacum), város egy rónán, az Ardenne erdőség mellett, 2400 Lakossal, a' legnagyobb, és jobb város Luxemburg után.

6. Echternach, város a' Sure partján 2700 Lakossal.

7. Grevenmachern, város, egy kellemetes, és termékeny vidéken, a' Mosel vize folytában, a' hol sok bor terém. Lakosi száma 1900.

8. Vianden, vagy Vianen, város az Our mellett, 1250 Lak.

9. Diekirch, város a' Sure folytában 2500 Lakossal.

10. Marche, város, vezeték neve: en-Famine, 1300 Lak.

11. Rochefort, város egy hegyen, a' Lomme víz mellett, vezeték neve: en-Ardenne, van 900 Lakosa, és egy vára egy kő sziklán.

12. Neufchateau, tsekély városotska 800 Lak.

III. Osztály.

Külső birtokai Belgiumnak.

Ásiában.

1) A' Bataviai Kormányság Java Szigetén.

2) Amboina, Banda, Ternate, Malacca, Macassar, Kormányságok, Bimaval, a' hol a' Coromandeli, és Persiai kormányok vannak a' Malabari, és Samarangi kormányozatokkal, a' Bantami, Padangi, Japani tiszti-házakkal és 4 Lak-helyekkel.

Afrikában.

13 Erősségek Gvineán.

Déli Amerikában.

A' Surinami gyarmat, ki vévén az Angoloknak maradott Demerary, Essekebo, és Berbice gyarmatokat.

Nyúgoti Indiában.

Curossao, Sz. Eustaz, és Sz. Martin Szigetek. Keleti Indiában, a' gyarmatok.

Ezen külföldi Birtoknak rövid rajzolatja.

A' Belgiumhoz tartozó keleti india foglal: 3769 □ m., 6,538,300 Lakost (1823 esztendőben; ezek közt 10,000 fejér, 10,000 rabszolga, a' többi föld népe.

Jövedelem, 14,350,217 for.

Költség, 11,665,500 for. p. p.

Kereskedés. Hajó (14,111 terh alá) 80. Kereskedési tőkepénz: 29,676,219 for. Kereskedési nyereség 5,378,028 for. A' Kereskedési portékák értéke: 14,432,884 for.

A) A' Bataviai fő Kormányság, 2,354 □ m., 4,800,700 Lakossal.

a) A' Belgiumi Java 1,521 □ m., 17 megyékre van osztra.

b) A' Tsászár, és Javai Sultán birtokai, kik a' Belgák jobbágyai, fel osztódnak 10 megyékre 526 □ m.

c) A' Madura Szigete, 75 □ m.

Városok:

1. A' Belgiumi Javan: Surabaia 80,574 Lak. Batavia 47,217 Lak. Samarang 30,000 Lakosokkal.
2. A' függő Javan: Surakarta 105,000 Lakossal.
3. Maduraban: Madura 7000 Lakossal.

Javanok 4,499,250. Szinák 94,444. Belgák, Mulattok, Arabok, Hindek, Feketék, Malaiok; Makassarok, Buggisok, 60,000.

Nevezetes Hegy Gété, tűzokádó, 1370 bétsi öl. magas.

B) Amboina Kormányság,

21 □ m., 62,000 Lakos. Ambon városában a' Viktoria erősséggel együtt 7000 Lak.

A' Lakosok közt 188 Fejér. Reformált Malaiok 17,888. Muhamedan Malaiok 40,000. Szinák 2,000. Haraforok 2000.

C) Banda Kormánysága,

30 □ m., 44,000 Lak. Nassau városában 1000 Lakos van.

A' Lakosokból: 200 Fejér 17000 fog - szolgák 6266 reformált Malaiok, 33944 Muhamedi Malaiok.

D) Ternate Kormányság,

130 □ m. 170,000 Lakossal. Ternate városában Orania erősséggel együtt 4,847 Lakosokkal; a' kik az egész kormányban Muhamedi Malaiok.

E) Makassas Kormányság,

230 □ m. 360,000 Lakossal, 6 városban, és 550 falukban: Makassar városában 10,250 Lakos találtatik.

A' Lakosok: Makassarok, Buggezek, Színák, és Kevés Európaiak.

F) Malaka Kormányság,

A' Borneon lévő gyarmatokkal, 4 □ m. 15800 Lak. egy városban, 3 erősségben, és 5 faluban. A' város Malaka, 12,000 Lakossal.

Fejér Lakosok 130, Mesztitzek: 320, Malaiok 9800. Szinák 5000. Hindok 500.

G) A' Palembangi tiszttartóság

Szumatran a' hozzá tartozandóval: 862 □ m. 1,020,800 Lakossal. Palembang városában számlálnak 50,000 Lakost.

A' Lakosok: Muhamedanok, Malaiak, Lampuhnok, Javanok, Színák 's a' t.

H) A' Timural Kormányság,

131 □m. 85,000 Lak. Kupany városában 1500 Lakos van.

A' Lakosok mind Malaiok, és Színák.

III. A' Belgiumi Afrika.

5 □ m. 15,000 Lak.

Elmina városában 12,000 Lakos tartozkodik.

IV. Belgiumi Amerika.

505 □ m. 90,000 Lak.

Paramaribo városában 20,000 embert olvasni. Curaçaón pedig Willemstadban 5000 etc.

Toldalék.

A' mértékek nemeiről és Pénz értékéről.

A' mértékek nemei.

Láb-mérték:

A' Rutheben van 13 láb, a' Fadenben 6 láb, a' Lábban 11 hűvelk. A' 3 tenyérnyi láb tart 10 hűvelket, és 11 vonást bétsi mért. 1000 Amsterdami láb, 896 bétsi láb, vagy 67 Amsterdami láb, 60 bétsi láb, vagy 19 Amsterdami láb, 17 bétsi láb. 37 Amsterdami tenyér, ($\frac{1}{3}$ láb) 11 bétsi tenyér.

Réf-mérték:

9 Amsterdami Réf, 8 bétsi réf. 57 Amsterdami vlämi réf 52 bétsi réf.

Mértföldek:

1 Hollandi mértföld tesz 3087 bétsi ölet. 19 Hollandi mértföld tesz 15 bétsi vagy föld irati mértföldet.

Földszín mérték:

Az Amsterdami hóld föld (Morgen Land) tesz 600 □ Ruthet, egy Ruthe 169 □ lábat, foglal magában 2258 □ ölet, és vet bétsi 4 mérőt 7 mászlit. 17 hollandi hód tesz 24 bétsi hódat. 1000 Bétsi hód 709 Hollandi hód.

Gabona méték:

1 Terh ro's tart 21 $\frac{3}{5}$ tonnát, 27 Muddent, 36 Sackot, 108 Schepelt, 452 Vierdevatot, 5456 Kopot. A' Sack tart Bétsi 1 mérőt 10 $\frac{2}{4}$ mászlit. A' gyűmölts Tonna tart Bétsi 3 mérőt, 30 $\frac{2}{4}$ mászlit, és egy hordó só tart Bétsi 24 mászlit. 22 Amsterdami Sack tart Bétsi 29 mérőt. A' Hondert goromba tengeri só tart 404 Maatet, és 1 Maate majd éppen 1 Bétsi mérőt tesz. • 1 Hoed kőszén tesz 88 Maatet. A' tonna mész tart 90 Mingelt, 's ez a' mérték száraz ötlökben hasonló Bétsi 1 $\frac{3}{4}$ mérőhez, nedves dolgok mértékében pedig mint egy 76 Bétsi pintet tesz.

Folyó-ötli-méték:

1 Ahm ($\frac{2}{3}$ Orthoft) tart 4 Ankert, 8 Stekant, 21 fertált, 64 Stopot, 128 Mingelt, 256 pintet, 1024 Mutsjest. 1 $\frac{3}{16}$ Mingel tesz 1 Bétsi pintet, 19 mingel tart 16 Bétsi pintet. 1 Ahmban van 108 Bétsi pint, $\frac{1}{21}$ mészszel. 1 Stoopban 1 Bétsi pint 2 $\frac{8}{16}$ meszszel. 1000 Ahm tesz 108012 Bétsi pintet. 1000 Stoop 1682 Bétsi pintet. 18 Stoop 29 Bétsi pint. 1 Orthoft tart 180 mingelt 3 $\frac{3}{4}$ Bétsi akót. 1 Tiertze 120 mingel 2 $\frac{1}{2}$ Bétsi akó. 1 Boote, vagy Pipe 340 mingel 7 $\frac{1}{8}$ Bétsi akó. A' Bordeauxi fertál 6 $\frac{2}{9}$ mingel, 5 $\frac{1}{4}$ Bétsi pint. 1 Tonna ser tart 128 mingelt, vagy 2 $\frac{5}{8}$ Bétsi akót. 1 Hordó faolaj 717 mingel (1 mingel 2 Bétsi font) vagy 14 Bétsi má'sa.

Nyomó méték.

Kereskedő mérték: a' hajó font má'sa, 20 Lisfont 57 $\frac{1}{2}$ kő vagy 300 font. A' Tröy nyomó-mérték tart 2 Markot, 16 Untziát, 32 Latot, vagy 1280 hollandi troyast.

Innét 1000 hollandiiai kereskedő font 882 Bétsi font. 1000 Amsterdami font 879 Troy font, és 1000 Amsterdami brab. font. 840 Bétsi font. 1000 Bétsi font 1134 Amsterdami font kereskedő mértékben, vagy 1138 font Troy-mértékben, vagy 1191 Amsterdami brab. font. A' legkissebb történhető

arányba: 12 hollandi font 15 Bétsi font, 25 Amsterdami Troy-font 22 Bétsi font, és 25 Amsterdami brab. font 21 Bétsi font.

Az orvosi mérték:

Nagyban a' fellebb említett Troy-font, 16 Untzia, 128 Drachma, 384 Scrupulus, v. 7680 Gran.

A' tulajdon patika mérték:

$\frac{3}{4}$ az említett fontból, és tsak 12 Untziát tart, az Untzia 8 Drachmát, 24 Scrupulust, 480 Grant, vagyis 7680 néhéz holl. ast. 1 Untzia, vagy 480 Gran hollandi patika mértékben tesz 471 $\frac{3}{4}$ Grant a' Bétsi patika mértékben.

Arany, ezűst, és pénz mérték:

A' troy-font vagy Mark, 8 Untzia, 160 Engel, 640 Vierling, 1280 Troyske, 2560 Deurske, vagy 5120 hollandi As. 19 Troysmark hasonló 20 Koloniai Markhoz, mellyekből 6 hasonló 5 Bétsi Markhoz.

A' probállásban a' finom arany Mark 24 karatjával, mellynek mindegyike 12 Gran, az ezűst pedig 12 fillérjével, mellynek mindegyike 24 gran, gránja 24 részszel számláltatik.

Új mérték nemei, mellyek 1821-től fogva egész Belgiumban bévétettek.

Új Belgiumi mértékek.	Frantz, vagy rendelt nevezet.	Hollandi nevezet.	Aránya v. értéke a' régi Amsterd. mérték szer.
I. Hoszszú mért.	Centimetre	Duim.	0,015 régi réf.
	Metre.	El (100 Duim)	1454.
II. Üreg-mért.	Litre.	Kop.	1150 Kop. v. Kops.
a) Száraz porték.	Decalitre.	Schepel (10 Kop).	11,505 Kop. v. Kops.
	Hectolitre.	Mudde (100 Kop.)	3 Schepel, 1905 kop.
	— — —	30 Mudden terh.	26 Mudd. 3 Schep.
		Kan.	27499 kop.
b) Folyó porték.	Litre.		1 pint. 2597 Musje.
	Hectolitre.	Vat (100 Kan).	22 mingel 3692 Musj.
III. Nyomómérték.	Gramme.	Wichtje.	0,065 Lood (Loth.)
	Decagramme.	Lood. (10 Wich.)	0,648 — —

Hectogramme — Once (100 Vicht 6477 Lood (Loth).
Kilogramme — Pond (1000 Vicht) 2 font. 0,765 Lood.

Könnyebb arányságba.

100 Belgiumi font = 202 $\frac{2}{5}$ Amsterdami fonthoz.
100 — Réf = 145 $\frac{2}{3}$ — — ölhez-Réfhez.
100 — Kánna = 82 $\frac{1}{2}$ — — mingelh.
100 — terh = 99 $\frac{8}{9}$ — — terhh.

Mérték arány: 100 Belgiumi font (Kilogramme) = 178,559 bétsi fonth. = 206,473 hamburgi fonth. = 213,924 Lipsiai fonth. = 197,903 frankfurti fonth. terhes mértékben.

Pénz érték:

Folyó pénz: annak értéke pengő vagy is Conventionál.

			fl.	kr.	fill. pf.
1 Pfund vläm.	120	Stüver .	4	55	1 $\frac{1}{2}$
1 hollandi tallér	50	— .	2	3	—
1 Ezüst forint	28	— .	1	7	1 $\frac{1}{2}$
1 holl. forint	20	— .	—	49	1
1 Schilling vläm.	6	— .	—	14	3
1 Stüver	2	Groot .	—	2	1 $\frac{5}{6}$
1 Groot			—	1	$\frac{11}{12}$
1 holl. Pfennig. fillér.		.	—	—	$\frac{1}{2}$

Tulajdoni értékét ezen pénz nemeknek nehéz meghatározni Bankovalutában, mivel az Agio szüntelen változik, azért mindég a' Bankó-agió arányában kell azt számolni.

Valódi, hollandban vert pénz-nemek, részint nemzeti pénzek, mellyek nem nagy számban verettetnek, jobbára tsak az országban forognak, és nyomtatványikon tsak a' folyatban határozott értekeket mutatják; részint fábrikai pénzek,

mellyek nagyobb részre a' külső kereskedés végett veretnek, és határozatlan, az az változó értékkel járnak.

Nemzeti pénzek aranyban, az egész Ruyder, 14 folyó forint, fél Ruyder 7 forint 3, 2, 1½, 1, ½ és ¼ forint. A' 3 forintosok országos forint, a' 2 forintosok: koronák, és az 1½ forintosok Daalder nevét viselik. 28 Stüver darabok.

Dubbeltjes, vagy Doppelstüver (Dupplastüver) mellyekben, a' Sesthalfs, és Schillingek mellett, majd minden fizetések, (Kissebbe) és költségek, történnek, mellyek 50 forint fellül nem halladnak.

Schillingek 6 Stüverrel, Sesthalfsok, vagy folyamatból ki esett régi, és megmetzett Schillingek 5½ Stüverrel. — Egy rétű Stüverek.

Réz: Duyt vagy Deute ⅓ Stüver v. 2 holl. fillér.

A' fábrika pénz nemei aranyban.

Ducate, (arany darab) egy, és két rétű, változó értékkel, az egy rétű most 5 fl. (13—14 folyó Stüver) és a' régi 5 f. (11 — 13 folyó Stüver).

A' fábrika pénz nemei ezüstben:

A' Dukatonok, egész, és fél ezüst Ruyder, hajdon a' Bankban 60, és 30 Stüvert értek, a' folyatban pedig 63 és 31½ Stüvert és többet is.

Folyó tallérok: 1, 50 folyó Stüver; ½, 25 folyó Stüver; ¼, 12 ½ folyó Stüver; ⅛, 6 ¼ folyó Stüver, ezek most az Alberttalleri lábra veretett hollandi speciesek, mellyek jobbára a' keleti tengeri kereskedéshez használtatnak, és Hollandiában 3¾ prCent. eránt örömestebb el fogadtatnak, mint a' folyó értékű pénz.

Az egyébb régi pénzek, ú. m. Albert, kereszt, oroszlány tallérok, aranyforintok, Flabbok, Stooterek, régi pénz nemek, mellyek most nintsenek folyatban. Azok értéke: 1 régi arany forint (1601) tesz 1 f. 18 4⅞ kr. 1 arany for. melly 28 Stüvert ér, tesz 1 f. 8 2 5/8 kr. (van illyen ½ és ¼ arányos értékben). Egy régi oroszlános tállér 42 Stüver, tesz 1 f. 44 2 9/27 kr. Bétsi pengő pénzben.

Az idegen pénz nemek Amsterdámban vagy nyomaték, vagy darab szerint, vagy pedig prCent. vételnek bé, 's adatnak ki.

Antwerpiai mértékek.

Láb-mérték:

Antverpiai láb tart 10 $\frac{5}{7}$ Bétsi hüvelket: 1000 láb Antverpiában 903 Bétsi láb, vagy 83 Antverpiai láb 75 Bétsi láb, vagy majd 21 Antverpiai láb 19 Bétsi láb. A' Brüsseli láb tsak 10 hüvelket, 5 $\frac{1}{7}$ lineát tesz egy bétsi lábból, és 20 illyen számláltatik 1 Ruthere. A' Brüsseli Ruthe tart Bétsi 2 Ölet, 5 lábat, 5 hüvelket.

Réf-mérték.

1000 Antverpiai Selyem Réf 891 Bétsi Réf. 1000 gyapjú réf 878 Bétsi Réf. 1000 Brüsseli Réf 890 Bétsi réf. 1000 Bétsi réf. tesz 1122 Antverpiai Selyem réf. vagy 1138 Antverpiai gyapjú réfet, vagy 1124 Brüsseli réfet. Kissebben: 57 Antverpiai Selyem réf. tesz 53 Bétsit, vagy majd 9 Antverpiai Selyem réf tesz 8 Bétsi réfet, és 53 Antv. gyapjú réf, 29 Bétsi réfet, vagy majd 8 Antv. gyapjú réf 7 bétsi réfet.

Föld mérték.

Vannak Brabantziában mértföldek, mellyekből 20, sőtt 25 is megy az Aeqvatornak egy gráditsára.

Föld szín mérték.

Egy Antverpiai Bunderben van 400 Ruthe, 1 Ruthebe 20 láb, 's a' Bunder foglal 3657 Bétsi □ ölet, és vet Bétsi 6 mérőt, 27 mászlit. 1000 Antv. Bunder 2285 Bétsi hód, vagy 7 Ant. Bunder 16 Béts. hód. 1000 Bétsi hód 437 Antverpiai Bunder.

Gabona mérték:

1 Terhben van 32 $\frac{1}{2}$ fertál, a' fertálban 4 Mucke (Mudde). 1 Bétsi mérő, 8 mászli. 1000 Antverpi

fertál 1248 Bétsi mérő, vagy 4 Antverp. fertál majd 5 Bétsi merő. Brüsselben a' Sack 1 $\frac{7}{8}$ Béts; mérőt tart, 1000 Brüsseli Sack 1896 Bétsi mérő, vagy 10 Sack 19 Bétsi mérő.

Folyó-mérték.

1 Both tart 152 Stooppet (Schoppe) 1 Ahm tart 50 Stoopet. 1 Stoop = Bétsi 2 pinthez, 1 mészelhez. 1000 Stoop 2243 Bétst pint vagy 37 Antverp. Stoop 83 Bétsi pint, vagy mint egy 4 Antverp. Stoop. 9 Bétsi pint. 1 Ahm tart 2 $\frac{3}{4}$ Bétsi akót, a' Both 8 $\frac{1}{2}$ Bétsi akót.

Nyomó-mérték:

A' kereskedő mértékben: a' Charge tart 2 Ballot vagy 400 fontót: a' hajófont 300 fontot, a' má'sa 100 fontot, a' Chariot 165 fontot, a' kő 8 fontot a' font 2 Markot, 16 Untziát, és 32 Latot. Ez a' font nyom 9754 hollandi ast. 1000 Antverp, és Brüsseli font 837 Bétsi fontot: 49 Antverp 41 Bétsi font. majd 6 Antverp. 5 Bétsi font. 10 má'sa Antverpiában 8 má'sa 37 font Bétsben. 1000 Bétsi font tart 1195 Antverpiai fontot.

Az arany, és ezüst mérték:

A' Troismark, 8 Untzia, 160 Engel, 5120 As; mint Amsterdamban, 's az egész számban szorossan hasonlít 57 Antverpi, vagy Troismark 50 Bétsi ezüstnyomó markhoz.

Pénz érték.

Számaló pénz: 1 forint, 20 Stüverrel, a' Stüver 12 Denarival, vagy kis pénzel, vagy 16 fillérrel, (pfenniggel) ér: a) a' váltó pénz értékében 48 kr. $\frac{2}{5}$ den. b) A' Brabantzi a' folyó értékben: 41 kr. 1 denar. c) A' Luxemburgi folyó értékben 37 kr. 2 denár.

1 Tallér, vagy Patagon 48 Stüverrel, 's ez 16 fillérjével, ér: a) Mint váltó pénz 1 f. 55 kr. 1 $\frac{4}{5}$ den. b) A' Brabantziai folyó értékben 1 f. 39 kr. 1 font,

vagy Livra, vls. 20 Schillingjével, 's a' Schilling 12 groot-jával, vagy is fillérjével vls. (valutában) tesz: a) Váltó értékben 4 f. 48 kr. 2 $\frac{1}{2}$ denar. b) A' Brabantziai folyatban 4 f. 7 kr. 1 $\frac{1}{2}$ denar. a' bétsi pengő pénzi érték szerint.

Arany Pénz:

Suverain vagy Souveraindor, az 1784-ki kirendelet szerént 6 f. 27 $\frac{7}{10}$ kr. pengő pénzben.

Dupla Souverain, az el rendelt nyomat szerént 12 f. 59 $\frac{1}{7}$ kr.

Dupla Suverain szokott folyatban, 12 f. 55 $\frac{2}{5}$ kr. pengő p.

1 Arany darab (Dukate) a' rendelt néhézben: 4 f. 22 $\frac{2}{5}$ kr.

1 Arany darab a' tsászári nyomjellel (Stempel) 4 f. 22 $\frac{7}{10}$ kr.

A' Belgiumi tartományok oroszlányos aranya 1790-béli, 9 f. 43 $\frac{1}{4}$ kr. bétsi pengő értékben.

Ezüst pénz:

1 Dukaton, váltó pénzben 3 f. 1 Stüver.

Brabantziai folyatban (2 f. 26 $\frac{7}{10}$ kr. p. p.) 3 f. 11 $\frac{1}{6}$ Stüver.

Van ezen nemből $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ arányos értékekben;

Koronás tallér, váltó pénzben 2 f. 14 Stüver.

Brabanti folyatban (2 f. 10 $\frac{2}{3}$ kr. p. p.) 3 f. 3 Stüver.

Szinte úgy van $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ arányos értékben.

Schilling, vagy Escalins, váltó pénzben 6 Stüv.

Brabanti folyatban (14 $\frac{7}{10}$ kr. p. p.) 7 Stüver.

Fél Schilling, váltó értékben (Plaqvet) 3 Stüver.

Brabanti folyatban, 3 $\frac{1}{2}$ Stüver (6 $\frac{4}{5}$ kr. p. p.

Öt Stüver darab, 9 $\frac{7}{10}$ kr. p. p. (ebből fél darab is találtatik arányos értékben).

1 forint, 20 Stüveres, brabanti folyatban: 40 $\frac{11}{10}$ kr. p p.

Fél forint 10 Stüveres brabanti folyatban: 20 $\frac{10}{13}$ kr. p. p.

1 Oroszlányos, 3 $\frac{1}{2}$ forintos 2 f. 25 $\frac{4}{7}$ kr. p. p.

Vannak még más kis nemek is, ú. m. sol, patar, mellyek egy Stüvert érnek: Ort Liard, 3 Deniert, vagy 4 fillért tesz. Myte, 's illyen 3 tesz egy fillért. Kelendők itt a' többi Amsterdámnál fel jelelt pénz nemek is.

Az Uralkodó Királyi ház.

(Reformált.)

Királyi Felség:

I Wilhelm Fridrik; Böjt-első Hava 25 napjától, 1815. Belgium Királya, Oraniai Nassau Fejedelme, Luxemburgi nagy Hertzeg; született Kis-Aszszony Hava 24-kén 1772, által engedte a' Nassaviai Oraniai német örökségeket a' Burkus Királynak, és az Országban szerzeményi törvénységet hozott bé (Constitutionelle Verfassung). Eljegyezte magának Mindszent Hava 1 napján 1791 Wilhelmine Burkus Királyi Hertzeg Aszszonyt.

Gyermekei: Korona Hertzeg: Wilhelm, György Fridrik, szül. Karátson Hava 6-kán, 1792, el jegyezt. Böjt elő Hava 21-kén 1816. Annát Orosz nagy fejedelemihertzeg Aszszonyt. 2) Fridrik, szül. Böjt elő Hava 28-kán 1797. eljegyezt. Pünkösd hava 21-kén 1825. Luysát Burkus Kir. Hertz. Aszszonyt. 3) Mariana, szül. Pünkösd hava 9-kén 1810.

A' Korona Hertzeg gyermekei: 1) Wilhelm, szül. Böjtelő Hava 19-kén 1817. 2) Sándor, szül. Kis-Aszszony hava 2-kán 1818. 3) Fridrik szül. Sz. Iván hava 13 kán 1820. 4) Wilhelmina, szül. Sz. György hava 8-kán 1824.

Jegyz. Mivel a' környül állások úgy javasollyák, itten rövid történeteit ezen Országnak, melly is kezdetét a' jelen való Epochában vette, toldalék. Képpen nem akartam kihagyni.

Története.

Emlékezetre méltó a' többi szülményi közt folyó századunknak ez az új Qrszág, melly Germaniának éjszaknyúgoti részein a' tenger parton leterjed, 's eredeti lakosit ugyan annak kebléből nyerte. Hollandia alig foglal magában (az új tartományoktól elválasztva) annyi földet, a' menyit egy legkissebb Orosz kormányi megye bé vesz. Úgy látzik, mintha az a' természettől tsak némelly tsúszó mászó állatok lakására készítetett volna, úgy látzik, hogy a' hullámok alól tsak erövel szabadítatott légyen ki, semmit maga, semmit a' természet kegyessége nem készített, hanem minden az emberek mestersége, és igyekezete által alkatott, a' kik azt lakják.

Esméretes nékünk ez a' tartomány Tzázár, és az első Tsászárok hadi viseleteiktől fogva, hihetőn azon időtől, mellyben föld-alapa emberi lak hellyé tétetett. Megrettenvén a' Római sasoktól, mellyeket még a' meghatatlan Hercyni erdőség se hátrált meg, viszsza vonta magát a' német, hartzolva védelmezvén éltét, az ingoványokban, mellyek honnya éjszaki vidékeit lepték; itt, a' hová őtet a' Római láb nem követhette, itt rejté el mindenét, a' mi nékie kedves volt. Elhagyta ugyan hébekorban ezen szugláját, a' midőn magát elég izmosnak érezte hazája megszabadítására, de meggyőzettetvén tsak ismét mindenkor viszsza tért, a' hol is bátorságot lelt, és így jutottak a' lakhatatlannak tettső vidékek lassanként lakosok alá, a' kiket mi Tacitustól esmérűnk meg a' Batavok, és Frisek neve alatt.

Korábbi sorsokon ezen nemzeteknek mély köd uralkodik; tsak hadait jelelték fel év-könyvei a'

történeteknek, mellyekben a' Batavi Civilis több német törsök nemzetekkel egybefogódzván, a' Runa Velleda zászlója alatt szerentsésen megűtközött Vespasian követivel, a' próbákat, mellyeket Drusus, Corbulo, és Paulinus Pompejus tett, hogy ezen tartomány tsatornák által mivelhetővé tételne, 's egyszersmind ezen úton, hajókkal a' Frisek, Batavok, és Brukterek megtámodhatatlan lakhelyeire lehetne jútni, a' kereskedési frigyeségeket, mellyeket azon időben a' Batavok, a' kikben már akkor pisgett a' maradékjok vére, a' Romaiakkal kötöttek; a' tengeri rablásokat, mellyek által, kivált a' Frisek magokat félelmetessé tették, tsak ezen dolgokat olvassuk az ősi tartományokban. Üdővel a' Batavok, és Frisek a' kissebb német nemzetek sorsára jútottak: a' Frankok által iga alá hódíttattak. Elsőbben a' Batavokon volt a' sor, a' kik Civilistől fogva változva hordozták a' Rómaiak, és Frankok igáját, azután a' Frisek is kénszerittettek, a' kik mind addíg fügetlenségeket fenntartották, a' Szászokkal Nagy Károly Uralkodó páltzája alá hajolni 754-ben.

A' midőn a' Franki Országló rendszer, mellyet Nagy Károly olly nagy böltsességgel alkotott, már annak unokáji közt felbontatott, és a' 3 nagy országtestek, Germania, Frantzia, és Italia megizmosodtak: az egész tartomány, a' mi a' Rajna keleti részén fekszik, a' német Lajos öröksége lett: következendőképen Batavia, és Frisia is 's az 843-tól fogva egy része vólt német országnak. Mint minden franki birodalmakban, úgy ide is bé hozattatott a' franki törvény. A' Királyi hatalom, és Státusok jussai közt szünetlen vólt az egyenetlenség, a' melly által a' sok századokig fenn állott kormányi forma fejtődzött ki, több Belgiumi tartományokra tekíntve: Hollandia, Zeelandia, Ultrajectum, Frisia, Overyssel, Grönningen, Geldria, Drentha, Keletifrisia azon időkben támadtak, 's ezen tartományok kormányi Helytartóji tudták lassanként magoknak méltóságokat örökössé tenni, és az Országló fő rangot magokra háritani.

A' Státusok mindazonáltal nagy, és Sikeres elő-jussokkal birtak; és mivel ezen szeglete a' földnek az akkori világ történetei néz-piatzán kivűl feküt, és hoszszú békkel élt, annak lakosi tsak hamar megesmérkedtek, és barátkoztak a' békességes mesterségekkel. Nem tsak legnagyobb fáradsággal reá vették földalapjokat a' míveletre, a' nagy tengernek, melly szemeik elött egész környékeit Hollandiának, Zeelandiának, és keleti frisiának elnyelte, határt tettek, tók, és gátok által, torfa posványokat kiszáritottak, és pusztákat mosolygó ligetekké váltóztattak, hanem még a' túdós mesterségekre, és kézi művekre is nagy buzgósággal ügyeltek. A' határozatlan szabadság, mellyet nékiek uralkodóik engedtek, virágoztatták a' műhelyeket nálok: a' hollandi gyoltsot, és posztót egész Európa kereste, 's nem tsak a' szabad vásárokon, hanem a' tengeren is kereskedett azzal. A' Hollandi tengeri hajósok távoli nemzetekhez eveztek, és még a' közép tenger partozatit is megkeresték, keresztűl, kotsúl kanyarogván. Tizennyoltz hollandi rak-városok olly sikerre jutottak; hogy a' kereskedő városok rangjában léptenek, és mint független szabad városok kereskedések bátorsága végett a' kűlső Országokkal frigyet kötöttek, pénzt verettek, 's a' t. A' Halászat a' tenger parton új forrása lett jó állapatjoknak: Beukelzoon találmánya a' hollandi városokban vonta a' vidéki nemzetek kintseit, 's igy a' mérsékelt szabadság, és buzgóság ezen a' természettől elhagyatott tartományokat a' miveletnek, és mesterségnek lakhelyévé váltóztatta.

A' 16 ik század első felében a' Belgiumi tartományok mind öszveségesen egy uralkodó kézre jutottak. V Károly a' leghatalmasabb Magány-Uralkodó, 's a' kinek párja mind eddig erőre nézve a' Tsászári uralkodó szeken nem űlt Nagy Károlytól fogva, Európában, azokat egybe kaptsolta, keleti Frisiat ki vévén, melly grófjai által Germaniával szorosabb kötésben maradott. Holland, és Zeeland gazdag nagy Annyától származott réája örökségűl, Fries-

landot 1517, Utrechtet, és Overysselt 1528 megvette birtokosoktól, Geldriát ugyan ezen esztendőben engedte által nékie Adolf Hertzeg, Grönningen pedig, és Drentha 1536 önként meghódoltak uradalmának. Ezen tartományokat megtartotta okossága, és sokszor engedelmessége által is maga birtokában. Károly igen jól esmérte érdemeit a' Belgáknak, 's azért is azokat, a' hol tsak lehetett kémellette; egyedül Holland tartománya fizetett Károly Igazgatása közben 40 milliom forintot az Ország szükségei pótlására, melly az akkori időkre tekíntve hihetetlen nagy summa. Megváltozott azomban ez a' kormány módja, a' midőn Károly a' Királyi páltzát letette, és Fülep Infans Attya kezéből a' Spanyol koronával együtt Belgiumot is által vette.

Károlynak minden szemfüles vígyázása mellett is, az akkori új eretnekség igen elterjedett ezen tartományokban: II Fülep azt nem akará szenvedni, és mindent megprobált, a' mi a' rosznak ki irtására alkalmatos volt, de buzgosága tsak a' pártütők dühösségét gyújtotta, hadra keltek ellene megelégedetlen Belgai, vízen, és szárazon, 's mindenhól kedvezvén nékiek a' hadi szerentse, a' vízen a' Meergeusek, a' szárazon a' Nassaui Hertzegek vezérlete alatt; végre kénszerítették Austriai Jánost 1577, azon békesség kőtés megerősítésére, mellyet 1576. Gentben állítottak fel. Nem sokára azon szín alatt, mintha a' kötött békesség nem tellyesítetett vólna, öszve állott 5 megye, Geldria, Hollandia, Zeelandia, Ultrajectum, és Frisia 1579, az Ultrajectumi egyezés ereje által, a' közvédelem köpönyegjével formaszínezve, azomban tsak 1581 rázták le magokról tellyességgel a' Spanyol ígát, 's magokat függetleneknek kiáltották ki. Nagy szerentsejek vízen, és földön, leginkább Móritz vezérjek alatt; alkalmas folyamatja dolgaiknak az Oldenbarneweld Igazgatása alatt, az Angolok, és Frantzok segédje, az Overyssel és Grönningen megyék oda kaptsolata olly nagy sikeret adtak végre erejekhez, hogy Spanyol Ország magát kéntelennek látta 1609-b.

az egyesült Belgium kormányságát, és annak határnélkül való kereskedő jussát megesmérni.

Ezen szempillantattól fogva óriási erővel emelkedék fel ez a' fiatal köz kormányi Ország, és a' tenger Urait megrengeté; már 1602-birtokot vett Javan, és a' fűszeres szigetekben, szerentsésen egyeledék fegyverek a' Jülichi Örökségi-háborúba, és egy részét a' Spanyol Belgiumnak elfoglalták. Kezekben kerűlt 1625 Brasilia, 1630 Curassáo, 1638 della Mina erősség, 1641 Malacca, és jobbára a' portugalli birtokok Coromandelen, és Malabaron, 's a' Vesztfáliai békesség 1648 mind ezen nyereségeket nékiek itélte. Nem sokára mindazonáltal 1654 Brasilia Portugalliára ment által, melly is az helyett Ceylont adta által Hollandiának. Ezen időtől fogva szűnetlen lebegtek a' hollandi tzímerzászlók minden tengereken, a' halászat a' britti partokon tsak nem tulajdona lett ezen nemzetnek; a' míves szorgalom bellyében a' legfőbb poltzra hágott, flottája az első rangot foglalta Európában, és a' világ kereskedését leghatalmasabban oltalmazta. Ugyan tsak ezen időben támadtak magában a' tartományban veszedelmes nyughatatlanságok, és a' XIV Lajos frantz Király is Angliával frigyességbe lépvén, probálta Hollandiának megtörni hatalmát, de a' Hollandok 7 ütközetben Tromp, és Ruiter alatt olly szerentsével viaskodtak a' frigyen tengeri hatalom ellen, hogy rettentő erejét Lajosnak 3 háborúban semmivé tették légyen; mellynek utolsójában, mellynek a' Ryswiki békesség tett véget 1697, azt, ők, és nagy hadi vezérjek, Wilhelm Király, kénszerítették viszsza adására nagyobb részint az elfoglalt tartományoknak.

Azomban minden mulandó e' világon, valamint az ember (ez életre nézve) úgy műve az embernek. Nem tsak az idő munkálkodik az emberi formák felbontásán, hanem az ember maga is, az indulatosságok siettetik a' természeti, és erköltsi halált, mellynek végre minden prédája lesz. A' mit egyről mondhatni, reá illik egész társaságokra is, egész nemzetekre. Hollandia mind eddig egy rangot jád-

zott, melly sokkal fellül halladta azon állópontot, mellyben azt a' természet helyheztette, magában ezen rangban, és a' módban, mellyel ezen rangot késztette, fekütt alapa hirtelen romlásának. A' midön Hollandia az Europai Areopagban sikeres szavazattal bírt, a' midön a' legnagyobb hatalmasságokkal szembe szállott; a' kereskedést, melly tehetségének kútforrása volt, el henyéllette, és lassan lassan ki vetkezett buzgóságából, a' mi ötet súllyos következésekkel fenyegette; az Európai nemzetek nagyobb szemfülességre ébresztettek magok haszna iránt, Anglia maga kereskedését észre vetetlenül kiterjeszgette, Frantzia a' magáét helyre állította. Az által a' magány kereskedés az egész világon ki pottyant Hollandia markából; ezen kárhoz járultak a' sok adósságok, és belső viszontagságok, mellyek a' köz-kormány velejét egy forma dühösséggel emésztették.

A' frigyes Belgák Spanyol Országtól való el válásokkor, köz vezéreket, vagy is Helytartókat a' Nassaui házból választottak magoknak, a' kik ugyan a' fő-Országló tartományak alatt állottak, mindazonáltal sikeres jussokkal birtak. Meghalván II Wilhelm 1654 az öt tartományok, Wittnek mestersége által, ezen méltóság székét üressen hagyták, Hollandia pedig, és Utrecht azt 1663 egészlen el törlötték, csak Grönningen és Friesland tartotta meg tulajdon kormányozóit. A' Frantzia részről fenyegető had okozta, hogy a' Hellytartói méltóság ismét viszsza adatott III Wilhelmnek 1672 és ezen Hertzeg azt, még minek utánna az Angol Királyi székre lépett is, kevesebb határ közt kormányozta, mint akár mellyik Elöttevalói közül. Ennek halála után 1702 ismét nem választott Holland, és Utrecht Helytartót, 's a' nagy-érdem pénzes (groszpensionär) elfoglalta az Ország dolgai elsőségét. De el végeződvén a' spanyol örökséget illető had, 1713, mellyben ezen tartománynak olly nagy részvétele volt, és 1709 attól Európának sorsa függött, egyszerre komoly szívvel érzette maga elgyengülését,

mellyben őtet el silányodott kereskedése, nagy adósságai, 's belső egyenetlensége döntötték. Ezentúl tsekélyebb tehetőséggel kereskedett, az idők mostohaságához alkalmaztatván magát, melly a' közkormányokat tsak igen gyakran éri, keveses eszközöket választott maga fenn tartására, 's végre magát által engedte egy henyeségnek, melly őtet tsak hamar a' politika nullák számában szorította; tengeri ereje el tsűkkent, szárazi hatalma megkisebbedett, 's pénz-tára mindég mélyebbre sülledett.

Egész 1747-ig a' hazafijasi, rész uralkodott Hollandban, az ekkori Helytartóság viszsza tételének nem volt ollyan sikere, mint 1672-ben. A' közkormány dolgai semmivel se mentek jobban, 's az Aqvisgránumi békesség után nagy grádítsra nevelkedtek a' belső nyughatatlanságok. A' hazafijasok tsak nagyobb boszszúsággal tzivakodtak a' helytartósrész ellen, 's mindenik résznek voltak külső segédjei. A' Nagybritanniával viselt hadban, mellyet a' köz-kormánynak az oraniai rész akaratja ellen, kelletett viselni 1780, el vesztette nem tsak Negavatnamat, 's egyébb gyarmatait, hanem kereskedése is, és tengeri ereje tsak nem végső pusztulásra kerűlt. Ettől fogva a' hazafijasok nyertesek voltak, míglen 1787, egy Burkus hadi sereg a' Helytartót méltóságában, és jussaiban, viszsza helyheztette, és a' patrioták hatalmát egészlen le nyomta. A' közkormány egészlen a' Britti, és burkus tekíntetre lántzoltatott, 's idővel kénszerítetett a' Frantzia iránt tett frigyességben részt venni.

Ez végső veszedelmét okozta, 1794 az egész országot elfoglalta Pichegru, a' frantz hadi vezér, 's a' Helytartót elkergette hozzá tartozóival együtt. Erre következett az eddig álló törvény-szerzetnek tellyes felbontása, és meg újítása. A' köz kormány kénteleníttetett egy a' frantzhoz hasonló törvény-szert magának fel állítani, és frantziával barátságos frigyet kötni, melly nem tsak meg szűkítette határait; mivel hogy lekellett mondania Flandriáról, Mastrichtról, és Limburgról, nem tsak el viselhetetlen

adót tett reája, hanem még azt ama hatalmas frigyes társának függőjévé tette, megszűnt ezen szempillantatban tulajdon akaratjával bírni; 's legizmosabb erősségeiben a' frantz hadi seregek állottak őrt.

Hollandia ettől fogva Frantzia Országhoz tartozott; és ezen kegyelmet a' legnagyobb áldozatokkal nyerte. A' törvényszerzetet felkelletik vala váltania a' magány-uralkodóival, minek utánna közkormánnya az idők külömbbféle zivatari közt is 227 esztendőkig fen állott; és másfél százig tsuda ötle volt egész Europának. A' Nemzet 1806 Napoleon kezéből vette első Királyát, Lajosban, annak testvér ötsében; de nem nyerte viszsza ez által nyugodalmát, és békességét. A' frantz frigyesség 1794-fogva az újra született országot két háborúban keverte a' Brittekkel, mellynek elsőjében keleti Indiában, a' terra-firman többnyire el vesztette birtokait a' Caylon szigettel együtt, a' másikban: Kapot, Surinamat, Kurassaot, és Eustatzót, mellyeket ellenségeik elfoglaltak, megszűnt kereskedések, 'és tengeri tehetőségek, adósságaik szaporodtak, és a' jövendőség szomorú kilátással búsitotta a' nemzetet. Tsak Vliessingen helett nyert 1807 egy tsekély pótlatot keleti frisia, Jever, Kniep-hausen, és más tsekély részetskék által. Miglen egészlen lerontatván Napoleon hatalma, a' győzedelmes frigyes hatalmak az Europai Fejedelmeket, és tartományokat ősi jussaikba, és rendjeikbe viszsza állították 1815-ben. Ekkor Belgium is viszsza nyerte Nassaui Uralkodó házát, maga törvény szerzeményit, és hajdoni tartományit, mellyek majd öszvéségesen a' frantz hatalom alatt nyögtek, és mint új magány kormányi Ország állott fel a' többi Monarchiák közt.

A' többi újonnan Hollándiához kaptsoltatatt Tartományoknak rövid ábrázolatya előbbeni helyheztetésekben.

A' hajdoni Flandriai, és Hannoviai kormányi kerület, melly még a' 18 század végén Frantziához tartozott:

Ez akkor frantz Belgium nevét viselte, 's öszve volt szedve egy részéből a' Flandria grófságnak, a' Cambresis tartományból, a' Leodiumi püspökségnek, Hannoviának, és a' Namuri grófságnak egyes részeiből. A' melly kerületek közönségessen a' frantz Belgium név alatt értetődnek. Mivel ezen vidéknek természeti tulajdonságai meg egyeznek Frantziában a' Burgundiai kerületével, mellyet annak helyén bővebben megírtunk, 's a' mellynek nagyrészét hajdan ezen vidék terjesztette, feleslegnek vélem itten annak bővebb leirását szem elejbe tenni. A' mi illeti a' hajdani frantz Flandriát (la Flandre françoise) tsak egy része az a' régi Flandria grófságnak mellyet XIV Lajos 1667 foglalt el haddal. Minden féle gabonát, kerti veteményt, és lent bővségesen terem, derék legelője, és marha nevelése van, azomba fa helett tsak torfával kell tűzelni.

A' hajdani Burgundiai Kerület,

melly régenten egy részínt Frantziához, más részínt Austriához tartozott, és Belgium regium; vagy Belgium Catholicum név alatt esmértetett, méltó különös környűl állásai végett emlékezetre, mivel hogy most ez teszi a' fellebb említett kerülettel, Limburg, 's Luxemburg megyéivel egyetemben Belgium Királyi Országának nagyobb részét, tudni illik a' 10 új tartományokat, mellyeknek természetes tulajdonságiról annak helyén kevesebbet szólhattunk. Ezen tartománynak, melly most Belgiumnak: Brabantia, Antverpia, részínt Namuri, Flandriai, Drenthei, 's Hannoviai, Leodiumi, Limburgi, Luxemburgi tartományit képeli, kezdete, sorsa, és viszontagságai, egész a' Frantz zivatarokig.

Mérész Fülep János frantz Királynak legifjabbik fija, az első Burgundiai hertzeg volt az ifjabbik lineára tekíntve, a' ki is 1369 el jegyezte magának Margitát, Fülepnek, az öregebbik líneán való utolsó Burgundi hertzegnek özvegyét, melly által

a' Burgundi, Flandri, Artoisi Mechliniai, és Antverpiai Uradalmakat örökségűl nyerte. Antal Fijának maradott Johannától, Jánosnak, a' ki III-ik, és utolsó Hertzeg vólt Brabantziában, és Limburgban, öregebbik leányától, ez a' két hertzegség 1406. A' mérész Fülepnek Unokája, jó Fülep, Burgundi hertzeg megvette 1428 Namurt, és 1430 örökségűl nyerte Fülep Hertzeg báttyától, az emlitett Antalnak ifjabbik fijától a' Brabantzia, és Limburg Hertzegségeket, 1436 Jacobatól, VI Wilhelm egyetlen örökösétől, a' ki báttyának IV Jánosnak, Brabanti hertzegnek felesége volt, nyerte a' Hannovia, Hollandia, Seelandia, és Frisia grófságokat 1443 megvette Luxemburgot is. Mind ezen tartományokat örökségűl kapta, ezen jó Fülepnek fija a' mérész Károly, a' ki is 1472 Arnoldnak, a' Geldri Hertzegnek Adolf idomtalan fija ellen pártyát fogván, Geldriát elnyerte, a' melly mindazonáltal az ő halála után el esett. Meghólt 1477, és XI Lajos elfoglalván a' Burgundi Hertzegséget, azt a' frantz koronához kaptsolta. Károly egyetlen Mária nevű örökős leányt hagyott maga után, a' ki Maximiliánnak, Austriai fő Hertzegnek jegyeztetett el, és igy nem tsak derék tartományi az Austriai házra jutottak, hanem az még tzimét is megtartotta a' Burgundi Hertzegségnek. Maximilián Római Tsászár lett, és az Imperiumi gyűlés alkalmával Koloniában 1512 Burgundiát kör vidékével együtt a' német nemzeti római Ország egyik kerületének hirdette ki, a' mi 1521 az Ország gyűlésén Wormátziában, és 1522 a' Norimbergi frigyességben megerősitetett. Unokája, V Károly, nem tsak megvette 1515 a' Szászi György hertzeg jussát Frisiára, és 1528 Heinrich Püspöktől a' fő Uradalmát az Utzechti, és Overysseli megyéknek által vette, a' Geldri Károly hertzegtől pedig 1536 a' Geldria hertzegséget, és Zütpheni grófságot megnyerte, mellyre magát 1536 Grönningen is néki alája vetette, hanem 1548 az Augsburgi Ország gyülésben még a' burgundi megyét is maga örökségébe iktatta. Az egész

Belgium, V Károly halála után (a' mint már fellebb említettük) az Austriai ház burgundi spanyol lineájára, vagy is ágára szállott, 's minekutánna a' Spanyol Király meg hólt, 11 Károlynak jutott, a' ki az Austriai háznak német ágából származott, VI Károly Tsászár azokat maga házához kaptsolta a' Baade békesség által 1714, és a' Bétsi békesség által 1725-kinek halála után az annak leányára, Mária Theresiára szállott, 's erről II Jósef Tsászárra, kinek kormánnya alatt a' Belgiumi párt ütők a' népet fellázították, és magokat az Austriaiház birtokából egészlen viszsza vonták, 's tsak hamar ki ütvén Jósef után a' frantz Revolutio, az minden birtokait elnyelte Austriának mind Frantziában, mind Belgiumban, mind pedig az Imperiumban. Az öszveséges Belgiumnak sorsát mostani állapotjáig fellyebb bővebben megírtuk.

Az Austriai Brabantzia Sorsa, 's állapotya a' 18-ik században. A' külömbbség esmérete végett, melly szembe tűnik a' mostani sorsához képest.

Az úgy nevezett Walloni Brabantzia hegyes, többi része ezen tartománynak nem egy alapú, és tulajdonságú, noha levegője közönségesen jó. Éjszaki része többnyire homokos pusztákból áll, és tsak nagy munkával termi meg a' ro'sot, zabot, hajdinát, 's a' sok lent, erdeje nagy vagyon. A' déli völgyességben kövér, és tenyészes a' föld 's innét bővelkedik mindenre nézve. Az egész Brabantzia katholika. Mechliniában 1559 IV Pál Érsekséget állitott, a' ki egész Belgiumnak Primása. Ehez tartoztak 11 Esperestségek: 's azokban 14 kollegiata szentegyházak, 's 203 klastromok. Ezen Érsekség alatt állottak az: Antverpi, Genti, Hertzogenbuschi, Brüggei, Yprai, és Roermondi Püspökök. Száma, és birtoka a' Papságnak igen nagy volt.

A' Brabantziai Hertzegség tzímere volt egy aranyoroszlány fekete mezőn.

Az Austriai Brabantzia állott a' Lovaniai tájjékból, és városból. Híres város volt Lovanium mind

a' Religióra, mind tudományokra, mind pedig a' kézi mesterségekre nézve. Az ottani Universitáshoz 41 kollegiumok tartoztak. A' sok szép templomok, és káptalani épület, a' klastromokkal együtt nagyon ékesítették a' várost. Voltak a' kollegiatán kivül 5 Plebániák, egy Apáturságon, és a' Jesuiták kollegiumán kivül találtatott abban 15 barát, és 15 Apátza klastrom. Kerületéhez számos kissebb városok, helységek, faluk, magány lakások találtattak, mellyek a' pusztaságokkal, és erdőségekkel együtt hihetetlen számát foglalták a' klastromoknak. Föképpen el volt felette terjedve egész Belgiumban a' Cziszterczi szerzet, 's legtöbb Monostorai voltak ezen tartományokban a' cziszterczi Apátzáknak, annyira hogy azok sokaságán bámulkodik az emberi elme, a' midőn azt a' szerzet évkönyveiben olvassa, a' kik közt leghitelesebbek Henriqvez, és Manriqvez, a' kik jobbára szemeikkel látták a' miket ezen tárgyban irtak.

2. A' Brüsseli város és kerület:

Brüssel (Bruxellae) Lak széke volt a' Brabantziai hertzegeknek, 's utóbb fő városa az Austriai Belgiumnak, Lak széke a' fő kormánynak, kapitánynak, és Országtisztségeinek. Hét nagy piatzait jobbára nagy Uraságok palotái diszesítették, a' templomok; és klastromok szembetűnők voltak. A' város 40 részre, a' polgárság 9 rendre, vagy nemzetre volt osztva, a' Magistratus 7 Patritzia házból választódott. A' kollegiata szentegyházat 7 Plébania környékezte más két templommal. A' Jesuiták kollegiumán kivül lehete szemlélni 11 barát, és 21 Apátza klastromot, 's egy nemes Akademiát. Az annak helyén emlitett Sonjenbosch, melly a' várostól $\frac{1}{4}$ órányira fekszik, és igen nagy terjedésű, számos falukat, Apáturságokat, klastromokat, és Remeteségeket foglalt magában. Ki terjedését 8000 Belgiumi hódnák (Morgen Land) tartották, minden esztendőben 100 hód le vágatódik, 's újrabé ültet-

tetik. Brűssel kerületében is tsak nem hintve vóltak a' klastromok, és istenes intézetek.

3. Antverpia városa, és nagyobb része kerűletének, Austriához tartozott. Annak leirása 1780-ki állapotjában.

Antverpia, Antorff, frantzúl: Anvers, Spany. Amberes, nagy város a' Selde partján, 3-ik rangot tartja Brabantziában, széke egy kormányosnak. Igen jó és alkalmas révpartja van, mellyben a' legnagyobb hajók béfutnak a' tengerből, és a' derék 8 tsatornákon egész a' városban bémehetnek. Erősségei leomlottak, azomban egy nagy rendes, és igen izmos várkastélly által oltalmaztatik, mellyet Alba Hertzeg 1567 egy 5 szegű formában alkotott. A' város déli részén fekszik, és a' Selde partján. Van abban egy templom. A' város jól épült, van 22 nyilt piatza, és több mint 200 útzája. Püspöki szék, melly 1559. fundáltatott, mellyhez 6 Esperestségek, 4 Kollegiata Szentegyházak, 4 Apáturságok, és mintegy 60 első rangú klastromok tartoznak. A' Püspökséggel egyben van kaptsolva az itteni Sz. Bernárd Apátursága, melly okból a' Püspök második Brabant Prélatus. A' Püspöki templom, B. Aszszony tiszteletére, roppant épűlet. A' Sz. Jakab Kollegiata szentegyházán kivűl vagynak még 3 plébánia templomok.

A' Sz. Mihály Apáturságánál lévő Szentegyház felséges. Találni itt még 1 Czisterczi klastromot, vólt Jesuita Kollegiumot, 10 barát, és 19 Apátza Klastromot. A' városháza derék. A' pénzváltó legfényesebb épűlet Europában, és ennek mustrája szerént épült a' Londoni, és Amsterdámi pénzváltó. Ez a' város a' 15 század vége felé a' leghíresebb kereskedő városok közt egy vólt Europában, és a' kereskedő városok királynéjának nevezletett. A' 16 század közepén abban 200000 embernél többet lehetett számlálni. De ugyan ezen időkben 's a' következendő században, a' polgári, és külsőkkel viselt hadak

keblében támadott pártütések, és ragadó nyavalyák által nagy szűkeségbe jutott. Most is mindazonáltal igen szépek, és híresek az itteni szőnyegek, és tsipkék, és a' kereskedés elő mozditására egy sikeres bátorsági - társaság állítatott fel. Azon híres emberek közt, a' kik származatjokat ezen városnak köszönik, van ama nevezetes föld le-iró, Ortelius Abraham. Az Ostrom, mellyet ezen város 1635 egész esztendeig ki tartott, minek elötte azt a' Parmai Hertzeg megvehette volna, legnevezetesebb a' történet - könyvben, és a' híd, vagy gát, mellyet a' Pármai hertzeg az alatt a' Selden által vitetett, egy tsuda-műv-vala. 1706 meghodúlt III Károly Királynak, 1715 itt köttetett a' Barriere-szövetség a' Tsászár, és egyesült Belgiumi köz kormány közt, 1046 megvíták azt a' Frantzok. Később ismét visszsza jött Austriához.

A' Mechliniai Uraság hajdan a' frankok Uradalma alatt Grófok által igazgattatott. Az egyűgyű Károly azt 915 a' Leodiumi szentegyháznak ajándékozta, mellyet azután az Erimburgi Bertholdok örökségűl nyertek, mint költsön birtokot, több szép uradalmakkal. Ez a' várossal együtt a' 14 században Lajosra, Flandriai grófra szállott, 's végre III Jánosra Brabanti hertzegre pénz fejében, 1369 Mechlinia mérész Fülep, Burgundi Hertzeg birtokába kerűlt házasság által, utóbb egy volt ez az uradalom a' 17 Belgiumi tartományok közt, később pedig Brabantziához számláltatott, mellynek tsak nem közepén fekszik. Ez elött különös tzimerrel, és szabadságokkal élt.

Mechlinia városáról meglehet jegyezni régi állapotjára tekintve, hogy midőn Austriához tartozott, ott a' kormánynak lakszéke, és a' tartományi itélő törvényszék udvara volt, 1560 fundáltatott ott az érseki szék, Belgiumi Primás tzímmel. Az érseki templomon kivűl volt 5 plébánia, egy Jesuita Kollegium, egy német Rendi Commenda, egy érseki seminarium, 9 barát Monostor, és 13 Apátza klastrom. Ez a' város sokat ki állott hadi pusztulás,

és 1546 a' villám által meggyúlladott puska poros torony miatt.

Austriai rész a' Limburgi Hertzegségben.

Eredete a' régi Limburgi grófoknak homályban fekszik. Hihető hogy ez a' grófi ház a' 10 század közepén vette alkotását. I Heinrich Limburgi gróf, a' ki 1071-ben élt, el jegyzette magának Juditot Luxemburgi Fridriknek, alsó Lotharingia Hertzegének egyetlen leányát, a' kivel is jókora birtokokat nyert az Ourt, és Ambleve vizei folytában. Fija, II Heinrich alsó Lotharingi hertzeggé választatott, Hertzegi nevet vett fel, a' grófi tzím helett, 's maradéki minnyájan Limburgi hertzegeknek neveztettek. A' midőn 1280 fijúi ága ezen hertzegeknek Walerannál elfogyott, ezen tartomány miatt igen vérengző háború támadott. Adolf, Bergeni gróf, a' ki legközelebbi örökös vala, 1282 és 1283-ban jussát a' Limburgi hertzegségre nézve által engedte I Jánosnak, a' Brabanti hertzegnek, a' ki e' miatt I Reynaldal, Geldriai gróffal, a' ki a' hertzegséget el foglalta volt, terhes háborúba keveredett, a' melly a' Woringi ütközettel végződött, melly után a' Brabanti hertzeg Limburgot birtokába vette. Azután ezen tartomány a' többi Belgiumi megyékkel együtt a' Burgundi Hertzegekre, ezekről az Austriai házra szállott.

Ezen megyének régi tzímere egy kék oroszlány arany mezőn.

Az Austriai volt rész, a' Luxemburgi Hertzegségben.

Föld alapa ugyan ezen tartománynak, leginkább déli részén hegyes, homokos, és nem igen termékeny, terem mindazonáltal egy kevés búzát, 's a' termékenység hijányát más haszon vételek pótolják, ú. m. marha nevelés, ugy p. o. különös

kellemetes ízű az Ardenne, erdeji birka, és ürühús; bor, leginkább a' Mosel folytában, és minden nemű vad, találni itt külömbbféle értz nemeket is és főképen sok vas bányákat, és hámorokat. A' Sz. Maximini Apátur volt Primása a' Rendeknek, a' ki is ezen hertzegségben sok jószágokat bírt, noha az Apátúrság Triernél feküt. A' nemes Rend feje a' Marsall, melly méltóság 1674-től a' szerentsétlen Zivatarok idejéig a' Metternich háznál volt, 's e' végett a' Denoborn, vagy Densburgi Uradalmat birta.

Még 1786-ban ez az egész tartomány tiszta katholika volt. Legnagyobb része az isteni szolgálatra tekintve a' Trieri vagy Treviri érsek alá tartozott.

Története ezen mostani nagy Hertzegségnek Siegfried grófal kezdődhetik, a' ki a' hajdoni Ardennei grófságban, melly a' mostani egész Luxemburgot magába foglalta, tekintetes örökös jószágokat bírt, és tsere által a' Lutzelinburhut várt (Luxemburgot) magának megszerezte. A' midőn az utolsó maradékiból, II Károly, Luxemburgi gróf, 1136 meghólt, a' grófság Heinrichra, Namuri grófra szállott, mint legközelebbi örökösre, a' kinek leánya Hermensinde azt első férjének, Theobaldnak, Bari grófnak, és ennek örökösetlen halála után második férjének, Walerannak, Limburgi hertzegnek hozta ajándékul; ennek öregebbik fija, II Heinrich, alkotója a' Luxemburgi grófok második ágának, mellyből Tsászárok Királyok, és Hertzegek eredtek. Unokája, IV Heinrich, Római Tsászár lett, az lett VII Heinrich is, fija János, Tseh országi Királynak választatott, és ennek fija a' második házasságból, I Ventzel, a' ki Luxemburgi gróf vólt, legelső hertzeg volt Luxemburgban, a' midőn testvérje, a' Római Tsászár, IV Károly a' Luxemburgi grófságot 1354 hertzegségre emelte. Örökös nélkül halt meg, és végső rendelése szerint, a' Hertzegség IV Károly Tsászár fijára, Wentzelre, Római, és Tseh Királyra maradott,

a' ki is ezen Hertzegséget Erséhet Hertzeg Asszonynak, testvérje Luxemburgi János Görlitzi Hertzeg leányának, a' ki elsőben Antalhoz Burgundi Hertzeghez, 's azután Bayori Jánoshoz ment férjhez, zálog képpen által adta azon 120000 rénes forint fejében, mellyet annak meg igért jegyajándék képpen. Erséhet 1444 minden jussait a' Luxemburgi Hertzegség eránt által engedte Jó Fűlepnek, a' burgundi Hertzegnek; a' viszsza válthatás jussáról mindazonáltal, mellyel birtak Uladislaus Magyar Király, 's ennek maradéki, nem mondott le, hanem azt sértetlenűl fenn tartotta. Utóbb ezen Hertzegség a' többi Belgiumi tartományokkal egy forma sorsra jutott. A' pyrenai frigyben 1659 egy része Frantziának maradott. Ezen nagyhertzegségben 3 nyelven beszélnek a' Lakosok, németen, Wallonon, és frantzon. Innét van hogy ezen tartományt némelly földirók 3 részre osztják.

Geldria.

Ez most tartomány, (provincia) hajdan Hertzegség, mellynek tsekély része tartozott az Austriai házhoz, az Utrechti békesség ereje szerént 1713. Ide tartozott Ruremonda, a' hol a' többi közt egy szép Karthusia volt. Az Odilienbergi klastrommal közel a' városnál, és több falukkal.

Flandria.

Austriának ezen hajdoni grófságban jó forma része volt. Itt a' levegő mérsékelt, a' föld részint róna, részint hegyes, átaljában termékeny, és a' míveletre alkalmatos, 's némelly tajjékokon a' tenyészés felette nagy, leginkább a' tenger felé, és Frantzia szélein. A' vidék majd minden gabona, és kerti veteméný nemet megterem, 's némelly vidékek, p. o. Gent, és Brügge gabonát ki is vihetnek, egyébb tájjékokon mindazonáltal ollykor a'

gabona a' lakosok felette nagy száma miatt nem is elegendő. A' Len, legsikeresebb gazdagsága a' tartománynak. A' Legelő több vidékeken szép, 's az ollyan helyeken jó a' marha nevelés, írós vaj, és sajt.

Éjszaknyúgoti részén is igen jó a' Legelő, 's a' ló, és juhtartás nagy hasznot hajt. Van Flandriában több féle gyümölts is, majorság, vad, ú. m. szarvas, vad disznó, nyúl, tengeri, és folyóbeli hal, erdők, és ligetek is találtatnak.

Flandriában, melly most két megyére van el osztva, midőn még Austria birta nagy részre, 62 város, 1164 falú, és 250 uraság volt. A' Brüggei Püspök állandós örökös Cancellariussa volt Flandriának.

A' Flämmingek tisztán a' Római katholika Hitben maradtak. II Fülep Tsászár új Püspökségeket fundált, t. i. Gandavumban, Brüggeben és Ypraban, Aelst, és annak kerülete a' Mechliniai Érsek alatt állott, Kortryk, és annak Kastellánai nagyobb részínt a' Dorniki Érsekséghez; és Cassel a' Borboschi kerület egy része mellett a' Sz. Omeri Püspökséghez tartoztak. A' Flanderok méltán mondhatják, hogy néhány sikeres mesterségeket feltaláltak légyen, ők voltak elsők Európában, a' kik szövéssel kezdették élelmeket keresni, és a' posztót, és gyapjúszert festeni tanitották, mellyben Ypra, és Kortryk városi legrégiebb, és nagyobb ditséretet érdemelnek.

Kortrykban találtatott fel, miképpen lehessen a' gyóltsban, 's vászonban minden féle formát bele szövni. Biervliti Benkelszon Wilhelm tanította a' 14 században, miképpen kellessék a' heringet belső részeitől megtisztitani, és bé sózni. Eyki János találta fel a' 15 században az olaj festékeket. Noha most meszsze van régi virágzásától a' mesterségekben, de még most is igen híresek, és drágák sok nemű művei.

A' Flandriai Grófok sora kezdődik a' 9 században I Balduinon. Negyedik grófja III Balduin bé-

hozta 950-ben a' szővést, és vásárokat rendelvén, a' kereskedést. A' 7 Gróf V Balduin, az Aelsti grófságot legelsőbb kaptsolta öszve Flandriával, mellyet a' 16 Gróf, I Fülep a' 12 században újra, mint országi birtokot Flandriahoz kaptsolt, ellenben 1179. Artoist Flandriától elválasztotta.

A' 24 Grófnak, II Lajosnak Leánya, és örököse, III Margita eljegyeztetett 1369 mérész Fülepnek, Burgundi Hertzegnek, a' ki az által Flandri Gróf lett. Mária, mérész Károly által, a' ki Maximilianhoz, Austriai fő Hertzeghez ment férjhez, 's Flandria az Austriai Házra jutott. Éjszaki része ezen tartománynak, a' köz-kormányi országnak (Belgium faederatum) engedtetett részint, 's fő képpen a' Münsteri békesség kötés által, részint a' Barviere traktatus által 1715; és Frantzia 1667 a' déli részét el foglalta.

Flandria tzímere egy fekete oroszlány arany mezőn, I Fülep, a' ki 16-ik Grófja volt Flandriának, alkotta azt. Minek utánna Artois Flandriától el vétetett, tsak 3 részekből állott, az első és legnagyobb rész, melly tulajdon képpen Flandria Grófságnak hívattaték, és a' frantz uradalomnak hódult, a' nyelvek külömbbsége szerént, mellyeken ott beszélnek, a' német, és olasz Flandriára osztatott. (Flandria gallica). Mind a' két felekezetet megszabaditotta a' frantz birodalom alól V Károly Tsászár azon frigy kötés által, mellyet I Ferentzel lett 1526. A' második rész, melly Fandria grófságnak, vagy Tsászári Flandriának, neveztetett, mivel a' római Imperium fő Uradalma alatt állott, magában foglalta az Aelst grófságot, a' Waas megyét, az ugy nevezett 4 tiszttartóságokat, és a' Selde vizén túl fekvő vidéket. A' harmadik rész tulajdonképpen Flandria nevet viselt, mivel hogy se Frantziától; se a' római Imperiumtól nem függött, hanem egyedűl a' Flandriai Grófok urasága alatt voltak, a' hová tartoztak Dendermonde, Bornheim, és Geersberge kerületeikkel együtt. Itt most tsak a' volt Austriai részről fogunk szóllani, és tsak

némelly ötlökről emlékezni, a' mellyeket a' mostani újabb föld leírásokban nem találni fel; mivel a' 18-ik század végén ama rettentő szélvészek által majd minden felfordult, tsak azért méltó a' voltakról szóllani, hogy lássuk a' külömbbséget az el multak, és jelenvalók közt.

Austriához tartoztak tehát a' Gandavumi, Brüggei, 's Yprai kerületek, és a' Szabad tartomány.

Gandavum (Gent) városa a' maga helyén meg irtt ötlein kivűl a' következendő díszekkel ékeskedett Austria alatt. Az itteni Püspökség alkottatott 1559 mellyhez 7 Esperestségek tartoznak, a' városban lévő 7 templomokkal, és körűl fekvő 124 plébániákkal. A' Püspöki templom, melly keresztelő Sz. János tiszteletére van, derék épűlet, a' kollegiatan kivűl 6 plébánia szentegyházak szemléltetnek benne; a' Benedeki Sz. Péter Apáturja Flandria Primása tzímét viselte (Abbatia S. Petri in monte Blandinio). Elölűlője volt a' Belgiumi Klastromok gyűlekezetének, mellyek közbe vetetlenűl a' Sz. szék alatt állottak, továbbá Chapini Hertzeg, Harnei Grófnak, Swynaerdei Urnak etc. tzimeivel diszeskedett, voltak itt még két más férfijui Apáturságok, 2 Jesuita kollegiumok, 7 barát Klastromok, Templáristák, 22 Apátza Klastrom, 2 Beguina-házak, 1 Seminarium, több féle Ispotályok, és kápolnák. Hajdon igen nagy népességű város volt ez, de fogyatkozására sokat tettek a' sok tüzek, 1576 itt esett meg ama híres frigy kötés II Fűlep Spanyól Király, és a' frigyes Belgiumi kormány közt, a' 17-ik, és 18-ik században háromszor lett foglya a' frantzoknak. Ezen kerületben van Somerghem, és Waerschoot, hajdoni szép Czisterczi Klastrommal. 2. Aalst (Alostum) város, Collegiata, és plébania templommal, Jesuita Kollegiummal, 3 barát, és 5 apátza Klastrommal, szomszédságában fekszik a' hajdani Cziszterczi Apátzák Rosa nevű Klastroma, ten Roosen, (Abbatia Beatae Mariae de Rosis), 's a' Mellei Agostoni

szerzetes káptalan Kollegiuma, és Eynhami Benedeki Apátság.

A' Gerard-hegyi városban (Grammont) volt 4 Klastrom, egy Beguinaház, 's a' leghíresebb Sz. Adriani Benedek Apátság. Kerületében volt a' Vianei Klastrom, a' Beaupre, Bellipratumi Cziszterczi Klastrom. Ninoveben a' Praemonstrati Apátság, Ronseben (Rotnacum) egy Kollegiata templom 3 Klastrommal.

Aldernarda (Oudenaarden) 2 plebania, 1 Jesuita Kollegium, 6 Klastrom.

Cortrykba (Cortracum) 1 Kollegiata, 1 plébánia, 1 Prépostság, 1 Jesuita Kollegium, 3 barát, és 5 Apátza Klastrom, több Ispotályok mellett.

Thieltben (Tiletum) 2 Klastrom. Wevelghemben egy Cziszterczi Apátza Klastrom.

A' Waas-tartomány, melly némelly vidékin kövér, némellyen sovány alapokat bír, sok termékeny földet nyert lakosi szorgalma által. A' Len, legjobb gyümölts kerületében. Az istenes Balduin flandriai gróf, ezen tartományt 1062, maga fijának, Friso Robertnek adta, a' midőn ez Florentznek, Hollandi grófnak leányát el vette, 1070, ugyan az viszsza került a' Flandria grófságra, de ismét a' Hollandi grófok birtokába jutott. A' midőn Florentz gróf az 1167-ben kötött feltételeket meg nem tellyesítette, el vétetett tőle Waas tartománya, és ismét öszve kaptsoltatott Flandriával; Wilhelm Hollandi gróf pedig le mondott arról, egy 1323-ban alkotott egyezés kalmatosságával. Ennek kerületében nevezetes volt a' Waasmünsteri Agostoni Apátza Monostor, és a' Bevereni Klastrom.

Tenerae monda (Dendermonde) városában is láttatott Kollegiatan: és plébania templomon kivűl 2 barát, 4 Apátza Klastrom, 1 gymnasium, a' sok egyébb istenes alkotmányok közt. Megyéjében volt a' Schellebelli Klastrom is. Bornheimban fekütt egy Benedeki Priorság.

Brügge, vagy Brüghe (Brugae), az itteni Püspökség 1559, állítatott, vólt 7 Esperestsége, 128

plébánia temploma. A' Püspök állandó Cancellariusa volt Flandriának. A' püspöki templom Sz. Donatziannak szenteltetett. A' Sz. Balás kápolnájában vér tartatik tiszteletben, mellyet Arimathiai Josef Üdvözítőnk holt testéről spongyiával le törült. Voltak itt 2 kollegiata, és 5 plebania templom, egy Jesuita kollegium, 12 barát, és 19 Apátza Klastrom, 1 püspöki Seminarium, 2 szegény oskola, több féle szegény ház, és Ispotály, 's kápolna. Itt fekszik a' B. Aszszony templomában holt maradéka a' mérész Károlynak, Burgundi hertzegnek. A' Burgundi Jó Fülep Hertzeg itt alkotta 1430 az arany gyapjús vitézi rendet.

Az Yprai Kerület, és város.

Ypra városa. A' püspökség 1559 alkottatott. Van kerületében 9 Esperestség 157 plébánia templommal. A' püspöki templom Sz. Márton tiszteletére van. Az 5 plébánia Sz. egyházakon kivül volt a' városban 1 Jesuita Kollegium, 1 Püspöki Seminarium, 6 barát, és 8 Apátza Klastrom, több szegény házak, és Ispotályok. A' Barviere-helyek közé tartozott, mellyek 1715-ben a' szövetséges-Belgiumnak által engedtettek. Sok szerentsétlenségeken ment által, legtöbbet szenvedett tűz lángok közt. A' Belgiumi nyughatatlanságok kezdetén, 1557 a' szövetségesekhez állott, de 1584 a' Spanyolok azt el foglalták. A' Frantzok diadalmaskodtak azon 16, 48, 58, és 78-ban és egész 1713-ig birták azt, és 1744 ismét el foglalták.

Kerületében voltak a' Nonnenbuschi Apátza Klastrom.

A' Vormiselei Agostoni Kanonokok Collegiuma.

A' Sonnebeeke hasonló szerzetes Collegium.

A' Waesten, v. Warnestoni (Warneton) Agostoni Apátság.

A' Szabad-föld. (Het vrye) Ditio franconatum, vel Terra franca, Brügge alá tartozott, de I Fülep alatt, annak engedelmével magát felszabadította, és tulajdon tanátsot nyert, 's utóbb Flandria

4-ik tagjává neveztetett. A' Tanáts Lak helyének a' szabad föld határi közt kelletett lenni, és közönségesen a' Brüggei ország házában szokott öszve gyülni. Brügge körül fekvő vidékein jelesek voltak. Sz. András Benedeki Klastrom.

Oudenburgi hajdani Benedeki Apátság. A' Thorouti, (Thoroltum) Benediki Klastrom.

Furna városában volt 1 Kollegiata mellett 2 plebania templom, egy Praemonstrati és 5 más Klastromok.

Nieuwport (Neoportus) városában is találtatott a' Kollegiáta szentegyházon kivül, 5 Klastrom.

Loo helységben: Agostoni Kanonokok Apátsága. Evershamban Agostoni Kanonokok Klastroma. Poperingen helységben 3 plébania, és 3 Klastrom.

Az Austriához tartozott Hannonia Grófság Része.

Comitatus Hannoniae, frantz: Hainaut, német: Honnegau. Levegője jó, és mérsékelt. Földje felesleg gabonát terem. A' derék legelők minden marhanemet nevelnek, a' juhoknak betses gyapja van. A' Ligetek, és erdők mindenféle épület, és tüz fát adnak. Találni ott kőszenet, vasat, ólmot, szép márványt, foszló, és egy más hasznos nemü köveket. Az egész megyében 24 város, és némellyek szerént 614, mások után 950 falu volt. Az egyházi Rend nagy birtokú volt, találtattak 16 barát, és 10 Apátza Monostorok, 12 káptalanok, a' közönséges Klastromok száma nagy volt.

Mikor emeltetett légyen ezen tartomány Grófi rangba, bizonytalan. IV Raginer Gróf halála után a' Grófság Richild által, a' ki mint utolsó örökös VI Balduinhoz, Flandri grófhoz ment férjhez, Flandriához kaptsolódott, VI Balduin meghalván 2 Leány örököst hagyott maga után 1204, kiknek egyike Margita, Burchardnak, Avesnes Urának jegyeztetett el, 's a' Hannoniai Grófságot annak adta. Ezeknek késő unokája, II Wilhelm megholt

1345 férfijú örökös nélkül, a' honnét a' Grófság annak Margita Leánya által Bayori Lajos Tsászárnak jutott. Utolsó birtokosa ezen házból volt IV Wilhelm, kinek Jakoba nevű leánya, 1436 minden örökös nélkül holt meg, 's így a' Grófság birtokára a' Jó Fülep, Burgundi Hertzeg jutott. A' pyrenai békesség kötésben nagy részét Frantzia nyerte el annak, de 1769 minden a' Hannoniaban fekvő helyeket, és jószágokat, de a' mellyek a' Lillei Kastellaniához tartoztak valaha, által engedett az Austriai Háznak. Tzímere: 4 részű 4 oroszlánnyal arany mezőken.

A' Namur, vagy Namen Grófság vármegye.

Igen hegyes és erdős, legnagyobb gazdagsága a' vas, a' melly olly kemény, hogy abból atzél is készűl. Van ólom is, réz, sok kő-szén, fekete, és fehér márvány, több más nemű kövekkel. A' róna vidékek minden féle gabonát megtermenek. Sok helyeken vörös bort is sajtolnak, noha nem igen sokat. Az egész megye a' frantz részszel együtt tsak 5 várost, és 158 falut zár magában. A' föld nép nyelve rongált frantz, vagy az úgy nevezett Olasz.

A' Namuri megye a' 10 Században egy része volt a' Lommai megyének (Pagus Lommensis, Comitatus Lomacensis) és az Arnaui grófságnak (Pagus Arnuensis). Az első Namuri Gróf, a' mennyire tudni lehet, Robert volt, Beringernek, a' Lommai Grófnak fija, a' ki után Albrecht fija következett, ki is 998 megholt. Heinrich Tsászár 1189 Balduint, Hannoniai Grófot, a' ki Heinrichnak a' Namuri Grófnak nénnye fija, 's annak rendes következője volt, az Imperium Marchiójává tette, III János Gróf, kinek örököse nem volt, el adta a' Namuri Grófságot 1421 Jó Fülepnek a' Burgundi Hertzegnek 132000 koronás-tallérért és 1429 megholt.

Tzímere a' Grófságnak, egy fekete oroszlány arany mezőn, egy egyenes kereszt gerendával, melly az egész paison által van vonva.

Namur városában volt 2 kollegiata, 5 plebania, 1 Seminarium, 1 Jesuita kollegium, 12 Klastrom, Püspöki szék, mellyhez sok Apáturságok tartoztak. Kerületében igen sok Apátságok, és Klastromok voltak minden féle szerzetből, leginkább a' Benedekiből, Praemostratiból és Cziszterczieből.

Végre ezen Megyének is a' lett sorsa, melly a' többi Belgiumot érte a' 18 század végén.

A' Nép, vagy Lakosok tulajdonságai.

A' Belgák, mint nemzetség, és azon külömbbféle árnyékokat félre tévén, mellyek a' Frieset a' Hollanditól, a' Brabantot az Overysselitől meg külömböztetik, egy izmos, eres, és erős, az idő mostohasága ellen megfásult, és minden fáradságos munkához alkalmatos népség, az utóbbi időkben mindazonáltal a' sok ellenkező esetek által, a' legnyomorultabb élelem módjára jutván meggyarlottak szegények mind természeti, mind erköltsi erejekben. A' Honni írok szerént legalább a' határtalan gondatlanság, és érzéketlenség, valamint nagy el fajzása is bizonyos nép rendeinek egyedűl a' szegénységből, a' pálinka italából, és krumpli evésből származott, ama szerentsétlen időkben tudniillik, a' midőn a' frantz zivatarok készűlőben, és már lángban voltak. Szép képeket, és terméseket, hijában keresel Hollandiában, mindenhól ki-tetszik a' hollandi természet, mindenhól tsak idomtalant, és esetlent látni. Igaz hogy a' Hollandi rendkivűli hidegvérséget mutat, sokkal inkább a' németnél, és valóban igen nehéz egy Hollandit szíve nyugodalmából ki mozdítani, ha egyszer 30 esztendőt felűl halladott, az indulatosság ki törései nékie szint olly idegenek, mint némelly érdekletei a' szívnek. Erköltsi vonata viszsza hú-

zó, és gyanakodó, külsője komoly, és hideg, mindazonáltal német öszinteséggel párosítva.

A' munkában magát inkább okosnak, mint ügyesnek, inkább igasság szeretőnek, mint finomnak, inkább betsületesnek, és barátságosnak, mint magát hajtogatónak, és hízelkedőnek mutattya, a' köz ember legalább valóban az, a' miért átaljában az egész nemzet kárpáltatik Európától, jó formán goromba, és embertelen: első szava minden töle mutatott szolgálatért: betaalen, (az az fizetni) értelme nem terjedő, se felséges, de itéllete jobbára egyenes. Az ötlöt, mellyre gondolatját függeszti, követi, ízmos pillantattal, a' nélkül hogy melyék dolgokra szélledne elméje, mindent el ér, a' mit tárgyazni kezd, mivel bé látása sikeres, tsekély ízlése van ugyan, de fortélja, a' mint azt a' történetek bizonyitják, szerentséssen vezérli munkáit, szemfülezve halgat, de halkal felel, józanon itél, de időt kell néki arra engedni; iztelen nékie az el tökéllés, de ha egyszer magát el szánja, megrendíthetetlenül állandó marad. Semmi ketsegtetőt nem találni rajta, de igen egyenes, és öszinte módjában, és tartásában.

A' Holland kalmár, a' nyereség kedvellete véle születik. A' nyereségnek mindent fel áldoz, a' nyereségért még magát is ki teszi, és minden veszedelembe el megy; ő mindent megszámol, a' jelen valót örömest fel áldozza a' jövendőért, ha tsak a' homályos távolyban gyermekei, vagy unokáji veendenek is abból hasznot. Hazája, és ingoványai, 's tsatornáji véghetetlen betsűek nála, tsak ott van jó kedve, 's ha idegen országban kéntelen költözni, szokásait, ruházatját, sőt még anyaföldjének tulajdonságait is által kell oda plántálnia, Bataviában új Amsterdamot alkot.

A' mértékletesség, és tisztaság híres, és még mindég fenn álló erköltsei a' Hollandoknak, egy nép se éri azt fel a' maga megtartoztatásában, és az élet egyrétűségében, tsak a' Britt hasonlit hozzá a' tisztaságban. Még az örökségűl nyert, vagy

szerzett gazdagság birtokában is mindég egy forma marad, semmi élete modját nem gátolja, mellyre ifjúságától fogva szokott.

Mív-szorgalom.

A' többi mesterségi, és természeti Mivességek nemei közt leginkább emlékezetre méltó a' Halászat, melly ezen nemzetnek legsikeresebb ötle, kenyere, és gazdagsága, ez állitotta olly ízmos lábra kereskedéseket, melly ha most nagyon el hanyatlott is, az országnak mindazonáltal nagy istápja. Az első külhalászat, mellyben a' Hollandok tulajdon parti halászatjokon kivűl ereszkedtek, a' tőke hal fogás volt, már ez által is nagy kintset nyerének, minek előtte a' Zeelandiak a' 12 században heringfogókat készítenének, és Benkelszoon földijeit a' hering sózásra tanítaná. A' hering után jött a' tzethal fogás, mellyre 1612 az első hajók mentek ki, ez is elejintén nagy hasznot hozott, de utóbb megtsükkent, a' hering halászattal együtt. Keuchenius azt álitja, hogy a' halászat a' békesség idején, keleti Frisiát ki vévén 20,000 familiát foglal, és éltet, 's 15 miliom forintnál többet keresnek az által; 's azon kivűl a' hajózásra ügyes tengeri szolgákat álitanak, esztendőnként sok féle szereket hoznak az országba, 's mivességek által nagy summa pénzt tesznek forgásba. A' halászat Hollandiában 4 ágra osztódik.

1. Az úgy nevezett nagy Halászat, melly által a' Hering halászat értetődik, melly 1582 felette nagy nyereséggel történt. Enkhuizen lett rakhelye az egész halászatnak, 1416 találtatott fel Hoornban a' nagy hálló, melly által a' halászat olly rendkivűl elterjedett, hogy 1601 1500 hordós hajónál többet töltöttek meg. Idővel megtsökkett a' nagy nyereség, mivel más nemzetek is hozzá fogtak ezen mesterséghez. Egy hajóra (Buise) 40 Tonnát lehet legfellebb számlálni. Többe kerül ugyan már most a' készület a' nyereségnél, de az ország még is nyer az által. A' halászat már régidőtől fogva a' Scotziai

partokon esik, a' hová a' legnagyobb hal seregek útjokat szokták venni. A' Kereskedésben több nemei külömböztetnek a' heringnek, mellyeknek elsője az első hajóból, és halászatból igen drágán fizetődik. Amsterdámban illyen egy darabért egy aranyat is adnak. Még most is legnagyobb betsben vannak minden vásáron a' Hollandi heringek, mellyet meg is érdemlenek. Főképpen vigyáz a' fő kormány arra, hogy ez a' mív-szorgalom a' nemzet közt fenn tartassék.

2. A' kis halászat, vagy is tzethal fogás. Elejintén mindenike a' 200 hajónak, mellyek ezen halászatra ki mentek, 10 vagy 12 halat is hozott magával, és a' halászat igen nyereséges volt, az oltától fogva pedig nem tsak megkisebbedett a' szerentse, hanem még más nemzetek szorgalma is ezen mesterségben alábbra segítette ezen nyereséget. Mostanában 50 — 60 hajók futnak ki Grönlandba, és 3—5 Davidstraszere.

3. A' tőke hal (Stokfisch) fogás az Islandi partokon. Békesség idejében 50 — 60 hajókat foglalatoskodtat. Fogyatkozik ugyan, de tsak mindég kints forrás marad az az Ország számára.

4. A' fris halak fogása a' partosokon, leginkább Scheveningen, és Doggersbank mellett, és az Osztriga fogás Zeelandiában, igen haszon-hajtó. A' Lazatz fogás nem olly nyereséges Schoonhofennál, se a' Zuiditói, és Harlem tengéri halászat, 600 hajónál több foglalatoskodik ezen munkában.

A' Marha tartás. Ez alapa a' nemzeti állapotnak, egy az első, 's a' halászat után, legsikeresebb nemei közt a' keresetnek, az Országban. Leginkább jeles a' szarvas marha nevelés, mellyre a' Belga egész szorgalommal ügyel. Minden megyék igen nagy számú marhát nevelnek magok is, és még sok vágni valót hoznak bé német országból, és Jütlandból, hogy azt rétjeiken meghizlalják. A' marhát legszorgalmatosabban el látiyák; a' parasztnak közönségesen rétje, és marha tsordája közel van házához, 's innét nyáron azt maga könyen el láthatja,

fejheti, 's a' tejet vagy a' közelebbi vásárra viheti, vagy otthon vajat, és sajtot készíthet abból, a' mi olly rendel, és tisztasággal történik, hogy sehol annak mássát nem lelni, az edény fénylik, a' szűrő szerek a' legfinomabb, és fejérebb gyoltsból vannak, 's a' téjjel bánó tselédek tisztán öltöznek.

Télen a' marhát tágas, és meleg istálókban etetik, 's azt gyakorta tisztogatják. A' teheneket napjában kétszer, vagy háromszor fejik, mellyek a' legjobb időben 24 pint tejet adnak, és többet is. Átaljában egy tehénre esztendőnként 96 font vajat, és 200 font sajtot számolnak. A' legjobb íros vaj a' Delsti vidékről, és Keleti Frisiából jön, a' leg'sírosabb sajt az Edammi és Texeli, ez zöld, azután következik a' jó Alkmaari és Leydeni köményes sajt. Vajon és sajton kivűl sok füstös húst hordanak ki az országból.

A' ló nevelés leginkább Frisiában; és keleti Frisiában virágzik. A' júh-nevelést most nagyobb szorgalommal viszik mint akármikor, noha az nem olly jól esik mint a' szarvasmarha tartás, mivel az égalja, és föld igen kövér, és nedves, gyapjúnak pedig az időjárása nem kedves. A' gyapjú középszerű.

A' sertvés nem nagy divatú, közönségesen Német országban veszik a' soványt, 's Hollándiában meghizlalják, a' hol annak sonkája, és húsa igen kedves étel. A' majorságból tsak lúdakat nevelnek, és hordanak ki vidékre.

A' méh tartás nem sikeres. A' kasokat egyik videkről a' másikra viszik legelés végett.

A' rétség kútfője a' nemzeti élelem ágainak, azért legnagyobb vígyázással miveltetik az: a' rétek viz tsatornákkal kerítetnek, és ki ki tulajdonát eleven kerítéssel választja a' szomszédétól: minden kedvez a' fű tenyészésének, még az alatson fekvés, az iszapzás, és változó nedves idő is, a' melly a' többi növevényeknek egyébbként nem hasznos. Gyakran meg jobbittatja a' Holland természeti rétfüveit idegen

jobb neműek által. De a' répa, és ctetőfű szaporításra magát a' Holland úgy nem adja, mint az Angol, ez nékie fáradságos: egyedűl a' spergulát vetik böven Brabantziában, és Geldriában a' jó íz miatt, mellyet ez a' takarmány a' tejnek ád. A' marhatartás ágai körül segédjére vannak a' Hollandinak ezer meg ezer Osnabrűckiek, és Vestfälingek, a' kik a' kaszálás, és aratás idején szegény Honnokból tsoportosan költöznek Hollandiába. Nyoltz vagy kilentz héti keserű munka után 30 vagy 35 forint keresettel térnek viszsza hazájokba.

A' föld mivelés a' déli megyékben igen jó, de az éjszakiakban; ki vévén keleti Frisiát, és Jevert, egy se terem annyi gabonát, hogy maga szűkét elégíthetné. Egyébbként a' veres-festő, répa, dohány több vidékeken hő természű, valamint a' Len is. Legkedvesebb a' hollandi krumpli. A' Harlemmi virág hagymák, és magok is számosan vitetnek a' külföldekre.

Az utóbbi esztendőkben nagy sikerrel folytattatott a' homokosok, és posványok miveltetése, főképpen Brabantziában és keletifrisiában, 1800 Pünkösd havától 1805 Sz. Iványáig a' Hertzogenbuschi majorságban 2609, és a' Ruikerlandban 658 hollandi hód (Morgen) puszta változott szántó földre. Keletifrisiában 7812 hód 90 Ruthe, mellyre 580 tűzhely épült, és azon 3239 ember lakik, míveltetett meg.

Belgiumnak azon tartományi, mellyek hajdon a' frigyes kormányhoz tartoztak, szűkölködnek fával, és kőszénnel, de vannak e' helett ki merithetetlen torfa vidéki. Ezeknek egy része magas, a' másik alatson, amazok ki ásatván, szántó földeket hagynak magok után, ezek tsak ingoványokat, amazok igen hasznosok, de ezek eránt félhetni, ne talán ki ásások által nagy tavak támadjanak. Mostanában a' torfa ásások meg vannak jobbítva.

A' nemesítő míveleti szorgalom.

A' honni terméseknek nemesítése az élet szükségére, és alkalmára második fő-ága a' nemzeti szorgalomnak. Már a' vitézek ideiben, a' midőn még Európa igen alatson léptsőjén állott a' Míveletnek, és egyébb polgári mesterséget nem esmért, mint a' melly az első természetes szükséget ki elégítette, már akkor fel volt a' Hollandok tehetősége serkenve ezen tárgy iránt. A' hazai termések legelső ötlei voltak szorgalmoknak, azomban nem sokáig lett az elegendő, a' durva terméseket külső országokból kellett bé hozni, az megnemesítetvén; nagy nyereséggel adódott viszsza, a' honnét vétetett. Minden nemzetek adózói lettek lassanként a' Hollandok, és Belgák míveleti-szorgalmának. A' nyugodalom, mellyel ezen tsekély szeglete a' földnek, élt, a' szabadság, mellyet nékie uralkodóji engedtek, a' békességi mesterségeknek elég időt adtak magok gyarapodására, és ki terjedésére, a' városok közele, mellyek itt egymásnak tsak nem kezet nyújthattak, elő mozdították a' közlött tudományok emelkedését, 's a' mesternek, és kézi munkásnak alkalmatosságot adtak a' magok tapasztalása egymással való közlésére. Mind ezek együtt alapolták nagyságát, és szerentséjét, nem tsak a' kézi műveknek, hanem a' kereskedésnek is. Azomban meg fordult a' kotzka. Mind azon nemzetek, mellyek valaha termés-jószágaikat Hollandiába küldötték, magok mivelik, és finitják meg mostanában azokat, és tsak kevés adja azt által a' Hollandoknak. Mert igen természetes dolog, hogy az portékáját oltsóbban, és könyebben el adhatja, a' ki azt maga míveli ki, mint a' ki a' termést mástól veszi, 's azt ismét nyereséggel viszsza adja a' termesztőnek. Azomban más környűl állások is okozták Hollandiában a' tsükkenetet. A' hadak, és belső nyughatatlanságok, a' részre hajlás, melly sokszor a' jobb, és izmosabb munkásnak, és tudós embernek ellenében áll, a' nap szám nagyobítása, melly a'

szükséges nagy számú munkások közt sokra megy, és a' fábrikabéli portékákat igen meg drágitja; az angol, és német fábrikák tökélletesedése, a' kereskedésnek ki terjedése, és a' föld mivelet virágzása.

Tudományos találmányok, mellyek a' történet írók szerént eredeteket, vagy tökélletességeket Belga, vagy Holland mély elméknek köszönik: a' nagy meszsze látó üveg (telescopus) (némellyek úgy tartyák, hogy azt Galilaeus találta légyen fel) a' Forma metzés (Koster Lörintz Harlemben 1630) a' levegő szívattyú a' ferdén álló korongal (Seuguerd Leydenben 1685). A' villámtűzi-erőmív (machina electrica) (Marumi Márton) a' tsillagnéző távol-üvegeket, üreg-szemekkel, és emelt-ötől-ablakkal (Janzen Zakariás 1590) a' tűz-mérő (Pyrometer) (a' híres Muschenbroek) a' mezei-rajzolatokat élő festékkel papírosra nyomó mesterség (Zegers Herkules 1660) a' függő órák (Huygens Kristian 1627) a' hévmérő (thermometer) és az egybe rakott nagyobbító üveg (Drebbel Kornelius 1627 és 1638) továbbá több féle mesterségi erő-mívek. A' kötőmalmok Leydenben 1620, a' Darúk, a' Bakkeri tevék, vagy is emelőmívek, a' megjobbíttatott korongok, a' papíros malmokban, a' szél malmok tökélletesítése, a' Szivó-erő mívek az iszaposok szárittására. A' kézi mívek, és fábrikák még mindég sikeresek, és noha most sok azok közűl régi szerentséjekről le hengerettek, az Ország nemzete szorgalmának nagy részét teszik, kevés városok, és helységek vannak, a' hól hasonló nagyobb intézeteket nem lehetne találni. A' nevezetesebbek: 1) gyóltsra nézve, ebben felűl halladnak a' Hollandok, és Belgák minden nemzeteket, nints olly fehér, finom, jó, és ékes gyólts, mint Belgium országában. Frisiában a' többi közt a' legdrágább, és tökélletesebb gyólts készül, melly $1\frac{3}{4}$ réf széles, és 50 réf hoszszú, a' fehérségét nyeri ama nagy fejérítőn Harlem, és Alkmaar közt: Harlem a' legkelendőbb vásár, Amsterdámból, és Rotterdámból minden szép nemű gyólts, és vitorla vászony el küldődik jobbára Spanyol, Portugall, és Olasz ország-

gokban. A' gyönyörű finom tzérna, és tsipke leghiressebb, és kedvesebb, ha Flandriában, Antverpiában, és Brabántiában készül, noha máshól se hijányos az ollyas, olly szépek, és híresek a' déli Belgiumi szőnyegek.

2) A' posztóra tekíntve alább szállott ez az ország, egyébb hogy a' Hollandi fekete posztó még most is nagy betsben van, sok egyébb gyapjú portékákkal. A' dohány, melly az országban terem, nem elegendő a' sok fábrikákban, azért sok virginiai, és Caracas dohány, sőt még német országi is el kel azokban. A' dohány fábrikák még mindég nagy sikerben állanak Belgiumban. A' hollandi Knaster, és Petum Optimum igen kedveltetnek a' külső országokban is, sok Pans dohány is küldődik Lengyel Országba rágitsálásra. A' tzúkor finomítókat megkevesitette a' had, de még is nagy számmal vannak kivált Amsterdámban.

3) Hollandia a' papíros készítésben sok ideig el érhetetlen volt. Még most is a' sok finom; és jó rongy 's annak szorgalmatos ki választása a' hollandi papírost nevezetessé, és némelly műhelyekben szükségéssé teszi. Papíros malmok az egész Országban találtatnak, ki vévén egy két kerületet.

A' tserép edények:

Fajánszt, és portzelant, noha jó edény készűl belőle, annyit nem szokott Amsterdám készíteni, hogy idegen tartományokba küldetteténének. Jelesebbek ellenben a' ho landi pípa fábrikák, és tégla égetők. A' hollandi pípák leginkább Goudaban égetődnek; ezen városban 152 külömbféle fábrikák vannak 177 mesterrel, és több mint 2500 munkással, a' kik az által kenyereket keresik, és esztendőnként 500,000 forintot (peng. p.) megszolgálnak. Néhány tizedektől fogva ezen fábrikák átaljában 1,200,000, vagy 1,500,000 pípát készítenek, a' földet Koloniából, Leodiumból, és Andennéből Namur mellett hozzák, 's ez az utolsó legjobb, és legszebb pípák készülnek abból. A' Tégla égetők száma nem akkora ugyan,

mint ez előtt, de még is izmos, mivel hogy Hollandiában még az útakat is téglával rakják ki.

Mivel Hollandiában bor nem terem, annál nagyobb divatban van a' serfőzés, de ez is megtsükkent a' zivataros környűlállások közt. Békesség idejében egész hajókat terhelnek meg serrel India felé. Annál nagyobb léptsőre ment pedig a' pálinka főzés. Legtöbbet égetnek fenyő-magból, 's annak egy részét ki is viszik. A' Cyder, vagy gyümölts must, és etzet főzéssel is nagy summa pénzt keresnek. A' hajó építés, és deszka metszők a' zavarok közt majd egészlen el halgattak, mostantól fogva a' frantz íga alól tulajdon uralkodójok szárnyai alá jutván, nagyobb alkalmok leend régi míveiket elől szedni lassanként. Egyébb kézi művekben és fábrikákban, a' természetnek minden országain által nem szenved hijányt Belgiumnak országa. A' Tzinobrium fábrikákban elsők a' hollandok Európában. Amsterdam és Rotterdam Lakszéke a' legsikeresebb test-tag választó; és patikai munkákban fáradozóknak. A' sok féle festő fű, és olaj, 's répa mag ütő malmok számosak. Különös mesterséggel tudják főzni a' Boraxot, és kánfort, a' mit a' Japan és China béliektől tanultak. A' selyem fábrikák, enyv égetők, toll-bokréták, 's lúd, és hattyútollak az egész világról hírt, és pénzt hoznak az országba.

Viseleti Mívelet.

A' Belgák, és Hollandok kalmár nemzetek, azok veleje a' kereskedésből áll, és a' munka között nevelkedett fel. Nem tsuda annak okáért, ha erköltsi viseletek, és szokásaik, mind, a' miben azok erköltsi vonásit rajzolva láthatni, egészlen az ő foglalatosságaik nyomványit viselik.

Igaz, hogy erköltsi mívelete ezen nemzetnek egy századtól fogva igen nagy változást tapasztalt, valamint egész Európában, úgy itt is közönséges panasz, hogy boldog ideji az előbbi világnak el tűntenek légyen, és az unokák nem hasonlítanak

már azon ősek képéhez, kiknek tehetsége mindég a' nemzetek büszkesége volt. Ki légyen, ki ne az oka, hogy a' jelen való nemzetség a' szerentsétlen zavarok hullámi közé keveredett, nem egy halandó ítélletéhez tartozik. Elég az, hogy az alföldiek (Niederländer, vagy Holländer) nem urai már a' tengereknek, nem magán-kereskedők Europában, az által, hogy hajdan azok voltak, el veszett rész szerint külön-személységek, és a' szerentsétlenségek, mellyek őket érték, el veszte szabadságoknak és magán-birtokoknak, illy érzelmes tsapásokat hagyott szükség képpen maga után. Az erköltsök tisztasága veszedelmes ingerletekre jutott, melly által sok hijány következett a' valódi tulajdonyra, mindazonáltal úgy látzik, hogy az eredeti értz még mindég által tűz az új nyomtatványokon, és még mindég ugyan azok az erköltsök, azok a' hibák, mellyek a' Hollandokat, és Belgákat esmértetik, 's azok tetteit, viseletеit elevenítik.

A' Holland, és Belga, átaljában egyrétűen él, nem neveltetik a' világban fényes képet viselni, hanem szorgalom, és józanság által vagyont szerezni, vagy a' szerzettet megtartani, és szaporítani. A' pompás élet, és fényesség eránt való hajlandóság annak okáért nekie nem hibája, még a' nagy városok Lakosa is, a' hol kül-országi szokások, és balgatagságok legelőbb bé menetelt találnak, egy forma élet folyását, mellyhez őtet nevelése, és tulajdonsága békózza, meg nem változtatta. Még a' gazdag alföldinek se kell házában a' külsö fény, hanem tsak alkalom, nem kell pompa, tsak egy ügyű élet módja, az után ügyel, arra határosítatnak mérsékelt kívánságai. Még jobbára minden úgy van nála, mint a' nép-sokánál, alföldiessen.

A' főbb, és pallérozottabb rendűek frantz, és Angol izlet szerént ruházkodnak, de a' férfiak se a' válogatott, se a' pompás viseletet nem szeretik, tsak az Aszszonyok látzatnak honni viseleteket a' Frantzokéval egyelíteni. A' köz ember háza népével legörömestebb jelenik meg, eleji viseletében,

egy házi ruhában, melly arra van készítve, hogy tartson, és melegítsen. Vasárnapi tzifrasága a' vagyonos polgárnak még mindég egy fekete köntös Leydeni posztóból, ősi szabásra, fekete derék-takaró, és nadrág Utrechti bársonyból, és egy tiszteletes nyírott paróka feje dísze, a' kis városi, a' hajós, a' halász, és a' paraszt, mindnyájan különös honni viseletben jelennek meg, melly azoknak állapotja, és foglalatossága szerént van el intézve. A' fejér népet, a' közép, és alatsonykább nemből, egy nagy szalma kalap diszesiti, mellyben képeket el rejtik, és ez olly tulajdona a' nemzeti viseletnek, hogy a' nélkül semmi fejér személy a' házat el nem hagyná. Nemzeti viselet a' nagy fekete fej-keszkenő is, melly derékig le ér, másik keszkenővel el takarja magát, köntöse schészlije majd térdig ér, szoknyája rövid. Kaptzája egy ótska színű, vagy tzifra-tzipője börből van. Azomban e' tsak a' hollandné öltözete, minden megyében más, meg más viseleteket láthatni.

Lakó háza az alföldinek jobbára veres téglából épűlt. Ez a' legközönségesebb épületszer, és fa ház igen kevés van, és tsak ott, a' hol alkalmatosság volt a' rajnaji tutajokon Sveviából az épület fát meghozatni. A' házak közönségesen a' városokban több, a' falukban tsak egy emeletre vannak, azok mellett állanak az élés házak, és istállók; az udvarok közel egymás mellett feküsznek, 's vagyonos, tisztás látzások van, azomban minden tzifraság mellett, melly sokszor felesleg, és ízetlen, nints azon kelleme, mint némelly más nemzet majorjaiban, mivel hibáznak a' körül a' hárs, tölgy, vagy gyümölts fák árnyékokkal együtt. Látni mindazonáltal több, kivált déli megyékben, fákat a' házak, és faluk körül, egy kis virágos kert mindazonáltal van minden háznál, melly az ajtótól az útza felé terjed. Mind a' házban, mind annak környékében uralkodik azon tisztaság, melly az hollandot minden egyébb Európai nemzet közt mgkülömbözteti, 's a' mellyre ötet az ég alja, és szokás készteti.

Már tsak belseje is egy alföldi falunak; vagy városotskának nagy bé nyomatot tesz ezen tisztaság eránt. A' hová tsak tekínt az ember, észre venni ezen indúlatot; a' téglával alapolt útzák, mellék ősvényeikkel együtt, olly sokszor, és tisztán megsepertetnek, öntöztetnek, és tisztíttatnak, hogy se sár, se por azon meg nem ragadhat, 's az útasnak ollyas alkalmatlan nem lehet, sohol trágyát nem látni, még a' szemét is, melly a' marha után esik, félre sepertetik, minden léptsők, és padok a' házak előtt egy hétben legalább egyszer megmosatnak, sőtt még a' külső falak is, mellyek vagy bé vannak festve, vagy követses mészszel mázolva, a' házak ablakai, mellyek a' legközönségesebb falukban is jobbára legszebb üvegből vannak, mint a' tűkör, úgy fénylenek, és majd minden nap megtisztittatnak. Még tisztábbnak találni azt, ha az ember a' házba bé lép, fő-képpen a' hová valami vendég vezettetik, az ajtó, a' küszöb, a' léptső, minden kellemetes, és fejéren színlett, a' motskolt lábnak nem szabad a' tiszta padlatra lépni, és a' vendégnek felűl húzót adnak, ha a' háznak titkos tartalékjában kíván menni. Ez egy közönséges polgár, vagy paraszt házban a' társaságos-szoba, vagy konyha. Amabban a' vagyonos házi birtokosoknál a' padló drága szőnyegekkel van béterítve, a' falak némellykor márványból, nagy tükrökkel, és rajzolatokkal (híres mesterektől) vannak bé aggatva a' házi bútorok régi módiasok ugyan; de a' legszebb, és tükör módra pallérozott diófából készültek, közönségesen tsak feleslegűl, és különös ékességűl, mellynek még a' parasztok szobájában se szabad hibázni, van egy boríték vagy tisztelet oszlopka, Japani vagy Chinai portzellánból.

A' konyha, a' házi Aszszony tulajdona, talán még jobban ragyog, mint a' pompa szoba, a' padló és falak alföldi díszekkel megrakva, a' szekrények dió, és mahoni fából, 's a' konyha edény rézből, sárga rézből, és angol-ónból, olly uj, és olly tiszta, mintha soha se használtatott volna, a' tűzhelyen

még tsak nyomát se látni a' tűznek, és valójában ritkán is föznek azon, mivel hogy a' valóságos konyha közönségesen egy szegletén van a' háznak el rejtve. Egyszersmind mindjárt megpillantani minden szegben, lyukban, ama híres Quispeldöschen nevű vázokat, mellyek a' tulajdonos tisztaságát látzanak sugdozni; még az asztalokra is oda teszik azokat az étel, vagy kávés edény mellé, portzelánban, vagy fajánszban. Általjában igen meszsze űzi a' hollandi tisztaságát, kivált némelly gazdagabb falukban. A' Hollandinak belső gazdaságában az Aszszony a' parantsoló, ő nála van minden, a' mi a' konyhához, és pintzéhez tartozik, ő visel arra különös gondot; az ő szorgalma alatt van a' tisztaság, az ő hatalma alatt állanak a' gyermekek bizonyos élet évig, a' tseléd, és ház-körűli gazdaság. Mind ezekkel a' házi gazda keveset törődik, az ő tisztsége, ha kalmár, tsak a' számadó bólt, a' hol is reggeltől fogva, estvélig tölti a' napot, ha tudományos, vagy kézi mester, gondja, a' műhely, a' hajósnak a' hajó, a' halásznak a' sajka, és háló, a' parasztnak a' szántó föld, és rét, mindnyájának pedig, ha egyszer szokott foglalatosságaikat el végezték, a' gondolkozószék a' lakszobában, a' hol az édes nyugodalomban töltik többi részét a' napnak. Buzgóbban, és fáradhatatlanabbúl dolgozik a' házi aszszony, az alföldinél, mint a' házi gondosságnak mustráját példáúl lehet állítani minden nemzeteknek.

Házasság.

Nem nagyon fijatal korokban házasodnak. Az el jegyeztetésnél se a' meny-aszszonynak, és vőlegénynek nints szabadválasztása, és akaratja, közönségéssen a' házassági alkuk kalmárossan tétetnek a' kétrészről való szűlék közt; a' kéz fogás azután, és lakodalom bizonyos ünneplésekkel megy véghez, a' melly mindazonáltal tsak nem minden helyen más formán tartatik. Tsak ritka esetekben

engedtetik meg egy ifjú embernek, hogy 30 esztendő előtt megházasodjék, mivel hogy addig annak idő, 's alkalmatosság engedtetik a' világot probálni, és indulatosságait megzabolázni, vagy mérsékelni. A' házasságok, a' nélkül hogy a' házasúlandók előbb megesmerkedtek volna, vagy egymás eránt hajlandóknak mutatták vólna magokat, többnyire jól esnek ki, és az hitves-társak megelégedve élnek egymás társaságában. Az anyák magok nevelik kisdedeiket. A' keresztelés alkalmatosságával nagy pompát szoktak tartani, halottaikat is pompás kísérettel viszik a' sírba. Különös ünneplést tartanak az ezűst, vagy arany lakodalom alkalmatosságával, a' mint az országunkban is szokás némelly vidékeken, 25 esztendők után van az ezűst menyegző, 50 esztendők után az arany menyegző, ha valami jeles eset történik a' fámiliában, azt a' közönség, és az azt illető személlyek tudtára nyomtatásban adják.

Mulatságai az alföldinek átaljában komolyok, és tsendesek, valamint erköltsi vonata; ritkán ereszkedik, 's üt ki vad, és lármás örömre. A' jó asztalt szereti, sokat eszik, de a' kövér étket nem kedvelli, és tsak vasárnap, vagy valami különös ünnepen szenved meg asztalán egy jobb étket. Kevesebb kenyérrel él átaljában mint az Angol, és Frantz, és leginkább kevés tiszta búza kenyeret eszik, inkább el küldi jó Zeelandi búzáját a' külföldre, és ro'sot vesz magának német országból. A' köznép sok haluskát, metéltet, és krumplit eszik, mellyet minden féle formában öltöztet, és önt. Fris hús ritkán tétetik asztalára, a' baromfiból jobbára tsak lúd, és vad rétze, hanem a' száraztott, és füstős hús igen kedves étele, 's leginkább a' Geldriai Sunka, melly a' külföldieknél is esmeretes, de még sem ér a' Westfaliai Sunkákkal. A' pedig való, hogy az alföldiek legközönségesebb, és sikeresebb eledele a' hal, mellyet mind frissében, mind bé sózva, szárítva, és be tsinálva szörnyű menyiségben megemésztenek, egész vidé-

keket találni, a' hól halon, krumplin, és lisztes kásán kívűl más egyébb eledelt nem esznek. Az italban első rangot tartja a' ser, noha már most az azzal való élés távól sem olly közönséges, mint az előtt vólt; annál többet élnek pedig a' fenyőmag pálinkával. A' bor igen ritka, és drága. A' közönséges bor itt a' Hoek, (ugy nevezik itt a' rajna melléki bort mind) találni Bordeauxi (bordói) és Mallagai bort is. A' kávé ritkásan, és olly gyengén készíttetik, hogy az nem máskép látzik, mint a' festett víz, és a' külföldi ember azt meg se ihatja; egy Latból 20 — 30 tsészét is tsinálnak. Ellenben a' Thee felséges, és erőssen főzettetik; azt kandis, vagy is sárga tzúkorral iszszák, 's ahoz írós-vajas kenyeret esznek sajtal; és hússal. Mindenek előtt pedig a' férfiúnak kell egy pípa dohány e' nélkűl semmi izlésére nem lenne. Kevés ember találkozik, a' ki ne dohányozna, és némelly kerűletekben ez a' szokás még az Aszszonyi nemet is meglepte. Ezen tartományban a' dohányt oltalmazó szernek tartyák a' vér róthadás, és minden ragadó nyavalya ellen.

A' Nemzeti vígasságok közt, mellyek a' német alföldön nem számosok, vannak a' szánkózások, és a' tsúszkállások legelső helyen, Semmi nemzet ebben az alföldit fellűl nem halladja, bámító gyorsasággal repűl a' Fris a' Zuidi tó jegén, és ha akarja, egy óra alatt két német mértföldet hágy maga után. A' paraszt fejér személlyek is tudnak a' szán-tzipővel futni, 's így hordják portékájokat a' vásárra, közönségesen pedig azokat kitsin szánkákon látni, mellyeket a' szán-tzipőn futók tolnak, és intéznek. A' Hollandinak tulajdon nemzeti játéka nints, az alföldi nem szereti a' társaságot örömest magának él, házának, és házi népének, és tsak igen takarékosan keresi házán kivül a' mulatságot. A' külföldi se tetzik magának olly idegennek sehol is, sehol se talál olly kevéssé barátságos fogadatot, és megelőző le ereszkedést, mint Hollandiában; még a' legjobb ajánlatokkal együtt

is majd tsak a' vendég fogadóban találja magát zárva. Ha egyszer az Úri Holland barátival az úgy nevezett kollegiumba öszvegyűl, ott olly halottas tsendesség uralkodik, mint egy temető kisérésnél; öszve jönnek, dohányoznak, bort, vagy Theet isznak, tritrakot, vagy más szerentse játékot jádzanak, és egy 3 órányi unalom után ismét elszéllednek. Ritkán mulat egyszer tsak egy dél után is a' szebb esztendő része által majorságában (Buitenplats) háza népe között. A' köznépnek vannak kortsmáji, a' hol sert, és pálinkát iszik. Az aszszonyi nem, még viszsza tartóbban él, soha azt nyilt házakban, vagy séta helyeken nem látni, igen ritkán látni aszszonyi személyt a' tántz színekben, musika, vagy játék színeken, a' melly mulatságok általjában, a' nemzet tulajdonságihoz képest, izetlenek, és unalmasok. A' komediás társaságok alig élhetnek az egy két fő városokban is.

Kereskedés.

A' Belgiumi (különösen Hollandi) kereskedés hajdon első volt Európában, és a' világ kereskedésit öszveségessen magában foglalta, melly most a' német alföldiek kezéből az Angolyok birtokában került. Szebb virágzása Hollandiának régen el tűnt, amaz emlékezetes Epochája, midőn hajóji a' nagy tengert el lepték, zászlójik minden tengereknek parantsoltak, és a' földnek minden népei polgári mivességének adóztak, mint egy két száz esztendőkig tartott, és a' mostani nemzetnek tsak úgy tűnik szemei elejben, mint egy jobb világi álom; a' mi megmenekedett, és az unokákra szállott, tsak alig árnyéka annak, a' mi őseiknél volt, 1640-ben az Angol kereskedés olly arányban volt a' Hollandal, mint 1:5, már 1794, úgy állott a' Hollandi az Angollal arányban mint 6:15. Illy változások alá vannak mindenek vetve az álhatatlan világban.

Azomban mind e' mellett is a' Hollandi kereskedés soha se volt siker nélkűl, és még mindég tisz-

teletes rangja van az alföldnek a' kereskedő nemzetek közt. Tsak nyúgodott Belgiom kereskedése a' többi nemzetekével együtt a' tengeren, és szárazon, a' világ kűl, és bel részein, a' sok ellenkezések egyben ütközése miatt. Most, minek utánna a' közönséges békesség Európában ismét fel állott, 's a' frigyes országok kezet fognak egymással a' köz jó elő mozdítására, a' kereskedés is talpra fog állani, 's a' Belgák a' Hollandokkal együtt Szorgalmok gyümöltseit hasznosabb foganattal közlendik idegen tartományokkal, ámbátor hajdani fényekre nem egy könnyen juthatnak is viszsza. Természetes fekvése az országnak, erköltsi állapotja Lakosinak, kikkel véle születni látzik ama kereskedő lélek, melly az őszénteségen, takarékosságon, és tehetségen alapodott, a' maga mérséklése a' valódi gazdagságok közt, a' több századok tapasztalása mind annyi talpazatok, mellyeken ama jó reménség épűl, hogy Hollandiának kereskedése nem fog tsupa maga haza földi terméseire bé határoztatni, hanem új szabadságával tehetősége gyümöltsei távolabb vidékekre is ki fognak vitetni. És valóban a' honni természetes, és mívelt termés legkevesebb, a' mivel Hollandia kereskedik. A' Hollandi régen ahoz tanult, hogy egész Európának biztosa, al-kereskedője, és pénzköltsönözője legyen, az ő kezein mennek által tulajdon, vagy idegen számadásra, kereskedő portékái minden Európai nemzeteknek, ő azokat egymással el tseréli, vagy kész pénzre fordítya. Proba kereskedése sikeres, de sikeresebb biztokos, és tovább mozdító kereskedése, mellyel azon kivűl egy hasznos váltó-kereskedés egyben van kaptsolva. A' hazai ki vivendő portékák nemei tsekélyek. Irós vaj, sajt, szárított hús, festék fű, dohány, vászon, papíros, olaj, virág, magszer, pípa, hering, sózott hal, haltsont, hal 'sír, az emlékezetesebb portékái. Ellenben a' Hollandiak a' külső országokból nem tsak élelmekre legszükségesebb dolgokat hoznak bé, ú. m. gabonát, sót, bort, minden hajó, és ház épűleti fát, hanem még minden egyébb

szereket is, a' mik fábrikájokhoz szükségesek, minden aranyat, és ezüstöt, mellyből pénzt vernek, és minden gyarmati portékákat, a' mellyek mindazonáltal tsak által futnak az országon, hogy vásárja által egész Europában el széllyesztessenek.

A' legjelesebb szerekhez, mellyeket a' nyúgot-indiai gyarmatok adnak, tartoznak, a' tzúkor, Rum Galla, kávé, és pamut. Keleti indiából hoznak, kávét, tzukrot. Indigót pamutfonalat, Sapanfát, Gurkumát, borsot, rist, kánfort; Benzoet, Kassiát, Terpetint, Kardammomot, szegfűszert, Muskát virágot, és diót, gyömbért, Bambusnádat, Selétromot, festőfákat, elefánt tsontot, viaszt, aranyat, rezet, ónt, és a' többi gyarmatokból hasonló portékákat igen nagy mennyiségben. Egy forma kezesség által kereskedik Belgium a' Német birodalmakkal, az éjszaki tartományokkal, Orosz Országgal, a' Britti tartományokkal, Frantziával, Portugalliával, Hispaniaval, az Olasz birodalmakkal, Török országgal; a' görög szigetekkel, és maga kerületeivel.

A' legjelesebb fő elő mozdítóji közé lehet számolni a' kereskedésnek az Amsterdami, és Rotterdami Bankházakat, az Amsterdami nagy hiteles társaságokat, mellyek az el múlt szerentsétlen időkben nagy hiját szenvedtek.

A' tudományok Mívelete.

A' Belgiumi férfiak korán meghódoltak a' tudományoknak. Találtattak ott már a' 15 században szembe tűnő elmék, a' kik ezen a' Músákhoz olly idegen földön többeket magok követésére serkengettek. Ez a' tartomány minden réteiben az emberi tudománynak, még a' szép mesterségeket se vévén ki, mutathat tiszteletre méltó férfijakat maga keblében: és ha mindjárt Literatúrájának virágzó évei el tüntek is, fényességével, nem számkivettetett egészlen határiból a' tudomány és mesterség. Még mindég a' fel derült népei közé tartozik Belgium

Európának, száma a' most anya nyelven nyomtatott könyveknek nem éppen nagy, 's ezek se eredetiek, hanem jobbára fordítások frantzból, németből, és angolból. Ama tisztán, és tökélletessen ki adott, nyomtatott, és kötött könyvek sokkal ritkábbak már most nálok, mint Német országban Frantziában, Itáliában, és nagy Brittaniában, 's a' könyv-kereskedés nem sokat tesz.

A' rajzoló mesterségek közt a' kép írás Hollandiában legszerentsésebb vólt. Annak oskolája Leydeni Lukátstól származik, a' ki 1494 született, noha már az előtt egy századdal találtattak alföldön kép írók.

A' réz metzés kölömbbféle réteiben virágzott leginkább ez az Ország a' 17 században. A' forma metzés az iráshoz, és könyv-nyomtatáshoz mindég híres volt.

A' polgári épűleti, kép faragói, és 'Silip készitőji, vagy is viz-épűleti mesterségek virágzásáról bizonyságot tesznek ama sok remek épűletek, és emlékek, mellyeket szemlélhetni az egész Birodalomban el hintve.

A' musika eránt soha se volt nagy hajlandósága az alföldi embernek, kivált éjszak tájban; ez nem fér öszve természeti tulajdonságival, noha Leydeni Henriknek a' Musikáról irt munkája nints bets nélkül. Úgy a' költő tudományt se kedvellik felette magok nyelveken, de annál elmésebbek Deák verseik, kivált a' 16 és 17 században. Déli része a' mostani Belgiumnak sokkal nagyobb virágban vólt minden tudományokra nézve, és még most is akár melly egyébb Európai tanúlt vidékekkel ki mehet a' vetélkedő pálma ág érdem-piatzára. A' prosában is szerették a' Római nyelvet. A' történet irásban jelesek. A' föld-irással nem sokat törődtek. A' statistikát a' németektől tanulták. A' mathematika kedves tudománnyok volt mindég. A' Fizikában több hires emberek van. Az elmebéli filozofijában nagy kivántsisággal forognak. Az orvosi tudományban derekasok.

Kormány.

Hollandia, az az éjszaki része a' mostani Niederlandiának, (Belgiumnak) az Utrechti egyesülés szerint 1579, több kerületekkel együtt szabad tartománynak nyilatkoztatott; frigyes Belgium név alatt. A' többi Megyék el voltak osztva Spanyol ország, Frantzia, és Austria közt, mindenik a' maga törvényes alkotmánya által vezéreltetvén, 1788 ban pártot ütvén a' külső hatalmak alatt lévő megyék magokat a' frigyes Belgium kormányához kaptsol' ták. Ezeknek kormányi alkotmányát a' Frantz, bé hatván Belgiumba 1795-ben ledöntötte. Méltósága az örökös Helytartó kormányosnak, a' Nemesség jussai semmivé tétettek, minden közkormányi szabadságok ki irtattak, és még maga is a' frigyes Belgiumi köz kormány neve Batavia köz kormány nevével tseréltetett fel. Az új törvény szerzet, melly egészlen a' frantz példamány szerint volt másolva, el fogadtatott a' nemzettől 1798, de az már 1801-ben megváltoztatott, és a' végre hajtó erő egy országi gyüléknek, melly 12 tagból állott, adatott által. A' tartomány 8 osztályra megyéztetett, 's a' törvény hozó gyülék 35 küldöttekből állott. Ez a' törvény tartott a' sok szélvészek közt, mellyek az Országot érték, 1805-ig, a' midőn új törvény jött annak helyébe, végre az Ország Királyságra fordittatott 1806 Hollandia név alatt; egy alkú által, mellyet a' nemzet a' Frantz Tsászárral kötött, a' Rathopensionär helyében, egy Király lépett azon jussok fényével, mellyek egy Felséget illetnek, a' ki mindazonáltal a' törvény szerző hatalmat, és némelly más jusokat a' törvény szerző karral osztana az 1806-ban meg határozott tzikkelyek szerint. Azomban ez a' kormány se tartott tovább, mint Napoleon Urasága, mert minekutánna le kénteleníttetett mondani a' Tsászárságról, el estek alkotmányi is a' Királyi, és kormány székektől, a' hol még a' törvényes fejedelmi ágak életben voltak. A' Bétsi nagy

gyűlekezetben megtartatott a' Hollandia Királyi uradalom, maga függetlenségében; annak viszsza állíttattak régi megyéji, és az az elött kormányzóház Nassauból, viszsza tétetett hajdani jussaiba Királyi tzimmel, az ország Belgiumnak, vagy is Niederlandiának neveztetett 's most ezen állapotban keresi omladványiból régi boldogságát helyre állítani.

Vége Belgiumnak.

Itália,

vagy:

Olasz - Ország, (Talián - Ország)

átaljában.

Különösen:

Lombardia, Sardinia, Modena, Lucca, Parma, és Toskána.

Királyi, Nagyhertzegi, és Hertzegi Tartományok.

Elő-szó.

Ha valamelly tartományban, itt valójában nem követtem, 's nem követhettem a' föld-írási Rendet (Systemát) szoros értelemben. A' legszebb, és szükségesebb Rend is tsak szabadon szép, kedves, hasznos, és betses. Itáliának lerajzolása elfelejteti az íróval, hogy tudományos ötöllel foglalatoskodik; a' tárgyak ketsegtető gyönyörűsége elbájitja a' lélek erejit, és elszakasztja köteleit az elme tanátsos gyülekezetének. De még az Olvasónak is kellemetesebb ha midőn ollykor a' mesterségesen készült Ország utjáról a' kies mellék virágos mezőkre térhet, a' nélkül, hogy tárgyát elhibázza. Nem maradott el semmi, a' mit a' föld-írási Rendszabás megkíván; söt inkább meghaladja az még elején meghatározott eltökélletemet is, hogy t. i. szoros értelemben tsak föld-le írási határban maradok, mellyen túl tsak Itáliának ketsegtető szépségei tsa-

logathatták ki tollamat, 's ugyan ezek édesgették azt magok bővebb lerajzolására, és magoknál történt hoszszabb mulatásra, mint más egyéb tartományoknál történni szokott; és így reménylem, hogy azon rövidség is ki pótoltatott, mellyre a' VI és VII kötetben az ottan említett környűl állások okot adtak.

Itália, Olasz-(Talián) Ország
átaljában.

Különösen: Lombard-Sard-Moden-Parma-Lucca- és Toscana Tartományok.

Olasz ország átaljában.

Jegyzés.

Itt Itáliáról tsak szoros értelemben rajzolom azt le, a' mi annak földi leírásához tartozik, mivel hogy a' leíratandó Tartományoknak száma nagyobb, mint hogy minden kissebb környűllásokra bővebben kiereszkedhetnénk. A' következendő V Kötetben mindazonáltal ki fogjuk pótolni azt, a' mit ide is örömest bé iktattunk volna t. i. miveleti, és erköltsi állapotját az Olasz Nemzetnek, ki terjedtében.

§. 1.

Neve, és történeti Tekíntete.

Ama már régtől fogva olly jeles, illetős, sikeres, és hires déli havasi tartomány, melly most Itáliának (Olasz Országnak) neveztetik, valaha Saturniának, vagy Oenotriának, és Ausoniának; a' Görögöktől pedig, kik az első pallérozott Nemzetek voltak Európában Hesperiának, az az nyúgoti tartománynak, hívattatott; mivel hogy az nékiek nyúgotra feküll. Későbben Hetruria nevet nyert a' Hetru-

roktól vagy is Etruskoktól, a' kik azon időben leghatalmasabbak valának ezen tájjékokon. Az utóbb támadott közönséges Itália neve elejintén tsak egy darab tartományra terjedett ki, a' mái közép Itáliában; 's tsak később lett az az egész Országnak tulajdona. Eredete mind az Itália, mind az Olasz névnek esméretlen. Hajdan Itália számos tartományotskákra volt felosztódva, mellyek lassanként egymással öszve kaptsolódtak; míglen a' Rómaiak, a' kik egy kis gyüttment nép seregből hadi vitézségek által a' világ uraivá lettek, azt lassanként magok hatalma alá hódították, 's birták egész végső romlásáig a' világ történetiben olly nevezetes uradalmoknak. A' Római birodalom két felé osztatván, a' keletire, és nyúgotira, Itália a' nyúgoti Római Tsászárok birtokában maradott egész az 5 század fogytáig, a' midőn a' Gothok, és Herulok, (éjszaki nemzetek) Itáliába bé hatván, azt elfoglalták. Az utolsó nyúgoti Római Tsászár Romulus Augustulus 476 ban megfosztatott székétől. Kikergette ugyan utóbb Justinián a' keleti Tsászár Itáliából a' keleti Gothokat (Ostrogothi) a' 6 század közepe felé, és az egész országot bévette, de urasága nem sokáig tartott, a' Longobárdok, vagy Lombardok elfoglalák felső Itáliát, és ott új országot alkattak, Nápoly pedig, és Sicilia zsákmánya lett, a' hódoltatni vágyó Araboknak. Nagy Károly a' Frantzok Királya hadi seregével bétódulván Italiába 800-ban, a' Longobardok országának véget vetett, és Rómában Tsászárnak koronáztatott.

Nagy oltalmat szerzett Nagy Károly mind az Anyaszentegyháznak, mind Itáliának, mind pedig egyébb nyúgoti keresztény tartományoknak, hogy a' Római koronát fel vette, és ezen országok védelmét magára válalta, melly nem volt ugyan sok bajnélkűl, valamint minden egyébb hősi munka, de tsak ugyan sokat használt a' pusztítások megakadályoztatására. A' Római birodalom, és Itália sok viszontagságokat állott ki az utóbbi századokban, mind e' jelen való időkig, tsak a' nem régeni Frantz ziva-

tarok is, és Bonaparténak gőgős vágyódási, melly gyászos változásokkal sanyargatták azt, míglen az Egek megkönyörűlvén sorsán a' Nemzeteknek, és Nemzetek Attyának, a' setét felhőket el széllyeztették, az egyesült Fejedelmek a' foglyokat megszabadították, az országoknak a' bátorságot, békességet, és édes Attyaikat viszsza adták, 's éppen a' Magyaroknak jutott Italiában a' legnagyobb szerentse, a' Midőn VII Pius Pápát Róma városába bé vezetvén szeretett Attyát Romának, és az egész keresztény világnak, ősi Thronusára vezetvén, viszsza adták. Ezek azomban a' Történet-Könyvbe tartoznak.

§. 2.

Nem tűnt fel ország a' föld színén, mellyről többen, és többet irtak volna a' tudósok, és Történet írók mint Rómáról, és a' Rómaiakról. De nem is tsuda, mert nem is adott semmi Nemzet a' nagy világban annyi szert, és okot az írásra, és nem is szült arra a' tárgyra egy ország is annyi ügyes férfiakat, mint Róma. Megelőzték ugyan a' Görögök Rómát életidővel, meg előzték tudományokkal, de tsak időre nézve. De ha alkotmányát, nevelkedését hatalmát, ki terjedését, miveletét, Rángját egy szerkéztetben tekíntjük ezen világ Aszszonyának, el tűnik fénye még Matzedoniának is, melly nyil-serénységű győzedelmeit tsak látta inkább, mint birta, és használta. A' mi pedig még dítsősség ragyából fenn maradott, tsak Rómának köszönheti. Róma élt ezernél több éveket, és még el nyugta után se enyészett el; tsak által változott; a' termési természetből, fáradságos, veszendő poltzáról a' halandóságnak, a' Lelki Kormány Királyi székére lépett az egész föld kereken, Annya ő most is a' világnak, noha sikere, hatalma terjedése, és Tekintete más értelemben virágozik is mint a' Polgármesterek, és Caesarok alatt. És ha igaz is, hogy a' hajdani Róma Rómának közepén fekszik el temetve, még is igaz az is, a' mit nékem egy tudós útas mondott három hólnapi mulatása után Rómában, a' ki az egész

világot megjárni akarná, Rómát utoljára hadja, mert ha egyszer Rómát tudós szemmel megtekinti semmit többé, a' mi látásra méltó volna, nem fog látni az egész világon. Egy más nagy érdemű, és Rangú tanúlt Férfiú, Rómából a' Tsászári udvarral viszsza térvén (tsak nem régen), midőn Barátitól kérdeztetnék, mit tartana arról? Nékem úgy látzik, felele, hogy az Isteni Gondviselés, az emberi elmének minden remek munkáit, mellyek a' széles világon alkottattak, ide gyüjtötte egy szép egészben maga ditsőssége öregbítésére.

Itália Fekvése.

§. 3.

Helyheztetése, Nagysága, Égi mérséke, Hegyei, Folyó-vizei, Tengerei, Nyelve, és Tulajdonságai.

Olasz-Ország egy nagy fél-sziget, mellynek határai a' Havasok, az Adriai tenger-öből, és a' közép-tenger; szélessége igen egy-formátlan, hoszsza 230 mértföld. Lakosinak száma 20 milliom, Székely-országot (Sicilia) belé foglalván. Ha ezen szám az 14000 □ mértföldeire egész kiterjedésének el osztatik, annak mindenikére 1000 Lakosok jutnak, a' honnét ki tettzik, hogy Frantzia és Anglia távolról se olly népessek.

Egy Tartomány se szerentséssebb fekvésére nézve Olasz-Országnál, ezen kellemetes részét Európának nem nyomja se a' hervasztó tüze a' forró égalljnak, se tsikorgó fagya a' hideg égi-mérséknek. Azon gőzkörnyék változásinak, mellyek máshol olly káros bé-folyással mívelkednek az emberek egésségére, és olly ártalmas következéseket okoznak a' föld termetiben, sintsenek ezen vidékek az esztendő-reszei szokott-folyásában kitéve. Ama ki terjedt, Turinttól Velentzéig húzódó rónája Lombardiának legtermékenyebb, és épületekkel díszes vidékekkel kedveskedik az ulazó szemeinek. A' Ge-

nuai, és Nápoli tenger partok olaj-fákkal, Narants, Czitrom, és Czéderrel vannak meg töltve. Ott tsak nem egész esztendő-által a' tavaszi kellemek kedveskednek, és minden, a' mi tsak az élet-alkalmára szolgálhat, megterem ezen tartományban.

§. 4.

Jelessebb Hegyei Olasz-Országnak a' Havasok, és Appennin Hegyek. A' Havasok-lántza, melly mint egy 100 mértföldi fél kereket képel, kezdődik Monaconál a' közép tenger partján, Helvétzián; és Tyrolon által húzódván, megszűnik a' Carneroi tengertoroknál (Golfo) melly az Adriai tengernek egy részét formálja. Legnagyobb szélessége a' Havasok lántzának nem tesz többet 5 napi útnál. Ezen hegyek, és tsuda helyheztetése álmélkodásra méltó szörnyű izmosságoknak, és nagyságoknak, elég alkalmat nyujtanak a' természet visgálójának az elmélkedésre. Némellyek azok közűl, örökös hóval, és jéggel borítva, felemelkednek általhatatlan magosságra. A' Mont-cenis 1490 ölre nevelkedik a' tenger színe felett, és a' Montblanc, mellynek egyenessen függő magossága 2400 ölnyire betsültetik, kétség kivűl a' legmagossabb hegy Európában. A' havasokról több folyó-vizek zuhannak le, és minek utánna Lombardiát külömbbféle arányzatokban által follyák, bészakadnak az Adriai tenger öbölbe. Ide tartoznak; az Etsch, Adda, Tesin, de a' legnevezetessebb valamennyi közt, mind szélességére, mind folyattya hoszszára nézve a' Pó vize. Ezen szép folyót már a' legőszebb vers szerzők a' Görögök költeményes énekeikben, Eridan név alatt, ünnepes zengel tisztelték. A' második rangot Olasz-Ország Bértzei közt foglalják az Appennin hegyek; ezek, mellyek az Alpesek egyik ágát képezik, osztyák egész hoszszokban a' fél szigetet két felé. Ormeanál el szakadnak a' tengeri havasoktól, és ki terjednek szünet nélkűl a' Genuai tenger öböl partya hoszszában, mind a' két részről, magok és a' tenger közt tsak tsekély távot hagyván. Mo-

dena tartománnya déli részén eránnyokat Olasz-Ország közép pontya felé veszik, Toskánát el szakasztyák azon nagy rónától, mellyet a' Pó vize hullámival nedvesít, végre déli-napkelet felé tartván, lassanként az Adriai tengerhez közelíttenek, a' hol ama híres Garganó hegye azoknak mint egy vánkosúl szolgál. Legmagossabb oldalai ezen hegy-lántzoknak a' Limon, Sibilla, és Velino hegyek, mellyek utolsója 1512 öl magosságú a' tenger felett. Az Appenninusokban több folyó vizek erednek, mellyek közt jelessebbek a' Panaro, Reno, Arno, és Tiberis.

§. 5.

Az Alpesek, és Appenninusok zavarodott, és rendetlen tekéntete bizonyos jele a' természet-fordulásinak, mellyek Olasz-Országban a' föld-alatti tüzek, föld indulások, és víz-áradások által történtek. Találni ezen hegyekben külömbbféle nemű márványokat, több féle Granit-követ; ásványokat, meszet, alabástromot. Agat- Jaspis- Chrysolit- és más kemény drága köveket. Rónájokon, a' jég, és hó-vidéken alúl, épületi, és tüzelő fa bővségét lelni, és azt számos legelő juh, és marha nyájak lepik. Kár, hogy a' tudományos, és tekéntetes szín-játék, mellyet képelnek, sokszor félbe szakasztatik rettentő hegy sülledések, vagy a' föld alatti tűznek hirtelen való ki űtései által, mellyek szorongatással, és félelemmel töltenek, és kevés szempillantatok alatt egész vidékeket, és nemzeteket meg emésztenek. Egyébb jeles hegyekről szó lesz annak helyén.

§. 6.

Olasz-Országnak, leginkább éjszaki részén, több féle, igen szép tavai vannak, melly közt említtésre méltóbbak a' Lago maggiore. A' Borromäusi szigetek valósíttani láttatnak azt, a' mit a' mese a' Hesperidek kertjeiről költött. A' Comoi tó, noha kissebb a' Lago maggiorenál, azt mind

azonáltal majd fellől halladja a' természet minden ajándékival díszesített, és a' legszebb mezeiházakkal körül vett partya által. A' Felséges Garda tó, különössen jelcs szerentsés termékenysége által környékinek, és rajzolt pillantata által a' dombóknak, mellyek azt határozzák. Több egyébb tavak u. m. a' Trasimene, Bolsane, Rietti, Celano, és Verano, a' fél sziget közép-pontyát, és déli részét ékesítik, és mind igen bővelkednek halakkal.

§. 7.

Ugy tettzik, mintha a' természet, melly Olasz országot olly adakozó kézzel igazgatta, ezen tartományt azért helyheztette légyen a' tengerek közép-pontyára, hogy az a' külső kereskedésnek minden nyereségiben részt venne. Rév-partyai, tenger-öblei, és fokai Nizzától egész a' Messinai tenger szűkig, és innét ismét egész Velentzéig, olly számosok, hogy azt erre nézve Európának egy tartománnya se előzi meg. Ha az Olaszoknál a' kereskedés, ezen ága a' köz-idei-boldogságnak, nem mindég egy formán virágzott, annak oka az, hogy a' birodalmaknak, mellyekre ez a' tartomány osztatik, különbbfélesége az Intézetek egyességét, és a' közönséges szorgalom hathatóságát, meggátolta, egyik a' másiknak akadályt vetett, és igy egyik se használhatta az alkalmatosságot, a' mellyet tsak egyenlő erővel, és szorgalommal lehet maga nyereségére fordittani.

§. 8.

Nints Tartomány, mellyben nagyobb haszonnal, és elégedéssel útazni lehetne, mint Itáliában. Mosolgó, és mértékletes levegőjén kivül, sok számú régi emlék-dolgokkal bővelkedik, mellyek el tűnt ékességére, 's uraságára mutatnak, és mindent álmélkodással töltenek, 's ama nagy emberek tehetségét hirdetik, kik abban eredtek. Nints hely, melly a' történet írásban nevezetes nem volna;

nints hegy, vagy folyó víz, melly emlékezetes tselekedetnek néz-piatza nem lett volna. És ha betses maradékihoz ama régi Rómának, melly hajdan uralkodásával együtt a' böltselkedésnek világát is az egész-föld kerekén el terjesztette, hozzá gonduljuk, a' mit a' mesterségek égi lelke a' közép századok romlott íze tsata piatzán nyert, a' mi nagyot, és álmélkodásra méltót a' kép írásban, oszlopokban, kőz, és magány épületekben alkotott: ki nem fogja itt meg vallani, hogy Olasz-ország, a' tudósok, és mesterek visgálódó elméjinek a' leg ritkább, és betsessebb ötlök kútforrását adja elejébe. A' római uradalom hanyatlása után az Olaszok, a' köz-zűrzavarok köztis, mellyek alatt a' szerentsének minden változásait tapasztalták, tsak nem magok egyedűl voltak, a' kik a' mesterségek, és tudományok iránt lángoló szeretet tűzét keblekben ápolgatták. Szerentsére a' tartomány, mellyben laktak, a' minden felől bé ható vadság ellenébe által-hatatlan gátokat állított, és igy Olasz-Ország tenyészes hazája lett a' mestereknek, és Tanultaknak. Többek közöttök egyszersmind kép írók, kép-faragók, épittő-mesterek, sőtt költők is voltak, és a' kép-írók közűl némellyek mesterségek történet-íróji lettek.

§. 9.

Minden élő nyelvek közt legszebben hangzik az Olasz, melly Dante, Petrárcha, Bocaccio 's a t. munkái által legkorábban pallérozódott, a' midőn még egyébb nyelvek gyermeki korban voltanak. Jó hangzása miatt alkalmatos ez a' nyelv, fő-képpen az énekre, és költeményre (versezésre) és erre tekíntve első rangot érdemel minden Európai nyelvek közt. Közönségessen tsak nem minden olasztartománynak meg van a' maga tulajdon szollás-módja (Dialectus); de tsak Toskanában, és főképp Siena városában virágzik az Olasz nyelv tellyes tisztaságában. A' mi ellenben a' ki mondást illeti, Róma elsőbb rangot érdemel. A' Római egy

rétűebben, és kellemetesebben szóll, nem nyeli el a' mással-hangzót, és nem énekel, mint a' Toskanus. Welentzében különös tulajdon szóllás módja van, a' mellyet mindazonáltal kellemmel hallani. Lombardiában a' nép között egy goromba ki mondás (Targon) uralkodik. A' szóllás módja Turinban, és Genuában, durva; Nápolban, noha kemény, de sokat foglaló magában. Nem tekéntvén ezen külömbbféle nép-szóllás-módjait, a' pallérozott Olasz mindenhol jól beszél, és ír olaszul, és ha ezen nyelvnek tanulása egyszer közönségessebbé leend, reménleni lehet, hogy ezen külömbbféle szóllás-módjai, mellyek még a' durvaság billegét viselik, azt lassanként el hagyandják idővel.

A' hang-mestersége uralkodó hajlandósága az Olaszoknak. Az egész tartományban találkoznak személlyek, kiknek füle a' hangegygyezés (harmonia) hathatóságát érzeni alkottatott, és mindenhol hallani a' Metastasio notáit zengeni.

§. 10.

Erköltsi vonata. (Character.)

Ezen lélekkel tellyes, hatalmas, józan, és virontz nemzet finomabb, hajthatóbb érzékszerekkel (Organum), és ingerelhetőbb érzékenységgel vagyon fel készitve, mint az Európai éjszaki nép, innét van az a' szépség, és rendesség iránt lobogó érzemény, melly azt a' pallérozó mesterségekre inditja.

Azomban ugyan az illyen helyheztetés mellett két nagy gántsra, a' hiú gyönyörűségre, és boszszúálló lángra, könnyű a' hajlat, ha tsak a' Religió, erkölts szeretete, és Kűl-Rendi vígyázat, és kormány azt sikeres ösztönnel el nem nyomja. Meg van t. i. minden ég-aljnak tulajdoni bé folyása az emberi test alkotmányában. Ettől a' természet szűlöttje, egy vidékén sints ki véve az Ég-aljának.

Az Olasz Polgár átaljában eleven, tellyes bátorsággal, mindazonáltal békességes tűrő, és igen engedelmes, ha ki véle bánni tud. A' városiaknak

nagy hajlandósága az élet ártatlan kellemei iránt, és innét van az a' nagy takarékosság nálok. Egyébként itt is nehéz volna a' való erkölcsi tulajdonságokat egy alkatba szedni, 's kelletén le rajzolni, ezen ötölről a' következendő kötet végén többet fogunk szóllani.

§. 11.

Termékenysége.

Itália az éjszaki mérsékelt földövedzetnek egészlen a' déli részén fekszik, tengerektől körül véve, és hoszszában egy hegylántzal által metzve, és déli vidékin tűzokádó hegyekkel vegyítve, innét könnyű annak természeti tulajdonságairól ítéletet hozni, szép ég-aljáról, nagy tenyészetiről, és termési gazdagságiról. Ataljában véve Itália egy szép tartomány, több vidékei valóban a' paraditsomhoz közelítenek; a' természet azt felséges ajándékival gazdagon el látta, és szerentsés halandók Lakhelyének rendelte. Nem minden szegleteire illik mindazonáltal ez a' rajzolat, mivel nagy külömbbséget találni annak sok tájjékiban. Déli vidékin majd el tűrhetetlen a' meleg, tsak a' közel fekvő tengerek, és magos hegyek mérsékelik a' forróságot. Ejszakról dél felé igen meszsze terjed alapa, 's innét külöbbféle ég-alja. Ejszakra a' 46° 48′ éjsz. szél. a' 43° 30′-ig leghidegebb vidéke t. i. Lombardiában, Romaniában, és Hetruria nagyobb részében: itt a' kéneső egész a' 10°-ig le szál a' Reaumurs fagy pontja alatt: 's nem is terem meg a' szabad ég alatt a' déli gyümölts. (u. m. narants, tzitrom 's a' t.) A' 43° 30′ tól 41° 30′-ig fekszik közép része a' fél szigetnek, az Egyházi Birodalom, déli része Hetruriának, és éjszakija Nápolnak, ezen tájjékon megteremnek az olaj fák, és keserű narantsok, és a' hó néhány ideig megmarad. A' 41° 30′ tól a' 39°-ig fekszik Nápol Ország, és Sardinia; itt a' kéneső nem esik le a' 3°-on alól, a' hó ritka, és meg nem marad. Minden nemű

narants, és tzitrom megterem a' szabad ég alatt. A' 39°-tól a' 36'-ig a' legdéliebb vidék, a' hol déli Calabria, Sicilia és Malta szigetek feküsznek, a' legmelegebb rész, a' hol a' kéneső ritkán ereszkedik a' 0-ig. A' hó, és jég tsak a' legmagasabb bértzeken esméretes; itt nem tsak a' legdrágább, és nemesebb déli gyümöltsök tökélletesen megérnek, hanem még az Aloe, és a' datolyafák is megfognak. Egy Olasz a' következendő rajzolatot teszi maga hazája ég-alja külömbbféleségiről: Itáliának éjszaki, és éjszak nyúgoti Vidékein a' tél keményebb, mint Angliában; Lombardiában sokszor a' föld két hónapig is a' mély hó alatt nyúgszik. A' nép bő köntösbe, és szőrös bélyetű öltözetbe takaródzik; 's kettőzteti ablakjait. Semmi zöldet nem látni, a' fák dérrel, és jéggel bóríttatnak; a' patakok, és kissebb folyók jég darabokkal telynek, és egészlen is bé fagynak. A' madarak mély halgatásban sugorosznak, 's az egész természet szunyadni láttatik, tsak az emberek vidámabbak mint nyáron. Egy lágy idő mindennek hirtelen véget vet, rövid nap mulva az egész környék más öltözetben jelenik meg; a' gyönyörű tavasz siettetett lépésekkel közelit, egy fris zöld szőnyeggel teríti bé a' természet a' föld színét, a' fák virágoznak, a' meleg mindég hevesebb lesz, és Pünkösd hava utolján tsak nem izzasztó. Sz. Iván, és Jakab havában a' gabona aratókra vár, kis Aszszony, és Sz. Mihály havában legszebbek a' szederfák bővséges gyümöltsökkel, Mindszent, és Sz. Andráshava megnyítya az üres pintzéket, 's azokat a' tenyész szőllő-tőkről vidító nedővel szűri tele. Továbbá dél felé, 's a' tenger mentében, az Appennin' hegy lántzon túl sokkal gyengébb a' tél, majd soha a' tavasztól meszsze nem távozik, ritkán fejérzik a' hó a' föld színén egy óránál tovább: a' a' szőllő tőke, mihelyest megmetzetik, ki hajt; a' fa gyűmöltsök nemei nagy sietséggel jelennek fel egymás után, a' narantsok, és tzitromok szünetlenűl váltják leveleiket, vírágjokat, és gyümöltsöket.

A' hegyekben ellenben a' tél hoszszú és kemény. Déliebb részeiben Italiának a' melegség valóban igen nagy, és szörnyű terhes leginkább azokra nézve, a' kik szűkölködnek a' hűsíttő szerekkel: nem eltűrhetetlen mindazonáltal, mivel a' tengeri szelek megfrissitik a' levegőt, a' mi az ezen tartomány legalsóbb vidékire nézve igen nagy alkalom. A' levegő átaljában egésséges, kivévén a' posványos vidékeket. Nyáron igen nehezen esik több tájékin közép, és déli Italiának az izzasztó Sirokko (déli keleti szél).

Ezen befolyásaiból az égnek ítélni lehet a' föld tulajdonságiról; hogy t. i. ezen tartomány nem csak közönséges adományival, hanem válogatott ritkaságival is bővölködik az adakozó természetnek, mert ezen tekintetben való földi paraditsom Itália.

Az ásványok országa nagy, és ritka kintseit zárja ezen ország hegyeiben. Több helyeken van ezűst, réz, ólom, sok vas, piskóltz, kéneső, 's egyébb fél értzek; némelly vidékeken találni jó kőszenet; derék tim, tengeri, kő, és forrás sót eleget. Természetes salétromot, főképpen az Adriai tenger hoszszában felesleg szedhetni. Szalamia, tófakő, kőolaj, kénkő, láva, tajték, puzzollánföld, elég fekszik a' még most is lángoló tűzokádó hegyek alatt. Lelni basaltot is, mészkövet; nemei a' legbetsesebb köveknek számtalanok, u. m. a' legszebb márvány, alabástrom, gránit, achát, Porfyr, Jaspis, kigyó kő és a' t. Sok féle szép föld nemek. Az értz források is számossak.

A' Növevények országa itt egész tenyészetében mutatya magát, tsak nem minden égaljaknak nevendékei usoráskodnak felesleg termő földjén ezen áldott tartománynak; mellyek közt majd minden nemű gabona, főképpen különös jó búza, sok ris, és kukoritza, és köles fel találtatik; továbbá kender, sáfrán, fű, és fa féle pamut, sófű, és sok más hasznos és orvosi plánták. A' tenyészet olly bővséges, és szapora, hogy a' szántó föld háromszor hoz gyümöltsöt esztendő által, és a' rétek ötször újulnak

meg. A' szőllő tőke, mellynek itt külömbbféle nemeit látni, több válogatott nemeit termi a' legfinomabb boroknak, mellyek közt egynéhány a' legbetsesebbek közé tartozik egész föld kerekségén. Bővelkedik ezen tartomány minden féle gyümőltsfákkal, leginkább a' nemesebb déli gyümöltsökre nézve, u. m. mondola, füge, szeder, 's olajfákkal, több féle nemekben; a' gesztenye fák itt 200 láb vastagságra is megnyőlnek, vannak továbbá; lasponya, Sz. János kenyere, Storax mézga, vagy tsipa, pisztántz, granát-alma fák 's a' t. Különösen betses ligetè az úgy nevezett Agrumi, vagy is narants gyűmöltsöknek, u. m. édes, és keserű narantsok, több féle tzitromok, a' Bergamotte, jó ízű Limonette, és iszonyú nagy Valentziai almák. A' Babér fa itt egy magasságra ér a' hársfával; a' torokrojt, vagy Oleander, a' Myrtus, a' rozmaring kerítésekre fordíttatik, a' déli részekben nőnek datolyapálmák, kapornakok, papíros-bokrok, nádméz, Aloes, Ananás, és Pisany. — A' Paraditsomalma (Lycopersicum) tsemege gyanánt szolgál. A' derék erdei fáknak nemeiben nints nagy szükség, noha az erdők nem számosok, de ezen meleg országban alig van szűkség az égő fára. A' közönséges fa nemeken kivűl találni itt még igen felséges fenyőket, Terebintfákat, Cypresseket, puszpángfákat 's a' t. — A' rétség sok vidékeken igen gyönyörű, szemlélhetni itt a' legizmosabb széna kazalokat, a' mezők, és kertek a' legválogatottabb virágokkal pompáskodnak, sőt még a' tél közepén is, amott a' le déliebb részeken, a' szegfűk, és más édes illatú Plánták virágaikkal kedveskednek.

Az állatok országa nem kevesbé fel tűnik hasznos adományival, találni itt legszebb lovakat, derék őszvéreket, számos szamarakat, némelly tájjékokon a' legnagyobb, és derékjebb szarvas marhát, bivalokat is, nagy sokaságú finom gyapjas birkát, sok és igen hasznos ketskét, több helyeken sertvést is. A' vad állatok közűl; farkast, igen sokat, medvét, hiuzt, nyestet, különös egér nemeket, 's a' t.

Sül-disznót, mellyet itt megesznek, 's több egyébb vad állati nemeket, főképpen vad ketskét, és erdei sertvést is. Nints hijányosság a' szelíd, és vad szárnyas állatokban, tsak nem minden nemekre tekintve, mellyek közt jelesebbek: az áfrikai fogoly, tsászár madár, és hortulán madár. Még bővségesebbek a' vizek, leginkább a' tengerek, halakra, és tsigákra nézve; legsikeresebbek a' Tin-halak, a' garda-hering (alausa v. alosa) a' bonnet-makrele hal, a' külömbbféle sardellák; mivel ezekkel kereskedés űzettetik. Az Ostreák, tsigák, (több neműek) igen nagy sokaságban, és külömbbségben, betsesek a' klárisok is, tengeri piotzák, téntafergek, a' sok féle tengeri, és folyó, 's álló vizi rákok. A' hasznos bogarak közt említést érdemlenek különösen; a' selyem bogarak, méhek, gubóbogár (Cynips, Gallwespe) és körös bogár (hójag huzó) Cantharides. Azomban féreg is nagy számmal találtatik ám egy illy meleg országban, az irtóztató mérges kigyó (Vipera) melly az orvosságban jó szolgálatot tesz, igen alkalmatlan vendégek a' többi közt a' skorpiók, varatskos békák, torontál pókok, nem ártalmasok ellenben a' szép aranyoszöld göték, vagy is gyikok (lacerta).

A' többi ötlökről szóllani fogunk különössen minden tartománynál.

I. Osztály.

Az Olasz tartományoknak felosztása.

Itália, melly az újabb írók szerint, és mostani helyheztetésében a' 23° 13' és 36° 10' hoszsz. és 36° és 46° 42' éjsz szél. közt fekszik, Német országgal (az az Tirolissal, Illyriával), Helvetziával, Frantziával, az Adriai, és közép tengerrel határos, 's Maltán kivűl, 5,412 $\frac{1}{4}$ □ mértföldet foglal. Száraz-

ból, és szigetekből áll; és 3 fő részre osztatik; felső, közép, és alsó Itáliára.

Felső Itália áll:

1) A' Sardiniai Királysághoz tartozó birodalmakból; 2) A' Lombardi-Velentzei Királyságból; 3) a' Pármai Hertzegségből, és 4 a' Modenai Hertzegségből. — Közép Itáliát teszik: 1) a' Luccai Hertzegség, 2) Toscana Nagyhertzegsége; 3) a' Sz. Marino köz kormányi birtok (Respublica) 4) az Egyházi Birtokok. Alsó Itália által értetődik: a' Nápolyi, és Siciliai Királyság. Ide számlálják több írók Malta szigetét is, és az Jóniai szigeteket, mellyek mostanában Anglia pártfogása alatt kormányoztatnak, és a' II Kötet végén le vannak írva.

I. Szakasz.

Felső Itália.

Felső Itáliának hívattatik azon éjzaki része, melly a' Helvetzia Havasok alatt fekszik ezen hegyek és a' közép, 's Ádriai-tengerek közt; ez tulajdon képpen száraz része Olasz országnak, mivel a' többi fel, és egész szigetekből áll, és hoszszában Frantziától fogva Austriáig terjed.

Hogy a' fel vett Rendben maradjunk, először is Sardiniáról fogunk szóllani.

Sardinia (Sardegna) Királyság.

Ez az Ország, minek utánna a' többi Itáliával együtt szenvedte sok meg sok századoktól fogva a' szerentsének külömbbféle viszontagságait, újonnan a' Bétsi Congressusban Királyi méltóságra emeltetett; több körül lévő kissebb tartományokat magához kaptsolván 1813, két fő tartományból áll t. i. Sardinia szigetéből, a' közép tengerben, és a' száraz tartományból, mellynek határai: Keletre, Lucca, és Parma hertzegségek, 's Lombardia; délre a' közép tenger, nyúgotra Frantzia a' hol a' Var, a' tenger, és Cotti havasok természetes határokat képelnek; éjszakra a' Genfi tó, és Helvetzia a' hol ismét a' Pennini, és Lepontini bértzek termési határt szabnak. Ez fekszik a' 23° 30′ tól 27° 50′ ig hosz. és 43° 40′ től, 46° 40′ ig. éjsz. szél. Kerülete: 1517 $\frac{1}{4}$ □ *m.*, 4,168,420 Lakossal.

Folyó vizei:

A' Pó, vagy is Pád vize, mellybe folynak, a' nagy, és kis Dória, Vraita, Tanaro, Stura, Sesia, Agogna, és a' Tessino, melly a' Lago maggiore tóval az ország határát képeli Lombardia felé. A' Var, melly a' közép tengerbe folyik; az Arc, Isere, és Arve, melly a' Rhónba szakad. A' Tosa, melly a' Wallisi határon fakad, és a' Lago maggiore tóba omlik, híres víz rohanatiról, mivel 3 izbe 3 — 400 Lábnyit esik.

A' tavak közt derékebbek: a' Genfitó és Lago maggiore, mellyeknek tsak egy része tartozik ezen tartományhoz, az Annecy és Bourget melléki tavak.

Föld színete.

Sardinia tartományi jobbára hegyesek, tsak közepén, és keleti szélén vannak termékeny, róna vidékek. A' tengeri - Cott - Pennini, Graji- és Lepontini havasok húzódnak által nyúgoti, és éjszaki tájjékain. A' Cotti Bértzek a' Var folyó eredetétől a' Mont Genevren által egész Mont Cenisig mennek, melly a' Maurienni völgynek hátulsó részén fekszik, és 11,058 láb magos. Egy 9 órányi hoszszú derék út vezet azon által. Lanslebourgnál kezdődik emelkedni. Találni ezen a' hegyen egy szállást, (hospitium) egy kaszárnát 1200 katonára, egy templomot, és 25 más épületeket. A' szürke havasok. (Alpes Garjae vagy Grajae) Piemontot Savoniától választyák, és a' Mont Cenistől az Iséren által egész Col de bonne hommeig vonódnak, melly is 7530 láb magos. Déli részén által ágosodnak az Appenninek, a' hol a' nevezetes Bocchetta szoros út Lombardiából Genuaba vezet. A' legmagasabb hegy a' Montblanc Sabaudiában.

Ég alja.

Savonában durvább, és hidegebb, a' többi vidékeken egy a' legkellemetesebbek közűl Itáliában, a' hol mind a' meleg, mind a' hideg mérsékelt.

Termékenysége.

Hegyes vidékei mellet nem hibáznak a' termékeny rónák, és völgységek, a' hol a' természet többféle javait osztogatja, leginkább a' hol a' lakosok a' földet igen szorgalmatossan mívelik. Egyedül Szavona nem részes mindenekben, a' mivel egyébb tartományok bővelkednek, a' mellyek jobbára minden adományiban a' természetnek, mellyekkel átaljában bir Itália, részt vesznek. Mivel pedig a' tartományok külömbbféle helyheztetésekre tekíntve külömbbféle terméseket hoznak, azokról minden tartománynál különös jelentést fogunk tenni.

Lakosi.

A' Hit Katholica; kevés Waldeniak találtatnak a' havasi völgyekben, és néhány 'Sidók.

A' Nyelv Olasz, külömbbféle szó ejtéssel, Savonában hallani frantz beszédet is. A' miveleti szorgalomra nézve emlékezetet érdemelnek a' selyem, és bársony fábrikák. A' Szavoyok, a' hol nintsenek műhelyek, ki mennek hazájokból a' munkára.

A' kereskedést főképpen hazai tarmással, és selyem portékákkal űzik. A' legjelesebb kereskedő város Genua, a' hol legtöbb fábrikák találtatnak.

A' többi tulajdonságai, és erköltsi vonali az itteni földnépének közönséges a' többi Olaszókéval, a' kikről ezen Országnak elején szollottunk általjában.

Kormány.

Magány Uradalmi Királyság; mostani felséges Királya: Károly Felix Jósef Maria. Kormányozása tsak Sardinia szigetén van határokba szorítva az Ország Rendei által, és a' Genuai hertzegségben azon törvény alkat által, mellyet annak a' Bétsi Congressus megerősített. Az Ország jövedelmét 21,800,000 forintra számláják. Hadi serege 24,000 főből áll. A' partok őrizetére szolgál: 2 szálhajó, 54 ágyúval, 1 fregata, 36 ágyúv. 1 Corvette, 20 ágy. 2 Brigg, 16 ágy. 3 Goelette, 6 ágy. 2 Gálya, 's néhány több kissebb hadisajkák, 3 érdem Rendjei vannak.

Fel osztását külömbbféle képpen veszik fel; azt ki 5, ki 6, ki 7 tartományra osztya; mi az utolsó osztály mellett maradunk, hogy könyebben megjegyezhessük helyheztetéseit a' vidékeknek a' földképen.

II. Szakasz.

Fel Osztása.

Sardinia Országa hét tartományokat foglal magában; ezek a' következendők.

1) Sardinia Szigete, vagy is Országa tulajdon képpen.
2) Savoya hertzegség. (Sabaudia.)
3) Piemonte hertzegség. (Pedemontium.)
4) Montferat hertzegség.
5) Egy része a' Majlandi hertzegségnek.
6) Genua hertzegség.
7) Monaco hertzégség.

1. Sardinia Sziget, (Királyság).

Sardinia legnagyobb sziget a' közép tengeriek közt; Corsica, és az Afrikai part közt, 's amattól tsak a' Sz. Bonifatz tsatornája által választatik. Kerülete 391 $\frac{1}{4}$ □ m., 490,100 Lak. Van benne 9 város, 333 falu, 23 nemes major (villa) 93,590 familia, 104 barát, és apátza Klastrom. Öt-tornyokkal és ágyúkkal van körül véve; hét kerületekből áll; 's egy Királyi Helytartó, vagy Al-Király (Vice Rex) által kormányoztatik. Hoszsza 57, széle 18 mértföld (némellyek 450 □ m. teszik kerületét. Jó formán hegyes, és köves, 's több helyen posványos. Magos hegy lántz megy éjszakról dél felé, a' sziget keleti részén, mellynek vége éjszakra a' Capo Longoni, délre Capo Deulada fok. Ezen hegyek közt némellyek az esztendőnek nagy részén hóval, és jéggel bórítatnak. Átáljában éjszaki része sokkal hegyesebb, mint a' deli.

Az ég alja meleg, de nem forró, és a' motsárokat ki vévén, egésséges. A' föld termékenysége jeles mindenik országára tekíntve a' természetnek; alatsony lova, és szarvas marhája, de tartós, és jó, sok szamara, sertvése, és ketskéje, a' mellyek közt az Argali nevű neműek nevezetesek, házi, és vad baromfija, hala, klárissa, méhe, selyem bogara,

gabonája; bora, nemes déli gyümöltse, orvos-bogyója, granát almája, babér, és Sz. János kenyér fája, eleget hirdetik földje tenyészetét; a' lennél, és kendernél bővebben terem a' sáfrán, dohány, a' soda plánta sok fűszerekkel. Az erdők nagyok, és sok kéreg fát is nevelnek. Az ásványok országa ád aranyot, ólmot, vasat, magnest, rezet, kénesőt, piskoltzot, agátot, márványt, karniolt, só és értz forrásokat, több egyébb betses dolgokkal. Noha kevés fábrikájok van, termésekkel még is jó kereskedést tesznek. A' szigetnek fő megyéji:

1) Capo di Cagliari, vagy Capo di Sotto: déli lapossabb része a' szigetnek, melly a' Cagliari, és Arborea kerületet foglalja magában. Itt jelesebb helyek:

1. Cagliari, fő város, egy lejtőn, és a' hasonló nevű rév-part öből mellett. Érseki szék, Lakhelye az Al-Királynak; egy Universitásnak; a' benne álló vár Kastélyból, a' tengeri polotából (Marina) melly a' hegyről le egész a' tengerig húzódik, és alatt, két szélén meg van erősítve, 's két kűl-városból áll. Lakosinak számát ki 25, ki 27, ki 35 ezerre teszi az újabb írókközt; találtatik ott 38 templom, 20 klastrom, egy nyilt könyv-ház 18,000 kötettel, egy régiségi Museum, 1 dohány-fábrika, só műhely több, nagy portékás tsűrök, és egésségpróba ház, a' kereskedés izmos. Van ki kötőhelye, papíros fábrikája, pénz verője, és hajó építője.

2. Oristagni, vagy Oristano, a' hasonló nevű tenger öblön, 6000 Lakossal, a' kik sok tserép edényt készítenek. Közelében van egy rév-part.

2) Capo di Sassari, vagy Capo di sopra kerület, az éjszaki magosabb rész, melly a' Gallura, és Logudori megyéket foglalja magába. Itt jelesebb helyek.

1. Sassari, fő városa ezen résznek, egy lejtőn, igen bájító vidéken, Torres mellett; van 25 temploma, 13 Klastroma, egy Universitása, 30,000 ezer (mások szerént 15,000) Lakosa. Kellemetes

séta-helyek kerítik a' várost. Itt vagyon a' Porto Torre nevű rév-part.

2. Alghéri, erős város 4000 Lakossal, egy tenger öbölnél, van egy rév-partja kissebb hajók számára, és kláris halászatot űz.

4. Bosa, város, 5000 Lakossal, és egy rév-partal.

Sardinia körűl 44 kissebb szigetek fekűsznek, mellyek közt tsak nyoltzban vannak lakosok. Nevezetessebbek azok közt:

1. St. Pietro, igen termékeny sziget, mellynek kerűlete 6 mértföld, és Carlo forte városotskát foglalja magába.

2. Asinara, mellyen tsak pásztorok, és halászok laknak.

3. St. Antioco, a' hol sok vad ló van.

2. A' Szabaudiai Hertzegség, Savojarda, Piemont, Frantzia, és Helvetzia közt, 180 □ m., 400,000 Lakoss. Nagyobb része havasokkal magaskodik, 's azért a' marha tartásra alkalmatosabb, mint a' földmíveletre. Most 9 kerűletekre vagyon osztva. Derékjobb helyek benne:

1. Chambery, fő város a' Laisse, és Albane folyók mellett, egy szép tágas völgyben, van egy vára, selyem fábrikája, 2000 épűlete, és 10,300 Lakosa; közelében ferdők vannak, mellyek igen sűrűen látogattatnak.

2. Annecy, város, a' hasonló nevű tó partján, melly 3 mértf. hoszszú, $\frac{1}{2}$ m. széles tó, mellyből a' Thioux (Thiù) tsatorna jön, 's a' város közepén által folyik. Lakosi száma 5300.

2. Moutiers, város az Isére parton, van sóforrása, és 2000 Lak.

3. St. Jean de Mauriene, város nem messze az Are folyótól, a' hegységben, vagyon 2400 Lakosa.

4. Montmélián, város 1300 Lak. az Isére parton, mellynek környékiben jó szőllő mívelés esik.

5. Novalaise, város a' Mont Cenis alatt, 2100 Lakossal.

6. Lans le Bourg, helység 200 házzal, és 1200 Lak. a' Mont Cenis tövén, mellyen által most egy szép út visz Piemontba, 4139 láb magason fekszik, és még is a' Lakosok a' nagy hegyek miatt a' napot November végétől egész Januarius közepéig nem látyák.

7. Thonon, város, 3300 Lak., a' Genfi tó partyán.

8. Evian, város a' Genfi tó mellett, 1600 Lak. és meleg ferdőkkel.

9. Bonneville, város, a' havasok alatt, és a' Bonne folyó torkolatján, a' hol az az Arve vizbe szakad, Lakosi száma 1100.

3. Piemont hertzegség (Pedemontium) Sabaudia, Frantzia, Mayland, és Helvetzia közt, 510 □ m., 1,400,000 Lakossal.

Ezen tartomány éjszaki, és nyúgoti szélein magos, és durva hegyekkel zárattatik el, mellyek a' tartomány közepén alatson hegyekre, dombokra, és végre rónákra válnak, mellyek igen jól miveltetnek, és a' többi termések mellett, selyemmel bővelkednek. Itt nevezetesek:

1. Turin, Taurinum, Augusta Taurinorum, 107,400 Lak. Fő városa a' Sardiniai Királyságnak, és a' Piemonti hertzegségnek; széke a' fő Törvényes Tisztségeknek, a' Turini Tanátsnak, és egy Püspöknek. Majd tövén fekszik a' havasoknak, egy a' Pó-tól nedvesített rónán, nem meszsze a' helytől, mellyen ez a' víz a' Doire folyóval eggyé lesz. Ez leg régiebb városa volt, Plinius szerént, Liguriának. Volt hajdan töltése emelettel, melly bástyákkal, és sántzokkal oltalmaztatott, azomban később egy része ezen erősségeknek el pusztíttatott, melly által a' város kellemre, és ki látásra nézve sokat nyert. Ezen város, melly egy a' legszebbek közűl Itáliában, egy mértföld kerületében,

a' Lusa kaputól, napnyúgot felé, egész a' Pó-kapuig napkelet felé 900 öl hoszszú, és a' Palota kapútól éjszak felé, az új kapuig dél felé 600 öl széles. Ezen 4 kapuk a' legszebb mesterségűek. Déli részén emelkedik fel az erősség, melly Europában a' legizmossabbak közé-tartozik. Egy rendes 5 szeglet, mínákkal, és ellen-mínákkal, és tulajdon Szentegyházával. A' város az ó-ra, és újra osztatik. Turinban 10 nyilt piatzokat olvasni, (mellyek közt a' Piazza di S. Carlo, Piazza Carlina, P. reale, P. delle frutti, P. dell' erba, a' legjelessebbek) és 32 'sinor után huzott uttzák, mellyek egy mást hasonló szegletekben kereszlűl metszik, és a' várost 145 vidékekre osztyák; mellyek egybe véve új Turinnak nevezteinek. A' Pó- és Új-útza igen fel tetszenek mind hoszszaságokra, és szélességekre, mind a' házak arányos fekvésére tekíntve. Az ablakokon ki álló, 's tsútsokkal koszorúzott párkányzatok vannak. A' bé menetelt egy kő, és fal oszlopokkal diszes elő-piatz formállya. Az udvar hátullyából, mellyet az útzáról látni, a' szemnek szűntelen egy ékesség tűnik elejébe. Ha az egész város hasonló leendene, Turin első-volna egész Európában. Éjjel egy vízrekesz nyittatik meg, melly az úttzákat tisztitja, és tűz ellen bátorsagot ád az oltásra.

Van Erseke, 42 Temploma, Universitássa, Jesuita Collegiuma, sok tudományos gyűjteménye, és külömbbféle fábrikája. Szép mellette a' Veneria mulató vár.

2. Asti, 12,200 Lak. fő városa a' hasonló nevű osztálynak, és Püspöki szék. Egy termékeny lapon fekszik, a' Tanaro, és Borbó folyók között. Falakkal kerittetik, van egy régi vára. Ez a' város hajdon Római Lakhely volt Liguriában. A' midőn mint egy Fejetlenség uralkodott Itáliában, fő helye volt egy köz-Kormányságnak, melly magát tulajdon törvénnyei szerént kormányozta, azután pedig maga urait nyerte, a' kik grófi tzimet viseltek. Most egy a' legjelessebb városi közűl Montferratnak; 's népessége mintegy 14000-re megy. A' város fer-

tállya, mellyben a' nemessek házai vannak, jól épűlt, de hasonló a' pusztához. A' többi része a' városnak szomorúan néz ki, és szűk útzái vannak. A' Lakosság szegény, mívesség, és kereskedés nélkűl. Asti egyébbiránt egy felséges püspöki szentegyházat bir, mellynek újabb mestersége, és izlése igen jeles emléket nyom arra. Tornyában valaha a' Sz. Secundus mondatik bé zárattatnak lettnek lenni. Vannak benne továbbá egy klastromi, és 8 Plebánia szentegyházak, két Ispiták, egy püspöki nevendék ház, egy gymnasium, 's a' t. Az Asti borok Piemontban legjobban betsültetnek. Ezen város arról is híres, hogy Vittorio Alfieri, tudós, falai közt született légyen.

3. Chieri, város, egy szőllős vidéken, 10,000 Lakossal.

4. Carmagnola, v. nem meszsze a' Padtól, vár kastéllal, és 12,000 Lak.

5. Susa, v. 4600 Lakossal, a' Doria partján.

6. Fenestrelle, sikeres erősség, 900 Lak. a' Cluson víz mellett, öt hegy várokból áll, mellyek kősziklákba vájt fedeles útak által kaptsoltatnak egymással.

7. Pignerol, v. a' Perouse völgy szélén a' Cluson partján, 11,100 Lakossal.

8. Ivrea, v. a' Doria mellett, egy vár-kastéllal, és 6800 Lak. Püsp.

9. Chivasso, erős város a' Pad mellett 5500 Lak. Nagy gabona, és marha vásárja van.

10. Aosta, v. a' Doria, és Bontaggio egybe folyásánál, van 5600 Lakosa, és egy Római kör-játék szín omladéka.

11. Bard, erősség egy kő sziklán a' Doria partján.

12. Vercelli, helyes város a' Sesia folytában; 16,000 Lakossal. Emlékezetre méltó abban, ama remek mesterségű Májlandi kapu.

13. Trino, jól épűlt, v. egy termékeny vidéken a' Pó mellett, 5000 Lak. Püsp.

14. Biella, v. egy dombon, 7800 Lak.

15. Coni, jól meg erősített város, egy vár kastéllal, a' havasok; és a' Gezo, és Stura vizek öszve folyása tájjékán fekszik, 16,700 Lak. a' kik jó kereskedést űznek. Itt a' Sturából a' Póba egy tsatorna megy.

16. Saluzze, v. a' Pótol nem meszsze, egy hegyes, és igen gesztenyés vidéken; egy igen szép, nagy Püspöki templommal, és 10,000 Lak.

17. Savigliano, szépen épűlt varos a' Maira folyónál termékeny vidéken, derék posztó fábrikái vannak, 18,700 Lak., a' kik erőssen kereskednek kenderrel, melly itt igen jól terem.

18. Cherasco, v. a' Stura be szakadásánál a' Tanaróba, egy dombon, jól épűlt, van 11,000 Lak.

19. Fossano, v. a' Stura parton egy tsatorna mellett, melly ezt a' Póval kaptsolja, 14,000 Lak.

20. Alba, v. 9700 Lak. a' Caraska torkolátjánál a' Tanaróban.

21. Ceva, v. a' Tanaró mellett egy kőszikla alatt 5600 Lak.

22. Mondovi, v. egy igen szőllős, és gesztenyés vidéken, egy dombon mellynek alján 3 kűlvárosi fekűsznek, és az Ellero partján 21,000 Lak.

3. Nizza Grófság.

A' Var folyó, és közép tenger partján, szép tartományotska, 50 □ m., 90,000 Lak. Itt jelesebb:

1. Nizza, fő város a' Paglio folyó víz torkolatjánál, a' közép tenger parton, vidékje híres a' szelid ég aljról, és egésséges levegőről, és sok útazóktól látogattatik. A' narants mívelés igen nagy divatban van, és a' fagy tsak egy gyenge jeget tsinál a' leghidegebb napokban is, melly első súgarainál a' napnak el tűnik. Az ó, és igen szép új városra osztatik, van kastél vára, egy hegyen, mellynek tövén fekszik, egy kis réfpartja, 19,700 Lakosa, ferdője, és jó kereskedése, selyemmel, borral, és fő képpen fa olajjal.

2. Villa franca, v. 2000 emberrel, egy igen mérsékelt ég alatt, kör-játék-szín formára egy hegy lábán a' közép tenger mellett; van rév-partja, mellyet 2 bástya oltalmaz, és Tínhal fogása.

Ide számláltatik a' Monaco hertzegség, a' Grimaldi ház tulajdona; a' hol Monaco városa egy erős köszikián, egy vár-kastéllal, és ki kötővel, 1200 Lak.

4. A' Montferrat hertzegség; ebben emlékezetes:

1. Casale, fő város a' Pó mellett 16,200 Lak. marha kereskedéssel.

2. Acqvi, v. a' Bormida partján egy vár kastéllal; 6800 Lak. Sok forró meleg forrásai vannak.

5. A' Majlandi hertzegségi része Sardiniának.

A' Montferrattal együtt Helvetzia, Lombardia, Parma, és Piacenza, Genua, és Piemont közt, termékeny, 200 □ m., 740,000 Lak. Nevezetesebb helyei:

1. Alessandria, Della Paglia, város 30,000 Lakossal a' Tanáro mellett egy termékeny vidéken, hires az Olasz hadi történetekben ki állott ostromlati által, egy a' legerössebb városi közűl Itáliának, vár Kastélya gyönyörű. Legszebb épűlet a' Királyi palota, a' fegyver, vagy is tzimer piatzon, melly 4 szegletű, szép, és nagy piatz. Erdemes látni a' Sz. Mark, a' Püspöki, Sz. Alexander, a' Collegiata, Sz. Lőrintz, és Sz. István templomait. A' játék szín nagy. A' Lakosok kereskedésből élnek, 2 nagy vására van.

2. Marengo, falu, nevezetes azon ütközetről, melly ott történt 14. Jun. 1800, a' Pónak déli részén.

3. Tortona, v. egy hegyen a' Scrivia folyónál, erős várral, 8600 Lak.

4. Bobbio, v. a' Trebia parton, 3620 Lak.

5. Voghera, v. a' Staffora folyónál, kellemetes fekvéssel. Sok selymet termeszt 10,000 Lakosa.

6. Novara, v. egy hegyen, termékeny vidéken, az Agogna folytában, 13,000 Lak. Jesuiták Collegiumával.

7. Domo d'Ossola, v. a' Tosa mellett az havasok alatt, mellyen a' Simplon hegyen által Helvétziába vezető út által megy.

8. Arona, v. 4050 Lak., a' Lago Maggiore tó mellett; mellyen ama híres, és bájító mesterséges fekvésű Borromaeusi szigetek: Isola bella, Isola Madre, és Isola del Pescatore, fekűsznek. Itt született Borromaeusi Sz. Károly Püspök 1538. Kinek is itt 1697, egy értz kép oszlop állítatott, 66 láb magas, alapa 46 láb mag. Belől léptsőken egész az Oszlop fejébe mehetni, melly akkora, hogy abban egy aztalnál 4 személyek el űlhetnek.

6. Genua Hertzegség.

Ezen ív-formájú szűk tartomány a' közép tenger partyán foglal 710 □ m.; 620,000 Lak. hegyes, de igen termékeny. Sabaudia, Lombard, Lucca, és Toscana közt. Éjszaki hoszszába húzódnak az Appenninek és egygyes ágaikkal egész a' tenger partig terjednek. Ez a' tartomány hegyessége mellett is igen termékeny. A' nemesség külömbözteti magát tudomány, és finom erkölts által, a' nép átalljában dolgossággal, és nagy szívűséggel.

A' Bétsi egygyezés azt 1815-ben, hozzá tartozandó birtokaival a' Sardiniai háznak adta, de olly fel tétellel, hogy az a' bizonyos képviselő-kormányozás német (Constitutio repraesentativa) meg tartsa. Genuának azért meg van Tanátsa, és tartományi tanátsosi, kiket az adó vetésben meg kell kérdezni. A' fő itéllő szék Genuában egy forma jussal bir a' Turini, Nizzaival 's a' t. A' vezérlés egy Biztosság (Commissio) által történik melly 3 részből áll. A' Belső, pénzi, hadi és tengeri ötlöket tárgyazva.

A' Napoleon alatt kaszszált Sz. György váltó-asztala (Banko) ismét fel állittatott.

Genua, egy a' legszebb városi közül Itáliának az Appenninek tövében fekszik, egy kör-néz-hely formában, melly kerti ágyazatonként jeles magosságra emelkedik, a' hasonló nevű tenger öblén, es nagy erősségekkel van körül-véve. Eredete el enyészik a' Hős vitézek ideiben. Titus Livius írja, hogy 549-ben Róma alkatásának ezen fő városa a' Liguroknak, a' Carthago-béliek hadi vezére Mago által bé vétetett, és el pusztittatott légyen; azomban tsak hamar azután Lucretius Spurius, Római polgármesteri helytartó (Proconsul) által az elöbbeni fényességébe viszsza tétetett. Genua sorsa hasonló volt a' Rómáéhoz egész a' vad-nemzetek be ütéséig. Idővel pedig lassanként ez a' város a' Saracenusok, és Lombardok prédája lett, kik azt rabolták, lakosit meg ölték, és a' várost pusztává tették. Nagy Károly adta nékie viszsza, Lombardia bé vétele után, első fényességét, és fija Pipin, kinek Italia jutott, azt hertzegségre emelte, 's egy Adhemar nevű Frantz nemes embernek ajándékozta.

A' 11-ik század végén fel támadtak a' Genuaiak Grofjok ellen, 's magokat szabad lábbra tették, 1396-b. VI Károly, Frantz Király oltalmába ajánlották magokat, és 13 esztendővel később a' Montferrati Marchioéba, a' kitöl mindazonáltal hamar bútsút vettek. Erre választották magoknak 1458 ban, mint köz-kormánnyok védjének; Sforzat a' Mediolanomi hertzeget, de hamar meg unván annak vezérlését, fő kormánnyát városoknak XI Lajos Frantz Királynak ajánlották, a' ki azt el nem fogadta. 1499 ben XII Lajos bé vette ezen várost ostrommal, és a' Kormányt el foglalta, miglen végre Doria András, a' Frantz részt, kiknek tengeri hadi seregét vezérlette, hirtelen el hagyta, és a' parantsolattyára készszen álló hadi erőt hazája szabadítására fordította, 's annak egy vegyes törvényi Kormányzást adott. Ha a' Genuabéliek régenten nagy rangot jádzottak, annál alatsonabbra szállottak most le. A' keresztes

hadak idejében, és a' velentzeiekkel való hartzolkodásban ők a' közép tengeren egyedűl uralkodtak. A' Pisaiakkal való perlekedésekről, és napkeleti Lak-helyeikről lehet látni, melly nagy volt hatalmok, és állapotjok, mellyre vergődtenek, és a' mellynek tsak puszta emlékezete maradott fenn örökségűl számokra.

Genua, épűletei szépsége miatt felséges (superbe) vezeték nevet nyert. Formája fél hold. A' tenger részéről, és egy bizonyos távulról a' szemnek egy fényes, és tiszteletet ihlelő szinjátékot képel', mivel ama sok szép mezei épűletek, mellyek a' halmosokon, és a' körvidékben el hintve láttatnak, a' várossal egyeledni tetszenek. Ha a' szárazon, és Lombardiából jön az ember ide, és a' nagy, majd a' tenger partján épült külvárosba, S. Pietro di Arena, bé lép, álmélkodni kell, annyi sok szép paloták szembe-tűnetén, mellyek gazdagságát, és izlését hirdetik a' lakosoknak. Ez a' kűl-város másik szélével a' piatzra ér, a' hol a' nagy világosító torony áll, és hajdon az erősség, Citadella is állott, mellyet XII Lajos épitett, hogy uraságát Genuában bátorságossá tenné. Innét szembe tűnik a' rév-part és az azt fél abronts formában körül vévő város. Az egész tsudára méltó pillantatot okoz. Genua városának igen tekéntetes erősségei vannak. Külső kerűletek el terjed a' hegy tetejéig, és mint egy 3 órányit tehet, mellynek felét a' belső övedzet foglalja nyilván. A' rév-part igen nagy, és két gátokkal kerittetik, napkeleti, és napnyúgoti részről, amaz mole vecchio, ez mole nuovo, névvel. A' rév-part nyilása, a' hol 80 ágyús hajók is ki köthetnek, tesz eggyik gáttól, a' másikig 350 ölet. A' déli-napkeleti szél, noha az egyenes aránnyal a' rév-partba nem hat, annyira fel árasztja gyakran a' tengert, hogy a' hajók abban tsak nagy munkával tartózkodhatnak. Külső szélén mindenik gátnak egy Pharos (világító torony) emelkedik fel, a' rév-part éjszaka idején való megvilágosítására. — Hátulsó részén, és nap-keletre van az úgy nevezett: Porto

franco. Ez egy tágos kerítés, sok sátor épületekből, mellyek öszveségessen egy kis városhoz hasonlítanak, 's a' hol a' kalmárak tsűreiket tartják. Itt van tára minden idegen portékáknak mellyek szárazon, vagy vízen Genuaba vitetnek. Azon portékák, mellyek a' Porto francóból a' városba vitetnek, a' vám-fizetés alá vannak vettve. Ha pedig idegen országba vitetnek, tsak tsekély által-meneti vámot fizetnek, a' midőn a' bé menet a' rév-partba minden portékákra nézve egészlen ingyen engedtetik. Mivel a' Porto francoban történnek minden kereskedeti-alkuk, könnyen gondolni lehet, melly nagy sereg ember gyűlekezzék itt öszve. A' vám-tisztség a' Porto-frankó mellett áll, és egy tornátz forma, a' Sz. György híres pénz-váltója alatt, mellynek fő szállája szép régi oszlopokkal ékes. Látni itt egy márvány kép sereget is. A' közép pont felé, és legtávulabb részén a' rév-partnak van a' fegyverház, la Daresina, a' hol a' hajók épűlnek. Itt olvasni egy fel irást a' híres Bonfadio böltselkedő, és nyelv visgállóról.

Genua utzái átalljában szűk, és setétek, holott házai 5 — 6 emeletre kelnek; 's az ember azokban piseg. Innét látszik az olly népesnek, holott abban kints több 80,000 léleknél. A' Balbi útza, és új útza, és egy harmadik, Strada nuovissima, melly a' két elsőt öszve köti, igen szélessek, jól béllettek, és fényes palotákkal legékessebbek. Az Annonciata piatz legnagyobb Genuában. A' piazza reale, melly a' Strada nuova piatzal űtközik, jelessebb pompás épűletei, mint sem nagysága által. A' többiek mind rend nélkűl vannak, a' fekvés egyenetlen alapa miatt. A' Quai, melly a' Sz. Tamás kapujától egész a' Lámpásig, 's innét a' S. Pietro d' Arena kűl városba vezet, legszebb, 's mivel nem tsak a' révparton uralkodik, hanem ki látása is van nap-nyúgotra, egy a' legnépessebb mulató helyek közűl. Napkeletről, a' városnál a' két Sarzane és Carignan dombot egy híd kaptsolja, melly szélessége, 's leginkább szörnyű magassága által tsudálkozást indit, mivel

6 — 7 emeletű házak is alatta állanak. Ez a' híd, és a' reá következő úti töltés, egy szép fákkal rakott szabad séta helyet (esplanade) formálnak, melly nyáron az ott lengedő tenger szellő kedviért számossan látogattatik.

A' Szentegyházak Genuában felségesek. A' fő Templom, Sz. Lőrinztnek szenteltetett, Gothi rendben, egészlen fekete, és fehér márvánnyal ruházva és padoltatva. Három hajózatja, és egy harangtornya van. Belseje szép rajzolatokkal, kép faragásokkal, és régi oszlop-képekkel díszes; de homályos, és azért szüntelen sok ezüst lámpásokkal világosítatik. S. Siro Temploma a' Genuai történetekben nevezetes; formája drágalátos, a' legdrágább márvány-félék bőven díszesítik azt, és az arany minden felől tsillog rajta.

Az Annonciata (Gyűmőltsoltó B. Aszszony) egy a' legnagyobb, és gazdagabb Templomi közül Genuának, 's leginkább ékes épűlete miatt emlékezetes. A' legválogatottabb márvány nemekkel, és leghíresebb mesterek rajzományival díszes, mellyek közt a' nevezetes utolsó vatsora-képe Correggiótól legjelessebb. A' 3 hajózatok fényes oszlopokkal, veres, és fehér márványból, ápolítatnak. A' rajzolatok, és aranyozások, mellyek igen szépen jádzanak, ékesítik a' boltozatot, és kúpot. A' Sz. Lajos kápolnájában fekszik Bouflero hertzeg el temetve, a' ki 1746-ban Genuában hadi vezér volt. A' sír kövén olvasni ditséretét ezen férfiunak, kinek el veszétét, a' Frantzok és Genuaiak együtt gyászolták.

A' S. Ambrosio Temploma kűlső homlok eleje, a' legnemessebb épűleti mesterség. Emelt ágyazatok, folyosók, és gráditsok márvány oszlopokon nyúgodnak. Belől tellyes pompával. Látni itt két rajzolatokat Rubenstől. Az egyik Urunk környűlmetéltetése. A' másik Sz. Ignátz, a' mint egy ördöngösset meggyógyít, 's gyermekeket támaszt fel halottaikból. Bámulatra gerjeszt egy Kristus U. menybe-menetele is Guidotól, egy a' legszebb

munkák közűl, mellyeket ezen mester-etsete valaha rajzolt.

A' Karinyán (Carignan) szentegyházban az ékességek jó izléssel helyheztetődtek, és jól osztódtak. A' nagy kúp 4 fal oszlopokon fekszik, mind annyi oszlop képekkel ékesítve, mellynek ketteje a' nevezetes frantz képfaragónak, Pugetnek vésője alatt formáltatott. Vannak még több Templomok Genuában, mellyeknek meg van tulajdon szépsége, és mind annyiban igen bőven alkalmaztatott a' márvány, melly ezen tartományban nagy sokaságban találtatik.

Genuának kő és magány palotái egész Európában híressek, és meg is felel a' fényesség azon képzeletnek, mellyet azzal formálhat valaki magának. A' Kormány palota, a' hol a' Vezér, (Doge) lakott. Kűlső ékességek nélkűl, igen nagy kerűletű, 4 szegű, és olly izmos épűlet, hogy egy erősségnek látszik. A' bémenet kapu előtt egy félgömb formán elő lépő vas kollát, alul a' léptsőkön van két kép oszlop, márványból, vitézi állásban, és római pantzérban, a' haza védjeinek és szabadítóinak, Giovanni Andrea; és Andrea Dorianak szánva. A' nagy Tanáts szállája legnagyobb a' palotában. Falai fris rajzolatokkal ékesittettek, mellyek a' Genuai történeteket ábrázalják. Körös-körül sok márvány képoszlopok állanak iszonyú nagyságban, a' nemesszívű Genuabéliek tisztes-emlékezetére, kik a' hazának nagy szolgálatokat tettek. A' kis Tanáts szállája nem olly téres, a' hol ezen birodalom legsikeressebb dolgai végeztettek. Itt három képet látni, a' híres Solimenoét, tűzes vegyettel, és mérész vonatokkal, egyik Colombo Christófnak a' szárazra való ki száltát ábrázolja Amerikában. A' kiesin, a' Palotától le függő fegyveres házban észre vehetni a' régi fegyverek közt azon jeles pantzérokat, mellyek a' Genuai nemes Aszszonyok (Dames) számára készittettek, kik 1301-ben el tökéllették magokban, a' keresztes hadat követni a' Hitetlenek ellen. Buzgóságoktól, és nagy szívűségektől megilletődvén

VIII Bonifacius Pápa, egy Levelet íra azoknak, mellyben őket szándékok megváltoztatására intette, azok zsenge természetét nem akarván annyi alkalmatlanságoknak, és veszedelmeknek ki tétetni. — Ezen palotában volt a' Rotta is, egy három idegen tagokból álló itélet, a' kikhez tartozott az elő forduló főben járó (Criminal) pereket el rendelni, és megitélni.

A' Doria palota, a' Sz. Tamás kapujánál, legnagyobb ama felséges épületek közt, mellyekkel ezen gazdag város fényeskedik. Ez a' palota, méltó egy Tsászárhoz, egy nyilt folyosó által kaptsolatban áll a' kertekkel, mellyek az útzának másik részén fekűsznek, 's mérhetetlen magas ágyazatokból, és fehér márvány korlátokból állanak. Egy nagy kúton Doria András kép oszlopa áll Neptun ábrázolattjában. Az építő mester bölts intézete szerént ezen palotából a' legkellemetessebb ki látás van, sok illető ötlökre. Mellyek közt igen jeles a' rév-parton kivűl a' Marcellone Durazzo palota. Az oszlop-folyosók, elől-udvarok, Tornátzok, léptsők, kinnállók, ágyalatok, a' legszebb márványból vannak. Mindehol ugró kútak vannak helyheztetve, még az épűlet tetején lévő kinn-állón-is (altan) mellyből kilátás van a' rév-partra, és nyilt tengerre; a' Gazdag gyüjtemény az Olasz, és Flander oskola rajzományiból, fő dísze ezen palotának. Különössen szemléletet érdemel egy Sz. Magdolna képe Kristus Urunk lábánál, Veronai Páltól, egy ezen mester legszebb munkái közűl ugyan ezen Marcellone Durazzo palotában, melly formája, 's drágalátossága által jeles; több rajzolati között szállájának, bájíttó a' frissen festett képe Achillesnek. Emlékezetet érdemlenek még a' paloták közt, a' Brignoletti, Carrega, Rovere, és Balbi, mellyeknek mesterségi épűlete, és drága ékességi gazdagságát, és izlését az azok tulajdonosinak bizonyittják.

Az Albergo egy szörnyű nagy épűlet, melly Ispotálynak egyszersmind és fenyiték háznak szolgál. Ennek Templomában egy legszebb munkája találta-

tik a' híres Pujetnek, Nagy B. Aszszony képe. Úgy álmélkodni ott egy félig faragott munkáján M. Angelonak. Ez a' derék Ispita oltalom helye több mint 1000 nyomorodottaknak. Ide zárják a' poroszlók a' Donne bandite nevű gyanús fehér személlyeket is.

A' de' Bianchi piatzon, a' város legélletessebb részén van a' Loggia, mellynek homlok eleje az útzára van, melly a' Király hídon által a' rév-partra vezet. Ez egy tágos épület, mérész-formával, egyetlen egy boltozattal, melly szép izlésben készült márvány oszlopokon nyúgszik. Hajdon itt a' kalmárok gyűlekeztek őszve; de most mindeneknek nyilt oltalom-hely, a' szél, és esső ellen, és egyszersmind sétálló helyűl is szolgál.

Mivel Genuában a' házak igen magasak, a' felső emeletekben a' szobák igen egésségessek. Tetejek jobbára lapos, vagy szélein kinnállók vannak, mellyek olykor ólommal, vagy Lavagna nevű fekete kővel vannak kirakva. Éjjel itt lehelni bé frislevegőt, és külömbbféle fákkal, 's virág edénnyel ezen tetőket, vagy emeleteket helyes kertekké szokták változtatni. A' víz mesterségessen vezettetik egy órányiról minden kútakba, és olly bővséggel, hogy még malmokat is hajt.

A' Szín-játék-házak nem igen nagy divatban vannak. A' legjelessebb a' Theatro S. Agostino, egy két másikkal.

A' Genuaiak mívessége még most is virágzó állapotban van, a' selyemben jeles munkájok ismeretes: bársony, és Dámászt szerek is betses: készítenek harisnyát, kesztyűt, pántlikát, mivelik a' márványt, és külömbféle igen szép deszkázatokat tsinálnak. Mesterséges virágaik, miólta egyébb vávosok is Itáliaban abba foglalatoskodnak, nem olly nagy keletűek. Más ága kereskedéseknek a' tzitrom, narants, fa-olaj, 's a' t. Vannak itt pésma tzitromok is igen jó illattal, és ezen mindég zöldellő, 's egyszersmind virágzó, és gyünölts-hordó fák ékesítik a' kerteket.

A' hiú pompa a' Genuaiaknál nem uralkodik, egyűgyű módjok, és ruhájok, melly közenségesessen fekete. A' régi Genuai viselet sohol se láttatik egészlen, tsak az alatsonabb rendű, és paraszt aszszonyi személlyek tartyák meg annak egy részét, ezek nem hordoznak fő-ékességet, hanem öszve font hajokat ezüst tővel meg tűzik, és fejeket karton, vagy más szerű fátyolba rejtik.

A' halászat, melly egyébb tengeri városokban nagy segítségűl szolgál, keveset használ a' Genuai tenger öbölben, 's a' kevés is, a' mit fognak, nem felette jó. A' marha, és baromfihús ellenben annál jobb. Noha a' Genuabéliek a' szép-mesterségekre, és tudományokra magokat nem igen áldozzák, még is sok híres férfiak származtak ezen tartományból. Ezek közt fő-képpen jeles, Amerika fel találója, Colombo Christoph, a' ki ezen tájékon született.

Jegyz. Liguria.

A' Rómaiaknál azon része Itáliának éjszakra, melly a' közép-tenger partján a' mostani Livornóig terjedett, és éjszakról a' Pótol határoztatott. A' frantz zenebonákban ismét fel élemlett a' Liguria név, a' midőn Napoleon az addig köz-kormányi Genua tartományát, (22 Maj. 1797) nép-uradalmi törvényre huzta a' Liguriai Resp-név alatt, de 1814 az a' Sardiniai Királyságba iktattatott.

Továbbá jelesek még ezen tartományban: Porto Mauritio, város 3050 Lak., a' tenger mellett, egy kis rév-partal, születése helye az 1796 a' Boldogok Lajstromába iktattatott Leonardusnak; a' Sz. Ferentz szorosabb Rendéből való Missionarius Papnak.

Savona, erős tengeri város, egy vár Kastéllal, révpartal, és több fábrikákkal, 10,700 Lak., a' kik kereskednek. Emlékezetes VII Pius Pápa fogságáról 1812-ben. — Oneglia, v. a' tenger mellett, rév-partal 4000 Lakosi olajjal kereskednek. —

Finale, v. egy erős Kastéllal, két részének egyike a' hegyen áll. — Chiavari, helyes v. 7800 Lak. Itt egy híres orgona van 54 kultsra, melly a' fújó, és húros szerszámokat is követi, és egy egész musika karúl szolgálhat. — Spezzia, v. egy tenger öblön 4100 Lak., és nagy bátorságos rév-partal. — Az itteni olaj a' legjobb féliek közé való. — A' 3 Szigetek: Palmaria, melly a' legnagyobb, és jól míveltetett. — Tino, és Tinello. — Caprája sziget, eredete a' tűz okádás, 1500 Lak. jobbára halászok, vannak itt vad ketskék. — A' hegységben: Compiana helység, a' hol már 150 estendőktől fogva majmok, oroszlányok, tigrisek, tevék 's a' t. tanítatnak, mellyekkel azután egész Európát által járják.

Jegyz. A' 3 Érdem Rend Sardiniában: — 1) Della St. Annunciata (a' gyümölts oltó B. Asszony Rende). — 2) A' Sz. Mauritzius (Móritz) és Lazar Rendje. — 3) Az 1815 alkottatott Katonai Érdem Rend.

Toldalék.

Az Uralkodó Királyi ház.

Király: Károly, Felix, Jó'sef, szül. 6. April 1765, uralk. kezd. 18. April 1821, el jegyz, 7. Martz 1807. Maria Kristinát, Siciliai Hertzeg Aszszonyt.

Testvére (Viktor Emanuel) özvegye: Maria Theresia, Austriai Hertzeg Aszszony. Ennek Leányai:

a) Beatrix, szül. 6. Detz. 1792 (Modena).
b) Theresia, szül. 19. Sept. 1803 (Lucca).
c) Anna, szül. 19. Sept. 1803.
d) Kristina, szül. 14. Nov. 1812.

A' Pénz értéke, és Mértékek nemei.

Pénz érték:

Sardiniában:

	fl.	kr.	fill.
Scudo . . .	1	48	$2\frac{3}{5}$
Lire . . .	—	43	$1\frac{3}{4}$
Reales . . .	—	10	$3\frac{7}{16}$
Soldi . . .	—	2	$\frac{11}{26}$
Gagliarese . .	—	—	2
Denari . . .	—	—	1

Carlini (arany darab) 25 Lire.
Doppietta (ar.) 5 Lire.

Genuába:

		fl.	kr.
1 Lire Banco valuta . .		—	24 Conv.
1 Lire valuta permesso .		—	22
1 Lire valuta moneta buona		—	19 1/2
1 Scudo d' oro marche	=	3	42 7/8
1 Scudo d' argento	=	3	2
1 Pezza (v. Piaster)	=	1	50
1 Scudo di Cambio	=	1	28

Turinba:

	fl.	kr.	fill.
Scudo . . .	2	43	2 6/11
Lire . . .	—	27	1 1/11
Soldi . . .	—	1	1 5/11
Quatrini . . .	—	—	1 4/11
Denari . . .	—	—	1/3

Doppia (arany) 120 Lire.
Scudo (ezüst) 6 Lire.

Mértékek nemei:

Sardiniába:

100 Rasi (réf) = 70 1/2 bétsi réfhez. A' Palmo 9 hüv. 5 lin. bétsi.

Genuában:

100 Palmi (réf) 32 bétsi réf.

Nizzában:

A' Palmo = 10 bétsi hüvelkh.

Turinban:

100 Rasi (réf) = 77 3/8 Bétsi réfh.

Trabucco (Liprandi láb) = 1 láb 7 1/2 bétsi hüvelk.

10 piemonti mértföld = 3 austr. post. mfdhez.

100 Tavole, vagy 400 Trabuccí □ = 1056 □ bétsi ölh. 1 7/8 bétsi mérőt vet.

Gabona mérték.

Sardiniában:

1 Restiere 3 Starelli. 48 Imbuti 5 Starelli tesz 4 austr. mérőt.

A' Nyomó-mérték:

100 font = 71 $\frac{1}{2}$ Bétsi fonth.

Genuában:

1 Mina, 8 Quarti, 96 Cambette. 10 Mina = 19 austr. mérőh. 1 Mondinó só 8 Mina.

Bor mérték:

1 Mezzarola 2 barille, 200 pint. = 52 $\frac{1}{2}$ aust. pint. 1 Barillo olaj 4 Quarti, 128 Quarteroni = 105 bétsi font.

Kereskedő nyomó mérték:

Peso grosso 5 Cantari, 30 Rubbi, 500 Rottoli, 750 Libras, 9000 Oncie. 100 Libras = 62 $\frac{1}{4}$ bétsi font. A' Cantaro per 100 Rottoli peso grosso = 93 $\frac{3}{8}$ bétsi font.

Arany, ezüst mértek.

1 Rubbo, 25 Lire ezüst = 28 $\frac{1}{4}$ bétsi Mark.

A' hajó terhelésben: 20 láda tzitrom, 26 Barilli olaj, 44 Barilli bor vétetik egy teherre.

Nizzában:

1 Sacco 3 Staji v. Stari, 48 Mensinali; egy Stajo = $\frac{5}{8}$ austr. mérőh. 100 Staji = 62 $\frac{5}{8}$ austr. Mérőh.

Olaj mérték.

1 Rubbio 25 Nizzai font = 13 $\frac{27}{32}$ austr. font. A' kereskedő font. 100 font = 55 $\frac{3}{8}$ bétsi fonth.

Turinban:

1 Saccho, 3 Staje, 6 Mine, 48 Copelli, 5 Emine, 10 Quartieri, és 40 Coupes = 1 $\frac{7}{8}$ austr. méröh.

Bor mérték:

1 Carra 10 Brente, 1 Brenta 6 Rubbi, 36 Pint, 72 Boccali, 140 Quartini. A' pint majd egy magyar pintet tesz; a' Brenta = 37 austr. pinth. A' Carro (egy kotsi) bor = 9 $\frac{1}{4}$ austr. akóhoz.

1 Rubbo olaj 25 font = 16 $\frac{1}{2}$ bétsi fonthoz.

Kalmár font:

1 Rubbo 25 Lire, a' Lira 12 Oncia, 96 Outtavas, 288 Denari. 100 Rubbi = 65 $\frac{7}{8}$ bétsi fonth.

Arany és Ezüst.

1 Marka 8 Oncie, 192 Denari, 4608 Grani, per 24 Granottini, 100 Mark = 87 $\frac{5}{8}$ bétsi Markh.

A' Patika mérték:

1 Font, 12 Unzia, 96 Drachma, 288 Scrupulus, 5760 Grani, 6400 Hollandi As.

Az Unzia per 480 Grani tsak 351,425 gránt nyom a' bétsi patika mérték szerint.

Vége Sardiniának.

II. Osztály.

A' Lombardi-Velentzei Királyság.

I. Szakasz.

§. 1.

Első lakosi ezen Országnak nyilván onnét kerűltek ide, a' hol a' hajós-mesterség fel virágozván, és a' tengeri kereskedés divatban jövén, a' nép sókasága, és nyereség kivánása a' halandókat mint egy kinszerítette meszsze tájjékokra ki szélledni, és gyarmatoskodni. Nyilván Fenitzek voltak Sydonból, 's az utóbb támadott Tyrusból, a' kik ide hozván mesterségeiket, 's tudományokat, az itteni eredeti lakosokkal egybe keverettek; meg sokasottak, és azért egy mástól külömböző nemzeteket képeltek. Cyrus idejében, (500 eszt. Kristus U. előtt) ismét el tűnt ezen nemzet az itteni vidékekről. Utóbb a' be szálló Görögöknek ellent az Etruskok nem állhattak, innét a' nemzetek külömbbféleségе annál is inkább sokasodott leginkább az adriai tenger partjain, legizmosabbak valának az Euganok, a' midőn Antenor Veneteivel ide érkezvén azokat hátra nyomta, 's fő városokat el vette, végre kéntelenek voltak a' Tuskok magokat a' hegységbe venni a' havasok közt, a' hol el vadolván utóbb a' Rómaiaknak egészlen idegen név, és helyheztetés alatt lettek esméretesek. Tsak nyelvek hangja árúlta el Tuski eredeteket, melly még Livius idejében is fenn állott. Más felől a' Gallok Belloves vezérlése alatt egész az Insubri vidékig tolódván megtelepedtek a' Pad partjain,

mellyet a' Rómaiak Havason túli Galliának neveztek, 's Padon innéti, és túli tartományra osztottak, a' túlit birták a' Taurinok, Insubrok, és Cenomanok, az innétit (délit) a' Bojerok, Senonok, és Lingonok, mind egy eredetűek. A' tartomány különözteként kétszáz esztendőkig birták ezen földet a' Gallok, lassanként terjesztgetvén birodalmokat, és több századok által azután hartzolván a' Rómaiakkal, minek utánna ezeknek szövetséges szomszédját Tusciát el pusztították, és magát is Rómát kétszer veszedelemmel fenyegették. Miglen Scipio Itália ragadományit azok markából ki rántván, azokat el széllyesztette a' havasok, és Appennikek közt az adriai tenger partig, a' kik azután alább annak keleti részéig terjedtek. Még tovább alkottak magoknak keletre egy új Gálliát egy rövid időre, a' midőn már előbbeni birtokok a' Rómaiak hatalmában volt, 's annak újabb Római Lakosi a' Római polgári jussal éltek. Igy maradott sorsok egész a' nagy nemzetek vándorlásáig a' 4 és 5-ik században, mellyben a' keleti, és éjszaki népek azt végre hajtották, a' hová már krist. u. előtt 114 esztendővel a' Cimberek, és Teutók tárgyaztak t. i. azon szép tartományokat a' havasokon túl magok birtoka alá hódítani. Rómának megváltozott állapotja megkönyítette a' vadnépek számára annak le pusztítását. A' leghatalmasabb ága azoknak, a' Gothok, German eredetű nép, melly elsőben a' Visztula forrási közt, azután a' Dniester, Dnieper, és Don folyók közt lakott, volt az első, melly a' Római tartományokba be hatott, 's mivel már számas erősségei se gyámolithatnák a' rogyandó Itáliát, könnyű volt azt a' nyúgoti Gothoknak (Visigothi, Westgothen) Alarich vezérlése alat ki rabolni. A' mi ezektől ment maradott, a' Hunnok ragadták el Attila vezérlése alatt. Azután a' Herulok, és Rugiak jöttek be a' keleti tengertől Pommeraniából, de ezeknek vezérét Odoacert, kinek Romulus Momyllus, az utolsó Római Tsászár koronáját, és országát által adta; meg fosztotta attól Theodorik, a' keleti Gothok vezére, és egy országot

alkotott, melly tsak rövid ideig virágzott. Minek utánna Tejással együtt a' Vezuvnál 553 Narses ellen történt tsata által az országnak is vége szakadt, a' Longobardok jöttek be az Albis és Visztula környékiről Pannónián által, a' kik az el széllyett keleti Gothok helyét el foglalták. A' Padtól és Tessinotól fogva egész a' Tiberig virágzott ezután a' Longobárdok új Országa, mellynek fő, és Királyi Lak városa a' Pó termékeny vidékén fekvő Pavia volt. Alboin halála után sokára 36 hadi vezérek osztották fel magok közt a' Longobardok birtokát, 's azt mint Hertzegek kormányozták; de ez tsak belső egyenetlenségeket 'szűlt, és az Austrasiai Királyok hatalmával fenyegette. Hogy ettől meg menekedné-nek, ismét kormányost választának magoknak a' Hertzegek, és erre legméltóbbnak esmérték Authart, a' ki több izben győzedelmeskedvén a' Frankok ellen, alkalmas ügyességét a' Longobardi fő kormány székre eléggé ki mutatta, 200 esztendők után (774) Desideriust, utolsó Királyát meg győzvén Nagy Károly, Lombardia Királya lett, azomban ezen Nagy Tsászár következői alatt az ismét több féle Hertzegségekre, Marchióságokra 's a' t. fel osztatott. Főképpen azon részében felső Itáliának, melly most a' Lombardi kormányhoz tartozik; némelly városok a' mesterségi szorgalom, és kereskedés által igen nagy poltzára emelkedtek a' jó állapotnak, Tekintetnek, Hatalomnak. Igen sok viszontagságokon mentek által ezen tartományok mind uraikra, mind kormányokra tekintve. Miglen végre a' Spanyol Uralkodó Házra, 's ez által a' Habspurgira, és Austriaira jutott örökségül 1797-ben. Mantua estével az egész tartomány frantz hatalom alá jutott, mellyben sok változásokat tapasztalt egész 1814 és 1815 estendőkig, a' midőn a' Párisi Békesség, és Bétsi közönséges Congressus alkúji ereje-által nem tsak hajdoni Birtokai viszsza téríttettek Austriának, hanem a' hajdoni velentzei köz kormányi tartományok is, mellyek hasonló helyheztetésben voltak, azzal egybe

Kaptsoltattak mint Kárpótlása azon Korábbi nagy veszteségeknek, és áldozatoknak, mellyeket ezen Országnak Ura szenvedett, és tett Európa köz haszna, és boldogítása kedviért.

§ 2.

Természeti tulajdonsága Lombardiának.

Kerülete 39042 □ m. 8 kerületekre osztva, mellyekből áll nyúgoti része a' Lomdardi - Velentzei Királyságnak. Határ szomszédjai: keletre Velentze, éjszakra Tirolis. és Helvétzia, nyúgotra Sardínia, délre Sardinia, Parma, és Modena. Fekszik a' 44° 54' 10" és 46° 37' 20" éjsz. szél. 26° 15' 20" és 28° 28' 30" k. hoszsz. közt. Lakosi száma 2280000. Katholikusok, s' az Olasz nyelven beszéllenek. A' 7 községek (sette communi) 65000 Németet foglalnak magokban. 'Sidókat lelni elszélyesztve. Az égalja mérséklett, némelly vidékben mindazonáltal a' hó 5 6 hétig is fenn marad.

Jelesebb follyó vizei: A' Pad, vagy Pó (Padus) fakad a' Pedemontzíumban, a' Viso hegyen, Velentze déli részén az Adriai tengerbe folyik. s' nagy részét az Austriai Lombardiának határozza dél felé. Ebben folyik: a' Ticino (Tessinó) melly a' Helvétziai Gotthard hegyén fakad, és Lombardiát nyúgotról határozza. s' a' Lago magioren által a' Padba folyik nem meszsze Páviától. Sarca, melly a' Tirolisi hegyekben ered, s' a' Gardi tóból kifolyván Mincio nevet nyer Peschiera-nál, a' hol néhány szigeteket kerít, s' Mantua körében egy tót formál, végre Sachetta, és Corregio Micheli közt a' Padba szakad. Oglio, a' Camonica völgyben fakad, s' az Iseo tón által folyik; mellék folyója a' Mella.

Az Adda, ered a' Tirolis határi magos havason, bővelködik hallal, belé folynak a' Serrio, és több kissebb folyók. Ollano, Lugano, és Varese tók közt fakad közel a' S. Maria del Montehez, sok

folyókkal hizván, vastagon folyik Majland előtt által egész a' Pádig. Lambro, ered a' két Comi tó ágai közt.

Tavai: Lago maggiore (a' Romaiaknál Lacus verbanus,) mellyről már több izben szóllottunk, 7,254,500 hódat foglal; szép partjait szőllő hegyek, gesztenyések, és sok szép városok, 's faluk ékesítik. Vize zöldes, de tiszta, feneke tsupa kőszikla, méllysége 10—12 ölnyi, a' hol legmélyebb 38 öl. A' Lugano tó, tsak egy része tartozik ide, 's az előbbenivel a' Treso folyótska kaptsolja. A' Comotó keletre a' Helvetziai széleken, 3,176,000 hód, az Adda által a' Pádba folyik. Szép kerületű, Bellagiónál két ágra szakad, keleti része Lago di Lecco nevet visel. Mindezeket sok kis hegyi tavak környékezik, mellyek jobbára azokba folynak. A' Como tóba majd 200 folyótskák sietnek. D'Iseo tó 4 m. hoszsz. 1 ½ m. 'szél. több szigetek vannak benne. Idro tó, ez kissebb. A' Gardi nagy tó, mellynek éjszaki széle Tirolisba tartozik 14 □ m. Kerülete, a' Rómáiak azt Lacus Benacusnak hivták. Már Plinius emlékezik annak veszedelmes hullámiról, mellyet a' tenger szélveszeihez hasonlit. Körül veszik azt szőllő hegyek, olaj fa, 's egyébb kertek, és jó kora hegyek, mellyek közt legnagyobb a' Monte Baldo. Délről éjszakra egy majd 1 mértföldnyi hoszszú keskeny föld nyelv nyúlik be a' tóba, tsupa kősziklás, mellynek éjszaki részén áll Sermione vára.

Sok hasznos víz tsatornák (Canalis) szegik által a' tartományt, mellyek a' folyókat, és tavakat egybe kaptsolják a' kereskedés elő mozditására p. o. a' Gran. Naviglio, hajdon Tessinello, a' Tessinót a' Páddal köti. Naviglio di Pávia. Naviglió Martisana, melly Majlandot az Addával, és Como tóval egyesíti. La Communia, az Addát a' Serioval. Fossa Martinenga, a' Seriót az Oglioval. Fossa Seriola, a' Chieset a' Gardi tóval. Értz forrásai közt nevezetesebbek: a' Veltliniek. Híressebb ferdők Massimoban, és Bormionál vannak.

A' Bergamoi kerületben találni szénsavany forrásokat Trescovionál, és S. Pelegrinonál, a' mílyent a' Condrio, Como, és Brescia kerületekben is sokszor lelhetni.

§. 3.

Termékenysége.

Lombardia tartománya a' legtermékenyebbek közé tartozik az egész Austriai birodalomban, noha azt a' folyókat mellékező ingoványok, és az éjszaki részeken szörnyű köszíklás bértzek valamennyire hijányityák is. Az egész tartomány egy termési kertemény, mellyet a' legmesterségesebb elme magának minden tehetségével tsak képzelni se tudna. Az éjszaki fele számatlan hegy osztályokkal ékesíttetik; mellyek minden ki gondolható léptsős fel osztásban tűnnek elő, a' nélkül hogy magokba valahol borzasztó vadbarlangokat foglalnának, mellyektől az emberi pillantat egyébb havasi vidékekben annyira irtózik. Déli része felségesen mívelt, számtalan folyó vizekkel nedvesülő rónából áll. Még a' legmagosabb hegyei sem boríttatnak szűnetlen jéggel, egyébb a' legéjszakiabb határ széleken. Legmagasabbak: a' Wormsi Joch, Tirolis és Veltlin határ hegye, egy terjedt jég bértz mellett. Nyúgotabbra, a' Splügen 8130 láb, a' Legnone a' Como tó mellett 8130 láb; a' Monte Godena 7459, a' Ceramede, vagy Tremezzo 5106', a' Corno di Canza 4260', a' Resignone Lecco mellett 5820', és a' Monte Ginesio Majlandnál 2662'.

§. 4.

Népe.

A' Gallok alatt kéntelen volt ez a' nemzet népessége miat fegyverrel terjeszteni birtokait. A' Romaiak alat jól míveltetett, és akár mennyi vér foljt is a' közép századokban vidékin, a' népesség ott mindég jeles volt. Még most is ki tetzik nyelvek-

ből, 's némelly szokásaikból, hogy a' Rómaiaktól, Gothoktól, Vandaloktól, Longobardoktól, Németektől, Spanyoloktól, és Frantzoktól veszik származásokat. Ki tetzenek leginkább a' tulájdoni Longobard maradékok a' nyúgoti részen, kelet felé még fel tünőbb a' nép kevermény, a' külömbbféle szollás módja által, a' régenten Velentzéhez tartozott tájjékokon. A' kűlső pompát az épűletekben, házi szolgállatban, és ékességben itt is szinte ugy szereti az Olasz, mint egyébb helyeken, másként takarékos, komoly a' tarsaságban, és még is igen eleven. Tsak a' nyúgoti részén az Austriai Lombardiának nem olly igen takarékos a' Lakos. 15 város, 97 helység, és 5217 falú találtatik kerűletében. Termesztenek itt a' többi mezei növevények közt jó búzát, sok kukoritzát, riskását, sár-kölest, hajdinát, kölest, hüveles eleséget, 's zöldséget a' gabona mellett a' mezőken, mivel a' kerített kerteket tsak a' városoknál látni. A' bor itt mintha se munkával, se hellyel nem szűkölködne, a' szőllő tőkét az olaj, és gyümöltsfákra eresztik fel, 's a' házak korlátíra más egyébb növevények mellett, és annyira hadják nőni, hogy egyik fáról a' másíkra érjen, a' hol öszve köttetnek. Hogy a' bor tovább tartson, meg is főzik. Több féliek mind azon által, 's különösen híresek az itt termő borok közt u. m. Majlandban a' szagos (muskát) bor, a' vino santo Bresciában; és a' Veltlini veres bor, a' chiavennasco, Rosola molle, és dura, Brugnola, Pignola, Merlina, Martesana, és Moscatella bianca, fő képen a' Muscatellon d' Espagne, melly szíva nagyságú szemeket, és réfnyi hoszszú fejeket hoz, a' mellyek enni legjobbak. A' mívelt gyümöltsök közt minden féle déli, és egyébb tartományokban szokott gyümöltsök meg teremnek, sok helyen a' szabad ég alatt. A' fában van sok vidéken szűkség. Lovakat vidék tartományokból kell hozni. Ökör, tehén, szamár leginkább neveltetik. Az itteni sajt igen híres. A' birkák nem finom szőrűek. Ketskek nagy számmal találtatnak. A' sertvés nem kevés, de különös féle, fekete, és lágy sertéjű.

A' baromfi legnagyobb divatban van, fő képen az Olasz tyúk, és galamb, 's mennél ritkább a' vadászat, annál nagyobb a' halászat.

A' Lago maggioreben, 's egyébb vizekben a' legjobb halnemek bővelkednek. Jeles a' méhe szaporítás is, de még inkább a' selyem bogár nevelés. A' selyem készítés itt legsikeresebb ötle a' népi szorgalomnak, és kereskedésnek; valamint más tartományokban a' len vászon takátsok, ugy itt a' selyem takátsok a' falukban is megtaláltatnak. Szőnyegeket is készítnek selyemből. Sikeresek, a' börportékák, és szalma kalap kéz mívek, az arany, ezüst, és portzellán fábrikák Majlandban; az atzél műhelyek Bresciában, és a' papíros készületek; a' musika szerszám t. i. hegedű, Guitarra, Mandolin, és flauta tsinállók Cremonában, a' húrok, es tsokoládé készítések Majlandban 's a' t. A' kereskedés nagy maga tulajdon terméseivel, de ugyan tsak szorossan véve az egész kereskedése tsere magában, mivel hogy a' Lombardoknak sok külső tzikkelyekre szüksége vagyon. Sok jó útai, vízei, vásárai, és jól bé rendelt kereskedő kamarái nagy elő mozditást tesznek ezen tárgyban.

§. 5.

Kormány.

Magán uralkodói Királyi kormánnya ván. Az Ország nyert a' szerentséssen uralkodó Tsászári, és Királyi Felségtől: I Ferentztől egy tulajdon Rangos Rendet, a' vas Korona Rendjét, két Korona tisztességet, több fő Rangokkal, egy állandó Népi képviselő tisztséget, a' nemzet több Rendű tagjaiból. Mind annyi kormányi tisztségek Elől ülője egy Ts. Kir. Hertzeg az Uralkodó Házból, Al-Király Tzímmel, a' ki kozőnségesen Majlandban lakik. Ugyan ott tartózkodik a' Ts. Kir. Gubernium is.

Tzímer.

A' Lombardiai Tzímer egy fel egyenített, szájjában egy gyermeket tartó kékkigyó ezüst mezőn,

's az a' felső jobb, és alsó bal mezején van a' 4 részre osztott Lombard Velentzei Kirátyi tzímerpaisnak.

§. 6.

Az Egyházi Rend, és Kormány. Vannak ezen tártományban 9 Püspökségek, mellyek közt a' Majlandi Érsekség, a' többiek: Mantua, Brescia, Cremona, Bergamo, Como, Pavia, Lodi, és Crema városiban vannak mind annyi káptalannal, mellyeken kivűl még más Collegiata káptalanok is vannak u. m. Basilica Imperiale di S. Ambrogio, az insigne Basilica Monzában, 's végre Mantuában a' Basilica di S. Andrea, és a' Sz. Borbála káptalánnya.

§. 7.

A' Tudományi intézetek. Universitás Paviában. Lyceumok Majlandban (kettő), Bergamóban, Bresciában, Comóban, Cremonában és Mantúában. Különös oskolák az orvosi, törvényi, gazdasági, görögnyelvi tudományokra nézve. Egy mivelő tudományi akademia. A' híres Borromaeus kardinális könyvháza föld-irati, musikai, és musiv (mosaicum) mesterségi intézetek, musika Conservatorium, egy híres tsillag visgálló, több tudományi, és mesterségi gyűjteményekkel. Collegiumok, gymnasiumok, és kis oskolák jó nagy számmal találtatnak.

Tsak nem minden városban, és helységben van Ispotály, betegház, szegények, és árvák háza, vagy gondviseleti intézete, folyam házak a' sanyargók számára, költsön házak, (Lombarde) mellyek átaljában eredeteket Lombardiában vették.

A' 4 Erősségek közt, melyek ezen tartományban találtatnak u. m. Mantua, Peschiera, Pizzighetone, és Rocca d'Anfo, az első a' legizmosabbak közűl való Európában.

II. Szakasz.

Fel Osztása.

Lombardia tartománya 9 kerületekre (Delegazioni) osztatik fel.

Majlandi kerület, 16 Járásra (Districtus) Osztva 4520 □ m., 2 várossal, 14 mező várossal, 371 falúval, 28,587 épűlettel, 93,505 familiával, 437,000 Lakossal (138 'Sidó). Jelesebb helyei:

1) Majland (Mediolanum, Milano) 45° 28′ 18″ éjsz. szél. és 26° 51′ 15″ hoszsz. Fő város, egy a' legderékjebbek közűl egész Itáliában: 129,100 Lak. 4757 épűletben. Alkotása 585-re esik Róma épűlése után. Még a' Longobardok is igen alkalmatosnak találták azt Fejedelmi Lakásra, 1161 egészlen el pusztúlt, de ismét régi fénnyére emelkedett a' sok viszontagságok közt is. Most Lakhelye az Érseknek, az Al-Királynak, és minden fő, és al tartományi tisztségeknek, törvény székeknek, több tudományi, és mesterségi intézeteknek. Az istenes intézetek a' di Caritá társaság gondviselése alatt állanak, melly 3 részre osztódik. Az első gondoskodik a' di St. Corona, az Ospedaletto St. Caterina alla Ruota, és alla Senavra intézetekre. A' másodikra vannak bízva az árva házak, a' Trivulzi öregek háza, (550 személyre) és az özvegyek Collegiuma.

A' harmadikhoz tartoznak az istenes alkotmányok, és alamisnák, a' Sz. Vintze munka ház, és Sz. Márk szorgalom ház, a' Monte di Pietá, v. Zálog ház, a' St. Clara, és Abbiate grosso beteg házak, (550 re) a' gróf Croce házi szegény betegi intézet. A' sok fábrikáknak selyem, arany, ezüst, értz, enni való, és más egyébb szerekre tekíntve, száma igen nagy. Külső pillantata ezen városnak jó formán hasonlít egyébb német Királyi Lak városokhoz, de fényes epűletire nézve gazdagabb sok ollyanoknál. Nem csak néhány Templomok, és nyílt épűletek, hanem több magán-házak is igen szép formába épűltek. Az álmélkodásra méltó nagy foglalatú Erseki Templom, Boromaeus Sz. Károly

tiszteletére, kinek teste ott egy föld alatti kápolnában nyúgszik, betses hegyi Kristál, és ezüst Koporsóban. Ezen roppant épületről sokat, és bőven lehet olvasni több arról készített irományokban. Pompás kápolnák, és sír emlékek diszesíttik azt. Hoszsza 454 láb, széle 270, és kivül, 's belül 2000 oszlopokkal ékesíttetik. A' kúp emelete 232 láb, a' keresztül lyuggatott tornyoké 335 láb. Egy 468 fogú léptső vezet egy kinn álló tornátzra, melly körül fogja a' szentegyházat. Innét tiszta időben meg látni a' havasok lántzát, melly az Appennin hegyekkel egybe kötődik: Lombardiának termékeny rónáit, a' közel fekvő Pavia, Bergamo, és Brescia városit, közel ide van a' S. Maria holtak kápolnája, mellyben a' falak holtak tsontyaival, és koponyáival vannak kirakva. A' gothi izletre épült Sz. Ambrus Temploma, a' hol a' Tsászárok, mint Olasz Országi Királyok a' vas koronával koronáztattak; az ambrusi könyvtár igen bővelkedik kéz irományokkal. A' hajdoni Jesniták Collegiuma Brera, nagy és mesteri munkákkal tellyes palota, 1 könyv tárral (80,000 kötet) pénz, és 12,000 remek kép gyűjteménnyel. Az érseki palota, a' Nagy Ispotály, mellynek kevés párja találkozik, a' nagy kerekes, 1800 láb kereszt mértékű piatz (Foro del Castello), a' kormány palota, a' játékszín, a' Casa Borromea, Casa Visconti, Casa Clerici, Palazzo Durini 's t. hasonlók. Sommában, van itt 22 középület, 10 Coltegiata, 24 plébánia, és 45 más templom, nem számlálván, a' mellyeket a' Zivatarok el pusztítottak, a' város kerülete 5460 öl. Belseje a' Porta romana kaputól a' Porta vercellinaig 1540 öl.

A' város körvidékeit a' legszebb mezei mulató házak foglalják, mellyek közt legjelesebb Castellazzo, egy roppant mulató vár, gyönyörű kerteletekkel, és Simonetta, a' hol egy különös viszszhang (echo) vétetődik eszre. A' várostól nem meszsze nyúgotra van Boscone helység, éjszakra az ollona parton Treno helys. A' Turini úton: Sedriano, és Buffalona, postákkal. Tornavente, Castano, Soma,

Gallarate, Busto, Arsicio, Ró és Bustogrande postak az úton, melly Simplonon által Helvetziába visz: Sarone, Bolote, Legnano (5120 Lak.) mind helységek.

Monza, kis város 2 mértföldre Majlandtól éjszak felé, a' Lambro partyán, 5620 Lak., a' hol valaha a' vas koronája tartatott a' Lombardi Királyoknak. A' nagy Tsászári vár a' Béts melletti Schönbruni vár szerént épűlt egy nagy mulató erdőben, derék vadas kertel.

Marignano (Melegnano) egy régi vár-kastéllal, helys. Desio, helys. egy szép rónán. Vimercate, helys. a' Molgora parton. Gorgonzola, Colombarola, és Melze, helységek az Adda, és Lambro közt. Landriano helység, a' Lambro morto partján. Ezekben a' helységekben jobbára Békesség Birák vannak.

2. Pavia kerűlete, 22,57 □ m., 8 járásra, 195 községre osztva, 1 város, 8 kelység, 183 falú, 18,660 ház, 30,700 familia, 150,800 Lak. Nevezetesebb helyei:

1) Pavia, (Ticinum) fő város, 21,300 Lak., 1760 házban, vidéke igen gyönyörű. Püspöki szék, Lak helye a' kerűleti, és több kormányi törvény székeknek, Universitássa rég-idötől fogva nevezetes, most is szép, és számas tudományi gyűjteményekkel bír. A' város falakkal van kerítve, van egy vára, és vár kastélya, külvárosa egy szigeten fekszik a' Ticino folyóban. Melly nagy volt légyen valaha kerűlete ezen városnak, abból ki tetzik, hogy most annak helyén 7 faluk állanak. Nevezetes itt a' Certosa nevű Karthusian Barátok Klastroma, gothi izlet, egy felette szép templommal, mellyet Visconti Galeazzo János, első Majlandi Hertzeg alkotott, a' kinek síremléke most is a' nagy oltár közelében szemléltetik. Az öreg oltár képe rozmár fogakból mesterségesen öszve rakott, és metszetett munka, melly az ó, és új Testamentom történetét ábrázolja.

2) Belgiojoso, helys. a' Pó mellett egy várral, és szép kertel.

3) Corte ollona, helys. az Ollona bal partyán. Egy kereskedő út visz Paviából Lodiba Villanterio rónaságon által, mellyen sok helységek vannak: itt a' marha tartás izmos, és igen jó izű sajt készűl, melly nálunk a' Parmezansajt név alatt esméretes.

4) Giusago, helys. a' Majlandi tsatornán; selyem szövőkkel.

5) Binasco, a' hol a' marha tartás jó állapotban van.

6) Rosate és Casorale helyss.

7) Abbiate grosso, és Bereguardo, helyss., a' nagy tsatornánál, beteg házzal, kereskednek.

3. Lodi Kerűlet, 3,225 □ m., 2 várossal, 10 mező várossal, 189 falúval, 21,730 házzal, 41,850 familiával, 194,485 Lakossal. Jelesebb helyek:

1) Lodi, fő város, az Adda jobb partján, igen termékeny vidéken, a' hol a' marka tartás, és föld mlvelés jól megy, 's a' legjobb parmezán sajt készűl. A' selyem, és tserép portékákat magok készítik, mellyekkel kereskednek, 8 külvárosa, és 18,000 Lakosa, 19 plébániája, 155 Papja van. Püspöki szék. Lak helye több al, és fő törvényszékeknek. A' város Lauda (Laus Pompeji) városa után épűlt 1158. Hajdon erős vár volt, most tsak egy vár Kastélya vagyon, híres az 1796 űtközetről.

2) Crema, város, termékeny vidéken, a' Serio partján, 9,100 Lakossal, 5 plébániaval, 168 Pappal, jó kereskedése, gabona, bor, len termése, és halászatya van.

3) Lodivecchio (Lauda) Spino, Agnadello, S. Angelo, S. Colombano, Borghette, Chignolo, Orio, Casal Pusterlengo, Bertonico, Castiglione, Codogno, részint helységek, részint falúk, számas népséggel.

4. Bergamo Kerület, 6,348 □ m., 18 járásra osztva, 1 várossal, 22 m. város. 535 fal., 44860 ház, 307,900 Lak. Itt nevezetesebb:

1) Bergamo, fő város, erősséggel, a' Serio, és Brembo folyók közt, kör nézszín módjára építve egy dombon, van egy vár Kastélya egy hegyen: 6 kül városa, több fabrikája, 25000 Lakosa, a' kik selyemmel, és vassal derék kereskedést űznek. A' legjelesebb épület a' vásárház (fiera) azon kül városban, a' hol 500 bolt vagyon, igen eleven vásárokkal.

2) Treviglio, v. az Adda folytában, kereskedést űz.

3) Seriate, Albano; Trescorio, Sarnico, Lovere, Pisogne, Bré vagy Breno, Edolo, Clusone, Gandino, (Cavernago falú) (Benjamino, Palazzuolo posták) Martinengo, Romano, Calcio, Pontanella, Camisano, Caravaggio (Ossio, Camonica posták) Vaprio, Alzano, Nembo, Albino, Zogno, Almeno, Caprino, helységek.

5. Como Kerület, 5,725 □ m., 529 község. 486 plébánia, 26 járás, 1 város, 23 m. v. 939 falú, 45,313 ház, 513,300 Lak. némellyek az egész számolatot kevesebbre teszik. Jelesebb helyei:

1) Como, fő város, a' Comói tó déli partján, boros, és olajos vidéken, selyem, és értz fabrikákkal, 15 ezer Lakossal. Már Cajus Scipionak, és Caesarnak kedves mulató helyek volt. Püspöki szék. A' káptalani templomon kivűl még két plébánia van benne. Itt született az ifjabbik Plinius, Catull és Jovius. Derék fuar kereskedése van.

2) Varese, v. a' hasonló tó parton, közelében van a' híres, bútsus tsudállatos kép: Madonna del Monte, a' honnét több tavakra, és Lombardia rónáira szép kilátás van egész Majlandig.

3) Bellagio, Bellano, Varenna, Calico, Sorico, Gravedonna, helységek, Giulia, Melzi; majrok, Phiniana, Este, Menagio, Porlezza, Luino,

Angera, Arciate, Guvio, Tradate, Appiano, Vedano, Fino, (Cantai falú) Giuissano, Asso, Oggiono, Olginate, Brivio, helységek, Garlati, Merate, Missaglia postás helyek.

6. Sondrio Kerűlet, 36,50 □ m., 7 járás, 106 község. Nagy része lakhatatlan hegyesség, 1 város, 6 m. v. 78 falú, 15,590 ház, 77550 Lakos találtatik benne. Nevezetessebb helyei:

1) Sondrio, fő város szép vidéken, nem meszsze a' Maller torkolatyától az Addaba 3600 Lak. föld mívelők.

2) Tirano helyes város az Adda parton, mellynek tulsó részén egy nevezetes bútsús Templom áll, 3800 Lak.

3) Worms (Bormio) helyes v. az Adda, és Isollania öszve folyásánál, 1100 Lakossal.

4) Cleven, (Chiavenna) v. nagy hegyek közt a' Maira folyónál, 2900 Lak., a' kik derék fuarkereskedést űznek. Közelében fábrikák vannak, a' hol Lávából külömbbféle edények, és kályhák készűlnek. Innét 1 orrányira állott Plűrs helység, 1500 Lakossal, melly 1618 a' meredek Conto hegy bé szakadása által egészlen el pusztúlt.

5) Ponte falú. Morbegno helys. Talamona f. Riva f.

7. Brescia Kerűlet, 5,550 □ m., 1 város, 32 helység, 202 falú, 50,840 épűlet, 305,800 Lakossal. Jelesebb helyek:

1) Brescia (Brixia) régi fő város, még a' Galloktól építtetett, 3440 házban, 31,100 Lakosa van, falakkal, és töltésekkel körűl véve egy dombon a' Mella, és Sarza partyán, egy erős kastélvára áll a' halmoson, tekintetre méltó a' Püspöki templom és Palota, 's annak piatza a' nyilt könyvtárral, többféle fábrikákkal, némellyek abba 42 ezer lakost tesznek a' kik kereskedésből, és földmévelésből élnek, vannak sok papíros, és olaj sajtók. A' körvidék egy szép mezei kerthez hasonlít, mellyben a' külömbb-

féle mívelet nemei egymást váltyák. A' leggyönyörűebb rétek, és legtermékenyebb szántó földek mellett diszeskednek a' gyümöltsfák, és szőllő veszszők, 's a' bővséges víz a' halászatra legalkalmatosabb útat mutat. A' város mellett terem ama híres arany színű, vino santo, bor. A' marha tartás is divatban van, 's jó parmezán sajt készül. Végre az itteni patsirta fogás még a' külső Országokban se esméretlen. Itt van Lakhelye a' kerületi Törvény székeknek is. Találni benne egy Lyceumot, és gymnasiumot, valamint Bergamóban is. A' hajdani academia filarmonica egy volt a' legüdősebbek közt Itáliában.

2) Chiari, v. az Oglio partján, 7000 Lakos.

3) Salo, v. a' Gardató öblénél, egy boros, déli gyümöltsös, és selymes vidéken 4700 Lakossal.

4) Gardone, a' magas hegyek közt fekvő Trompia völgyben, fegyver fábrikákkal.

5) Gussago, Castrezzato, Iseo, Pompejano, Orci Novi, Verole, Quinzano, Manorbio, Pontevico, Ostiano, Calvisano, Ghedi, Bagnolo, Castenedollo, Gavardo, Volarno, Sabbio, Vestone, Baregno, Gargnano, Maderno, Desenzano, Padengho, Bedizzole, Calcinnato, Lanato, mind igen népes helységek és falúk.

8. Cremona Kerület, 2830 □ m., 9 járás, 198 község, 2 város, 7 helység, 189 falú, 19,240 ház, 168,500 Lakos. Itt jelesebb helyek:

1) Cremona, jól épült fő város, a' Pó mellett, melly nem meszsze innét az Addát fel fogja. Első Alkotása 391 eszt. K. U. előtt történt, sok viszontagságon ment által mind a' Rómaiak alatt, mind az újabb időkben. Püspöki szék. Sok mesteri közt leghiresebbek a' hegedű tsinállók. Van benne Lyceum, gymnasium. Sok féle fábrika, 's derék kereskedés. Itt laknak a' kerületi kormány tisztek is. A' város falakkal vagyon körül véve, S. Croce nevű Kastél vára mellett. Lakosinak számát lehet 24,000-re venni. Épületei között igen

jeles a' Püspöki templom tornya, melly 362 lábnyi magasságra emelkedik, és a' mellyből igen gyönyörű ki látás van az egész vidékre.

2) Pizzignetone, város, és erősség, a' Serio és Adda öszve folyásánál 3900 Lakossal.

3) Casal maggiore, város a' Pád partján 6000 Lakossal.

4) Aquanera falú postával.

5) Casal Buttano a' Cremonai tsatorna mellett.

6) Anico, nagy hely.

7) Pesçerola.

8) Vescovato.

9) Két Pieve (del Mona, és S. Giacomo).

10) Vedesette.

11) Scandola.

12) Padenna.

13) S. Giovanni.

14) Viadaua, várasatska 3 külvárossal és 5340 Lakossal.

9. Mantua (Mantova) Kerűlete,

határos nyúgotra Brescia, és Cremona Kerűletivel, keletre a' Velentzei hertzegséggel, vagy is a' Lombardi-Velentzei Királyság keleti részével. Kerűletébe foglal 4125 □ m. 17 járásra van osztva, mellyekben 74 község, 1 város, 15 m. v., 57 falú, 33,980 ház, 230,500 Lakossal.

Hajdani Mantovai Hertzegség.

Mantua, egy tekíntetre méltó Hertzegség Lombardiában, melly a' kissebb Castiglione, és Solferino hertzegségekkel együtt Majlandnak egyik Kormányi Kerűletét Képeli, hajdan, mint Tsászári jutalomi Birtok, maga tulajdon Hertzegeinek hódult, a' kik a' Gonzaga Házból voltak. Az utolsó Hertzeg IV Károly, mivel a' Spanyol Korona jusi háborúban a' Frantzok részét védelmezte, 1703-ban a' Tsászár által számkivettetett, és nem sokára az-

után meg holt, örökös nélkül, Pádovában. Ezen üdőtől fogva Austria ezen tartománynak birtokában maradott, és azt 1785 a' Majlandi birodalmakkal egészlen egybe kaptsolta, mellyel együtt az Austriai Lombardiát teszi. 1797 azt Napoleon a' havason inneti kör-kormányi tartományhoz (Resp. Cisalpina) tsatolta, 's utóbb az a' Mincioi Osztálynak nagyobb részét tette Italiában, miglen azt Austria 1814 ismét régi birtokába vette. Jelesebb helyei:

1) Mantua.

Követi Királyi fő város, legizmosabb erőssége Itáliának, Virgil Vers szerzőnek Anyavárasa. Közepén a' Mincióból áradó tóságnak, kerülete 1 mértföld. Sz. György külvárosával 2650 házat, és 24000 Lakost foglal magába.

Mantova 300 esztendővel előbb épűltnek tartatik, mint Roma, és későbben a' Gallusokhoz, azután a' Rómaiakhoz tartozott. Caesar idejében a' Sabatinus tzéhbe volt iktatva, és a' nép gyülekezetiben (Comitia) voksa volt. A' római Uradalom hanyatlása után azzal a' Szerentse Italiának egyébb városival egy formán jádzott; 1630, 1796, 1799 ben emlékezetes Ostromokat állott ki. A' 17-ik század végén sokkal sikeressebb volt Mantoua, mint mostanában. Ez a' város Verona felé való részén 80 és a' Cremona felé valón 200 ölnyi széles tó által választatik a' száraztól, egyébbként úgy le van süllyedve a' posványok közlt, hogy ahoz tsak a' jó magossan emeltt mesterséges úton juthatni. Az egyébb eránt egésségtelen levegő, a' posványok egy közel lévő része kiszáragatásai által, és új erősségek épűleteivel, igen meg jobbíttatott, mellyek által a' víz magossabban tartatik, és igy a' poshadástól meg őriztetik.

Ez a' város jó formán épűllt, úttzái szélessek, és sinor után húzattak; piatzai nagyok, és rendszerént valók, erősségei, és vára jó állapotban vannak, 8 kapuja van, mellynek egygyikét Virgil

mely-képe díszesíti. A' köz-piatzok közt a' piazza dell Argine, Virgil márvány emlék-oszlopával, mellynek tetején a' Versszerző szalamia kép-oszlopa áll, melly az előtt a' Pietate falúban volt, azután a' S. Pietro piatza, és a' vásár piatz, emlékezetessek. A' 19 Templomok közt nevezetessebb a' fő Templom, mellyet Giulio Romano épített. Épűlete részént régi, részént mostani formájú. Belől 7 hajózatot venni észre, vájott corinthi rendű oszlopzatokon, mellyeket más vegyített fal-oszlop sorok tartanak, mellyek közt térei az ablakokat, és üreg falakat formálják.

A' Sz. András Templomában látni friss-rajzolatokat Római Juliustól, és Mantuai György vers szerző, és karmeliták Generalisa, sír-emlékit, és Montegra Andrásét, Corregio mesteréjét. A' Sz. Egyedében nyúgosznak tsontjai Tassus Torquatusnak. A' hertzegi palota, Mantova meg hódoltatásakor, 1680-b. szabad rablásra botsájtatott, és minden abban találkozó ritkaságok el vesztek. A' Tépalota, úgy neveztetett, mivel ezen betű formáját viseli, legszebb Mantovában; egy szigetben fekszik, igen kellemetes kerttel körül véve. Az épűlet formája, a' friss-rajzolatok, és diszességek Giulio Rómanotól vannak; bájító továbbá: Jupiter a' Titánok-ellen; Phaeton esete 's a' t. Julio Romano meg holt Montovaban 1564-ben, és a' Sz. Barnabas Templomába temettetett. Emlékezetre érdemesek még a' nagy szín-játékház, és a' nagy lovag-oskola a' Királyi palotánál; a' fegyvertár, a' Törvény-ház a' 12 Apostolok képeivel egy fedeles folyosón, és Virgil kép oszlopával. Úgy az 1831-ben meg nyitott Virgil, Kör-nézhelye, a' nagy Virgili piatz ló futtatóján, (Hippodromos) piazza dell argine, melly egészen feketé márványból épűlt Ogliari Gaetano költségin. Kűlsője ezen épűletnek hoszszas kerekű (elliptique) 45 újmértékű (metre) hoszszú, 35 széles. Kevés emlék-jeleket találni Mantuában. Mantova Anya-városa sok híres embereknek, u. m. Virgilé, Mantegnaé 's a' t.

A' Követség, és Ország gyülés széke, lakhelye egy Püspöknek, Itélő-széknek. Kereskedési törvénynek. A' mesteri, és tudományi Academiának. Van Lyceuma, Gymnasiuma, nyíltt könyvtára 70000 kötettel. Kereskedik selyemmel, posztóval, bőrrel, gabonával, borral, és égett vizekkel.

2) Castiglione, város, 5000 Lakossal, egészlen körűl vagyon véve szép kerteletekkel, egyébbként Castillio Stiverorum, a' hol Sz. Aloysius Gonzaga, a' Jesus társasága erköltsös tagja született, akkoron még fő helye volt az a' Hertzegségnek, melly a' Gonzaga Háznak tulajdona volt; közelében.

3) Monte Chiaro, a' Chiese folyó mellett 6000 Lak, helys. és a' Sermione vár, a' Garda tóban egy hoszszú föld nyulaton. Úgy tartják hogy ez volt Catullus kedves mulató helye.

4) Gonzaga, helység egy várral, az örebbik Mantuai Hertzegek eredeti-Háza, a' Pád folyó déli részén azon vidéken a' Pád mentében, melly a' régi Mantuai Hertzegséghez tartozott. Kerületében találtatnak a' következendő nagyobb helyek.

5) Ragivollo, a' tsatorna mellett, mellyet Guastalla körűl a' Secchia a' Pád folyóval kaptsol.

6) Luzzara, a' Pó folytában, egy emlékezetes helység a' történetekben t. i. azon ütközetekről, mellyek ott estek 1702-ben, a' midőn Eugenius az Austriabélieket vezette, és 1734-ben.

7) Revero, helység a' Pó partján, hajdoni erősség. Ellenében

8) Ostiglia, nagy helység 3150 Lakossal, és Béke biróval. Reverótól délre van a' Fossa alta (mély árok) víz tsatorna, (Canalis) melly a' Secchiát másodszor egyelíti a' Páddal.

9) Benedetto, helység Revero, és Gonzaga közt, a' Secchia, és Pó egybe folyásához közel, 's ettől déli nyúgotra Luzzara.

10) Sabionetta városotska a' Pó, és Oglio közt a' Cremonai Kerűlet szélén egy várral, most tsak egy Békebíró széke, hajdon pedig fő helye volt egy különös hertzegségnek, melly a' Gonzaga Ház-

hoz tartozott, minek utánna maga Hertzegei ki haltak. 1748-ban Parmara jutott, utóbb 1806-ban az Olasz Országhoz foglaltatott, 's annak nagyobb részével 1814 és 1815 Austriának jutott.

11) Bozzolo, városotska, 3650 Lak. Valaha egy kis hertzegség volt, 's utóbb a' Guastalla hertzegséggel egyesíttetett. Guastalle, melly a' Pó jobb partján fekszik, a' bétsi végzések szerínt Parmának maradott; Bozzolo pedig, az Oglio mellett való fekvése szerínt egy része lett az Austriai Lombardiának. A' többi helyek közűl, mellyek a' Mantuai kerűletnek ezen részében feküsznek; emlékezetesebbek: Dossolo, a' Pó bal partján Luzzaranak tsak nem által ellenében. Spineda, és S. Martino, két egymás mellett fekvő helyek Bozzolo, és Sabionetta közt. Az Oglio bal felén van Macaria helység egy Békebiróval. Éjszakra: Rotondesco és közelében, a' hol a' Chiese az Oglioba merűl: Aqvanegra, nem meszsze innét Asola, nagyobb helység, több mint 3000 Lakossal. Ezen környékben láttatnak: Piubega és Castel-Gofredo tekíntetes helység, melly valaha egy Marchioságnak volt fő helye. Közelebb Castiglionehez vannak: Medole, Solverino, Cauriana, Gundizzolo, Volta, és Borghetto a' Mincio folytában. Közel Mantuához, ugyan azon víz partján: Goito, helység, jó kora ingovánnyal körűl véve, hidja van a' Mincion által. Roverbello, helység keleti részén a' nevezett folyónak, 'postával. Nem meszsze innét: Marmirolo, helység valamenyire dél felé. Kelet felé Mantuától. Castellaro, helység, Roncoferrato, és Governolo a' Pó mellett, mellyel a' Mincio egybe folyik, 's ezen által egy híddal.

III. Szakasz.

Velentzei Kormány.

Velentze, Venetiae, Venedig, Venezia.

Különös tüneményt vévén szemléletre, el távoztam itt a' közönséges uttól, és az Utazók kellemetesebb etsetét vettem kezembe Velentze le rajzolására. Igen is ketsegtetőbb az Utazók rajzományi a' föld-leiróknál, noha mind a' ketten egyet irnak, azzal a' külömbbséggel, hogy az utazó tsak kénye szerint gyönyörködtet, a' földleiró pedig kerített, és ki tzövekellt Rendben tanít hijány nélkül. De ugyan tsak ha a' földle író ötle útas köntösbe öltöztethetik, annál kedvesebb, és hasznosabb tárgya leend az a' tanúlni kivánó Olvasónak. A' válogatott szép tartományokat nem nehéz hasonló diszes kellembe ruházni, a' nélkül, hogy a' munka tzéljától el távozzon. Az Olvasó örömestebb vándorol elméjével az illyen vidékeken halkal egyik dülőről a' másikra, hogy semmi kellemetes szemei elől el ne szökjön, mint sem hogy egyik városból a' másikba ugráljon a' földirati törvény szerint. Innét én Velentzét, ezen ritka remek munkáját az emberi tehetöségnek; és Itáliának, melly valóban tsudája a' természetnek, több tartományit útazó formában írtam le, minden hijánya nélkül azon környül állásoknak, mellyeket a' szoros értelemben a' föld-irati Rendszabások meg kivánnak, a' mit minden tanúlt Olvasó könnyen észre vehet. Velentzének már tsak eredete is nagy kötetet foglal a' történetek könyvei közt. Annak rövid viszon-

tagságait alább futóban említeni fogjuk. Itten tsak természeti tulajdonságiról, és fel osztásáról szóllunk.

§. 1.

Fekvése.

Az Adria tenger, parti vidékek, Illyria, Tirolis, Lombardi Kormány, és Egyházi Birodalom közt, 44043 □ m. foglal. Ég alja jó meleg, és igen nedves. Déli keletre nagy része keríti azt az Adriai tengernek, melly a' partoson igen iszapos, és azért Lagune (Lacuna, iszapos tóság) nevet visel, és több részint természetes, részint mesterséges hajózható tsatornákkal által van metzve. Folyói, mellyek a' tengerbe szakadnak: a' Pó, 6 ágban rohanik az Adriába; az Etsch (Adige) melly Tirolisból jön, Bachillione, Brenta, Piava, Tagliamento, Livenza. E' mellett számas víz tsatornák mozdítják a' szorgalmat elő. Velentze Kerületében: az il Dolo, il Gorzon, La Canal di Valle, il Naviglio del Dolo a' Fusina, La Cava Zuccherina, La Fossella, és Revedoli tsatorna. A' Polesine kerületben: Bianco, Adigetto, Teortico, di Loreo, Cavanella di Pó, és Tartaro. A' Paduai Kerületben: Naviglio, Piovego, di Brentella, Monselice v. Bataglia, d'Este, Restara, v. S. Caterina, Bizalto, Roncajette, 's többek a' többi Kerületekben. A' Garda tón kivűl nevezetesek: a' Lago di Timon, Lago morto, Lago Tarzo, Lago di S. Croce, Lago d'Alleghe, és della Misurina. Az értz források közt: Abbano a' Paduai megyében. Recoaro, a' Vicentiben, Rovere di velo a' Veronaiban, Caldiero, S. Ambrogio, Ceneda a' Trevisoiban. Piano a' Palluzza járásban.

Föld alapa külömbféle tulajdonságokkal bír. Déli része róna, éjszaki tájjékát egy ága borítja a' déli Havasoknak. Jobbára termékeny Ország, több vidékeken a' búza aratás után lent, vagy kölest vetnek, és meg is szedik azt. A' réteket sokszor négyszer kaszálják. Magasabb hegyei: Monte maggiore 6858 l. Monte Cenalete 4687 l. M. Lisser

5134 l. M. Tomba 5590. M. S. Mauro 4727 l. M. Burgo di velo 3978 l. M. Sumano 3037 l. M. Burgo di Bolca 2967 l. Monte Viola 2696 l. M Venta 1761 l.

§. 2.

Lakosai.

Ezek újabb Olaszok, a' kik több féle nemzetekből támadtak, és Olasz nyelven beszélnek. Az úgy nevezett Sette Communi Lakosi a' Veronai Kerületben Tirolis mellett a' Cimbrek, vagy más német törsök maradványinak tartatnak. Száma a' Népnek 1,913,200. Terméseik, és eledelek hasonlók a' Lombardokéhoz, egyedűl a' kereskedés vagyon itt nagyobb divatban.

A' mesterségi szorgalom, fő képen Velentzében, alig enged izmosságára tekíntve akár melly Olasz városnak is. A' kézi mesterségek, fábrikák, és műhelyek igen sok féle szereket készítenek, a' mi a' kereskedésnek nagy elő menetelt szerez. Különösen esméretesek még a' kűlső tartományokban is, a' Velentzei húrok, plajbász, szappan, terjék (theriaca) üveg gyöngy, 's más üveg, arany, és ezüst művek. A' kereskedésnek a' tengeren való elő mozdítására, vagyon Velentzében egy kereskedő, és tengeri törvény szék, egy különös tengeri-egésségre ügyelő Magistratus; és több tengeri bátorságra ügyelő tarsaságok (societas assecurativa). Velentzéből 1817, 1050 hajó útazott ki austriai zászló alatt külömbbféle meszsze, és közel vidékekre. Ugyan az alatt viszsza tért rövid útról 2570 meszsze útról 83. Idegen zászló alatt be érkeztek oda 515 hajók, ki ment az alatt külömbb meszszeségekre 169.

§. 3.

Kormány.

A' mi a' törvény, és kormány folyamatját illeti: Velentze tökélletessen meg egyez Lombardiával. —

A' Ts. Kir. Országi Kormány (Gubernium) intéz el mindent, az Al-Király közletével (bizonyos esetekben). Azért alatta vannak az Országi helytartóságnak a' 8 Kerületek (Delegazioni) mellyekre a' tartomány el van osztva. Az Egyházi Kormányt viselik 11 Püspökök, a' kik közt két Érsek van, t. i. a' Velentzei Patriárcha, a' kinek Lakszéke egész 1451-ig Gradoban volt, és már 1151-ben IV Adrián Pápa által állandóul Dalmatzia Primásának neveztetett. Az Udinei Érsek a' második Metropolíta ezen tartományban, kinek érseki hatalma nagyobb részére ki terjed a' hajdoni Aquilejai Patriarcha megyéjére. Ezen két Érsekek alatt vannak 9 Püspökök, u. m. Adria, Belluno, és Feltre, Ceneda, Chioggia; Concordia, Padua, Treviso, Verona, és Vicenzabéliek. Azomban Velentzében mind a' Katholikus Örményeknek, mind a' nem egyesült Görögöknek vagyon tulajdon Ersekjek.

I Ferentz Tsászár már több szerzetes Klastromokat is viszsza állított ezen tartományban; a' hol valamint egyébb részein Európának, a' mellyekre ki terjedett bé folyása Napoleonnak, minden férfijúi szerzetes intézetek meg szüntek annak nyughatatlan kormánya alatt.

A' míveleti, és tudományi intézetek közt jelesebbek ezen tartományban: a' régi, 1222-ben alkottatott, és sok századok által fényeskedett Universitás Paduában a' tsillag visgálóval, és gazdag tudományi, és mesterségi gyüjteményekkel. Az Olasz tudományi, és mesterségi intézet, melly három szakaszra van Osztva, Velentzében, Paduaban, és Veronában, mellyek fő gyüléseiket Velentzében tartják. A' két Convictusi Liceum: Velentzében, és Veronában, a' mívelő mesterségek Akademiája egy sikeres kép gyüjteménnyel, a' híres tsászári könyvház ritka kézirásokkal, és más betses munkákkal Velentzében, a' két Lyceumok: Vicenzában, és Udineben: több gymnasiumok tsak nem minden fő városban, Sok nevelő intézetek, és tanúlt társaságok, még számassabbak a' Velentzei tartományban

az Istenes alkotmányak, Ispotályok, és betegházak. Az igazság ki szolgáltatása azon módon történik, mint a' Lombardi kormányban. Valamint a' Kameralis kormányak is. A' katonaság, mint egyébb tartományokban, a' Ts. Kir. fő Comandó vezérlete alatt áll, mellynek Lakszéke Paduában van. A' tartományi véd-erősségeken kivűl még a' Pápa erős városiban is: Ferrárában es Commachióban, austriai hadi örizetek állanak.

IV. Szakasz.

Kormányi Fel Osztása.

Az egész Velentzei Kormány 8 Kerűletekre Osztatik ú. m. Velentze, Padua, Vicenza, Verona, Polesine, Treviso, Belluno, és Udine (Forojulium, Friaul) Kerűleteire.

Itt rendbe foglaljuk egymás után a' Kerűletek fel Osztását, ki terjedését, és népességét, fő városait utazó módra, a' mint következnek, Magyar Ország felöl kezdvén nap nyúgot felé, találni le írva, a' körűl fekvő vidékekkel, és helyekkel, azután a' félre fekvő kerületekben fogjuk a' jelesebb helyeket le írni.

1. Velentze Kerűlete: 4835 □ m., 8 járás, 256,990 Lak.

2. Padua Kerűlete: 3,814 □ m., 12 járás, 288,100 Lak. Dél felé azt az Adige (Etsch) választya a' Polesine di Rovigo Kerűlettől. Használható földje alig tesz 30 □ mértföldet. Élelmeket a' Lakosok minden nemű gazdasági, és föld míveleti szerzemények által keresik.

3. Vicenza Kerűlete: 3,898 □ m., 13 járás, 119 község, 300,000 Lakos. Nyúgotra Verona Kerűletével határoz.

4. Verona Kerűlete: 6550 □ m., 12 járás, 100 község, 270,000 Lakos. Délről a' Polesine határ

szélétől éjszak felé Tirolisig terjed. Lakosai leginkább a' mezei gazdasággal, és föld míveléssel foglalatoskodnak.

5. Polesine Kerület: 1,980 □ m., 7 járás, 56 község, 135,200 Lakos. Velentzével határos. Erdeje nints. A' sok szigettől vette nevét, mellyet a' Pó, és Adige képel (Pó, ed Adige) a' Lakosok Esenek is hivják. Ez a' tartomány valaha az Este Házé volt, de Velentzére jutott. Ezen kis Kerületben a' gabona, szőllő, gyümölts, (leginkább dió) míveltetik, marha neveltetik, és kézi mesterség üzettetik jó kereskedéssel.

6. Treviso Kerülete: 3,567 □ m., 230,000 Lakossal. Velentze, Friaul, és Belluno közt. A' legtermékenyebb vidéki közé tartozik a' tartománynak mind a' mezei termésekre, mind pedig a' szőllő mívelésre tekíntve, és a' szeléd majorság is derék állapotban van. Az ásványok is jó hasznot hoznak.

7. Belluno Kerülete; 5,924 □ m., 8 járás, 70 község, 115,000 Lakos. Magas hegyes tartomány, a' Piave foly azon által. Marha tartással, bányászattal, és föld míveléssel foglalatoskodnak leginkább, és keresik élelmeket az emberek. Kukoritza legtöbb terem, bor se sok van, annál több a' kolompér. Az erdőség sok. Az értz, vas, kő 's a' t. bányák jók.

8. Udine Kerület, 22 járás, 181 község. 12031 □ m, 340,000 Lak.

Következik utazó forma le irása, (Átaljában) Velentzének.

A' Velentzei-Birodalom. Venetiae.

A' Köz Uradalmi (Respublica) sorsa.

A' Vizi-Gothusok, Hunnok (Attila alatt 452) és Longobardok Rómára tett rohanatok üdején, sok Lakosok az Adriai tenger posványságai közé vették magokat, leginkább a' Rialto Szigetébe, a' mellyre már a' Padovaiak a' kereskedés végett épületeket tettek. Itt ezen ki vándorlottak néműi néműi népuralkodási (democraticus) községet formáltak, az úgy nevezett népeleji (Tribunus) alatt 697, első vezérjeket (Doge, Dux) válosztották Paolucci Anafesto személlyében. A' vezérnél volt a' tellyesittő, a' népnél a' törvény-szerző, a' nép-elejinél, vagy nemességnél a' birói hatalom. Az Uralkodó szék 757-ben Rialto szigetében volt, a' hol rövid idő múlva Velentze népes városa a' tengerből fel szállott. Ezen város tsak hamar fel emelkedett a' kereskedés, és hajózás által, és az Adriai tenger uradalmát magához vonta. A' nagy kereskedési szerentse, mellyet nékie részént Róma, részént Byzant nyújtott, nagyra nevelkedésének kedvezett. Nemsokáig elégedett meg a' posvány-szigetek birtokával, és a' tenger partyaival, el foglalta egy részét Istriának is, és Dalmatziának. Továbbá iszonyú sokat nyert Velentze a' keresztes hadak által, és nem tsak a' leggazdagabb, hanem leghatalmassabb város is lett egész Lombárdiában, mellybe napkeletnek minden kintsei öszve gyűltek. Már a' fő rendű Uralkodás (aristocratia) hartzolt a' nép ellen, és a' vezér

hatalmát terjeszteni kereste, a' honnét több zenebonát kezdett a' köznép, végre a' 38-ik vezérnek Vitali Michielinek 1172-ben meg ölettetése után a' vezérlés-formája oda változtatott, hogy kényi-hatalma a' vezérnek határok közé zárattatnék, és a' felső hatalom a' Nemessek számossabb gyülekezetére (Nobili) vitetnék által, a' kik is izmos törvények által kollátban tartatnának. Ezen mérséklett fő-uradalmi helyheztetésben tökélletesedett a' törvényszerzés, és vezérlet, az erköltsök meg jobbúltak, a' mesterségek virágozni kezdettek, és ezen időtűl fogva Velentze hatalma 1498-ban a' legfőbb léptsőre hágott. Azomban olly környyűl állások adták elő magokat, a' millyeneket semmi Okosság nem fogható el háríttani. A' Portugallusok által el vesztették a' napkeleti kereskedést Alexandrián által; a' közelható Törökök által meg fosztattak Albaniától, és Negro-pontetől. El vétetett tőlök 1571-ben Cyprus, 1699-ben Candia, és 1715-ben utolsó védváraik ezen szigetben. Ezen időtől fogva nem volt része ezen köz-uradalomnak a' nagyvilág kereskedésiben, és meg elégedett régi Ország-törvénnyefenn tartásával, 's használlásával, és maga birtokának, melly még 3 milliom jobbágyokat számolt, védelmével. 1797-ben a' Frantz-párt-űtő-had által áldozattyává lett a' Frantz-erő-szaknak, és a' köz-uradalom semmivé vált. 1814-től fogva Velentze, birtokával eggyűtt, egy részét teszi az Osztori Velentzei-Lombardia Országának.

Útas le írása Velentze vidékeinek, a' Friauli kerűlettől kezdvén, melly elsőben akad szemeibe a' Magyar vándorlónak, noha az Osztályban utolsó.

1. Friauli Kerűlet.

Palma nuovaról az út Codroipora visz. (posta váltás). Ez mező város, és Kerűleti föhely 2850 lakosokkal; ezen túl érkezni egy igen hoszszú hídon a' Tagliamento vízen által, mellynek széles ágya szörnyű terjedségben jó sok, de nem mély

vízet foglal; Valvasone helyes mező városban, azután Bordenonebe, (posta állás) ez város, egy rónán a' Norcello víze mellett 4250 lakossal, mellyben egy vászonkézműv, rézedényfábrika, és egy papíros malom van. Bordenone és Sacile közt fekszik az út mellett a' Fontana Fredda nevű falú. Ezekről utóbb többet.

Pordenoneből az út Sacile városotskába vezet, melly egy tenyészes rónán fekszik, a' hol jó füge, és mandola terem, 's Licenza vizétől nedvűl, melly a' zöld mezők köztt kanyarog. A' város falakkal van kerítve, több jó épűleti vannak boltozatokkal, mellyek közt a' hajdoni Podestá (Vezérlő hatalom) palotája fel tettzik, néhány szentegyházokkal, és a' Kaputzinusok Klastromával. A' 5000 lakosok sikeres szöllő mívesek, és egy gyapjúszerkéz művet gyakorolnak.

Fő városa ezen Kerűletnek: Udina 18,000 L. Érseki szék Lakhelye a' Ts. Kir. Kormány széknek; (Delegatio) van benne gymnasium, 's több tanuló, és istenes intézet. Sok jeles épűletei közt szembe tünök: az érseki palota, tanátsház, és a' hajdoni hegyen álló Podestá épűlete. Jóllehet a' lakosok fő tárgya a' mezei gazdaság, de azért a' városi kézi mesterségek sintsenek kevesbé divatban: 3 könyvnyomtató, 6 gyolts készitő, 7 selyem fonyó, 4 bőr fabrika, 1 rézedény fábrika, 's egy tzerúza ezüst forrasztó, serét, és más ólomporteka fábrikák találtatnak Kerűletében. Emlékezetre mélto környékiben a' Campo Formio (Formido) vár, és falú, a' hol 1797 (17. Oktob.) Austria, és Frantzia közt a' Békesség köttetett. Közel Udinehez van Colloredo helység, eredeti helye a' Colloredo hertzegi, és grófi háznak

2. A' derékjebb falúk: Mortegliano 2800 L. — Fricesimo 2700 L — Lestizza 2500 L. — Pavia 2500 L — Reanna 2500 L. — Pasian Schiavonesco 2450 L. — Paderno e' Vat 2200 L. — Cusignano 200 L. — S. Daniele (városotska 3400 L.) — Fagagna 2600 L. — Ragogna 2200 L. — Dignano

2100 L. — Majano 2070 L. — Spilimbergo (városatska 3000 L.) — Sequalo 2500 L. — Travesio 1550 L. — Castel nuovo 2250 L. — Meduno 2900 L. — Tramonti di Sotto 2300 L. — Vito 2000 L. — Forgaria 2050 L. — Maniago 3800 L. — Arba 2500 L. — Frisanco 2300 L. — Aviano 5000 L. — Montereale 3200 L. — S. Quirino 2100 L. — Sacile (városatska 3800 L.) — Caneve 3000 L. — Polcenigo 2700 L. — Budoja 2500 L.

A' Pordenonei járásban: Azano 2000 L. — Cordenons 2500 L. — Fiume 2100 L. — Pasiano 2900 L. — Pratta 2200 L. — Zoppola 2700 L. — S. Vito 4050 L. — S. Giovanni di Casarse 2250 L. — Chions 2800 L. — Cordovado 2400 L. — Saletto 2200 L. — Passeriano 3010 L. — Bertiolo 2300 L. — Sedigliano 2700 L. — Varmo 2400 L. — Camino 1150 L. — Marano, Latisana 3900 L. — Palma Nova megyéjében, mellyet a' Venetek építettek 1593, 's a' melly tsekély város 2400 L. de nagy erősség, fekvése, bátorságos eleség és fegyver tára, bástyabolltozati, és Raszárnái végett, jeles fegyver piatz; egy selyem fonóval; a' város közepén van egy nagy piatz, mellytől 6 egyenes útzák terjednek ki tsillag sugár formára. Az egész város kettös Sántzokkal, és 8 úgy nevezett Brille izmokkal körűl van néve.

Castions di Strada 2800 L. — Ontegnano 2220 L. — S. Giorgio 2580 L. — Propetto 2300 L. — Trivignano 1800 L — S. Maria 1720 L. — Claujano 1550 L. — Cividale (Forum Julii) város a' Naddison folyónál 5000 L. — Butrio 3500 L. — Monzano 2190 L. — S. Pietro 2100 L. — Romano 1900 L. — Faldis 2900 L. — Nimis 2600 L. — Povoletto 2400 L. — Moggio 2800 L. — Resciuta 2200 L. — Chiusa Veneta (egy szűk által menet.) Pontebba a' karinthiai Pontafleltől tsak egy híd által választatik 1500 L.

Paluzza járás nyúgot felé egy hegyes, köves és terméketlen vidéken. Itt: Paluzza 1400 L. — Rigolato 900 L. — Ampezzo 1750 L. — Socchiere

1720 L. — Enemozo 1450 L. — Forni di Sotto 1200 L. — Dél felé: Tolmezzo, 3000 L. (a' Carnia földén) Gemona vidékivel 4500 L. a' kik Gesmani név alat esméretesek. — Venzone 3500 L. — Osopo, Buja, Artegna, Trasaghis, Tarcento, Colalto, Ciseriis, Lusevera, Cassano; lakosai 1 vagy 2 ezren fellűl.

2. Treviso Kerűlete.

Friaul keleti vidékiről a' Trévíso kerűletét érní, a' hol nevezetesebb hellységek - Zenzon, Vittorba, Monastier, Spercenigo, Spresiano, Padernello, Morgano (Oderzo 4600 Lak.) Ponte di Piave, Salgareda, (Motta 3300 Lak.) Portobuffole, Cessalto, Gorgo, Chiaran di Motta: *mindegyikében* 2 ezeren sokkal felyűl van a' nép száma- A' Conegliano - járásban: S. Fior di Sopra, Maren, S. Pietro di Felleto, Varrola, és Gajanine - mindenikben több találkozik 2 ezer Lakosnál. Bosco Montello a' Monte Belluno járásban: egy várral, és 4100 Lakossal. Volpago, Pederrobba, Cornuda, Nervesa, Arcade (Castel Franko 3900 Lak.) S Andrea, Loria, Resana, Godego; hellységek. Lakosa száma mindeniknek fellűl haladja a' 2 ezeret. Asolo éiszakra igen termékeny völgyesen, már a' Romaiak idejében esmeretes volt Acelum név alat, az ezen helységen túl fekvő köszikla várból igen szép kilátás van, 's a' hely mellett néhány értz forrásokat találni - 3400 Lakossi a' selyem kézimívhelyekben foglalatoskodnak. Járásába tartoznak - Creapano, Cavano, Maser, Semonzo, Possagno, S. Zenon, Fonte, Casele, Valdobbiane, Tarra, Mianne, Vidoi, S. Pietro di Barbozza. Ezen helységek lakosa száma többre megy mindenikében különnösön véve 2 ezernél. Ebben a' vidékben igen nagy szorgalommal míveltetik a' selyem szaporíttás, és az a' lakosoknak tsak nem leg sikeresebb gszdasági ötle, leg éjszakiabb járások a' Cenedai, és Seravallei.

Ceneda városotska a' hegység alatt a' Mesco pataknál, 4500 Lak., a' kik igen szorgalmatos mester-

emberek, érdemes itt meg tekínteni egy papiros malmot is.

Továbbá a' helységek: Cison 2800 L. — Tarzo 2700 L. — Cordignano 2210 Lak. — Az Éjszaki szomszéd járásban van Seravalle helység; a' Monte S. Augusto hegy lábán, 's a' másik részén a' Sambugo hegy háttal fedeztetik, melly a' felső Piave völgyét az alsótól választya. Ezen helységben 5400 ember lakik: a' kik serényen fáradoznak a' gyapjúszer készitésben, és az úti kézi mesterségből sok nyereséget vesznek, mivel hogy azon Sz. Kereszti (S. Croce) nevű szűk menedék, vidékjeknek déli, és éjszaki részei közt, szorgalmatosságok által könnyebbé, és alkalmatossabbá tétetik, az utasok száma azon által szaporodik, 's az ő munkájok jutalma is nevelkedik. Ezen úton érkezni a' Seravallei Mortoi, és S. Croceitók hoszszában a' felső Piavevölgybe, melly a' Bellunoi Kerülethez tartozik.

Továbbá a' legnevezetesebb városok ezen Kerületben: 1. Conigliano: Kerületi szék egy igen szép vidéken, a' Matego víz mellett, részint egy dombon fekszik, mellyen egy Kastély omladék, és a' régi Monostori templom láttatik. Vannak kűlvárosi is. Találni benne 3 plébániát, több szentegyházakat, és kegyes intézeteket, 4150 Lakosokat, a' kik seljem, és posztó szővéssel foglalatoskodnak, a' régi várból derék ki látás van a' szép rónára, és a' magos hegyekre éjszak felé. Itt volt kétség kivűl, a' hol a' Giovanni Battista képiró, Conigliano vezeték nevű, első képzeletit bájittó mezei - rajzománnyi készittésére gyűjtötte. Még bájíttóbb meszszi ki látást ád az innét egy orránvira fekvő izmoshegyvár San Salvadore. Egész Sassignanoig a' vidék mindég termékeny marad, a' sebes Piava vizén túl pedig, mellynek széles, köves ágya, mellyen egy 1500 láb hoszszú hídon menni által, sok míveletlen tájékot lelni egész Presciano falúig, (ez posta állás) a' hol a' vidék ismét kertekhez hasonlón míveltetik. Nem sokára ismét kopasz a' föld, mint egy fél orányiig Treviso

előtt, a' hol sok szép palotákon, az útnak mind a' két részéről, kell által ügetni, mellyek köztt legpompássabb a' Maofrinié szép kertel Frantz izlésre; igen jól készített úton közelitteni ezen városhoz, szokatlan szélességű, és fákkal vannak oldal részei meg rakva.

Treviso (posta); széke a' hasonló nevű követségnek és kerületnek, Királyi város, egy szép, gabonával, és gyümöltsel bövelkedő rónán fekszik, melly a' hegyek tövétűl, egész Padova vidékéig terjed. A' tsekély több Canalisokra Osztott Sile vize a' városon keresztűl folyik, mellyből egy Canalis a' Piavebe visz, és Piavesella nevet visel egy kőhíd vezet ezen által. Ezen város fallal kerítletett, régi, és rendnélkűl épűltt, piatzai mindazonáltal tágossak, mellyek többnyire boltozatokkal körűl vannak véve, egy tekintetes város háza a' vásári piatzon, egy belűl pompa nélkűl ékesített de jóizlésű, püspöki Templom, több más Templomok, 4 ispitáljok, egy helyes szín-játék, és kávéház, 2500 ház, 14000 lakos, egy Liceum, egy mesterségi, és tudományi Academia (Atheneum) külömbbféle kézmívi-intézetek, és fábrikák. Sok alkalmas atzél, és kés művesek, Selyem műv 's a' t. Trevisoból két óra alatt érni: a'

Velentzei Kerűletbe; a' hol.

Mestre (posta állás) egy felséges, a' legszebb mezeiházokkal díszes úton, gyönyörű szöllő, és gyűmöltsős kertek köztt. Mestre egy vidám mező város a' Martenigo víze mellett. Sok mezei házakkal, és 5400 lakosokkal, a' kik többnyire tsajkások. Innét egy Canalis Fusinába visz a' Brenta vizébe, a' másik Mazorbo felé a' Piavebe, és egy harmadik a' Velentzei motsárokba (Lagune). A' Gondolák, mellyekre itt fel hágni, kitsin, fekete posztóval terített ladikok, mellyek sátorában legfőbb 4 embernek van helye. A' hoszszú, sok házakkal meg rakott Mestrei Canalisból érkezni a' motsárokon által, mellyekben két kaszárnák, és egy vámház, állanak,

a' hol a' menedék Levelek (Passuales) által vétetnek Velentzébe, utolsó része ezen vízi-útazásnak, a' hóval borított Alpesek, és a' tengerből fel emelkedő városnak pillantata bájító kellembe ragadják az idegent.

Velentze. Venetiae.

Velentze, egy a' legnagyobb, legrégiebb, és híressebb városi közül Európának, és szemléletre legméltóbb az Osztori Birodalom városi köztt, két órányira van a' száraztól a' motsárok, vagy is Lagunák köztt (tó neme, melly a' homok halmok által a' tengertől el van szakasztva) egészlen tzövekekre építve, és 150 szigetekből áll, mellyek egymáshoz igen közel vannak. Canálisok által egymástól válosztatnak, és ismét több mint 300 hídak által egymással kaptsoltatnak. Ezen a' kereskedésnek, és portéka vitelnek olly kedvező helyheztetés nints némelly alkalmatlanság nélkül, mert mivel ezen hidak jobbára tsak híd-lábokkal, 's nem pedig könyöklökkel vannak el látva, az útazók, a' kiknek éjjel járást kell tenni, veszedelembe tétetnek a' vízbe esés iránt. Ezen 2 órányinál nagyobb kerületű város, melly az egy folyó vízhez hasonló nagy Canalis által két tsaknem egy kora részre osztódik, tsupa eggyenkéntes háztsoportokból áll, a' mellyeken által ugyan uttzák vannak, de azok igen szükek.

A' gondolák szekerek helett szolgálnak, valamint átaljában a' Canálisok uttzák helett, a' mellyek felé a' házok homlok eleji fordítva vannak. A' posványos fekvése mellett Velentze egésséges, mivel a' tenger árapadása (fluxus, el refluxus) a' víznek szünetlen változását, és mozgását míveli. Az édes víz ritka. A' kútak helyét 160 közvízvermek (Cisternae) foglalják. Egész Velentzében laknak 100,000 emberek 5000 házakban.

Velentze fekvése által különössen erős, mellynek bátorsága a' motsárok tsekély mélységébe, és Canálisokba van gyökerezve; mivel ez a' hadihajók-

nak annak meg szállását lehetetlenné teszi. Külsőjén ugyan ezen tengerrel kerített város valami meszszítőt, nagyot, 's felségesset mutat, de belseje egészlen más alkotmányú, itt találtatni régi, Gothusi palotákat, barna háztsoportokat magos falakkal, szűk útzátskákat, bűzös tsatornákat. A' legszélessebb, és kellemetessebb úttza a' Riva de Schiavoni, melly a' Sz. Márk piatzi parton a' fegyverház (arsenale) felé levezet. Bal részén teknétetes épületek vannak, jobbon a' tenger, és a' hajók ki kötése. Ezen útza után vannak a' Merceriek, a' legjelessebb úttzák t. i. 10 — 12 láb szélességűek. A' piatzok köztt az egy Sz. Márk piatza érdemli a' piatz nevet, ezután nagyobbak: 1 a' Maria formosa-szentegyház-piacza, Sz. János és Pálnál, Giudeca della Salute, S. Margarita, S. Stephano, S. Giacomo, S. Paolo 's a' t. Az estvéli világíttás felséges, kivált a' Sz. Mark piatzán, és a' Mercerieken. Átaljában Velentze sokkal fel tetszőbb éjszaka idején, mint nappal.

Velentze Sestieri (hatrészi) nevű részekre van osztva, ezek a' következendők: Sestiere de Castello (napkeletre) di S. Marco, di Canale Reggio, San Paolo, Santa Croce, és dorso Duro. A' Sz. Márki hatodot úgy tekintik, mint a' város fő részét, a' tengertől, a' nagy Canalistól, di Castello hatodtól, és Canale reggiotól körűl véve, mivel magába zárja, a' mit Velentze szépet, felségest, és emlékre méltót bír t. i. a' hasonló nevű Templomot, palotát, és piatzot. A' Sz. Márk piatza minden részén 80 öl hoszszúságú, a' tenger részéről félre terjed, és ismét egy kis piatzot formál, melly piatzkának (Piazzetta) hívattatik. Ez gyüleményhele a' közvígasságoknak, idegeneknek, újság-kivánóknak, és alakosoknak (Gaukler). A' Piazzetta végén délre állanak két granitkő oszlopok, mellyek 1174-ben Görög Országból hozattak, eggyik szárnyos Oroszlánnyal, szalamiából, a' másik egy Sz. Theodor kép Oszlopával koronázva, a' melly ezen szentet fel fegyverkeztetve, és egy krokodilon űlve ábrázolja. Az ezen két Osz-

lopok közt lévő hely a' halálra itéltettek vesztésére van rendelve.

Sz. Márk piatza, minden részről rajzoltt szépségű épületekkel körűlvéve, fellűl halladja szépségével tsak nem minden piatzait Európának, négy szegletű kőtáblákkal van ki rakva, 's boltozatokkal körűl véve, mellyek alatt portékák, és frissitőszerek árultatnak. Magába foglalja a' Sz. Márk-Templomát, a' harangtornyot, a' pénzházat, a' könyvtárt, a' Tsászári (hajdon vezéri) palotát, az órát, az ó és új Ügyészházat, (procuratia) és a' sok fa sátorokat, és boltokat. Ha a' Sz. Márk Temploma, 's alsó része a' piatznak szembe vétetik, a' mellett állanak balról, a' nevezetes toronyóra, mellyhez a' régi ügyész-épületek kaptsolódnak, a' tenger részére áll a' Ts. palota, jobbra egy sarkot formálván, és ennek által ellenébe a' pénzház, és könyvtár, mellyek egybe véve a' kis piatzot tsinálják. Jobb szárnya a' tulajdon Sz. Márk piatzának, az újügyész épületek által formáltatik, és annak felső részében van egy két emeletű, a' Frantzoktól építtetett palota. A' piatz szegletén egészlen szabadon áll a' Sz. Márk tornya, ez 888 ban épűllt, formája négy szegletű, és 812 láb magosságú, egy kellemetessen emelkedő tsigaformájú garádits, emelet nélkűl vezet annak tetejére, mellyről gyönyörű ki látás van a' tengerrel kerített városra, Tyrol jegesire, és a' száraz rónájára egész a' Padovai homályosodó hegyekig. Az ó ügyészházak 3 emeletűek, alatt 50 Ivzatokkal, mellyek alatt a' legszebb kávéházak vannak. Az alja Fenice kávéház közönséges gyűleményhelye az idegeneknek. Az új ügyész házak 4 emeletre vannak építtve, és hasonló formájúak a' régiekkel. Egy része ezen épületnek egy új izlésű bútorokkal díszes palota egy kellemetes kertetskével a' della Giudeca Canalis partján.

A' Sz. Márk Temploma nem a' legszebb, se legnagyobb szentegyház Velentzében; hanem a' leggazdagabb drága ékességire tekíntve, és mível a' tulajdon Érseki Templom legszésővégén fekszik a'

városnak, Velentzében az első szentegyháznak tartatik, a' hol a' Patriarcha az Isteni szolgállatokat tartya.

Be menetele ezen gothusi épűletnek, melly a' 10-ik században állott fel, egy 200 láb hoszszú Oszlop-tornátzot, vagy homlok piatzot formál, a' fő-Oltár egy kigyóköből emeltt sátor alatt áll, mellyet 4 fehérmárvány Oszlop tart, a' tornátz fedele belűl tellyes ábrázatokkal az ó és új Testamentomi történetekből. A' Sz. hajlék (Tabernaculum) arany pléhből van félig munkáltt kép ábrázatokkal, mellyek mint egy vakablakban (nicchia) lenni láttatnak, Gyémánt, Rubin, Smaragd-drága kövekkel, és igaz gyöngyökkel foglalva. A' vezérek (Doge) kápolnáját Oszlopzat veszi körül porfirból, kigyóköből, és minden drága márványnemekből. A' tsorgó tsatorna (Carnies) felett van egy nagy kereszt termés ezűstből, 14 márvány kép Oszlopokkal életkor nagyságban, mellyek a' B. szűzet, a' 12 Apostolt, és Sz. Márk Evangelistát ábrázolják. A' homlok elő, gothus izletben mesterséges épűlet, öt nagy bolthajtások két kissebb Oszlop soron támaszkodva, minden boltozaton egy nagy márvány Oszlop kép áll, és a' középsőn, melly a' többiek felett fel emelkedik, a' Sz. Márk Oszlop képe, kinek lábánál egy aranyozott oroszlány fekszik.

A' függő folyosó közepén, éppen a' szentegyház nagy kapuja felett, vannak a' négy régi tzödörök (Lovak) aranyos értzből, mellyek valaha Neró, Trajan, és Constantin győzedelem Ivzatinak ékességűl szolgáltak. Ezen Lovakat Napoleon Parisba vitette, de 1815 viszsza nyerte azokat ismét a' város. A' Templom balrészén álló óratorony a' szentegyháztól el van választva, az óra mutatja a' Nap és Hold járását az égijegyek által. Két iszonyú nagy formában fellűl álló óraszerek egy szabadon függő harangon ütik az órákat. A' torony közepén van egy B. Aszszony képe, melly előtt ünnepialkalmatosságokkal magokat egy Angyal, és a' három Ki-

rályok napkeletről, meg hajtyák. Egyik részről egy ajtón ki jönnek, 's a' másikon eltűnnek.

A' Sz. Márk palotája, a' hol hajdon a' vezér lakott, és a' Tanáts gyülekezet volt, egy terjedtt gothusi, de felséges épület. A' fő bé menet egy nagy elöludvarba vezet, mellyben víztartalékok szemléltetnek, értz szájzatokkal, félig vésett munkákkal, és több régi márvány Oszlop képekkel. Ezek köztt legbetsessebbek Ciceró, és Marcus Aurelius kép Oszlopi, azutánn négy titkos értelmű Oszlop képek, mellyek a' Bövséget, Pallást, a' szerentse védlelkét, és Velentze városát jelentik. Alatt a' nagy léptsőn Ádam, és Éva kép Oszlopi, és e' felett Neptuné, és Marsé iszonyú nagyságban, azért is ez la Scala de Giganti (góliát léptső) nevet visel. Erre fel lépvén, egy ki állóba érkezni, a' hol több nyitott szájjú oroszlányfejeket látni, mellyek által a' névtelen panaszok vétettek fel. A' kinnállóból külömbbféle szállákba érni, mellyek Tintoretto, Titián, veronai Pál remek munkáival, és Albiati, 's Corregyio néhány Oszlop képeivel vannak díszesítve. Kettejiben vannak a' vezérek képei; mellyek közt a' le fejeztettett Falieri Marinóé feketével van be mázolva. Szemlélletre méltó a' meghalgató szálla (audentia) a' hol a' köz uradalom a' külső követségeket el fogadta, és a' Ts. K. Tovább folyamoti itéllet szállája (Apellatio); melly hajdon a' félelmes Tizes-itélleté volt. A' régi nagy Tanátsi gyülekezet szállájában van a' könyvtár, melly 1000 kéz irományt, 150000 kötetet, és sok jeles régiséget foglal magában.

Ezen palota 1578 ban állíttatott mostani formájában da Ponte által. Az ellenében állo Sz. Márk könyvtára (San Sovino legszebb márvány palotája), és a' minden fa nélkűl tsupa köből, és vasból épűltt pénzház (Zecca) a' honnét az aranyok Zecchino nevet nyertek, mellyek kivűlről az Ügyészházakkal egy rendbe vannak kaptsolva, és igy egy 2500 láb boltalatti séta útat engednek. Most Ország tisztségei lakják azokat. A' Sz. Márk piatzával határoznak a' Mercerie, vagy is kalmárboltok úttzáján. A' szinjá-

ték házok: San Lucca, San Benedetto, Sant Angeló és la Felice melly 1793-ban 1,300000 forintba került ezen kerületben fekűsznek; úgy a' Manin, Mocenigo, Contari, Pesaro, és a' válogatott rajzolatokkal, 's régiségekkel jeles Grimani paloták is. A' S. Salvadore Templomban pompás siremléke van a' Girolamó, és Lorenzo Priuli vezéreknek (Doge). A' Németház, (Fondaco de Tedeschi) a' nagy Canalis mellett, közel a' Rialto hídhoz, most Tanáts házra van fordítva.

2. Castel hatod, (Sestiere de Castello) három részre tengerrel kerittetik, napnyúgotra a' Sz. Márk hatodja határozza, és a' Canale Reggio. Nevét a' Castello Olivolo Szigetétől veszi. Itt van a' tengeri fegyverház, a' Tömlöczök. Sz. János, és Pál Temploma, és több más szentegyházak. Legkűlsőbb szeglete annak a' szép Castello Olivolo Sziget, mellyhez egy hoszszú fahíd vezet, és a' mellyről szép ki látás van Murano felé. Itt fekszik az 1621-ben itrimárványból épűlt Sz. Péter Püspöki Temploma, 's mellette régi lakása a' Patriarchának. A' nevendék Papok háza egy szép Templommal; és a' Sz. Antali hajós legények ispotálja. A' fegyverház felséges maradéka a' velentzei hatalomnak, a' hol a' köz uradalom idejében 2500 ember foglalatoskodott, egy egész szigetet foglal.

Falakkal, és bástyákkal kerittetik, mint egy 3000 öl hoszszú, és a' terhes fegyver, 's hajók fenn tartására intéztetett, két bé menete van, egy a' szárazon, egy kis piatzon, és egy a' vízen egy kis Canalison, melly két 4 szegletű torony közt folyik által. Szárazi kapujának előtte űlnek a' két szörnyű nagy fehér márvány Oroszlányok, mellyek 1687-ben ide hozattak. Belseje négy részre osztódik, 1 a' régi fegyverház, 2 az új, 3 a' nagy új, és 4 a' gállya Canalis (Galeazzo). Ezekben nagy magos fészerek vannak, mellyekben a' köteletlen hajók állanak. Egy szabad hely a' hajók épittésére szolgál. Észrevételre méltó egy nagy 280 öl hoszszú szálla, la Tana, névvel, a' hol a' hajókőtelek sodortatnak, és

Kátrányoztatnak. Látni érdemes a' fegyverház is, mellyben az ágyúk tartatnak, és több mesterségesen intézett fegyver szállák. A' nagy fegyverszállában vannak, mely képei Emó (Canovai) tengeri vitéznek: Gattamelata Generalisnak, és pántzérozott kép Oszlopi egyébb hadivezéreknek. A' példamustrák szállájában kisdedmássai vannak minden hajóknak. Alatt van az ágyúöntés, salétromfőzés, puska tsinálló, 's fegyver fábrika, vasmatska műhely, és más több műhelyek.

A' fegyverház, és tenger között a' Riva de Schiavoni piatzon áll az Ispita, és a' kis kellemetes della Pietá szentegyház, a' hol híres musika van, az Ispita most árvaház a' kotza gyermekek nevelésére. Az itt találkozó tenger közi nyiltt kertek (giardini publici) mint egy 1000 lépés hosszúak, és 1200 szélesek 1807-ben, Napoleon parantsolattyára, Antonio Selva planuma szerént Zorzi Peter Antal által alkottattak. Néhány rósa osztálokat, és szines agátza fa sétákat foglalnak magokba. — Egy mesterséges halomról felséges ki látás van S. Giorgio maggiore, S. Servolo, és egyébb szigetekre. Sz. János, és Pál gothusi Temploma előtt van egy kis piatz, mellyet Coleone Bertalan Generalis szalamia, (1495 ben állittatott) lovas kép Oszlopa ékesitt. A' segrestyében érdemessek látni a' márvány melyképek, és a' sentegyházban díszes sírkövei a' Mocenigo Familiának. Bragadinnak, a' Famagustai várvezérnek (Commendans) bőre, a' ki a' Töröktől elevenen meg nyúzatott, itt egy hamv-vederben tartalik fenn. Az Ispita; Li Mendicanti-Bontepellitől fundáltatott 1673-ban 's 500 beteget tart. A' mellette lévő Templomban szép két márvány emlékek szemléltetnek. A' Sz. Zachariás Templomában sok ékességek vannak márványból, kép Oszlopokkal, és rajzományokkal. Ezen hatodot zárják a' négy szegletet formálló, két részről vízzel körűl vett fogházok, mellyek a' Riva de Schiavoni piatzon feküsznek, a' Ts. palotától egy Canalis által válosztatnak, a' Sohajtás hídja

(ponte de sospiri) által ismét egyesittetvén, ezek 1589 da Ponte rajzolattya után épittettek. Homlokelején Ivzatok vannak, a' mellyek alatt a' bemenetel van.

3. A' Canale Reggio Hatod, éjszak felé, a' tengerrel, a' nagy Canalissal, és S. Marco, 's Castello hatodokkal határos. Ez legnagyobb, és egésségessebb város része valamennyi között. A' S. Chrysostomo szigetén fekszik a' hasonló nevű Plebánia-Templom, és Crisostomo szinjátékház, melly a' Grimáni házé. A' Jesuiták Temploma, a' város legkülsőbb szélén, zöld márvánnyal van ki rakva szőnyegmunka formában. Vannak benne képirások Titiantól, Tintorettotól, Veronai Páltól, és igen természetes kép Oszlopok Vittoriatól, és Campagnatól. A' hajdoni Jesuiták házában van a' Tsillag nézö, egy természetötli gyüjtemény, és könyvtár. Szegletén fekszik a' Sz. Jeremia Temploma, a' hol a' Canale Reggio, és nagy Canalis öszve ütköznek. Ez egy Velentze legnagyobb, és világossabb szentegyházi közül. A' li Servi Templom, a' Canalis parton, és dé Lincei piatzon, egy tsuda szépségü, és gazdag szentegyház jó irott képekkel, és Vendramino, Donato, 's Elmo vezérek (Doge) síremlékivel. Ezen városrészben vannak a' 'Sidok szállási is (Ghetto) két szigetekben a' Girolamo Canalis mellett, továbbá a' Manfrini palota, felséges képgyüjteménnyel; Albrizzi palota, és ama pompás Scalzi Klastrom, melly belől tsupa márvány, porfir, és régi zöld kö (verde antico).

4. Sz. Pál Hatodja. Nevét annak szentegyházától veszi, a' nagy Canalis, és S. Croce, 's dorso Duro Hatodok közt fekszik. Itt van a' híres Rialto hídja, a' nagy Canalison által, mellynek tsak egyetlen egy, 89 láb nyilatú hídlába van, és egészlen márványból, avagy Istriai kőből épültt szélessége 43-láb; kár hogy a' kalmárfasátorok szép formáját mind a' két részről el takarják. A' híd mellett a' Rialtó piatz Ivzatokkal van körül véve, mellyek megett deszkaboltok, és kávé házak állanak. Egymás része alatt

ezen boltozatoknak vannak a' husvágók, és a' halpiatz. Ezen piatzon van a' Rialtó palota. A' Gothusi Minoriták Temploma, Frari, legnagyobb a' városban. Abban szemlélni felséges temető emlékit Resaro, és Boscari vezéreknek. Az elsőnek által ellenébe egy közönséges kő - emlék mutat azon helyre, mellyen Titian nyúgszik 1576-tól fogva. Sz. Rocco Temploma, és Oskolája felséges írott képeivel ragyognak Titiánnak, Tintorettonak, Sansorinómestersége állitotta fel az Oskola tornátzát, és ki padolta azt szörnyű nagy négyszegű márványtáblákkal. Eggyik szállájában látni a' Krisztus megfeszittését, és boríttékán a' Sz. Rochust Titiántól.

5. A' Kis S. Croce Hatod határos Sz. Pállal, és dorso Duroval, éjszakról a' nagy Canalissal, és még sok kertyei vannak.

Ezen városrészben emlékezetes a' Sz. Miklós Temploma, Scamozzitól építtetett, Pálma rajzolatival, és a' Cornara familia két síremlékivel. A' Giacomo dellorio Plébánia Templom, a' Canalis folytában fekvő Sz. Jakab piatzán, Veronai Pál kép - írásival. Továbbá a' portéka tára a' Törököknek a' nagy Canalis mellett, és a' Bembo palota, ugyan ott.

6. Dorso Duro Hatod (Sestiere) a' legdéliebb, a' nagy Canalis, és Giudecca Canalis között fekszik, 's a' S. Paolo, és S. Croce hatodokkal határos. A' Sz. Sebestén Templomában látni mélto rajzolatok vannak Titiántól, és Veronai Páltól († 1588) a' ki itten temettetett. A' tekéntetes Carmini Templom hasonlóképpen betses kép írományokkal, ét több síremlékekkel bír. A' Kaszszáltt Templomnak, Maria della Caritá, épűlete az ott lévő Oskolával együtt a' szép-tudományok Academiájának adatott által, és itt látni a' sok fényes rajzolatok mellett Titiántól, Veronai Páltol 's a' t. mesterséges gyps ki nyomott mássait a' legnevezetessebb régiségeknek. Az Ispita Templom, degli incurabili, a' Giudecca Canalisnál egy nagy, és szép épűlet, tsak hogy belűl setét; Tintoretto, és Salviati rajzolmánnyival díszes. A' mel-

lette lévő Ispita 1522-ben fundáltatott. A' Della Salute Templom, legszebb a' városban, és a' döghalál emlékezetére épűltt, melly ezen várost 1630-ban pusztította. Ez a' szentegyház szabadon áll a' nagy Canalis mellett, és egy 8 szegletet formál, mellyet egy felséges kúp, és két szép tornyok ékesíttenek. Kivűl, belűl márvánnyal van ruházva, és a' lábpadlat ki rakott munkából többféle ábrázatokat szinlel. Belsejében betses rajzományok vannak. — Mellette áll a' víz vám derék épűlettel, 's kapúval, mellyet Fortuna kép Oszlopa díszesitt.

A' Sz. Redemtore Temploma a' Giudecca szigetben fekszik, melly fél hold formában a' dorso Duro hatod körűl kanyarodik a' Sz. Márk piatza általellenébe, és több kerteket, mint házakat foglal magába. — Ezen Templom 1576-ban épűltt Palladio rajzolatja szerént: szép írott képei vannak, és a' nagy Oltár félig faragott munkával vagyon ékesíttve. A' szép S. Giorgio maggiore Sziget a' Sz. Márk piatza által ellenébe fekszik, szabad révpartal. Benne van Sz. György Temploma, mellynek Elő-homloka felséges, mellyet Palladius rajzoltt-elő; egészlen Istriai márványból épűltt, és egy kúppal fedetett. A' szentegyház nagy, világos, és sok híres mesterek rajzománnyival díszes. Lábpadlata márvánnyal van ki rakva, és a' karban a' fából félig faragott munkák különössen szépek.

Egész Velentzében vannak 51 nyiltt piatzok, 7 káptalani, 29 Plebánia, és egyébb szentegyházok, 13 Apáturságok, és Prioratusok, 40 istenes Társaságok, kápolnáikkal, egy Catholica-űrmény szentegyház, görög szokáson; 1 Lutheri imádságház, több sinagogák, 23 Ispiták, egy régi, és egy új betegház, és egy kotzaház. Itt az Uralkodó szék ágaival együtt, a' középgyülekezet ülése, a' Továbbfolyamat itéllete. A' tengeri, egésséget illető, várostanátsi Törvény székek, hasonló képpen a' könyvvisgállás, és kereskedés-törvény-birósága. A' Papság fője a' Patriarcha, a' Görögöknek, és Ürményeknek tulajdon Érseke van.

A' tudományi Intézetek: a' Convictusi Lyceum, a' Ts. K. Akademiája a' szép mesterségeknek, az Atheneum, a' hajó tudományi Oskola, 4 Musika Oskolák, egy Görög Gymnasium, egy Orvosi Társasag, magány Intézetek, látni mélto könyvtárok, mesterségi, és természetiötöl gyűjtemény, drágalátos képtárok a' Nemesség palotáiban 's a' t. Vannak itt külömbbféle kézmivházak, és fábrikák; különössen posztó, arany, ezüst, bársony, selyem, len, bőr 's a' t. portékák készittésére. Akottatnak itt: tsipkék, vitorlák, sok féle arany munkák. Szappany, terjék, (teriacum) és több féle vegyes készitmények; Üveg-szerek, különössen betsültetnek az itt készültt meszsze látók, üveg-szemek; gyöngyök 's a' t. Jeles a' Rosoli égetés is, és Hajóépittés.

Velentze kereskedése el hanyatlott ugyan, mindazonáltal még most is mindég sikeres kereskedő, és hajókötő, 's készittőhely marad ez a' város; Itáliára nézve. A' legjelessebb kereskedés ötlei: a' Cziprusi, és Corfui borok, rís, selyem, gyolts, gabona, fegyver, tűkörüveg, Üveg, és Kristál-szerek, ólom-fehér, nyomtatványok, (Könyvek) van Velentzének egy kereskedő Kamarája, 's Törvényszéke is, egy pénzváltója, és bátorsági társasága. Révpartja bátorságos, és tágos, tsak a' Canalisokba való bémenetel alkalmatlan azok tsekélysége, és a' szüntelen szaporodó homok miatt. Itt fekszik most az egész austriai tengeri erő

Velentze Anyavárosa sok Tudósoknak, és Mestereknek, a' kik közt jelessebbek: T. Algarotti, († 1764), Pozzi Gaspar († 1786), Goldoni Károly († 1793), Sansovini, Paolo, Sarpi, Bembi, és több mások.

A' Velentzeiek igen viszsza vontan élnek, hajlandók a' könnyen gondolkozásra, 's jó élletre. De őszintesége, és nemes vonati alapjai erköltsösségét ajánlják a' jobb rangúaknak. A' köznépnek pedig kevés buzgóságát a' munka iránt, eleget látzik mentegetni kevéssel való békes megelégedése.

Noha, ki vévén Nápolt, a' Musika egész Itáliában sohol se jobb, mint Velentzében, még is az énekes játékok nem igen kedveltetnek. A' szokás, és izlés a' népnél hajlandóságot szül a' tréfásság iránt, azért sohol több szemfény vesztők, és ugrántsok nem találtatnak, mint itt. A' Sz. Márk piatzán álló mulatóházak (Casino) gyülemény helyei az itt való fényes világnak. Leginkább az utolsó farsangi hétben rendkivűl valók a' mulatságok. Nagy ünnepeken éjjel megvilágíttatnak két részei a' nagy Canalisnak, 's úgy hajókáznak azon; ezt Fresco notturnonak hijják. Egyébb időben nappal ütközeteket ábrázolnak a' Gondolákkal, 's ez Regatenek neveztetik.

Kör-Vidékei.

Velentze posványiban több, és jeles Szigetek feküsznek. A' Murano Sziget egy kis óra távulatra, 's azon egy hasonló nevű város van 3700 lakossal, a' kik több üveg, és tűkör fábrikákat ki tartanak. Valamennyire éjszakabbra fekszik Burano szigete, a' hasonló nevű, és 5000 lakosú várossal. Kik jobbára a' tsipke mív által élnek, (Merlitti di punto) még éjszakábbra két órányi meszszeségre Velentzétől fekszik a' Torcello Sziget, a' hasonló nevű, tsak nem egészlen el pusztúltt városotskával, a' hol látni érdemes régiségek vannak. Az igen régi szentegyház musiv munkákkal, (mosaicum) képirásokkal, és a' karral, a' szabad piatz előtte a' kőüléssel, mellyen a' Hunnivitéz Attila itélletet tartott; Lakópalotája ezen világ zenebonájának, és a' régi, már dűlni készűlő torony, mellyről gyönyörű ki látás van a' motsárokra, emlékezetre méltók. Velentzéről fél órányira el érkezni, a' keskeny, de 3 óra hoszszúságú Lido di Malamocco Szigetbe, melly a' motsárokat a' tengertől választya, és a' hasonló nevű 800 Lelket számlálló városotskába, mellynek Alberone, és S. Pietro erősségiről híres révpartja van. Ugyan ezen földnyelvén éjszakra fekszik szélent a' S. Miklós rév-partja, Porto di S.

Nicolo, a' hol hajdon az ismeretes el jegyzése a' Vezérnek (Doge) az Adriai tengerrel tartatott. Szomszédságában említést érdemelnek; az éjszakra fekvő S. Erasmo sziget: Velentze-konyhakerttye, S. Helena, a' fegyverház közelében, édes vízforrásokkal, és hajó építtéssel, S. Servolo, egy nagy Bódoltak házával, és S. Lazaro, Űrmény Barátok lakásával, a' kik itt egy kézirományokkal gazdag könyvtárt, és könyvsajtót bírnak a' napkeleti nyelvek nyomtatására. E' között, és a' délre fekvő, 3 óra hoszszú homok sziget közt (Lido di Palestrina) a' motsárokba bé ható tenger egy jó révpartot formál. Ezen Szigetben a' S. Pietro, 's Portosecco mező városotskák, (a' hol az útazók a' szárazra ki szoktak szállani) és Palestrina városotska között, a' hol 5000 lakos él, vannak néhány kertek, de ezen hely után tsak homokot, és tsekély fűvet találni; itt a' Sziget is tsak 100 láb széles, mellyből a' Murari (molo falzott töltések) 70 lábnyit el foglalnak. Ezen iszonyú nagy munka, melly arra van intézve, hogy az Adriai tengert határozza, hogy erővel bé ne hasson a' motsárokba, 's Velentzét árvizbe ne tegye, egy 32 láb vastagságú gátból Istriai négyszegletű kövekből áll, melly a' tenger felé két lassú lejtőt formál, és a' motsárok részéről egy meredek falat képez, de tsak Chioggiáig, egy német mértföldnyire, kész, a' midőn a' többi, 2 mértföld hoszsz. tájjékon, Pallestrinától Matamoccoig, a' kövek a' tenger partján rendetlenűl egymáson hevernek.

Chioggia városa, a' hasonló nevű motsár szigetben fekszik, Velentzétől 7 órára, mint ez, tzövekekre van építtve; hajós Canalissa van, melly a' motsárokat az Etsch (Adige) vizével egybe köti, és egy kő hídja, bolthajtásokkal, melly által a' Brondolo földszűkével öszve kaptsolódik, és a' della vena Canalis által két részre Osztódik. Körfalaiban szemlélni egy püspöki, 4 Plébánia, és több más szentegyházakat, és 15000 lakosokat. Püspöki szék, jó révpartja van, mellyet a' Castello di

Chioggia vár védelmez. Ki kötő hely mindazoknak, a' kik Veronán által, és az Etsch vizén portékát visznek. A' Sottomarina kül város a' Brondolo tájéka huzattyában fekszik, 15,000 Lak. — Lores 3100 L. — Contarina 3300 L. — Osteria, Ariano, Corbola, S. Nicolo.

Útazás Velentzéből; Fusina, 's Al Dolo által, Padovába.

Jegyzés.

Polesine Kerületét, melly a' Velentzeivel határos, az útazás helyesebb folytatása végett, Paduának utánna tettük.

Velentzéből Pádovába 10 mértföldet számlálnak. Ezen útra a' motsárokon által két, vagy három evedzős húzó hajót kel bérleni, hogy a' sajkák el ne téveledjenek, vagy homokra ne akadjanak, a' járás tzövekekkel van ki-jelelve. Egy óra alatt Fusinára érkezni. Ezen rövid úton a' legszebb, és meglepőbb színjátékok tűnnek fel. Egy részről látni Velentze városát, melly a' vízen úszni láttzik, és a' szemnek egész felségét Tornyainak, fényes palotáinak, és szörnyű nagy Kerületének eleibe állittja; más részről a' ragadó, ékes mezei lakásokkal hintett partot, 's távolról a' mezei tziffraságokat. Fusinában találni egy posta útat, melly a' Brenta (víz) hoszszában Paduába vezet; de mivel ez az út vízen sokkal kellemetessebb, és alkalmatossabb, inkább a' mesterséges Canálisba tér az ember, melly, silipek által, a' Brentába által

menetelt enged. Itt is a' természet szépségében tetzik fel, a' tájjék bájaló, és a' föld termékeny. A' szemek határatlan rónán hizlalkodnak, mellynek számtalan helységek, kápolnák, és mezei házak, virág ágyokkal, és kertekkel, életet, és változást adnak. A' folyó, és a' Canalis szünetlen fel 's alá úszó sajkákkal vannak fedezve, 's minden felől a' sok munkás népséget szemlélni. Az első tsatorna silipek által hajókázásában, melly Porte del Marazzano nevet visel, egész Pádováig találni: Mina, Dolo, Stra, és Noventa nagy helységeket, mellyek díszes, és izléssel tellyes épületeik által a' tájjék mosolgó tekénteténck meg felelnek. Látni itt több palotákat is, mellyek nem tsak az oda tartozandó kellemetes kertek, és szép Oszlop képek, hanem leginkább pompás állások, és részeik felséges öszve illése végett, bámulatra méltók.

Paduai Kerület.

Padua, város 40,000 lakossal; a' Brenta jobb partján. Nagy régisége kétségen kivűl van, mivel Titus Livius, és Virgil; annak talpalatját Antenásnak tulajdonityák, a' ki 1183 élt Krisztus születése előtt. Mindég egy volt a' leghíressebb városi közűl Itáliának. Strabo szerént Pádua valaha egy hartzban 100000 embert küldött segédűl, mellyek közt 300 Római Lovasok (Nemessek) számláltattak. Alarich el pusztittá azt. Attila azt hamuvá tette, 's kénszerítette annak lakosit az adriai motsárok közé futni, a' hol Velentzét fundálták. Végre a' földindulás; és döghalál által ürűltt ki. Illy gyászos sorsok után kéntelen volt régi fényességétől bútsút venni. Minek utánna pedig nagy Károly a' Lombardokat meg futtatta, ismét fel emelkedett tsükkenetéből, de tsak hamar a' kegyetlen Ezzelin Tyrannusi Uradalma alá igáztatott, a' ki annak falai között minden Istentelenségeket el követett. Ennek holta után Pádova közuradalmi vezérletet állított fel, de tsak egy fél századig tarthatta magát füg-

getlen állapotyában. Végre, minek utánna sok különös Urak nagyra-vágyósága, és uralkodóvágyása prédájává lett, Velentzétől, noha a' közuradalomnak Anyavárosa volna, meg hódittatott. Pádova igen kellemetes rónán fekszik. A' Dombok ezen város körűl, különössen termékenyek. Bástyái három szegletű formájokban két mértföld-kerületet tesznek, jó falakkal, széles sántzokkal, és töltésekkel, mellyek köztt a' Ponte Corboi kapú mellett álló legszebbnek tartatik. Pádova belseje nem szép, nints jó padlott útzája, mellyek hoszszában bolttornátzok vannak a' nap tüzése, és esső ellen.

A' nyiltt piatzok közt a' nagy, de nem legszebb épületekkel körűl vett Prato della valle, vagy Campus Martius, a' Sz. Justina Temploma előtt, emlékezetessebb. Ezen séta, és vásár piatzon tartatnak a' Lovaglások, és vetélfutások is. A' középső, mulatságra rendeltt része vízzel van körűl véve, és körbe sok híres emberek kép oszlopi számláltatnak. Egyébb piatzok: Piazza dell arena. Piazza del Santo, a' Sz. Antal Temploma előtt, Gattamelata Velentzei Generális lovas kép Oszlopával, (Donatellotól) és a' nagy négy szegletű, szép épületekkel környékezett Piazza de' Signori, egy kép oszloppal ékesítve.

Padovának jelessebb Istenházai. 1. Az 1754-ben készült püspöki templom, melly 631 esztendővel elébb kezdődött. Igen nagy, világos, sok Kápolnái, és nagy kintse van felséges rajzományokból, leginkább a' segrestyében. A' nagy oltáron egy B. Asszony képe Giototól. A' templom udvarában látásra méltó a' győzedelem ivzat, Della Scala' munkája — 2. Híres Szentegyháza a' Pádvai Sz. Antalnak, kit a' lakosok jelesség okáért tsak Szentnek szoktak nevezni. Ez a' számtalan legfényesebb tsudákkal tűndöklő szent, t. i. ezen városban élt a' 13-ik században, valódi példája, és hirdetője lévén a' Krisztus' Evangeliuma törvényének, 's halála után ide viszsza hozatott. Erekléji, rothatatlan nyelvével, bal felől a' nagy oltárhoz közelebb való kis oltáron nyúgosz-

nak, mellyen ezüstös koporsója kigyó köből, sok üst lámpásokkal körül véve világítatik, körül a' márvány falzat tsudái félig faragott képeivel díszeskedik. Ezen szent Antalnak (a' Sz. Ferentz szerzetéből) esedezése által most is számotlan tsudák történnek naponként, leginkább az elveszett dolgok viszsza nyerésében. Erről magam is tapasztalásból bizonyságot tehetek, legfőképpen három jeles esetben 's azért kinek kinek ajánlom az ezen szent iránt való ájtatosságot, és minden szükségben hozzá veendő folyamodást.

Egy régi bálványtemplom omladékin áll, és régi gothúsi ízlésre van, majd mint a' Sz. Márk temploma Velentzében. A' 13 és 14 század köztt épült. Belseje kép íratokkal, oszlop képekkel, félig faragott munkával, és korlát folyosókkal tellyes, legfőképpen pedig egy igen gazdag oltárral ékeskedik. Itt szenvedése is le van rajzolva Tiepoli Sz. Agatának, melly szemléletre méltó. Több sír emlékek is láttatnak abban, ú. m., a' Gattemata Generálisé, Bembo Cardinálisé és egyebeké. A' toronyból, melly a' sok kúpok közt fel emelkedik, gyönyörű ki látás van meszsze földre. Főképpen igen jeles a' Sz. Jusztina Benedictinusok Temploma. Egy a' legszebbek közül Itáliában. Azt Riccio András kezdette egy bálvány templom helyén 1520-ban, és Moro András azt végre vitte. Tiszteletet lehel nagysága, (485 láb hoszsza, 129 láb széle, és 108 láb magassága, egy 332 láb széles kereszt folyosóval) és széles ablakain világított térségi által, és 8 kúpaival, mellyek közt a' legmagossabb, a' Sz. Justina Oszlop képével együtt kivűlről 232 láb magas. Boltozattya eggyetlen egy izmos, egymástól távúl álló Joni rendű Oszlop soron nyúgszik, mellyek a' bé menőnek az egész belső térnek által pillantását engedik, 's a' lábfődet egy szép musiv mármány padlat fedi, 3 hajózatra Osztódik, mellynek középsője a' felséges fő kúpot magában foglalja, a' két mellék kúpokkal. Mindenik mellyék hajózatban ismét két kúp vagyon.

A' nagy Oltár képe Veronaitól van, Sz. Jusztina halálát ábrázolva. A' nagy Oltár oldalatin 24 kissebb oltárok állanak; mindenik felül 12, a' hol mindég egy formák épületi mesterségre, és ékességre tekintve, a' két egymásnak által ellenében állók. A' karban a' legjelessebb faragott munka láttatik fából, az ó Testamentom történetivel

A' Remete Atyák (de Padri Eremitani) Temploma. Eggyik kápolnájában jeles friss festések vannak. Mantegna A-tól, de az idő mostohaságitól sokat szenvedtek. Sz. Lőrintz Temploma, mellyben az 1273-ban ki ásott koporsója a' Trojai vitézek es Antenor városa alkotójinak (a' mint mondják) láttatik.

Egyébként Páduában nintsenek jeles régiségek, és egy Római homok piatz omladékin nem látni egyebet, mint gömbformáját a' fenék kövezetnek. Jelessebb épületek: A' Tanáts ház, Palazzo della ragione: legrégiebb palota a' városban, mellynek folyosói 56 nagyobb, és 580 kissebb veres, és fehér márvány Oszlopokon támaszkodnak. Abban a' meg halgató szála szörnyű nagy; hoszsza 256 láb, széle 86, és magassága 75, melly 90 a' falak körül támaszkodó, fal oszlopokon nyúgszik, és belől semmi oszloppal nem ápolittatik; többnyire az ott uralkodó homály, és fa padlása, 's ólom fedele miatt, nem nagy bé nyomást tesz. Sok friss rajzolatokat foglal, mellyek az állat kerület 12 jeleit, a' tsillagképeket, Planétákat, Hónapokat, esztendő részeit, és a' 12 Apostolokat képezik, de az idők által sokat rongállódtak. Továbbá egy déli Linea, és legjelessebb emlékszere Titus Liviusnak; egy egy rétű márványtábla a' falban annak melly képével, 's a' t. Az emlék mellett közel áll egy részről egy értz kép oszlopa az örökén valóságnak, a' másik részen Minerva Oszlop képe hasonló ásványból. Emlékezetre méltó emlék oszlopa is a' német Orbizzi marchiónénak, a' ki mint erköltsének áldozattya holt meg. A' Biró (Podestá) palotában sok szép írott képek vannak. A' Capitaneo palota a' de' Signori piatzon a' Carrara házé volt, kihez valaha a' város tarto-

zott, mellynek újabb formájú rendes elő homloka van. A' toronyon, melly a' kapu felett emelkedik, van egy régi igen mesterséges óra, melly a' nap járát, a' hónapok napjait, és holdváltozásit mutatya. A' közkönyvtár emlékezetes a' sok jó könyvek számáról, a' palota mellett van.

A' Loggia, vagy város Tanáts szálája, ugyan azon de Signori piatzon fekszik, mellynek homlokrésze 9 ivzatokból áll, mellyek 6 Oszlopoktól, és 4 márvány fal Oszlopoktól korinthi rendben tartatnak. A' szála falai frisskép íratokkal ékesítetnek, mellyek híres emberek életi történetit ábrázolják. A' felséges, nemes formában (1493-tól 1552-ig) emelődött Universitás épületé del Bó, Sansovino végezte. Elő része 4 ki völgyelt Dori rendű Oszlopokkal diszeskedik; és udvara két emeletű boltfolyosókkal kerittetik. Ez az Universitás már 1223-ban állott, 's azért egy a' legrégiebbek, közűl Itáliában. Van itt egy körszínjáték ház formában épűlt test bontzoló nézház, 600 nézők alkalmára, továbbá egy szála a' természeti tudományok ki művelésére, végre egy természetes ötlők tára, a' hol közletzkék adatnak, melly szoptató állatokra, tsúszómászókra, és madarakra nézve ugyan szegény, de igen szép serege van ásványokból, halakból, és levelekből, kövesedésekben, egy pár szörnyű nagy kigyókkal.

A' fűvészi kert is az Universitáshoz tartozik, noha attól el van válosztva, kűlső Országi fákkal, és minden nemű bokrokkal, 's növevényekkel bé van űltetve, 's szép ugrókútakkal ékesítve, mellyek annak ékességére, 's öntözésére szolgálnak. A' kert körűl van egy emeltt kollát, mellyen belől egy arányos távulra állanak azon híres férfiak melyképei, a' kik a' plánták visgállásában különössen fáradoztak.

A' tsillag visgálló ama 130 láb magosságú tornyában van a' régi, hajdan Ezzelin Tyrannus lakásáról híres Castellonak, és egy frissen rajzolt szállát foglal, a' mellyből gyönyörű ki látás van a' jól

míveltt rónára, melly egy részről meszsze ki terjed, más részről pedig a' tenyészes cuganei halmokkal, és magos havasokkal van körül véve. Van egy nagy színjátékház is.

A' kik a' tudományokban, és mesterségekben nagy elő menetelt tettek, és az által hazájokat, Páduát, díszesítették, e' következendők: Titus Livius, Dondi Orologi, Pietro d' Albano, Alberto Mussato, Orsati, Brunaci, több történet írók, sok Törvénytudók, és Orvosok. A' városban mint egy 6000 házak, mellyek közt egy Püspöki Templom; 69 szentegyházak, és kápolnák, 16 ispiták, 's 45600 lakosok találtatnak. Püspöki szék, Pap nevendék házzal, és szentszékkel. Továbbá itt van a' Velentzei főhadivezérlet, (General-Commando) az Universitás 45 Tanittókkal, és 300 Tanulókkal, mellyhez minden nemű tudományi, és mesterségi kivántt műv, és szertárok meg vannak. Van egy Görög Gymnasium, mesterségi, és tudományi Academia, Parasztitársaság, kézműv Oskola, közönséges betegház 's a' t. Pádua még máinap is jeles kereskedést űz, a' posztók, kaptzák, főtakarékok, mellyek műhelyeiből jönnek, igen betsültetnek. A' külvidéki kereskedés borban, olajban, főzelékben, rosban, és vipera kigyókban áll, mellyek itt fogattatván Velentzébe küldetnek a' térjek készítésre.

Pádua körvidékiben szép kertek vannak leginkább betsesek az Abanoi, és Batagliai ferdők, valamint az Arqua helység is. Abanora Paduából $2\frac{1}{3}$ óra kell, egy jól míveltt rónán által. A' falú az Euganei Hegyek tövében fekszik, mellyek tűzokádó nemű puszta halmokból állanak, és sok Olajt, fügét, szőllőt, és igen jó gyümöltsöt teremnek. A' meleg források mind egy mértföldnyi hoszszúságú Lineán fekűsznek, délről napnyúgotra ezen hegyek alatt, részént magossabban, részént egészlen alatt, mint a' Batagliaiak. A' fő források, mellyek ferdőül szolgálnak, 6 vannak, a' legmelegebb források, 80 gráditsig, Abanónál vannak; valamivel kevésbbé forrók a' Monte-Ortenebéliek. San Pietro

Montagnone, Monte grotobéliek, és még kevesbbé melegek Batagliánál. Részei: főző, vagy konyhasó, akna só, kénkő savany, mész, fazékas föld, keserű só, és szénsavany; meszes föld. A' víz izére nézve hasonló a' Karlsbadihoz. Ezen ferdők igen hasznosok a' mirigy keménységi, meg rögzött tagszaggatások (Reuma) köszvények, és bőribetegségek ellen. A' Batagliai ferdők, mivel langyossabbak, kevesebb kénkőt, és több sót foglalnak magokba, különössen titkossabb nyavalyák, arany ér, 's a' t. ellen ajánltatnak. A' víz ferdőkön kívül, Abanóban, Monte ortoneben, és Batagliábau, vannak posvány ferdők is (bagne di fango) mellyek különössen taghajlati, köszvényi, és bénás nyavalják ellen használtatnak. Abano, és Monte-Ortone közt fekszik egy különös, kőbe fogott forrás, aqua da vergine, névvel, mellynek víze egésség végett ivattatik. Arqua, helység nem meszsze Batagliától, ama híres Petrarcha temetőjével, a' ki itt el nyúgodott 1374.

Emlékezetet érdemelnek továbbá: Piazzola 3000 Lak. — S. Anna Morana 3100 L. — Curtarollo 2900 L — Teolo in piano 3080 L. — Cervarese S. Croce 3070 L. — Tramonte 3000 L. — Vó in piano 2600 L. — Bignasego 2500 L. — Masera 2500 L. — Mestrino 2500 L. — Campo S. Piero 1700 L. — S. Giustina in Colle 2140 L. — Lorregia 3200 L. — S. Michiel delle Badese 3150 L. — Villanuova 2600 L. — Noale 2586 L. (több fábrikákkal). — Skorze 3170 L. — Irebasseleghe 3100 L. — Zero bianco 2600 L. — Piove di Sacco 5650 L. — Bovolenta 2800 L. — Conselve 3900 L. — Tribano 3200 L. — Bagnoli 2770 L. — Ponte Casale 2800 L. — Cartura 2150 L. — Anguilara 2900 L. — Bataglia 2500 L. — Monselice 5000 L. — Stanghella 2600 L. — Solerino 2100 L. — S. Bartolomeo 2210 L. — Este, hajdon Ateste (város 7600 Lak.) — Vescovana 3300 L. — Barbona 2150 L. — Piacenza 2800 L. — Ospidaletto 3100 L. — Montagnana (várasatska 8250 L.) —

Itt sok posztó, és gyapjú, 's bőr szerek készíttetnek, van két kalapfábrika, és közelében derék két köszörű köbánya. Estében pedig, a' fels. Modenai Hertzeg eredeti Háza, és városa, nagy a' mezei gazdaság, a' selyem mívelet, mert tsak selyem motólláló 26 van benne, 's három süveg posztó fabrika; szomszédságában pedig, az Euganei hegységen, két köszörűkő bánya.

Bevilaqua posta. Casale 2850 L. — Castelbaldo 2510 L. — Masi 2200 L. — Merlara 2500 L. — Saletto 2550 L., mind helységek.

4. Polesine Kerület Velentze, és Pádua széleivel határos. Nevezetesebb helyei:

1) Rovigo, fő városa a' Kerületnek, 7000 Laka' 45° 3' 5" szél, és 29° 27' 5" hoszsz. alat, az Adige folyónak Adigetto nevű tsatornája partján, melly a' városon által folyik. Négy hídak kaptsolják a' város két részeit; mellyek falakkal vannak körül véve, 's annak nyúgoti részén egy vár Kastély szemléltetik. A' Kerületi Kormánynak, és tartományi gyülekezetnek lakszéke. Az itteni vásárok nagyon sűrűen látogattatnak. Lelni benne több kegyes intézeteket, p. o. beteg ispotályokat, egy zálog intézetet, egy alkatmányt, a' hol a' szegényeknek élelmekre alamisna osztatik ki, két bőr fábrikát, és egy nagy salétrom főzőt. Úgy tartják, hogy Rovigo valaha Buonvico nevet viselt, 's alkottatását, és fel virágzását Adria városának pusztulása segítette fel, a' hely, mellyen Adria feküt, nem lévén elegendő képen egésséges. Ez egy tekíntetes város volt, mellyet egy Tuski nép maradéka épített fel sokkal a' Henetek, vagy Venetek ide jövetele előt, a' kik ide érkezvén azokat abból ki kergették. Sokkal később Atria, mint azt Strabo nevezi, tengeripiatz volt, és a' mellette habozó tengerrel maga nevét közölte, minek utánna magát attól meszsze vidékre viszsza vonta. Most Adria 45° 2' 45" szél. és 29° 43' 46" hoszsz. alat fekszik, a' fejér tsatorna

partján, és terjedt posványokkal vétetik körül, mellyek az Adige (Etsch) és Pó (Padus) közt a' tengertől fogva egész a' Rovigoi tájjékig terjednek. Régi Püspökségét most is meg tartja, és egy járási fő hely, metlyben kör vidékeivel együt 9700 Lakos találtatik. Továbbá jelesebbek a' következendő részint helységek, részint falúk: Pettorazza f. 2200 Lak., 's által ellenében Botrighe f. a' Pó bal partján 3700 Lak. Crespino, ugyan azon parton, fő helysége a' járásnak 3800 Lak. — Papozze h 2400 Lak. — Pontecchio f. a' Bianco tsatorna mellett, és Polesella hasonló nevű tsatorna partján 3200 Lak.

A' Bianco tsatorna éjszaki részén, a' Rovigói járásban: Ceregnano f. 2180 Lak. — A' Condotto di Borsca tsatorna mentében; Villa Grignano a' Valdentro tsatorna közelében 2650 Lak. — Arqua f. 2900 Lak. — Villa Marzanna f. 3350 Lak. mind a' kettő a' Bianco tsatorna mellett. — S. Martino az Adige jobb partján 3230 Lak. — Occhióbello f. mellytől a' járás neveztetik, a' Pó bal partján 3050 Lak. — Keletre ettől Canaro f. 2670 L. — Fiesso f. 2800 Lak. — Továbbá nyúgotra a' Pó partján: Stienta f. 2200 Lak., 's odább fellűl ezen folyó mellett: Ficarolo f. 3100 L. — A' Massa di Fiscaglia járásban a' fő helység hasonló nevű 2600 L., a' Pó mellett. Közel ide Castel nuovó, falú; 1500 L., fenn tovább a' helység Mellara 2350 Lak. —

A' Bianco (Fejér) tsatorna, és Adige közt feküsznek, a' Badia, és Lendinara Kerületek. Az elsőben nyúgotra van Badia helysége; az Adigetto tsatorna ki folyásánál a' Póból, régenten Castello Piazzone nevet viselt, 3300 Lakost táplál. Itt jó agyag találkozik, és az itteni fábrikában angol edények készítésére használtatik egy része. Dél felé van Canta falú, nem meszsze a' Tartaro be folyásától a' Bianco tsatornába; 3050 Lak. — Badián alól az Adigetto két részein láttatik Lendinara helysége 5100 Lak. — Ezen járáshoz tartoznak: Castel Guiglielmo helys. a' Pad folytában 2300 Lakossal.

Fratta, falú a' Scortica kis tsatorna partyán, és Ramo di Palo falú, Lendinara mellett, 3030 Lak.

Utazás Páduából Arleséga, Vicenza, Montebello, Caldieron által Veronába.

Az Országút *Pádua*, és *Verona* közt szép ségre, és bőségre nézve nevelkedni látszik. A' Szőllő-Lúgosok, mellyek a' fűz, és diófákat, leginkább pedig a' szilfákat, mellyekkel az út el van űltetve, el borítják. A' ris, és kukoritza földek, a' virágos rétek tsordákkal lepve, a' felséges patakok, mellyek a' viríttó ligetek árnyékában lassú kanyargással a' rónára ki úsznak, mind ez az útazót ragadással tölti. Ezen úton, melly nem hosszabb 8 mértföldnél, Arleságan kivűl nem találkozik helység. Vicenzán innét egy mértföldre egy szép kőhídon kell által menni Titsinán, és Vicenzába érni.

5. Vicenza Kerűlet.

Vicenza, ez a' k. város, fő városa a' hasonló nevű követség, és Kerűletnek, szép, dombos, tenyészes, és vízes tájékon fekszik a' Bachiglione kis folyó mellett, melly a' városon által folyik, és a' még kissebb Reronet el nyeli, 6 hídak mennek azon által, mellyeknek egygyike, il ponte delle Barche nevű, legigyentebb; egy hídlába miatt, mellyből áll, eszre vételt érdemel. Vicenza is hajdon a' Romaiak alatt volt, és nevét viselte. A' Longobardok alatt Hertzegségre emeltetett, de nagy Rá-

roltól bé vétetett, és a' Trevisoi Kerűletbe iktattatott. Ezzelin Tyrannus, a' Pádovaiak, Scaligerek, Mediolaniák, Viscontik birták egymás után ezen várost, miglen az Magát a' Velentzei köz uradalomnak alája vetette; mellynek sorsába mind eddig hasonló részt vett. Kettős falakkal van körűl, véve; egy német mértföld Kerűlete, 6 kapúja, 4000 háza, és mint egy 30,000 lakosa van, 20 nagy palotákon kivűl, van a' városban egy püspöki Templom, 14 Plebania Templomok, egy erősség (Castell) egy színjáték ház, 11 Ispita, egy hitelház, mellyben a' közkönyvtár áll, szép kertek, 's a' t. Az épűleti mesterségre nézve Vicenza egy a' legszebb-városok közűl felső Itáliában. Az utzák részént szűkek, és ferdék; találni mind azon által egyenesseket is, mellyek jeles épűletekkel vannak díszesítve. Különössen szép a' vásár piatz, melly egy négyszegletet formáll, hoszszába, Oszlopokkal ékesítve, mellyen a' Palladius Tanátsháza, (Palazzo della ragione) áll, egy nagy szép, két pompás egymás felett lévő boltozott folyosókkal ékesített épűlet. Ezen piatzon áll a' Capitaneo palota is; vegyes mesterséggel építve ugyan azon Palladiustól. Valamivel fellyebb ugyan azon egyenben a' hitelház (monte di pietá). A' nagy L'isola piatzról, mellynek közelében a' két folyók egygyesülnek, igen szép ki látás van a' Chiericati Grófok palotájára. Egyébb emlékezetes épűletek: a' Barbarano, Orazio, Porta, Triene, Girolamo, Franceschini 's a' t. paloták. Palladio remekje a' szörnyű nagy Olympiai Játék szín.

A' szentegyházak között jelessebbek: a' gothusi formájú püspöki Templom, tágos emelete által. A' santa Croce Templomban igen szép a' napkeleti 3 Sz. Királyok képe. A' Sz. Mihál szentegyháza bír egy rajzományt Tintorettótól; Sz. Agostont ábrázo'ván, a' mint a' dögbetegségben gyógyít. Vicenzában igen kevés régiség maradvánnyit lelni. Némely Omladéki egy nézháznak, melly a' közitéllet szerént Augustus idejében épűltt; és a' Ts.

palota omladéki; mind kettő a' Pigasetta vagy Battistelli kertekben. Egy része az oda folyó vízvezetéknek, a' mellyből a' Lobia nevű falúban két Jvzatot látni; egy Ifigenia kép oszlopa márványból, melly a' Dominikánoknál van; ez mind a' mi a' pusztulástól meg menekedett.

Vicenza Püspöki szék, van itt tartományi Itélet szék, Lyceum, Olympikusok Academiája, és a' mezei gazdaság társaságáé, egy köz könyvtár. Sok selyem készül, melly egész német birodalomban, és Itáliában nagy keletben van A' külömbbféle kézmívekben tudják a' vízet igen elméssen használni erő művi készületek segéttsége által, a' melly által kevés kezekkel, és rövid idő alatt, sok munka el készül. Itt mesterséges virágok is készíttetnek, mellyek nagy betsben vannak. Van itt nagy szőllőgazdaság is. Ez hazája Trissino költőnek, és Palladio nagy építtő mesternek.

Vicenza körvidéki sok kellemetességgel bírnak, mind az építtő mesterségre, mind a' természet történetire nézve. Mindjárt a' városon kivűl szembetünik a' Marsföldje, egytéres mező, melly katona visgára, és külömbbféle ártatlan mulató játékokra szolgál. Bé menete egy Dori rend Oszlopokon álló gyözedelem ivzattal díszes; ennek által ellenébe fekszik Gróf Valmarone kertje, mellyben egy kis 6 Oszlopú dori rendet szemlélni, mellyen egy szépen ékesített tsúts van. Ha az ember a' Madonna del monte kapún ki megy Vicenzából, ogy más Ivzat tűnik szembe jobbra, Palladiótól. Ez előpiatzúl szolgál egy 290 fogú léptsőnek, melly a' Madonna del monte széntegyházba vezet, mellyhez egy hoszszú boltos folyosón érni. A' szentegyház új izlésű-épűlet, és Corinthi rendű Oszlopokkal ékes, a' hol egy Malasztokkal tündöklő B. Aszszony képe, és egy szép le rajzolattya van az egyiptomba való szaladásnak Menageottól. Innét derék kilátás van a' városra, és annak környékire, és a' külömbbféle ötlöket, mellyek a' tartomány ékességét, és gazdagságát teszik, egy pillantattal által láthatni.

Vicenzától 2 mértföldnyire van a' Costozza falú, a' hol azon nevezetes, a' halmokba örvény-módra vermezett barlangot látni, iszszonyittó kerületben, ebben találni szállákat, ki álló folyosókat, el kezdett ivzatokat, vakolatokat, és egyébb jelességeket.

Az út Vicenzától Verónáig egy kellemetes rónán visz, melly mind a' két részről közép-szerű tenyészes dombokkal határoztatik. A' dombok megett éjszakra, mellyekről hajdoni várok (Kastélyok) falai, és tornyai nagy számmal le kukkantanak, látni szőllő korlátokat a' fák közt fel emelkedni, ama magos hegyek közelében, mellyek a' Tridenti havasokhoz lántzolódnak. Ezen úton fekvő helységek: Tavernetto falútska, mellynek közelében két várokat látni a' Monteggio hegyén.

Széllyel a' Kerületben fekűsznek a' nagyobb helységek, és falúk: Montecchio maggiore 4150 L. — Brendola 3350 L. — Caldogno 5020 L. — Bolzanno 2800 L. — Sovizzo 2750 L. — Arzignano, fő helye ezen nevű járásnak a' Chiampo folyónál 8250 L. — Arzignano in monte falú 3315 L. — S. Giovanni Illarione 2900 L. — Chiampo 2800 L. — Altissimo 2030 L. — Valdagno 3259 L. — Reccoaro a' l'Agno folyótska mellett a' hegységben a' Tirolisi határ felé 3535 L. — Cornedo 3100 L. — Trissino 2640 L. — Schio 6600 L. — Valle de Signori 3800 L. — Arziero 2800 L. — Tretto 2230 L. — Posina 2150 L. —

Az Asiago járás jobbára ama Sette Communi név alat esméretes német községekhez tartozik, a' kik már most nagyon meg szaporodtak, és eredeti nyelveket meg változtatván, szomszédjaikét vették be. Itt jelessebbek a' falúk: Enego 3300 L. — Canove 2700 L. — S. Giacomo di Lusiana 2850 L. — Valstagna 2400 L. — Vallonara 2850 L. — Délre fekszik Tiene járás, és helység 8800 L. — 4 gyapjú, és posztó fábrikákkal. — Lugo f. 2050 L, 's papiros fábrikával. — Piovennc 2500 L. — Caltrano 2750 L. —

Keletre: Marostica 2820 L. — Sondrigo 3000 L. — Breganze 2800 L. — Tarra 3000 L. — Pozzo 2500 L. — Vello, hegyi hely, a' hol vasöntő kementze van. A' Brenta folyó bal részén fekszik nem meszsze Marosticatól Bassano városotska 9600 L. az ellenében álló Vicantino hellyel egy híd által van öszve kaptsolva, mellynek hoszszasága 182, szélessége 34 láb. Van itt rajzoló Oskola, könyvnyomtató, több fábrikák; a' hol posztó, és gyapjú szerek, bőr, és rézedények készíttetnek, viasz fejérittetik, és míveltetik. Angerano 2800 L. — Cittadella, városotska, fábrikákkal, papíros-malommal, 6600 L. — S. Martino di Luparie f. mellynek szomszédságában igen szép edény agyag találtatik. Camisano fő helye egy járásnak mellyben Grumoloval együt 3800 L. van. Malo f. 4000 L. — Lonigo h. a' Berici hegy legdéliebb lejtőjén 5830 L. — Noventa h. 4000 L. — Origiano, mellynek Sorioval együt 2200 Lakosa van. — Pojana maggiore falú, 2500 Lak. — Ide határoz a' Barbarano járás a' hasonló nevű falúval a' Berici hegységben, a' hol 1500 Lakost találni. — Nanto, helység, a' Maraschino hegy lábán 2100 Lakossal, egy meszsze terjedő határral. Fontanello a' Bachiglione patak mellett fekszik a' Caldogno hegynek által ellenében, mellynek közelében áll a' Dona vár Kastély a' Galda hegyén; a' hol is a' Vicenzai Kerület a' Paduai Kerülettel határoz. — Montebello, mező város az Adega víznél 3100 Lakossal. A' falúk Torre de Confini, Villa nuova, mellynek bájíttó vidékében láttatik a' szép Soave mező város. San Pietro, és Caldiere (posta állás) a' Fibio víz mellett; betses értz-forrással, ismeretes Károly fő Hertzeg győzedelméről Massena ellen 1805-ben, végre S. Martino mező-város, és S. Michael helység.

6. Verona Kerülete.

Verona. Egy legszebb városi közűl Olasz Országnak, a' Havasok alatt fekszik az Etsch (Adige)

partja hoszszában, és napnyúgot, 's dél felé, nem kevesbbé termékeny, mint kellemetes vidékkel határoz. Követségi, és Királyi város, fő helye a' Kerületnek. Alkottatása története, 's ideje bizonytalan. Strabó idejében Verona nagy hely volt, és a' következendő időkben sorsa hasonló volt a' többi felső Itália városiéval, miglen a' Velentzeiek birtokába jutott. Az Etsch sebes folyásával a' várost majd egyenlő két félre osztya, 's annak számos sántzait meg tölti. A' folyó által el szakasztott részeit a' városnak 4 hídak kaptsolják azzal, mellyek között a' Castello vecchioi legsikeressebb, 3 hídlábból áll, mellyek legnagyobba 145 láb nyílatú. A' város majd 2 német mértföld Kerületű, mellybe mindazon állal több nagy puszta helyek foglaltatnak, és 8980 házokkan 60000 lakosokat számol. Töltésekkel, és bástyákhal van körűlvéve, de nints erőssége, 3 Kastélja van (San Felice, dombokon, töbnyire el pusztúltt, és Castello Vecchio, rónán, izmos épűlet, mellyet a' Scaligerek állítottak fel. 5 Kapúja van, a' jelessebb porta Stuppa, S. Michaele remek munkája; 's több nyíltt piatza, mellyek között emlékezetre érdemessek: a' Piazza de Signori, a' Tanáts házzal, és érdemessebb Veronai polgárok kép Oszlopival, és a' Piazza degli Armi, Velentze titkos értelmű ábrázományával; továbbá a' Piazza dellerbe, mellyen a' Maffei palota, és egy látni méltó kút áll. Van még Veronában egy püspöki, 14 plébania Templom, több Klastromok, 18 ispita, és sok palota. A' házokon sok márvány van, melly itt igen bövségessen találtatik. Az útszák részént szűkek, és görbék, részént szépek, jól alapoltak, az oldal részeken fel emeltt, 's a' gyalogoknak igen alkalmas ösvényekkel.

Legjelessebb ama nagy épűlet, melly a' Maffeitől alkottatott; (Philharmoniai társáság számára emeltetett) a' Bra piatzon, a' hol a' musaeum, ének játékház, és Akademia vagyon. Szemlélletre méltó a' Musaeum, mellynek kintse régi emlékekben, félig faragott munkákban, márvány oltárokban, mért-

föld kövekben, sír-emlékekben, és értzbe, márványba, porfirba mettzett napkeleti, hetruriai, 's Latán írásokból áll. Valódi kintse a' Velentzei oskolából, nevezetessen a' Veronai régi mesterektől, származó képíratokra nézve, a' hajdoni köz uradalom ideji Tanács házban nyúgszik a' Foro giudiziale piatzon, mellybe minden képek, mellyek a' kaszszáltt Templomokban, és Klastromokban találtattak, ide egybe gyűjtettek. A' püspök Palotája, és a' Vezéré, a' Verzi, Pompeji, Pellegrini, és Bevilaqua paloták mesterségi gyűjteményekkel, és kép-tárokkal, láttni érdemessek. A' Templomok jelessebbek, mint Vicenzában, de nem annyira, mint Velentzében, és Paduában. A' fő Templom, il Duomo, a' B. Aszszony Tiszteletére, régi gothi épűlet, mellyben III Lutzius Pápa síremléke van. Legnagyobb dísze ezen szentegyháznak: egy Nagy B. Aszszony képe Titiántól. A' két goliáti formák, félmunkában a' kapú mellett; Rollandot, és fegyveres-bajtársát: Oliviert, ábrázolják. A' Sz. István kis Templomában van egy B. Aszszony képe Carottitól, ez illető több régiségekre tekíntve, mellyek közt a' kar a' nagy Oltár megett, és egy kő püspöki szék, számoltatnak. A' Sz. György Templomában a' nagy Oltár képe Verónai Pálnak legjobb munkái közé való; melly a' Sz. György történetét ábrázolja. A' kúp San Micheletől van; a' többi Sansovinotól építtetett. Jeles a' Sz. Zeno Temploma gothi formájával, érdemes itt látni Pipin földalalatti temetőbolttyát, kinek teste mindazonáltal későbben Frantziába vitetett. Közel a' Tomplomhoz van egy házatska is, mellyben egy 10 láb kereszt vastagságú egyiptomi porfirból készűltt tsésze tartatik fenn. Sz. Bernardin Templomában némelly jó képrajzományokat látni, főképp eszre vételre méltó itt a' varesca nevű kápolna. A' kis szentegyház St. Maria Antica, szép emlékeit bírja a' közép századoknak, t. i. a' Scaligerek temető helyét, Veróna régi uraiét, régi, nehézkes alkotban, mellyet Lombárdi gothinak lehetne nevezni. Car. della Scala emlék-köve a'

templom ajtaja felett van. Úgy következõjié: Martinoé († 1351) végre Cansignorioé († 1375).

Veronában sok régiségi emlékek fenn maradtak mellyek közt jelessebbek, az Arena (homok piatz) felséges, a' Romai Colliseum izletében épűltt környézhely. Az Üregek, mellyekben a' vad állatok tartattak, a' léptsősülések, a' garáditsok, a' fő ki menetelek, és folyosók, még nagyobb részént egészszek. Ezen szép épűlet hoszszúkás gömb, kivűl 464 láb hoszszú, és 367 láb széles, a' viadal piatz (arena) középen 225 láb hoszszú, és 133 láb széles, ezen viadal piatz körűl egymás felett 45 sor űlések emelkednek fel, mindenik 18 hűvek magas, és 26 hűvek mélly, és beléjek fér 22000 néző. Ezen felséges pompa munkája a' Romai Tsászároknak nagy márvány darabokból épűltt, mellyet a' híres Maffei Scipio ismét régi állapattyába tétetett. Úgy tartják, hogy a' veronai környézház (amphitheátrum) Domitzián, vagy Trajan uralkodása alatt, t. i. az első század vége felé építtetett légyen. Egyébb régi emlékek veronában 1. egy nagy Ivzat, Arco de' gravii, nyilván hajdoni temetőhelyè valamelly jeles Familiának. Ezen emlékből egyébb nem maradott fenn az Ivzatnál, és 4 vájott Oszlopnál fejek nélkűl. 2. La Porta de' Borsari, egy két ki meneteles kapú, egy régi városfalán, mellyet Gallen Tsászár építtetett 265 esztendő tájban. 3. La porta del Foro Giudiziale, mellyből tsak némely maradványok szemléltetnek, mellyek egybe kaptsoltt, vájott, Oszlopokban állanak. Ez a' város Anyahelye Cornelius Neposnak, az örebbik Pliniusnak, Scipio Maffei versszerzőnek. Veroni Pál kép írónak, és több híres Férfiaknak.

A' Castello Vecchio (vár) az Etsch partján semmi jeles dolgot nem foglal magába, ugy látzik, hogy ez a' régi Verona Urai lakhelye volt légyen. A' Giusti Grófnak népes kertye sok Czyprus fákat, és egy bálványházat foglal magába, I. Ferentz Tsászár mely képével, a' nyári palotából szép ki látás van a' városra, és hegyekre, mellyek a' kertemé-

nyekkel határoznak. Még felségessebb ki látás van omladékiról a' San Felice, és S. Angelo Kastélyoknak. Itt az egész várost általlátni, és ki ismérni Mantuában a' nagy Sz. András Temploma kúpját. A' Veronabéliek kereskedése leginkább selyemben, gabonában, olajban, gyapjú, és posztó szerekben áll: a' festő, selyem fonyó, és szövő műhelyek jelessek. A' Lakosok igen szorgalmatossak. A' Levegő igen tiszta, és kemény, a' föld termékeny, és különös jóságú élelemmel bővelkedő. A' ritkaságok közt, mlleyek Veróna környékében találtatnak, jelessek: a' kővévállások, mellyek Bolca hegyén bizonyos nemű fehéres, és meszes pallókő formában, 's nagy számmal szemléltetnek, és némelly állatok nemei, mellyek a' mi égaljunkon ismeretlenek, p. o. a' sujtásos Otaheiti goba hal; a' déli tengerből való halak; Ammonszarvak, kövesedett fogak, ember tsontok; fa, 's a' t. Mind ezek együtt találtatnak az első hegylántzon Verónánál.

Ezen városban űl az Igasság szolgáltató Tanáts a' Lombardi-Velentzei Tartományok részéről, az Itéllőszék, és a' Püspök. Van egy Nevendék (Convictus) Lyceum, tudományi társaság, mezeigazdasági, kereskedési, és merterségi Academia, az Atheneum, és Museo veronese, több magány könyvtárok, es mesterségi gyűjtemények.

Távulabbi Kirándolatok: Qvinto és Grezzana falúkon Prun és Fannebe; két falúk 5 órára Veronából, mellyek közt a' természetes kő híd látásra érdemes (Vegia) és 50 láb hoszszú kő határ, melly bolt-formában áll egyik hegyről a' másikra érvén.

Továbbá jelesebb helyek a' Veronai Kerületben ezek: A' Veronai járásban a' falúk: S. Michiele extra 3000 L. — Castel d' Azzano 2500 L. — Busselengo 3000 L. — Grezzana 2560 L.

Caprino járásban: Caprino 3800 L. határai a' Pó, és Gardató. — Lazize h. 2400 L. — Bardolino helység, S. Pietro. Incariano járás a' Val Polisello völgységben, a' hasonló nevű falúval 1720 L. — Negrara, nagy falú a' hegyek közt a' Progno patak

mellett 3500 L. — Pescantina 3200 L. — Marano 3100 L. — S. Ambrogio egy hegyen 2600 L. mind annyi falú.

Villa franca járásban Veronától délre a' Mantuai utban. Villa franca helység 5350 L. — Valeggio h. a' Mincio partján 4550 L. — Castel nuovo f. 2800 Lak. posta, a' Peschiera vár mellett.

Isola della Scala járásban, a' hasonló nevű helység, 2600 L. — Bovolone a' hol 3 nagy kötél jártó műhelyek vannak, a' Menago folyón. Sanguinetto, h. egy Kalap fábrikával, és 2600 Lak. — Cerea falú 5000 L. — Legnano, erősség, a' mellette fekvő Canove hellyel együtt 5700 embert táplál. Villa Bartolomea f. 3250 L. — Castagnare 2140 L. — Terazzo 2650 L. — Minerbe 2800 L. — Roverchiava 2500 L. — S, Pietre Legnano és Sz. Anna di Boschi 2400 Lakost tartanak. — Legnano körül vannak a' Valli Veronese, nagy ingoványok, mellyek a' Tartaró, és Adige közt, és az utolsónak folytába el terjednek.

Cologna, városotska a' Trassena tsatorna mellett 3700 L. — Balderia f. 2320 L. — Pressana f. 2340 L. — Albaredo f. 3000 L. — Cacca f. az úgy nevezett Római úton 3050 L.

Zuio járás, és helység a' Pó folytában, melly a' Perzacco falúval együt 5600 embert táplál. — Ronco f. 3000 L. — Ronca f. 3200 L. a' Sz. Bonifacius járásában, mellyben a' hasonló nevű helység az Alpón folyotska mellett 3210 Lakost tart. Villa nuova. Sove h. a' Franegna parton. Monte forte, a' felső Alpon partján 2800 L. — Montecchia a' Bastia vár alatt 1530 L. — Arcole a' hol 1797 jeles tsata esett. Ilasi járás, és falú 1600 Lak. — Caldiero, híres az 1805, 30 Okt. ütközetről; közelében a' Col di S. Mattia nevű helyen meleg ferdő vagyon. Közelebb az Ország úthoz Caldorin egyes posta házzal. Colognola 3000 L. — Lavagno 2800 L. — Badia Calavena f. 1930 L. — Tregnago, helység. Ezen Kerület nagyobb részét a' déli hava-

sok foglalják, a' hol sok szép márvány, és más kő nemek találtatnak. Tovább nyúgot felé Prun, és Fanna falúk közt Vejában Grezonónál van amaz igen tsudállatos termés kő híd, egy 50 láb hosszú kőből, melly egyik hegy tetőtől a' másikig terjed, és egy a' természettől alkotott bolthajtást képel. Chiusa, a' Pó mellett Volarginen fellűl, szűk hegyi út. — Rovere di Vellónál van egy jó savanyú vízes kút. — Selva di Progno 2320 l. — Velo 2350 lakossal.

8. Belluna Kerűletében a' következendő helyek nevezetesebbek:

1) Belluno, fő városa a' kerűletnek a' Piava jobb partján; lakhelye a' Bellunoi, és Feltrei Püspöknek, a' Kir. Kormánynak. Sok viszontagságokon ment által alkottatásától fogva. Vannak itt templomok, Klastromok, ispotályok, zálog házak, és egy derék könyvtár a' legisták Collegiomában, 7700 lakosa a' Kereskedésből, (leginkább fával Velentzébe) és több féle kézi mesterségekből, 's a' mezei gazdaságból él. Ivó vízet tsak egy forrásból használhatnak, melly egy mértföldnyire esik a' hegyek közt, noha a' város falait két folyó víz mossa. Ezen járásban vannak: Castione 5000 l. — Sedico 2250 l. — Capo di Ponto 2500 l.

A' longarone járásban, a' hasonló nevű hely a' Piave mellett fekszik 1900 l. Ez, és a' két következendő járás igen köves, és terméketlen ú. m. — Pieve di Cadore a' Piave parton 1620 l., a' kik vas és fa kereskedéssel gazdagottak meg. Itt született Titzián híres képíro 1477. Vado 1690 l. — Auronzo, a' járás fő helye 3420 l. — Comelico Superiore 2050 l. — Comelico inferiore 1300 l. — Közel ide van a' Sz. Mark, vagy Cansei erdő a' Friauli határnál, híres a' hajó építtő, és arbotz fákról, a' Sapada tsatornán úsznak a' talphajók, melly által a' Piave, és Tagliamento mellék folyóikkal egybe kaptsoltatnak. Az Agordó, v. Val Im-

perina völgy, mellyen a' Cardevol által folyik, foglalja magába az Agordo járást. Itt van: Agordo városotska 1900 lak. Réz bányával. Közel feküsznek a' Tirolisi határhoz: Caprile, és Rocca di Pietore f. egy Kastéllyal, és hasonló nevű szűk által menetellel Tirolis felé. Riva 2200 l. — Possaldo 2000 l. — Concenighe 1800 l. — Alleghe 1040 l. — Forno di Canale 1050 l. — Falcade 1500 l. Ezen Kerületben sok Kolompér terem.

Mel járás, és helység 3020 l. — Cesana 1860 l. — Feltre járásban van: Feltre városotska a' Colmeda folyótska partján. Itt lakik a' káptalan, régi város ugyan, de szép házai, templomai, 1 zálog háza, és ispotálya vannak. Körvidéke alkalmatos a' marha tartásra, föld mívelésre, bor termesztésre, noha hegyes. Régenten Feltrum nevet viselt, és számas változásakon ment által. Vasbányája silány. Pedevena 2070 l. — Villa bruna 2060 l. — Seren 2310 l. — Casco maggiore 2550 l. — S. Giustina 2200 lak. — Alano 2300 l.

Fanzaso járásban sok jó bor terem. Fanzaso helységben van 2750 l. — Lamon a' Cismone folytában 2600 l. — Servo 2500 lakossal.

Toldalék.

Az Uralkodó Ház.

A' Felséges Ts. Kir. Austriai Ház.

A' Pénz értéke, és Mértékek nemei.

Ezeket a' tartományok külömbbsége szerént külömbbféleknek találni, és a' mennyire egymás közt

különböznek, fel fogjuk jelelni. Majland, Padua (egyébbként Velentzével tart) Velentze, Verona.

Pénz érték:

Majland:

		kr.	fill.
1 Lire corr	=	17	$3\frac{1}{9}$
1 Soldo —	=	—	$3\frac{5}{9}$

Arany:

	Liri.	Soldi.
1 Souverain . . .	45	3
1 Pistole	25	3
1 Zechino	15	4

Ezüst:

	Liri.	Soldi.
Filippi	7	10
Ducaton	8	12
Scudi	6	—
Koron tallér . . .	7	10
Spec. tallér . . .	6	15
Parpajole	—	$2\frac{1}{2}$

Réz pénz:

Soldo, Quatrino, Sizdino, 12, 6, 3, 2 Denari darabok, Centesimi, ezek értéke elöl jönnek máshol.

Padua:

Mint Velentze: Lire = 20 Soldi per 42 Denari.

Velentze:

	fl.	kr.	fill.
Ducato . . .	1	15	—
Lire	—	12	$\frac{3}{8}$
Grosso . . .	—	3	$\frac{1}{4}$
Marchetto v. Soldi .	—	—	$2\frac{2}{5}$
Grosseto v. Denaro .	—	—	$1\frac{1}{2}$
Denaro di lira .	—	—	$\frac{1}{5}$

Arany:

Zechino 22 Lire. Ducatod'ore 14 Lire. Doppia, vagy Pistole 38 Lire.

Ezüst:

Scudo della croze 12 $\frac{2}{5}$ Lire. Ducatone v. Giustini 11 Lire. Ducato Veneto 8 Lire. Osella 3 $\frac{9}{10}$ Lire. Talero 10 Lire.

Réz:

Bigattino (1 Soldo), Bessino ($\frac{1}{2}$ Soldo), Bessono ($\frac{1}{4}$ Soldo).

Verona:

5 Lire 1 f. peng. p., 1 Lire 12 kr., a' forgó pénz mint Bergamoban. A' váltás dolga mint Velentzében.

Mértékek:

Majland:

Réf. Braccio, 4 = 3 Bétsi réfhez. 4 láb = 5 Bétsihez.

1 Lombard mértföl $\frac{1}{5}$ magyar mértf.

1 Pertica, 24 Tavole, 96 Cavezzi □ 209 Bétsi □ öl.

Padua:

A' Selyem réf (Braccio) 100 = 82 $\frac{3}{17}$ Bétsi réfh. vászon, és gyapjú réf 55 = 48 Bétsi réfh., 1 láb = 1 láb 4 $\frac{1}{4}$ hűv bétsihez. 1 Quarta = 5 láb, 1 hűv. 7 $\frac{1}{2}$ lin. bétsih.

1 Campo 840 Tavole vagy □ Cavezzi = 1541 bétsi □ öl.

Velentze:

Braccio selyem: 100 = 82, len, pamut 100 = 87 béts. réf. 1 Passo 5 láb. 1 láb = 1 láb 1 hűv. 1 $\frac{3}{4}$ lin bétsih.

Verona:

6 Braccio = 5 bétsi réf. 1 Campo 24 Vaneza 720 Tavole v. □ Pertica = 836 □ bétsi ölhez.

Gabona mérték:

Majland:

1 Mina, 14 Rubli, 28 Moggi, v. Sacci, 224 Staji v. Stari, 448 Starelli per 2 Quarteri.

1 Sacco per 8 Stari = 2 $\frac{1}{4}$ austr. mérőhez.

1 Carga zab = 9 Staji, 's mint egy 2 $\frac{1}{2}$ aust. mérő. 1 Soma ris, 12 Staji = 3 $\frac{3}{8}$ aust. mér. 230 font peso grosso = 309 $\frac{3}{8}$ bét. font.

Velentze:

1 Sacco, 1 $\frac{1}{2}$ Stari, 6 Quarti, 24 Quartieri, v. Quartaroli. 1 Staro per 6 Quarti = 1 $\frac{1}{3}$ austr. mér. Liszt 1 Staro per 33 font peso grosso (az eladásban.)

Verona;

Minello, 5 Minelli = 3 austr. mérőhez.

Folyó mérték v. Hig-mérték.

Majland:

1 Brenta, 3 Star, 6 Mine, 12 Quartari, 48 Pinte, 96 Boccali. — 1 Pinta $\frac{1}{5}$ mészszellel kevesebb 1 austr. pintnél. 1 Brenta = 1 $\frac{1}{4}$ austr. akóhoz. 1 Rubbio Olaj 25 font = 38 $\frac{1}{2}$ aust. fonth.

Velentze:

Bor. 1 Amphora, 4 Bigoncia, 1 Bigoncia, 4 Quarto, 16 Sechia, 64 font, 256 Enghistare. A' Bigoncia pintzebor 2 Mastelli, 14 Sechie, és 56 font. 1 Bigoncia = 2 $\frac{3}{4}$ — 2 $\frac{4}{5}$ austr. akóh. A' Bigoncia pálinka 3 $\frac{1}{2}$ Quartie, 14 Sechie és 56 font.

Olaj. 1 Milliajo 40 Miri, 1000 font peso grosso mint nyomó mérték. Mint folyó mérték pedig 1210 font peso grosso = 1031 $\frac{1}{2}$ bétsi fonthoz. A' Miro = 25 $\frac{3}{4}$ bétsi fonth.

Verona:

1 Brenta, 16 Basse, 1 Basse = 3 $\frac{1}{5}$ Austr. pinth. Olaj. 1 Migliajo, 40 Miri 1738 font peso sottile = 1031 $\frac{1}{2}$ bétsi fonth. Mint folyó mérték a' Miro 3 $\frac{1}{2}$ Basse.

Nyomó mérték.

Majland: Kereskedő font:

1 Font peso grosso, 4 Quarto, 28 Unzie, 100 = 134 $\frac{1}{2}$ bétsi font.

1 Font peso sottile, 12 Unzie, 100 = 57 $\frac{1}{2}$ bétsi fonth.

Arany, ezüst, és pénz mérték:

A' Mark, 8 Untzia, 192 Denari, 4608 Grani, és 4893 holl. As. Innét 100 Majlandi Mark = 83 $\frac{5}{6}$ bétsi Markhoz.

Padua:

Font peso grosso 100 = 77 $\frac{1}{8}$ bétsi fonth.

Font peso sottile 100 = 54 $\frac{3}{4}$ bétsi fonth.

A' peso grosso: nehéz font v. nyomó v. terh. Peso sottile, könnyű, finom terh, font, v. nyomó.

Velentze:

Kereskedő mértéki:

1 Migliajo, 40 Miri per, 25 Lire, 1000 font peso grosso, 1 Carico 4 Quintal per 100 font = 400 font peso sottile.

1 font peso grosso, 12 Oncié, 2304 Carati = 85 $\frac{1}{4}$ bétsi font.

1 font peso Sottile, 12 Oncie, 1452 Carati = 53 $\frac{7}{8}$.

A' bolti portékák: fél, fertál, és Untziákra; az Untzia szál selyem pedig 6 sazzira, ez félre, fertálra osztatnak.

Arany, ezüst mérték: 20 Velentzei Mark = 17 bétsih., 's igy 1 Velentzei Mark = 13 $\frac{3}{5}$ bétsi ezüst Lathhoz.

Patika mérték: 1 Untzia, 8 Drachma per 3 Scrupuli, és 34517 bétsi patikai grant tesz.

Verona:

A' font 12 Oncie per 16 Mazette. Két féle: Lira peso grossó (nyers v. durva porték) illyen 100 = 85 $\frac{3}{4}$ bétsi fonth. Lira peso Sottile (finom porték.) illy 100 = 54 bétsi fonthoz.

A' többi mint Velentzében.

Vége Lombardi-Velentzei Királyságnak.

Utazás Mantuából Bozzolo, Casalmaggiore által Parmába.

Mantovától Parmáig 14 mértföldet számolni. Az út Bozzoloig (posta) kellemetes vidéken vezet, 's innét Casal maggiore mint egy 3 mértföld van, ez egy tsekély postahely. Innét San Donnino által, melly 4 mértföld, egyenes arányzatban Pármába érhetni, és pedig egy 636 Bétsi öl hoszszú kő hídon, melly 1821-ben épűltt a' Táro folyón által.

III. Osztály.

Parma Hertzegsége.

Párma, felső Olasz-Országi Hertzegség, melly éjszakra, és napnyúgotra Mediolanummal, napkeletre Modenával, és délre az Appennin hegyekkel határos, mellyek azt a' hajdoni Genuai birodalomtól, és Toskánától választyák. Parma, Piacenza; és Guastalla hertzegségekből áll, 106 □ mértföldén 386000 embert táplál. A' föld jól míveltetik, és termékeny. Sok jó seljmet, bort, gabonát, olajt, és Lent terem, van jó birkássága is. A' Lakosok szorgalma tsak nem egyedűl a' seljem művelésével foglalatoskodik.

Parma, Piacenzával együtt a' Romaiak alatt a' havason innéti Galliához tartozott; idővel magokat

a' német Királyok Uradalmából ki szakaszták, és a' Lombardi Városok frigyesseivé lettek, de utóbb sokat szenvedtek a' belső perlekedések által. Az Este, és Visconti házak birták Parmát egy ideig, XII Lajos (Frantz Király) mind a' két várost el foglalta. A' kambraji kötés fel bontásakor 1508 azt 11 Julius Pápa nyerte el 1543 ban, III Pál Pápa Hertzegi rangba emelte Parmát Piacenzával eggyütt, 1543-ban. Az Aqvisgranumi békesség után által engedte azt Austria 1748-ban a' Spanyol Infantnak Don Fülöpnek, olly kötéssel, hogy az Austriára viszsza jutna, ha férfiú örököse nem lenne, vagy valaki következői közűl a' Sziciliai, vagy Spanyol thronusra lépne. Fülöpöt Fija követte, 1765-ben, Ferdinand, a' ki 1796-ban Frantziával békességet kötött, és Spanyol Országnak Frantziával tett frigyessége által Országai birodalmát meg tartotta. A' Korona Hertzegnek 1801-ben még Hetruria taatománya is által adatott, de minek utánna 1802-ben Férdinand Hertzeg meg holt, Frantzia, a' Spanyol Országgal kötött alkú fejében, Austria Jussát nem tekíntvén, Parmát, és Piacenzát, 's Guastallát el foglalta, melly mind azonáltal tsak 1805-ben kaptsoltatott öszve nyilvánságossan a' nagy Tsászári birodalommal, 1714-ben ezen Hertzegségek a' Parisi békességben Maria Luisa fő Hertzegnének, mint fejedelmi Tulajdonossának által adattak. Egy, Parisban (különössen 1817-ben) végzett alkú szerént, az rendeltetett; hogy Parma a' hozzátartozandókkal, ki vévén a' Pó bal partján fekvő részt, melly az őrízet jussával a' Piacenzai erősségben, az Austria háznak marad, a' mostani Uralkodoné halála utánn, a' Hetruriai özvegy Királynénák, mostani Luccai Hertzegnének, és férfiú maradékinak az egyenes lineában, jutna, ezek fogyta után pedig Austriára, és Szárdiniára esne. Ha Maria Louisa Austriai-fő-Hertzegné halála utánn Parma a' Luccai Hertzegnére jutand, a' Luccai Hertzegség a' Toskánai Nagy Hertzegre esik, a' ki ellenbe, Tseh-Országban fekvő jószágait, mellyek esztendőnként 175000 Tallért

hoznak, Maria Louisa Fijának, a' Reichstadti Hertzegnek engedi. A' Hertzegné birodalmit egészlen függetlenül vezérli. Az Ország dolgai az Ország Tanátsossa, és két Osztály (Departement) által, (eggyik a' belső dolgokat, a' másik a' pénz dolgát ügyelli) viseltetik; mindeniknek Elölülője van. A' jövedelem 3 milliom for. betsültetik.

Parma.

Ez a' hasonló nevű Hertzegség fő városa, lakó helye a' Hertzegnének, Ország-tanátsossának, Folyam-Udvarnak (Appellationis aula) kereskedő Törvénynek, egy Püspöknek, 2 mértföldnyire fekszik az Appennin hegyektől egy gyönyörű rónán 286 láb magasra a' tenger felett, a' Parma víze partján, melly azt által follya, és a' mellyen által 3 hídak vannak. Falakkal, bástyákkal, és sántzokkal körül véve, mellyeken 5 kapúk nyilnak, van egy erősség vára is, de az éppen olly kevessé tartós, mint a' város. Jól van épűlve, 's van néhány téres piatza, széles, padlott útszái, a' Tanáts ház előtt egy nagy oszlop tornátz, a' hol a' gabona vásár tartatik, 4000 ház, és 28000 lélek van benne. Találni itt egy terjedtt Hertzegivárt, egy Püspöki Templomot, egy híres, egészlen márványból épűltt keresztelő követ, 5 Klastromi, és 10 Plebánia-Templomot, mellyek közzt a' Gyümölts oltó B. Aszszony, Annunciata, Sz. János, melly szép tornyáról, és Correggiótól rajzóltt kúpjáról nevezetes, a' Kaputzinusoké, a' Farnese ház sír-bolttyával, fő kép a' S. Maria della Steccata Templom, szép kép-irattival Correggio, Mazzuoli, és Spada által, fel tűnő. Van továbbá 4 Apátza Klastrom, 4 Ispitály, és egy árva ház. Több palotákat is szemlélni abban, a' S. Vitale, Vangani, Pallavicini, a' Vezérleti, palotákat, 's a' varos előtt a' Giardino palotát, gyönyörű kertekkel körűlvéve, és felséges rajzolatokkal ékesítve Caraccitól. Van ott egy igen nagy, szép épűletű játék színis. Az Universitás a' régi Jesuiták épűletébe tétetett által, melly szörnyű nagy. Találni itt egybe; egy tag-

bontzoló - néztárt, testtag részt választó mühelyt (Chemicum) természeti ötöltárt, Tsillag vísgállót, és természeti mív tárt. A' vár erősség igen rend szerént való, a' között, és város között igen szép séta hely van fásútakkal, 300 öl hoszszú, ez egy másik séta hellyel a' Sz. Mihál kapúja mellett, egybe köttetik. Ez a' város, mint egyébb Olasz - Országi városok, sok ugró - kútakat, és víz - vezetékeket tart magában.

Pármából minden időben származtak híres emberek. Hazája ez Cassiusnak, a' Caesar ellen koholtt öszve esküvés főjének. Parmesano, Lanfranco, képíróknak, 's a' t. Parmában a' mulatás igen kellemetes, a' levegő egésséges, és a' lakosok hoszszú élletűek; azomban a' vidék magas fekvése miatt, és az Appenninek közele miatt a' mèrsékeltt égaljban is több erős teleket állanak ki. Nem meszsze Parmától van a' mező város Colonna, a' Parma víz jobb partján, egy szép templommal, és a' Hertzegné felséges mulató Kastélyával, mellynek kertyében emlékezetes kép oszlopok vannak.

A' kézmívek állanak selyem, parchet, és Len szövő székekben. Kereskednek földjök, és szorgalmok termésivel, leginkább ama nevezetes Parmesan sajttal. Van a' hertzegségnek só-vas - és réz-bányája, timsó - vermei, és savanyú - vízei.

2. Sala, szép vadas vár, és erdős $1\frac{1}{4}$ mf. Parmától.

3. Monte Chiarugolo nagy helység régi erős várral a' Lenza partján 2 mf. Parmától.

2. Piacenza Hertzegség, a' hol jelesebb helyek:

1) Piacenza (Placentia) szép, és jól épűlt fő városa a' hertzegségnek egy termékeny rónán, a' Pó jobb partján, Parma, és Majland közt mindeniktől 9 mértf. Nevét régi időkben vette szép fekvésétől, és egességes levegőjétől, jól meg van erősítve, útszái szélesek, és helyesek, a' palota előtti nagy piatzon két lovas értz oszlop pompáskodik: Püspöki szék, kinek temploma régi gothi épűlet; a' hertzegi palota

roppant, 's mellette a' játék szín. Számolni itt 12 plébánia templomot, 8 Apátságat, 6 barát, és 8 apátza Klastromot, 's egy Universitást, és 15,000 lakost. Közelében látni azon tsata piatzot, Campo morto, a' hol Hannibal Róma alkattása 525 esztendejében a' Rómaiakat meg verte.

2) Salso, falú 6 mf. Parmatól nagy só-műhelylel.

3) Fiorenzola, mező város a' Larda partján egy várral, és Apátsággal.

4) Macinesso, falú, 7 mértf. Piacenzától, egy hegynél, a' hol 1760 jeles maradványok találtattak a' régi Velleja városból, melly hajdan két be szakadott hegyek által el temettetett volt. Az emlékek tsorboltak valának.

Veldi Taro v. Stato di Landi, egy völgy az Appenninekben a' Liguri határ széleken; itt van: Borgo-Val-Taro, nagy szép helység a' Taro parton, egy domb lejtőjén 8 mf. Piacenzától.

Stato Pallavicino, tsekély vidék, a' hol:

1) Borgo S. Donino jól épűlt helyes kis város püspöki szék Piacenza (5 mf.) és Parma közt.

2) Busseto helység a' Gratarola folyótskánál, rónán fekszik.

3. Guastalla, különös hertzegség Guastalla városával, a' Crostolo víz torkolatján, a' hol az a' Póba folyik.

Ez a' hármas hertzegségi tartomány hasonlít egy kerthez; mivel a' paraszt-birtokok, és mezők a' tágos rónákon, mellyek a' tartományon által húzódnak, mind sövényekkel, és fákkal vannak kerítve, és a' szőllő-tőkék, mellyeknek hajtási a' hársfákra fel tekerednek, és virág tekervények formájára egyik fáról a' másikra terjednek, az út hoszszába a' legkellemetessebb zöld falakat képelik. A' tartomány hasonló egy földi Paradítsomhoz.

Toldalék.

Az Uralkodó Ház.

Hertzeg Aszszony: Maria Luisa, I Ferentznek, az Austriai Tsászárnak Leánya. Uralk 5 Jun. 1814 özvegy. 5 Maj. 1821, Napoleon Buonapartétól.

Fija: Ferentz, Jó'sef, Károl, Reichstadti Hertzeg, szül. 20 Martz 1811.

Pénz érték, és Mértékek nemei.

Pénz érték:

Parma. Piacenza. Guastalla.

Lire 20 Soldi per 12 Denari.

6 Lire Parmában, 5 Lira Piacenzában, 24 Lire Parmában, 25 Lire Piacenzában.

1 Parmai Lira tesz 5 kr. 2 $\frac{3}{4}$ fill. pengö p.
1 — Soldo — — 1 $\frac{1}{4}$ — —

Arany:

Régi Doppia v. Pistole, 72 Lire, 12 Soldi. Új (2785) doppia, 93 Lire, 40 Soldi. Újabb 90 Lire, Zechino 45 Lire.

Ezüst:

Ducati, 21 Lire. Scudo régi 1 Ranncotól, 8 Lire, 8 Soldi. Tostene, 6 Lire, 6 Soldi. Lira Piacenza dupla, 2 lire, 8 soldi; fél. Boutalla, 12 soldi. Lira Parma dupla (Quarantana) 2 lira. Réz. Sezino $\frac{1}{2}$ soldi, 6 Denari.

Lira Guastalla = 5 $\frac{1}{2}$ kr. Lira Parma = 5 $\frac{3}{4}$ kr. Lira Piacenza = 6 $\frac{7}{8}$ kr.

Mértékek nemei.

Parma. Réf 100 = 76 $\frac{1}{4}$ bétsi réfh. selyemben. Vász. és pam. 100 = 82 $\frac{5}{8}$ bétsihez.

Piacenz. braccio 100 = 87 $\frac{7}{8}$ bétsiréfh.
Guastal — 100 = 87 $\frac{1}{2}$ bétsiréfh.

1 Pertica, 6 Braccio di legno per 12 Once, 144 Pointez, v. 1728 Atomi. 7 Bracci di legno = 2 bétsiölh per 6 láb.

P i a c e n z a:

Cavezzo 6 láb = 8 láb 11 hüv. bétsi.

A' Pertica 24 Tavole 69 □. Cavezzi = 212 bétsi □ ölh.

P a r m a:

Biolca 6 Stari, 72 Tavole, 188 □ pertica = 846 □ ölh.

G a b o n a m é r t é k.

Parma. 1 Stajo 16 Quartarole = 5 aust. mér.

N y o m o m é r t é k.

1 Rubbo, 25 lire per 12 Once, 288 Denari, 100 illyent 60 bétsi fontnak állítanak.

Parma: az arany, és ezüst mérték, mint itt, mind Piacenzában, és Guastallában a' Majlandi Mark, mellyből 100 = 83 $\frac{5}{6}$ bétsi Markhoz.

N é m e l l y e r k ö l t s i V o n a t i a' P a r m a i N é p n e k.

Mivel a' tartomány igen bő termő, és elegendö lakosit el táplálni, nem szükséges ezeknek magokat felesleg fárasztani; 's a' többi tartományokhoz képest itt az élelem is nagyon oltsó. Egyébbként nem külömböznek lakosi a' többi Olaszoktól. Általjában véve nagyok, derék termetűek, öszinték, és igaságasok; bátrak, és katonások, a' jó erköltsök is betsben vannak nálok. Ruha viseleteken se venni ollyas különöst eszre.

Táplálják magokat leginkább a' föld, gyümölts, olaj, szöllő mívelettel, és marha tartással, fő képpen selyem bogár gyarapítással. Jó mester emberekben, és tudósokban sints híjány. A' kereskedés a' selymen kivűl nem nagy, mivel külső portékákkal nem igen szükölködnek.

IV. Osztály.

Modena Hertzegség.

Parmából, S. Ilario, Reggio, Rubiera által Modenába (Mutina).

Pármából Modenába 10 mértföldet számlálnak. Az út igen szép vidéken vísz a' tsekély tekíntetű S. Ilario helységre, 's innét Reggióba, a' Modenai Hertzegségbe.

Modenai Hertzegség.

Ez Lombardiában fekszik termékeny rónán, mellyet a' Panaro áztat. Határoz Toskánával, Luccával, Bolognával, Montuával, és Parmával. A' Bétsi egybelépet (Congressus) által egybe kaptsoltatott Modenával: Reggio, Mirandola, Coreggio (Anyahelye Allegri Ant. egy híres képírónak) Carpi és Rivoli, öszveséggel 81 □ mértföld, 337000 lakosokkal. Továbbá Massa és Carrara, az élőbbeni Tsászári Jutalom birtok mellett, mind öszve 15 □ mértföld 37500 lakossal. Az egész tartomány tehát áll 96 □ m., 375000 l., 10 városokban, 36 mező városokban, és 400 falúkban. A' föld terem: Olajt, bort, és selymet. Az ország jövedelme 1 ½ milliom fl. És egyedül-hatalomal vezéreltetik egy Austria házból, az oldal lineán, származó, Austria Estei Hertzegtől. Az Este ház egy a' legrégiebbek közűl Eu-

rópában. Lombardiából ered; hajdon jószágokat bírt Toskánában, 1814-től fogva ismét ősei birodalmaihoz jutott, és IV Ferentz, Magyar, és Tseh Királyi-Hertzeg, Austriai-fő-Hertzeg, (született 1779) a' Bétsi öszve-lépet által, mint Modenai Nagy hertzeg meg erősíttetett. Az Este ház ki halván, ezen Birodalmak Austriára esnek.

1. Reggio Kerület v. hertzegség.

1) Reggio, egy Modenai Kerület fő városa, és Püspöknek széke. Nem meszsze Crostollotól, a' hajózható, 's a' Póba öntődő Tassoni Canalis mellett tágos rónán az Appenninek alatt. Töltésekkel, és Sántzokkal körűlvéve; van 5 kapúja, és egy vára, mellyben a' hertzegi Palota áll, egy pompás püspöki Temploma, mellyben tsudálva látni a' sok kép faragó munkát Clementitől, úgy a' Rangó Ugo Püspök sír-kövét. Van 22 plébánia, és 26 Klastrom szentegyház, mellyek közt a' Madonna della Giara szentegyház pompás épűletével, és igen betses kép-íratokkal gazdag, a' többi közt bámúlásra ingerl egy Krisztus Urunk képe, a' kinek Lábainál Sz. Annya két Aszszonyi személlyektől ápolgattatik, Guercinotól. Öszveségessen itt 1500 házak, boltos-tornátzokkal el látva, és 13300 lakosok vannak. Van egy Gymnasioma, egy Püspöki kispapháza, könyvtára 30000 kötettel, Spalanzani természeti történeti Museuma, és egy szép színjátékháza. A' lakosok jeles selyem szűvő-szekeket tartanak, és élletes kereskedést űznek hazai míveikkel. Reggio Anya városa a' híres Ariosto költőnek, és Spalanzani természet visgállónak. Nem meszsze Reggiotól egy hídon érkezni a' Sechia vizén által, melly észre vételt érdemel épűlet-formája, és szépsége miatt. Az egész út vidéke Rubiera (posta) által egész Modenáig két sor nagy, szőllő Lugosokkal körűl fogva, fákkal van be ültetve.

2. Modena.

A' Hertzegség fő városa, 's lakhelye a' Hertzegnek, az ország-gyűletinek, Tovább folyamoti itélletnek, 's a' t. Igen kellemetes, és tenyészes rónán fekszik a' Modena víze Canalissa mellett, melly a' Sechiából a' Panaróba visz; gyenge töltésekkel, és bástyákkal keríttve, 4 kapúja, és egy tsekély erőssége van. Átaljában jól épűltt, a' bolt-tornátzok, mellyek a' házok rendét előzik, a' gyalogokat a' nap-meleg, és essö ellen őrzik. A' legszebb épületek a' fő utzán állanak (Strada maestra) melly az egész városon által vezet, 's mellynek végső szélén a' Carpi kapúnál áll egy rendes piatzon III Ferentz szép lovas-kép oszlopa A' városban 1200 házak, és 19000 lakosok vannak, kiknek ezere 'Sidó. A' hertzegi palota ékes, és felséges mesterség, 's annál is inkább fel tűnő, mivel egy nagy piatzon, 's a' legszebb, és népessebb város fertáljában, egyedűl, 's külömbb áll. Udvara ezen palotának igen téres, és oszlop folyosóval körűl vétetik. A' garádits, fő szálla, a' szobák, pompás arányozatokkal, minden nagyot, és bővséget hírdet, és meg erősítti a' vélekedést, 's felséges képzetet, mellyet az ember magának a' külső díszekről a' belsőkre tsinál. Ezen palota sok régiségeket, jeles rajzolatokat, és egy 80000 kötetű könyvtárt foglal magában. Továbbá a' város jelessebb épületihez tartoznak; a' ló istállók, az ének, 's színjáték házak, és gyalogság kaszárnája, úgy a' két mostani izlésű szép Beteg, és kotzaház is.

Van Modenában egy püspöki Templom is, egy toronnyal, melly alatt ama híres veder, melly a' Tasso Secchia rapita regéjire alkalmat adott, fenn tartatik; 9 Plébánia, több Ispiták, és árva házak, Universitás, Gymnasium, Nemesiacademia. egy mesterségi, es marha orvos oskola. A' kereskedés tsekély, a' selyem szövés el hanyatlott, 's a' helett sok len szövőszékek, és lágyirhások vannak. A' tsinált Canalis, melly a' városból a' Panaroba, és ebből a' Póba vísz, igen hasznos Modena ré-

szére, mivel az ezen várost az Adriai tengerrel egybe köti.

Modena sok nagy férfiakat hozott a' világra, mind mesterségre, mind tudományra nézve: a' többi közt: Correggiót, a' ki Modena hertzegségében, Coreggioban születetett. Vignolát, a' ki nagy építtő mester, 's egyszersmind legjobb író volt az Épületi tudományban. Fallopius orvost. Tassoni Sándor költőt. Muratorit, Tiraboschit, Itália díszeit.

3. Mirandola Kerület, v. Hertzegség.

Itt nevezetes Mirandola fő város, kitsin, de jól meg erősíttetett, 6 mf. éjszakra Modenától, Püspöki szék.

4. Novellara, Correggio, Carpi hertzegségek, és Rivolo grofság: Novellara kis várossal.

Massa, és Carrara hertzegségek, 's Garfagnana uradalom 4 $\frac{1}{2}$ □ m., 28,700 lak., és 200,000 pengő forintal (jövedelme) a' Bétsi Congressus végzése szerént a' Modenai Hertzeg Annyához, Maria Beatrixhoz tartozik, a' kinek halála után a' Hertzegre visza jutand. Itt jelesebb:

1) Massa város a' Frigido folyó mellett 9030 lak. van egy vára.

2) Carrara nem meszsze a' tengertől 8450 lak. ama híres márvány bányákkal, és kő faragó akademiával.

3) Castel nuovo di Carfagnana.

Toldalék.

Az Uralkodó Ház.

Hertzeg.

IV Ferentz (Esztei) Austriai Fő-Hertzeg, szül. 7. Sept. 1879 el jegyz. 20. Jun. 1812 Beatrixet Sardiniai Hertzegasszonyt.

Gyermekei:

1) Beatrix szül. 14. Jul. 1817.

2) Örököshertzeg Ferentz, szül. 1. Jun. 1819.

3) Ferdinand, szül. 21. Jul. 1821.

3) Marie, szül. 13. Febr. 1824.

Anya.

Beatrix, Modenai Hertzegasszony, szül. 7. Apr. 1750, Massai, és Carrarai hertzegné, özvegy 24. Detz. 1806 Ferdinand Austriai, Modena-Breisgaui N. H.

Gyermekei:

a) Maria Theresia, szül. 1. Nov. 1773. (Sardinia).

b) Leopoldina, szül. 10. Detz. 1776, el jegy. Gróf Arconak.

c) Ferentz, Modenai Hertzeg.

d) Ferdinand, szül. 25. Apr. 1781.

e) Maximilian, szül. 14. Jul. 1782.

Pénz értéke.

A' lire 20 soldi per 12 denari. 1 Ducato 8 lire.

	fl.	kr.	fill.
Lire val. di Modena	—	8	$2\frac{1}{2}$
Lire val. di Reggio .	—	5	3
Soldi di Modena .	—	—	$1\frac{21}{40}$
Soldi di Reggio .	—	—	$1\frac{3}{20}$
Ducato a' 8 Lire .	1	9	—
Ducato a' Lire di Reggio	1	9	—

Modenai Nemzeti pénz nemek.

Arany:

	fl.	kr.	fill.
Doppia . . .	7	19	$3\frac{1}{2}$
Scudíno . . .	1	17	$2\frac{1}{2}$

Ezüst:

	fl.	kr.	fill.
Ducati . . .	2	32	$1\frac{1}{2}$
Scudi	2	9	1
Ducato . . .	1	9	—
Új Scudi . . .	—	43	$\frac{1}{2}$
Scudo I Rinaldo Sassáv.	—	32	$1\frac{3}{9}$
Madonna di Reggio .	—	24	$1\frac{1}{4}\frac{3}{6}$
Giorgini . . .	—	2	$\frac{5}{8}$
Murajole . . .	—	3	$\frac{0}{20}$

Jobbára a' sok idegen pénz nemek forognak Modenában.

Mértékek Nemei.

Réf mérték:

100 Braccio di Módena = $83\frac{1}{8}$ bétsi réfh.

100 Braccio di Reggio = bétsi réfhez.

A' Modenai láb 6 megy 1 Cavezzora, és tesz 2 bétsi lábat.

A' Reggioi láb tesz 1 bétsi lábat 7 hüv. $7\frac{2}{5}$ lin.

Föld mérték.

1 Biolca, 72 Tavole, 288 □ Cavezzi. $\frac{3}{4}$ Austriai hód az az 1159 $\frac{1}{2}$ bétsi □ öl.

Gabona mérték:

Staro v. Stajo = $1\frac{1}{7}$ aust. mérőh.

Nyomó mérték:

Kereskedő. Quintal 100 font, a' font 12 Oncie, per 16 Ferleni. 100 font Modena = $60\frac{1}{4}$ bétsi fonth.

Az arany, ezüst, és selyem mértékben a' Bononiait követik. 100 font = $64\frac{1}{2}$ bétsi fonthoz.

Vége Modenának.

V. Osztály.

Lucca.

Luccai Hertzegség.

Ez a' Hertzegség eredetében a' Romaiak Gyarmatya (Colonia) volt, melly a' Longobardi-Ország rokkanásával, 747-ben Nagy Károly alatt, Frantziának, 's azután I Otto által a' Német birodalomnak jutott. A' lakosok szabadság után való vágyodása miatt a' közép századok-idején azt birtokosi sokszor el tserélték. A' Bajor Lajos 1327-ben ama híres Castruccio Castracanit hertzegnek nevezte abba, de ez a' méltóság annak halálával el tünt. Ezután a' városon való Uralkodást meg vette a' Genuai Spinola, de azt VII Henrichnek, midőn ez Itáliában volna, által engedte. Ez azt a' Parmai-Rossi háznak adta el, ki után a' Veronai Scaliger következett, a' ki hasonló-képpen nem sokára a' városi uradalmat el adta I Ferentznek, IV Károly alatt 1370-ben meg nyerte a' város szabadságát, mellyet is egy fő Bíró (Gonfaloniére) és Kormányi Tanátsos vezérlete alatt egész Napoleon ideéig meg tartott. Minek utánna 1797-ben a' Frantzok serruriere alatt arra egy törvényszabatot reá toltak. Lucca 1805-ben hertzegséggélett. Piombinoval egybe kaptsoltatott, és Bacciochinak, Napoleon sogorának adatott, 1815-ben el foglaltatott az Austriaiak által, és a' köz-egybe Lépet intézetével (Bétsi Congressus) Maria Louisának, IV Spanyol Károl Leányának, és hajdoni Etruriai Király özvegyének adatott hertzegség tzím alatt, és tökélletes fő hatalommal. Az ország jövedelmihez még 500,000 frank (24 kr. jó p.) rendeltetett, a' mit Austria bizonyos kötések alatt fizet. Azon esetben

ha maradéki a' hertzegnének ki halnának, vagy ő néki más el látás szereztetnék, a' hertzegség Toscanára jut. Maria Louisa ezen uradalmat csak 1818-ban vette által, minek utánna Parma viszsza nyeréséről bizonyossá tétetett. Ez a' kis bírodalom határos a' közép tengerrel, Modenával, és Toscanával, 's 18 □ mértföldből áll; 100,000 lakosokkal, a' kik a' Katholica Hitet tartyák, jól áll népessége mellett, és igen termékeny földje jeles gyümöltsel fizeti a' szorgalmatos mívelést. Csak határait illentik az Appenninek, többi vidéke dombos, és jól míveltt. A' serchio legnagyobb folyóvíze, de nem hajózható, csak a' fát úsztattyák rajta, egy szép völgyet képel. Termései: egy kevés gabona, de annál több a' fa gyümölts, ú. m. Olaj, gesztenye, mandola, narants tzitrom, füge, és szeder. Jó bora is van. Az olajfák legnagyohb gazdagsága a' tartománynak, a' Luccai olaj egy a' legjessebbek közűl Itáliában. A' selyem mív is, és marha nevelés sikeres. Van sok selyem-fábrika is.

Lucca, a' Serchio víz mellett, 5 órára a' tengertől, 25000 *) lakosokkal olly öreg, hogy csak nyomai se találtatnak eredetének. Noha a' rómaiuradalmak alatt, volt még is szabadsága magát tulajdon törvénnyei szerént Kormányozni. J. Caesar itt töltötte a' telet 53-ban K. U. S. előtt, 's itt el fogadta nagy részét a' Tanátsnak, és romai nemességnek. Totila meg vítta azt 550-ben, a' Gothok azt el foglalták, de Narses, Justinian Tsászár fő vezére, ki futtatta azokat Italiából, és Luccát 7 holnapi Ostrom után hódúlásra kénszerítette. IV Henriktől fogva szabadságát bírta egész 1805-ig. A' Luccai völgy ingerlő halmokkal keríttetik, a' város hoszsza 70 öl, és 400 öl szélessége; jó, fás töltésekkel ottalmaztatik, mellyek kellemetes séta-menedékeket képelnek. Meszsziről egy magas erdőnek tetzik, mellynek közepén egy harangtorony emel-

*) Ehrmann 30,000. Stein 17,150 tesz. Büsching, és Malte. Brun 40,000. Fabri 20,000.

kedik. Belül helyessen van épűlve a' város, ha mindjárt azt különös szépségű épületek neui ékesíttik is. A' házak igen magasak, az útszák nagy kövekkel vannak ki rakva, 's innét tisztán maradnak. Egy víz-vezeték a' Serchioból, tölti a' Sántzokat, és el látya a' malmokat, 's hámor-míveket vízzel. 4 Collegiata, 18 plébán. 11 barát, 9 apátza Klastrom van benne.

A' fő Templom 1070-ben állíttatott, márvánnyal van padolva; 's egészlen gothi izlésű, boltozatyán fris-festések vannak. A' B. Aszszony Templomai első kép írók munkáival díszeskednek.

A' Palazzo del Principe (Hertzeg Palotája) a' legjelessebb épület, két homlok része, és egy kinnálója van, melly dori oszlopokon nyúgszik. Szobái ezen palotának igen szépek, találni itt rajzolatokat Titiantól, és Guerciotól, és egy fegyver-házat. A' palota előtt lévő piatzon IV Károlnak emeltetett egy kép oszlop. A' Bíró lakása a' hajdani Sz. Mihál piatzán áll. A' játéknéz hely nem különös. Van ló futtató piatz is. Közel a' só-házhoz a' Prigione Vecchionál látni omladékit a' régi Luccai környézhelynek. Kormánnya böltsességének köszöni ez a' kis tartomány idei boldogságát, és más bírodalmakhoz hasonlítva, nagy népességét. A' jól míveltt vidék hasonló egy kerthez, a' körül fekvő hegyeken szőllő, olaj, gesztenye 's a' t. terem. A' tenger melletti tájék sok marhát táplál, a' hegyi vízek gazdagok válogatott halakkal. A' selyem-bogarak bé hoznak esztendőnként 20,000 font selymet, mellynek egy része oda haza munkáltatik meg. Az Olaj szedés annál bővségessebb táplálást ád, mennél inkább az itt igen nevezetes jóságú. Ezen termés értéke esztendőnként 300,000 forintra betsűltetik.

Lukka Anya városa 4 Pápáknak, 2 Tsászároknak, és több tanúltaknak. A' lakosok pallérozott elméjűek, 's szeretik a' mesterségeket, és tudományokat.

2. Viareggio, helység a' tenger partján egy kis révpartal, melly egy izmos torony által védelmeztetik.

3. Borgo-Mazzana, fő helysége a' vidéknek, hegyek Közelében fekszik.

Jegyzés.

Ez a' tartomány sok kör vidékekkel, mellyek most külömbbféle fejedelemségekre vannak osztva, hajdon Hetruriának hivattatott, mellyről itt alkalmatosság adatik többet szóllani, és mivel annak helyén némelly városokról rövidebben szollottunk, itt azokról is, azokon által útazván, méltán emlékezetet tehetűnk ú. m. Massa, és Carara, melly tulajdon Hertzegséget képel; Lavenza, és Spezzia városok vidékeikkel, mellyek a' Genuai hertzegséghez tartoznak, 's azzal a' Sardiniai Királynak hódulnak.

Massa, és Karara Hertzegség (lásd Modena Hertzegségét) azon vidéken, mellyen Luccából az ember Genua felé útaz, igen híres márványáról, 's mivel ezen márványt igen gyakorta említik a' képoszlopok, és kőből faragott mívek le íróji, érdemes arról bővebb képzeletet szerezni, úti mulatság gyanánt. Luccából a' Via-Reggiót, és az Aróna tó posványait el hagyván, az olaj, és narants fákkal változó gyönyörű rónán egy kis várasba érni. Petra Santa, kellemetes, hoszszú, egyenes útzái, szép épűletei, fel tetző szentegyházai, és szomszédságában az ősz régiséget képelő omladékok, el felejtetik az útassal, hogy idegen országban vándoról. Leginkább ha a' városon ki jövén, egy fogadótól egy pillantattal ismét által láttya azt, a' mit eddig útazása közt részenként szemlélt. Mászsza kis, de népes, és szép városába lépvén, ismét új érzeményeket lel szíve, a' hegy várról, melly azt oltalmazza, a' közel lévő tengerre bótsátván szemeit. Isméretes ezen város azon márvány-bányákról, mellyek Cararanak olly el terjedett hírt, és hasznot szereztek. Italián által egész Európa, Afrika, és Amerika nagy betsben tartya azt. A' szép képekkel díszes Templomtól, nyílt palotától, 's annak gyönyörű kertyétől bútsút vévén, érsz ama nevezetes Carara hely-

ségbe, mellynek márvány bányájit már a' Rómaiak is esmérték.

Itt 1000 emberek foglalatoskodnak, a' márvány ki hozásával a' törésekből, a' durva munkával, férészűléssel, pallérozással, és faragással. A' hegyek, mellyekből a' márvány vétetik, 2 mértföld hoszszúságúak, és mint egy 4000 öl magasságúak. Itt mind márvány tetőtől fogva talpig, 400 — 1000 más darabok is ki vonatnak a' hegyből húzó-szerekkel. A' szép fehér kép-oszlopokból, (a' javából) egy négyszeg láb (pes cubicus) 4 forint jó p a' helyen, és egy darab, melly egy ember kori forma ki dolgozására szűkséges, 80 for. (jó. p.) kerűl. A' ki választás nehézsége, és sok költség miatt, mellybe a' vitel kerűl, sok kép faragók Cararába mennek, a' hol mind addig maradnak, miglen munkájokon az első intézetet meg tették. Az oda való mesterek sok régiségek mássát készíttenek, 100 f. jó. p. lehet egy formát 5 láb hoszszúsággal, és 40 fl. szép mely képet venni. Carara közelében van egy szörnyű nagy barlang, mellyben a' természet visgállója sok kellemetest lel. Innét érkezni:

Lavenzába, egy igen régi város a' Liguri osztályban. A' Toskan hertzegé volt, de a' Genuaiak tserébe engedték a' helett Livornót. Nevezetessek itt a' püspöki, 's egyébb szentegyházak; továbbá a' köz-palota, és piatz. A' természet visgállók itt sok Tunisi drága köveket találhatnak; a' legjobbak a' Bettini ház építtésére szolgáltak. Innét jönni:

Spezziara, egy kis népes város, melly jeles kereskedést űz, és egy tenger öböl mélységében fekszik. Révpartja igen nagy, és bátorságos, mellyet a' természet képelt, vagy is inkább több révpartokból álló egész, melly egy egész hadihajó sereget el fogadhat. Napnyúgoti részén a' tenger öblének fekszik a' Porto Venere várasatska, egy vár, és Templom mellett, jó magos elő-piatzon épűlve, melly az egész öblön uralkodik, és messze ki látást enged a' nyíltt tengerre. Két erősségek emelkednek fel a' tengeröből két legkülsőbb torko-

lattya pontyán, és bé menetelét védelmezik. Van ott egy iszonyú nagy Ispotály is, kettős épűlettel, az egyik a' portékák, a' másik az emberek számára, kik az egésség probáját álják. Spezzia környéke egy kitsin, igen szép, olaj-fákkal borított dombok által kerített völgy. Ezen tenger öblön fekszik Lericeis, egy nagy helység; színte olly széles, mint mélly; révpartal, mellybe közönségessen a' Tostanból jövő hajók, Genua felé vitorlázván, be szállanak.

Régi Etruria Esmérete.

A' Vidék. Közönségessen Hetruriának is hivattatik. Egy bájittó tartomány, a' közép tenger nyúgoti részén; az Appenninektől napkeletre; a' Magra folyótól éjszakra; délre a' Tibertől záratik. Ezen hazája a' mesterséges hetruroknak, kik a' legújabb izlés történetiben, és a' legsikeressebb régiségi tudományos visgállatokban, ismét elő idéztetnek a' legősebb idők sírából, (most valamennyire határi meg változván) Toskanának hivattatik. Ez a' tartomány a' legrégiebb időkben egy jól formáltt szövetség volt, az ország 12 fő városi Előljáróitól Kormányoztatván, mellyeknek mindenike egy közuradalom volt. Votturra bálvány házában tartották ezen nép hely-tartói, (Lacumones) a' kik egyszersmind fő papok, és hadi-vezérek voltak, ország gyűléseiket, a' hol a' köz dolgok egyes tanátskozással végeződtek. Illyen Lucumo volt a' romai történetből ismeretes Porsena. Legszebb virágjában állott már akkor Etruria, midőn Roma építtetett, mellynek az oskolája volt.

Egyedül a' Görögöktől előztetvén meg, a' midőn azok legfellyebb hágtak a' pallérozatban, fáradoztak a' Hetrurok az építtés mesterségében, hajóépíttésben, orvosi tudományban, fegyver műhellyben, erősség építtésben, és kűlönnösen az edények' (vázok) készíttésében, Vonatos félig muukált, s' rajzolt képeikkel. A' festékek' vegyíttése, árnyék, és

világosság osztások nem voltak a' hetrur kép-íróknak esmeretesek, fekete, vagy barna veres volt közönséges szinek, szín-játék, hang-tudomány, és költés nem vólt nálok idegen. Az Italiában, és Görög országban el-terjedett kereskedést űzték mesterségi-míveikkel, és sok tájékokon jeles lakhelyeket bírtak. A' midön kereskedések által a' Görögökkel meg ismerkedtek, magok' foghatóságaik által tsak hamar eljutottak azon léptsőjére a' pallérozatnak, melly által a' Görögöknek vetélkedő társai lettek. A' régiség, és mesterség ismérőjének legjobban szolgál, s' legkedvesebb azon idejéből a' hetruroknak (különösen) az előmenetel, mellyet tettek a' rajzolatban, mivel a' még fenn lévő emlékek tanulása, mettzett kövek, sír-koporsók, hűvelyes mesés történeteiket is megvilágosítja. Görög országban, és Egiptomban szerezték finom izléseket, melly elegendő vólt arra bírni őket, hogy egy idő follytat magok határoznának meg a' tudományok, és mesterségek tárgyában. Mindazonáltat mesterséges túlajdonaik, előbb hogy sem a' Görögök magossát elérték volna, részént belső egyenetlenség, részént idegen népek előtódulása által, az idők szélvészszei közt elmerűltek, ők magok el kergették a' Hetruriában letelepedett Görögöket (pelasgos) a' midön azoknak szokásit intézetét, nyelvét, és mesés taníttásit egészlen magokévátették. Őtőlök vették a' Romaiak Religiói szokásaikat, előbbeni épűleti mesterségeket, 's a' t. A' Galloktól elnyomattak, egy részek a' havasokra futott, és ezekből támadtak a' Rhaetia béliek. Végre a' Romai uradalom alá jutottak, és Rómával együtt idegen győzedelmesek hatalmába estek. Ezen időtől fogva, és a' Toscana név alatt bé szővetkezett az a' német birodalmi, és Olasz-Országi történetekbe. A' longobardok alatt Grófoktól, Nagy Károly alatt Hertzegektől kormányoztatott, és következői alatt Marchióktól; miglen a' Lombardi tartományok függetlensége ideje fel tűnt, mellyben Florentzia jeles rangot jádzott. A' Medicisek alatt tudományok, és mesterségek a' legfőbb garáditsra

emelkedtek. Ezen ház ki holta után, 1737. Toskána a' Lotharingiai házra jutott 1801, a' Lünevillei békességben arról Ferdinand Nagy hertzeg lemondott, és mint Királyságot, Etruriát Lajosnak, Spanyol Királyi, és Parmai örökös Hertzegnek által engedte. Ennek halála után, a' Spanyol, és Frantzia közt kötött alkú szerént, Frantziára esett, 's mint részes bírodalom, ahoz iktattatott. 1809-ben azt Napoleon huga, Ersébet nyerte el, mint Nagy hertzegné; azomban 1814-ben a' Toscana nevet, és hajdani kormányozóit a' Lotharingiai házból ismét viszsza nyerte.

Speziából Sestri-ig 10 mértföld van. Magas hegyek, és völgyek köztt változva egy terméketlen vidéken vándoról az útas az újjonnan tsinállt úton, melly számtalan hídakkal van egybe kötve, jó illatú bajbontsok (bokrok) közt. Ezen úton alig találni a' nyomorúltt házakban a' szükséges eledelmet, melly még igen is drága, a' falúk, mellyeken által menni: Borghetto, Matarana, és Bracco, 's érni, Sestri di Levantere, egy tsekély, hajdon jelessebb, hely, egy föld nyelven a' közép tengeren. Ezen helynek igen nagy tenger-öble van.

Toldalék.

Az Uralkodó Hertzegi Ház.

Hertzeg:

Károly Lajos, szül. 23. Detz. 1799 el jegyz. 15. Aug. 1820 Theresiát, Sardiniai Hertzegaszszonyt.

Gyermekei:

1) Luisa, szül. 29. Okt. 1821.
2) Ferdinand Károly, szül. 14. Ján, 1823.

Huga:

Luisa, szül. 1. Okt. 1802. (Saxonia).

Attya testvérei:

1) Antonia, szül. 28. Nov. 1774.
2) Carolina, szül. 7. Febr. 1777.

Pénz érték:

	fl.	kr.	fill.
Scudid'oro . .	2	11	$2\frac{3}{4}$
Lire . . .	—	17	$2\frac{2}{8}$
Soldi d'oro . .	—	6	$2\frac{3}{8}$
Soldi di Lira . .	—	—	$3\frac{1}{2}$
Denari d'oro . .	—	—	$2\frac{1}{4}$
Quatrini . . .	—	—	$1\frac{1}{6}$
Denari di lira . .	—	—	$\frac{1}{5}$

Arany:

Zechino, 16 lire. Pistole v. Doppia, 22 lira.

Ezüst:

Scudo, $7\frac{1}{2}$ lire, ebből $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{5}$, arányas értékben. Barboni v. Grossi. 12 Soldi. Van $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, arányos ért.

Réz:

Bolognini, 6 Quatrini. Soldi 3 Quatrini. Duetti 2 Quatr. Fél soldo $1\frac{1}{2}$ Quatr, és 1 Quatrino dar.

Mértek nemei.

Réf. Braccio 100 = $76\frac{3}{8}$ bétsi réfh.

Gabona. 5 Stajo = 2 austr. mérőt.

Olaj. Coppo, 24 font peso grosso = $157\frac{1}{3}$ — $160\frac{1}{4}$ bétsi fonthoz, a' közönséges peso grosso font. 11 = $6\frac{1}{2}$ betsihez.

A' kereskedő, arany, ezüst font 12 Oncie, 288 Denari, 6912 Grani. — 5 Lukkai font = 3 bétsi fonthoz.

VI. Osztály.

Toscana Nagyhertzegség.

Jegyzés.

A' Föld le írók közönségesen három vidékekre, vagy kerületekre osztyák Toskánát, ú. m. a' Florentziaira, Pizaira, és Szénaira (Territorium Florentinum, Pisanum, et Senense). Mi mivel a' kellemetesség kedviért útas formában vándorlunk ezen földi paraditsomon által, tsak a' mint természetes fekvése tűnik fel annak a' szembe, úgy fogjuk útazóban leírni a' vidéket. Az úton távulról szemlélt ötlöket utotjára hagyván. Az út déli nyúgot felé esik délikeletről.

Toscana, régenten Tyrhenia, és Tuscia név alat volt esméretes. A' Hetruskok, a' Tyrhenekkel egyesűlve (Pelasgi gyarmat) kis Asiából, a' legmíveltebb nemzetet képelték a' nyúgoti vidéken. Voltak közöttük Történet írók is, és túdós mesterek. A' mostani Toscana 410 □ m., 30 városiban, 87 mező városiban, 2549 falúiban, 1,250,000 lakosokat foglal, kik közt 16,000 'Sidó. (Legtöbb van Livornóban). Az uralkodás magán kormányi, (Monarchica), és örökös. Az Országi Jövedelmek 5 milliom pengő forintra megy. A' hadisereg 6000 az Ország véd-seregén kivűl. A' tengeri hatalom nints többé. Toscana azomban bé van foglalva azon oltalom-levélbe, mellyet Austria a' Portától (Török udvartól), nyert a' tengeri rablók ellen.

Napoleon este után, III Ferdinánd (eddigi Nagy hertzeg Würtzburgban) ismét Toscana Hertzegségé-

hez jutott. A' Bétsi egybelépet öszve kaptsolta ezen tartománnyal Piombino hertzegséget, az Elba, és Enklave szigetek mellett, mellyek hajdon tsászári hivség-jutalmi-bírtokok voltak. Ez a' nagy-hertzegség az austriai ház második szülöttsége jussa.

Nemes Rendek: Sz. István Rende, 1562-ben alkottatott 1817-ben meg újíttatott. 2) A' Sz. Jósef Rende, állíttatott Würzburgban 1807-ben. Toscanára által vitetett 1817-ben, mint érdemi Rend minden Rangú Catholikusok számára. 3) A' fehér kereszt Rende, eredett 1814-ben a' katonák számára. Toscana a' természet minden kellemeivel el készített szeléd Eg-mérsékű tartomány. A' tél olly kevessé hideg, hogy majd tsak kevés házokban találni fűttő szert (Camino). A' levegő többnyire egésséges, ki vévén széna (Siena) körül egy darab posványságot. Nagy alkalmatlanságat okoznak a' Sirocco, és libeccio szelek. Az Appennin hegye el terjeszti ágait külömbbféle menedékekbe az egész tartomány által. A' rónább vidékek, Olaj-tzitrom-sárgabaratzk fákkal, és szőllő-tőkkel vannak boríttva, 's a' hegyesek gesztenyésekkel. Különössen bővelkedik Toscana vízekkel, mellyek közül azomban tsak az Arno hajózható. A' tók köztt legjelessebb a' Lago di Castiglione della Pescaja, mint egy 5 órányi kerülettel. Tsatornák (Canales) minden felé találtatnak. Értz, vagy is ásványi források leginkább Pisa és Siena körül, hidegek, 's melegek, és Savanyú vízek is, mellyek köztt az úgy nevezett Porsena Király fördeje. Az ásványok Országában találni, rezet, vasat, ólmot, kénesőt, tzinóbriomot, kénkőt, meszet, Iaspist, Lazurkővel, Calcedont, Carneolt, hegyi kristált, kősót, és nem kevés köszénbányákat. A' hegyekben van Granit, Gips, homok-kő, darás-kő (Tophus) 's a' t. Találkoznak azokban olykor üregek, és helyek, mellyek büdös, és kénköves gőzt párolnak. A' Növevények országa ezen tartományban táplál minden nemű gabonát, szőllőtőket, (Ismeretes különössen a' Montepulcianoi bor) olaj fákat (mellyek termése nagyon ki hordódik)

legtöbb gyümölts nemeket, mandolát, gesztenyét (melly kenyere itt az embereknek) szederfákat, fügét is, és sáffránt, továbbá Lent, dinnyét, 's a' t. Fájja elég van. A' viasz a' hegyes vidékeken igen jó. Vannak jeles lovak, jó szarvas marhák, sertvések, juhok, 's a' t. Mint jeles dolgot említeni kell, azon Teve ménest, *) melly Pisánál találtatik, 's a' keresztes hadak idejétől származik, melly Europa vonós marhái hijányát böven helyre hozza. A' Toskanaiak helyes termetűek, kellemetes artzavonásokkal, mesterségre, és tudományra leginkább hajlandók, fő kép a' vers-szerzésre, és mellette jó szívűek, emberségesek, erköltsösek, vidámok, és dolgossak. Nyelvek a' legszebbnek, tisztábbnak, tartatik az Olasz Beszéd formáji köztt.

A' mezei gazdaságban magokat ki mutattyák, mellyre a' mezei-gazdasági-társaság sokat használ. Sok selyem is alkottatik. A' kézi-mesterség, és kereskedés virágoznak. Legtöbb selyem fabrikák vannak, mint egy 80 papíros malmok számláltatnak. A' Florentziai bársony, a' mesterséges virágok, szalma kalapok, ismeretessek. Jeles a' terméssel, tovább küldéssel, és által vitellel való kereskedés (expeditio, transitus), leginkább nap kelet felé. (Levante). Az előbbeni mesterségekre, és tudományokra emlékeztetnek Toscánában: Dante, Petrarcha, Gallici, Machiavelli, Giotto, Cimabue Leonardo da Vinci, Michael Angelo, és több mások, kiknek Toscana szülötte-földe volt. Az egyedűl uralkodó Religio, a' Romaikatholica.

Legjelesebb városi a' Romai részről kezdve.

Az út Aqua pendenteből Ponte centino, Radicofani, Ricorso, Poderina, Torinieri, Buonconvento, Mantarond, Siena, Castiglioncello, Poggibonzi, Tavernelle, San Cassiano által Florentziába.

*) Öszvér, mulus.

El hagyván Aqua-pendentet, 's ponte Centinót elhalladván, által megy az ember azon folyón, mely az országat határazza, és elsőben is Radicofani helységbe ér, mellynek közelébe van egy hasonló nevű vár. A' házak igen régi, izlet nélkűl, es erány nélkűl való épűletek. A' lakosokat, és viseleteket látván, azt gondolná az ember, hogy a' szabaudiai hegyek köztt van. Ezen úton, külön ezen helységtől, van egy vendégház, a' hol nem sokat vendégeltetik az útas A' levegő itt mindég erőssen, és hűvessen fuj. Ezen hegyet az Appenninek legmagossabb pontyának tartják. Radicofanitól Ricorsi, S. Gvirico által, melly egy nagy falu, a' hol pósta, és jó formán szép házak vannak, igen nehéz az út, sokszor kietlen götsörtös, és egyes helyeken meredekes. A' Poderina, és Torrinieri tsekély falúktól Buonconventoig hasonlóképpen igen kellemetlen az út, szűntelen hegyre, völgyre kell fel, 's le hágni. A' tájjék vad, találni mindazon által néhány szedreseket, és olaj fásokat.

Buonconvento falú egy hegy alatt egy kis patakon. Híres a' Guelfok, és Gibellinek történetében, mint VII Henrik halála helye. Innét az út Montaronen által, tsak nem általljában, hegyes, a' tájjék annak hoszszában természettől száraz, tsak szűken jutalmazza lakosi szorgalmatossságát, innét érni:

Siena városát.

Ez egy a' legszebb városi közűl Toscananak, az Appennin hegységben. Némellyek szerént régi városa volt ez a' Hetruskoknak, mások annak alkotását a' Senoni Galloknak tulajdonítyák, a' kik Brennus alatt 591-ben K. U. S. előtt Itáliába ütöttek. Augustus uralkodása alatt Romai gyarmatnak állíttatott. A' közép századokban Siena, népessége, mívessége, és kereskedése végett, és szabadság szeretetéről híres volt. Mivel a' Romai birodalom el hanyatlása után, függetlenségre kapaszkodott, 's azt

sokáig meg tartotta. A' 12-ik században némelly nemessek az uradalmat Siena felett magokhoz akarák vonni, de a' nép ellent állott, és buzogván a' Jusért, mellytől meg akarák fosztani, legalább egy részét annak meg tartotta. Ki neveztetett egy idegen, a' kire Podestá (hatalom) név alatt a' katonaság, és Törvény-szék bízatott. Azomban Pandolfo Petrucci egy közönséges polgár, a' ki a' Tanátstagjának válosztatott, fel hágott végre az ország fő kormány székére. Maradéki követték ötet a' hatalomban, miglen gyengeségek elégtelen lett az egyenetlenségeket el igazíttani, mellyek a' nép, és nemesség köztt támadtak. A' Frantzok, és Spanyolok használták a' perlekedést, és lassanként urai lettek a' városnak. Végre II Fülöp Spanyol Király által engedte azt I Cosmusnak, Toscani nagy Hertzegnek, és 1557-től Siena ezen birodalomhoz tartozik, pompás fenn tartása mellett Jussaiknak, mellyet a' nép esztendőnként történő meg újjíttásánál esküvésének, és hívségének, melly tőle meg kivántatik, ki nyillatkoztatott. Minek utánna meg szünt uralkodni, meg tsükkent fényessége is. Most a' városban 16000, a' külvárosokban 15000 lakos van.

Noha Siena igen régi, még is kevés emlék jelei találtatnak itt az el múlt időknek, és ezek is tsak jobbára ótska falakban, 's tornyokban állanak, mellyek a' Hetrurok ideiből láttzatnak származni, továbbá külömbbféle barlangok, boltozatok, és földalatti folyosók, a' hegy belljében. Találtattak itt mindazon által sok hamv-vedrek; sír-emlékek, és fel írások. A' város egy hegy lejtőjén fekszik, 's azért igen egyenetlen talpa. Némelly útzák nagy, faragott kövekkel, mások tégla-kövekkel béleltettek. Többnyire az út közepén egybe jönnek. Mivel az út egyenetlen, imitt, amott igen nehéz szekérrel járni. A' tornyok a' város közepén, mellyeket már meszszirűl meg pillantani, a' nemessek palotáihoz tartoztak, és hajdon külömböztetés jelei voltak. Átalljában a' házak gothi-módra épültek, 's némellyek az újjabb izlés szerént. A' porta Roma-

na, 1321-ben épült valóban felséges tekíntetet ihlel. A' vár-erősség, mellyet I Cosmus, 1560-ban emeltetett, hogy uradalmát bátorságban birná, rendes, és elég erős egy nem igen népes várost zabolában tartani.

A' Püspöki Templom minden köz-épületek közt legjelessebb. Dombon fekszik, és dísze a' piatznak, melly azt körül-fogja. Márvány-léptsőn menni abba, melly ezen épületnek nagyságát, és fényességét hírdeti. Egy nagy, pompás, gothi-épület. Kivül belül rendes vonatokkal, fehér, és fekete márvánnyal ki rakva. Alkotása ezen szentegyháznak felér 1250, esztendő-ig. A' kapú 1333-ban állíttatott 3 ajtókkal, és egy igen szép oszlop-rendel. Felső része oszlop képekkel, mely képekkel, harang-tornyokkal, és egyébb ékességekkel van díszesítve. Mind a' két oszlopok, mellyeken a' tsúts nyúgszik, nagyra betsültetnek. A' Templom 300 láb hoszszú, belseje jobban tetzene, ha szélessebb volna. A' fal oszlopok, mellyek öszverakott oszlopokból vannak, igen könnyen fel emelkednek. Az ablakok sok kisded, egymás felett álló oszlopokból egy nézház-tső-jéhez hasonlítnak. Boltozattya azurkék, arany tsillagokkal híntve, a' kúp márvány oszlopokon nyúgszik. Mind ez igen gazdag. A' B. Aszszony kápolnája kúpja aranyos, és az Oltár Lasuli-kő-ből van ki rakva:

E' felett ez még félig-faragott aranyos munkával, és tengeri-zöld márvány oszlopokkal, (egyelített rendbe) ékes. A' fából faragott munkák körös-körül a' karban, remekmunkája a' mesterségnek, és békes-tűrésnek, Sz. János kápolnájában bámulatra indit a' többiek között ezen szentnek kép oszlopa, melly Donatellotól van értzben. A' szentegyház lábpadlata egy a' legszebbek közül. Több ó testamentomi történeteket ábrázol, fehér, barna, és fekete márványban. Világossetét rajzományok musiv ábrázatokban, 's nem kevesbbé álmélkodásra méltó rajzolások, mint Raphael remek munkája. Siena püspöki Temploma jelességei közé

tartozik még valamennyi Pápák mely képe, következő rendekben egész III Sándorig, folyosó formán a' templom hajója körül. Ezen város Sz. Katalint tiszteli, mint maga pártfogóját, 23 plébánia, és 30 Klastrom van benne.

A' Del Campo, vagy is Tanáts-ház piatza, 1056 láb kerületében, tojás-gömbű, téglával, és kővel tziffrán padolva, fa boltnkkal, épületekkel, kis gothi boltozatokkal körül véve, igen nagy mélységben fekszik. Tiz útlzák mennek arra, és a' köz vigasságok esztendőnként ott tartatnak. Ezen a' piatzon egy szép márványkút van, mellyen az Isteni fő erkőltsök, az első ember alkotása, 's annak számkivettetése a' paradicsomból, félig faragott munkában, ábrázoltatnak. Nem meszsze innét eszre venni a' farkast, Romulus, és Remussal, egy oszlopon. Ez egy aranyos értz-kép sereg. Néhány lépésre innét van egy B. Aszszony kápolnája nyittva márványból, 1348-ban a' dög-halál idejében építtetett. A' nagy Torony, mellymellett ezen kápolna áll 270 láb magos. Ebből nem tsak a' várost, és annak környékit átal látni, hanem, a' Havasok lántzát is, de tsak mint egy köd-patsolat-által. A' Fonte Blanda híres kút sok, és jó vízéről, az oca útzában. A' Tanáts ház, Palazzo degli Eccelsi, vagy de' Signori, nagy, minden felől szabadon álló épület, részént faragott, részént égetett kőből; sétálló Oszlop-tornátzokkal körülvéve. Belseje több oszlopokból áll, mellyeken tsak nem veszlegetésig vannak a' rajzolati ékességek, mellyek Siena történetire emlékeztetnek. A' régi Tanáts szálla néz-helyre változtatott, 1751-ben el égett, de ismét fel épült. Az újj szálla tojás-gömb, szép, és alkalmas-rajzolatokkal.

Siena több híres, és szent emberek Anya-városa, többi köztt 7 Pápáké; Gratiané; Mathioloé; és 3 Socinoké, kik közül eggyik a' Socinian eretnekség feje volt. Volt ezen városnak több nevezetes Academiája. A' kereskedése egyébb iránt igen jeles volt, 's noha a' kormány-szék minden szor-

galommal viseltetik annak fenn tartására, azomban a' népség fogytával, annak is kellett hanyatlani. Van még is ezen városnak néhány kéz-míve u. m. gyapjú szer, pántlika, bőr, kalap fábrikája 's a' t. Bányái márvánnya derék, de kelete a' vitel nehézsége miatt igen meg hátráltatik. Lakosi elméssek, beszédesek, és szolgállatra-készek, azomban könnyen meg bántódnak. Nyelvek igen szeléd, és hangos, 's igen rendessen beszélnek; itt valóban tisztasága a' Toscan nyelvnek egybe van kaptsolva a' Romaiaké kellemetességével.

A' Vidék Siena Körűl felséges, jól épűlt mezei lakásakat foglal. Mivel a' föld 167 láb magasságú a' tenger felett, a' levegő igen tiszta. Sienától egy kellem vidéken által útazván, egy erdőt, 's hegyet érni, melly rajzolati ki látással szolgál: Castiglioncello, 's Poggibonzi mező városára: ez egy dombon fekszik, lakosi igen gyorsak, és elméssek. Egy kis távulra innét látni Volterrat; ez egy kis város; jeles emlék-ötleiről, mellyek régiségét bizonyittyák.

Falai a' Hetruri építés módját jelentik. Ezen városról azomban bővebben fog a' szó elől Kerűlni alább a' Pisai Kerűletben. Ezen Kerűletben találni értzforrásokat, kő bányákot, kő szenet, fejér, és szines alabástromot, mellyekből az itt lelt hetruri mustrák szerínt vázak, és más faragott munkák készíttetnek. Ama régi edényekből találni itt egyes embereknél számas gyűjteményeket.

Casale helység, vagy is egy kis helyes város felleg várral, és egy Collegiata templommal. Montiero helys.

Montalcino kis város 2800 lakossal egy hegyen, püspöki szék, 4 plébánia templommal, és 5 Klastrommal.

Sinalunga, helység, egy szerzeti szentegyházzal.

Pienza, városotska, hajdon püspöki szék.

Chiusi, város a' pápa birtoka szélén, püspöki szék

Radicofani helység egy magas hegyen (ezekrűl már emlékeztűnk máshol is.)

Alsó vidéke ezen tartománynak egésségtelen, de termékeny, és a' marha nevelésre igen alkalmatos ingovány a' tenger parton, a' hol nevezetesebbek:

Grossetto, város, püspöki szék, a' káptalani templomon kivűl van benne még egy plebánia, 2 Klastrom, és egy Ispotály. Közelében nagy só-műhelyek tálálkoznak.

Massa di Maremma, város, pűspöki szék, egy igen jó termő vidéken

Pitigliano, meg erősített városotska: 2100 lak. a' kik jó forma kereskedést űznek, egy szerzeti templomon kivűl vannak itt 2 Klastromok, és egy ispotály.

Ide lehet számlálni azon tartományokat is, mellyeket a' Bétsi Congressus Toscanával újonnan öszve kaptsolt, mellyek a' következendők:

1) Stato del presidio.

2) Az Elba Szigete.

3) Azon Tsászári ajándék, vagy jutalom birtokok, mellyek a' Toscanai Nagyhertzegségben feküsznek, ú. m. Vernio, Montantó, és Monte Santa Maria.

4) A' Fejedelmi Jus Piombino hertzegségen, 's az ahoz tartozandó vidékeken. Ezekről a' kötet végén fog elő kerűlni a' szó.

Noha átalljában a' vidék Siena, és Florentzia köztt a' mosolgó arno-völgyi tájjékhoz nem hasonlíttathatik is, az mindazon által jó formán tenyészes, és míveltt, tekéntete mezei, természetes, de nem vad. Látni kellemetes mezei-házakat szép tziprus-fa sétákkal, alsó része a' hegynek szőllő tőkkel, és olajfákkal ruháztatik Legelő kevés van. Marha tsak annyi van, a' mennyi a' földmíveléshez szükséges. A' földnek azon része, melly részént a' meredek lejtősség, részént a' víz közele miatt, nem míveltethetik, fenyővel, és Cyprussal van be nőve. A' levegő mérsékeltt, a' Lakosok ké-

pében semmi goromba, és paraszti nem szemléltetik. Sok patakokon kell által menni, mellyek noha tsekély tekéntetűek, mindazon által az essők idejében őszszel, és tavaszszal sebes folyókká áradnak, és gyakran az útazót gátollyák. Több gyönyörű mezei-épületek mellett el iktatván, érni:

Florentziát, (Fiorenza, Firenze) fő városa a' Toscani fő Hertzegségnek, 80,000 lakosokkal, egy pompás, az Arno vize által ketté osztatott völgyben, az Appennin tövében; tsak nem tojás-gömb formája, 's kerülete két óra. Az Arno két egyenletlen részre vágja. Fekvése szépsége, épületinek pompája, 's egy arányassága, szerezték nékie a' szép nevet (Fiorenza Bella), mellyet minden jussal meg is érdemel.

Mivel a' város igen nagy, kevésnek tetzik népe, azért mondják, hogy az idegen azt tsak ünnep, és vasár napon látogassa. Van benne több, kútakkal, kép-oszlopokkal, és más köz-emlékekkel ékes piatz, úttzái szélessek, és mind sinor után vannak, 's négy szegletű kövekkel béllettek. A' Santo Spirito szállás (Quartiere) az Arno által a' várostól el választva, azzal 4 hídak által kaptsoltatik. A' Jelessebbik azok közűl erőssen, és mérészszen van épitve, és három meszsze széllyeltt márvány lábakon áll. Bé menetelét ezen hídnak 4 értz kép-oszlopok ékesíttik, az esztendő 4 részét ábrázolva. A' Ponte vecchio telye van aranymívesek bolttyaival. A' S. Gallo kapú, mellyen Bolognából Florentziába bé menni, legszebb valamennyi között. Itt egy győzedelem Ivzat van I Ferentz tiszteletére, a' ki mint Fő-Hertzege Toscanának 1739-ben azon által be menetelét ünnepelte.

Florentziában vannak 152 Szentegyházak, és kápolnák,*) mellyek, hogy ha el készültek volna, kétség kivűl a' legszebbek volnának egész Italiában.

*) Mások szerént 172 Szentegyház. Sok Klastromok, 1 Ersek, 1 Universitás, és Lyceum, 7 Kapú, 17 nyilt piatz, 10 ugrókút, 160 kép-oszlop, 9000 ház.

A' Fő Szentegyház, Il Duomo, vagy S. Maria del fiore (virág B. Aszszony) 426 láb hoszszú, és a' torony 353 láb magasságú, 1296-ban fundáltatott. A' Templom közepén emelkedik egy nyoltz-szegletű, felséges kúp fel, melly későbben ama híres Brunelleschi rajzolattya után állíttatott fel. Ez a' kúp olly mérészség, hogy Michael Angelo azt mondotta, hogy ha mindjárt lehetséges is azt utánna tsinálni, lehetetlen mind azon által azt fellűl halladni. Zucchero, es Vasari abba az utolsó Itélletet rajzolták le. A' Templom kivűl fehér, és fekete, finomon pallérozott márvánnyal van kirakva. A' bé menet felett a' Canonica részen látni szörnyű nagyságban kép oszlopát a' B. szüznek, két Angyallal tiszteletes állásban, mind márvány, Pisa Jánostól; a' 15 század leghiressebb kő-faragó mesterétől. A' Templom bé menetelében venni tsak észre a' nagy mesterségű márvány padlatot, azutánn mind a' két részről a' mely, és rajzoltt képeket azoknak, kik elméjek, vagy nagyszívűségek által Florentziát híressé tették, ide tartoznak: Brunelleschi, a' 15-ik század legjobb építtő mestere. Giotto, az elsők közűl való, kik a' rajzolás mesterségét ismét fel emelték: Pietro Farnese, egy híres Generalis, Marcilo Ficino böltselkedő. Ezek mellett észre venni Dantes régi képét, melly a' köz-országlat parantsolatyára ide helyheztetett. Eggyetlen emlék, mellyet ezen költőnek hazája fel mutathat. Sír-temetője Ravennában van, a' hol számkivetésben holt meg. A' Szentek szentye a' kúpon fellűl külömbbféle szinű, 's ioni rendű márvány oszlopokkal, és igen gyönyörű félig faragott képekkel díszesíttetik. A' Krisztus Urunk holt teste mellett a' fájdalmas B. Aszszony képe áll. Ez a' kép sereg tsak szintében van ki dolgozva, de Michael Angelo által, kinek véső-kése azon meg ismértetik. Az Apostolok helyes Olasz-falakon mesterségessen vannak helyheztetve. A' segrestye ajtaja értzből van, és mely képekben Sz. Irási történeteket ábrázol. Közel ezen iszonyú épűlethez áll a' 252 láb magos torony, Campanile,

melly fekete, fehér, és vörös márvánnyal vagyon ki rakva. A' 4 kép oszlopok rajta Donatellotól vannak 406 fogú léptsön menni arra fel, 's abból gyönyörű ki látás van Florentziára, 's annak környékire, az Arnora, 's a' kellem halmokra, mellyek mind a' két partjain emelkednek. A' fő Templom ellenébe van a' keresztelő kápolna, egy régi szentegyház, hajdon a' Marsbálványháza, most Sz. Jánosnak szentelve, szabadon áll, pallérozott márvánnyal van ki rakva, 's három ajtaja van Szalamiából, mellyek igen szépek, az azon lévő félig faragott formák, az ó, és új Testamentomi történeteket jelentik, 's fel mulhatatlan szépségűek. A' szalamia formák is az ajtó felett, az épület udvara részén, nagy érdeműek. Ezen Templom egyedül a' hol keresztelnek. Florentziában a' keresztség, leginkább az első szülötté, pompás ünneplet, mellynél nagy számmal öszve gyülekeznek az emberek. Ezen Szentegyház után a' legjelessebbek, és szebbek: San Marco, dell Annunciata, S. Croce, és S. Laurenzio. Ezekben, és többekben talál a' rajzolmány, kép faragás, és épület ismérője bővséges tárgyat: észre venni itt, miképpen a' mesterség, magát a' vadság békóiból ki bontván, ismét előbbeni poltzára fel-ügyelt, és fáradságit gyümöltseivel koszorúztatni láttya. Florentziában 160 oszlop-képek számláltatnak, részént a' közpiatzokon, és utzákan, részént a' paloták elő homlokán. De talám sohol se találni egy helyen hasonló nagyságúakat egy más közelében, mint itt a' régi palota piatzán, Piazza del gran Duca, a' hol I Cosmus iszonyú nagy lovas oszlop képe áll. Ez a' piatz egy részről a' régi palota, más részről a' nagy kin álló, a' többi két részről pedig többnyire szegénnyebb polgári házak által vétetik körül, melly közül még az Agaccianok palotája fel tünik. Itt mindenek előtt bámíltó egy ugró-kút, mellyért kár, hogy a' régi palotának egy szegletébe záratik, melly a' piatz közepén a' legszebb ékesség volna. Ez egy nagy márvány medentzéből áll, mellynek közepén a' 18 láb magas szörnyű nagy

formájja láttatik Neptunnak, egy nagy tengeri-tsigában áll, és lábai körül három Tritonok vannak, ezen kép-tsoport márványból van, tetejét a' víztartónak 12 szalamia ábrázatok ékesíttik. Alkotója Bolognai János. A' kút ellenében áll ugyan azon mestertől az I Cosmus 1591-ben készültt értz oszlop képe - mellynek állástalpa félig faragott munkával díszeskedik. Szemlélletre méltó a' Piazza Lannunciata is két ugró Kúttyával, és I Ferdinand lovas kép oszlopával. A' Piazza S. Croce, Ugró-Kútaival. A' Piazza della Trinitá, Oszlop-Sovával, mellyen az Igasság képe, és egy Centaur van Bolognai Jánostól. És a' Piazza S. Maria novella két pompa-oszlopokkal. Az úttzák többnyire jól meg világosíttatnak. A' via larga útza legjelessebb épületekkel pipeskedik. A' Corso, mellyen olykor vetélkedő futások tartatnak, legjelessebb sétállója a' városnak, de a' legszebb része Florentziának a' S. Maria Novella piatztól a' Pitti palotáig fekvő tájjék.

A' régi palota tornya emlékezetes mind magasságára, mind formájára nézve, mivel 4 Oszlopokon nyúgodván, alapjából 269 lábnyira emelkedik. Mostanában leginkább egy éjjeli órának szolgál, úgy hogy mindég tsak az óra, vagy fertál, a' mitsoda idő tájja t. i. van, világosít, úgy, hogy a' piatzról, vagy szomszéd útzákról setét éjszakán is meg lehet ismérni, hány óra légyen. A' régi palota egy azon épületek közül, mellyek kevesebbet tetzenek fel szépségek, mint kerületi nagyságok által. Bé menvén az udvarba látni egy porfirból-való kútat, értz ábrázattal. Innét egy kép sereget, a' pogány-költeményekből. A' Palota belsejében emlékezetes egy igen nagy szálla, melly köz-ünnepletekre szolgál, 162 láb hoszszú, és 74 széles. Itt legjelessebb tettei Florentzia-városának, és a' Medicis háznak le vannak ábrázalva. Hátúl a' padlat fel emeltebb, 's meg van rakva Oszlop-képekkel. A' felső emeletben, mint egy szer-tárban, látni Rubens képét, mintha beszélgetne; felséges rajzolat, a' hol a' kép író magát le rajzolta, más több személyekkel, a' mellyebb

tudomány ötleiről vetekedve. Egy szálla ezen szertartalékban hajdon meg betsűlhetetlen kintseket foglalt magába, abban őríztetett eredeti-irománnya is a' Pandectonnak. A' Loggia külső részén ezenpalotának egy oszlop-tornátz forma kinn álló, a' hová a' Nagy-hertzeg Sz. János napján megy, az ott által menő egybe gyűllt embereit városinak nézni. Egy boltfolyosója alatt ezen tornátznak ragadó szépségű képét szemlélni értzből Judith Aszszonynak Donatellotól; egyenessen áll, hogy a' lábánál fekvő Holofernes fejét el vágja. Egy más bolt alatt látni a' nagy értz Perseust, egy kezében a' kard, a' másikban Medusa feje. Egy harmadikban van egy tsuda szépségű képsereg, Bolognai-János mestersége Végre látni ezen oszlop-tornátzban Dávid diadalmát Goliáth ellen, Michael Angelotól. Lehetetlen az eránzyatokat tökélletessebben, a' vonatokat természetessebben gondolni, mint azokat a' mester itt ábrázolta.

A' Florentziai, vagy is Medicis ház kép-tára a' legnevezetessebb, drágább, és gazdagabb gyűjtemény minden kép oszlopokból, emlék-pénzekből, értz-öntetekből drága kép-iratokból, a' legnagyobb természeti ritkaságokból, és mesterségi remek-művekből, mellyel ez tsak nem a' Rómait is meg előzi. Ez az Uri ház, t. i. a' tudatlanságnak, és vadságnak idejében kezdette gyűjteményét, 's azért könnyen juthatott a' régiségek betses maradványihoz, mellyeket akkor kevesen ismértek, és kedveltek Ezek közt jelessebbek a' következendő ötlök: Már a' kép-tar épűlete is nagy tekéntetet lehel.

Egy nagy udvart keritt, melly egy utzához hasonlít' hoszsza 475 láb, széle 58 láb, mind a' két részről boltfolyosókkal ékesíttve, mellyek egész a' folyóig terjednek, és pompás séta-útat formálnak. A' régi palota bé menetele által ellenébe, egy nagy bolthajtás az Arnora vezet. Földszínete az egészépűletnek Dori oszlopokkal díszeséttetik, melly felett kivűl egy más oszlop sor áll attikus rendben.

E' felett egy nagy emelet van, Felségessen ékesített kereszt-fák által zömök Korlátokkal világosítva, mellyek a' tető fedeleknek gyámolúl szolgálnak. Itt laknak a' mesterek, a' kik a' Nagy hertzegnek dolgoznak. A' második emelet, mellyet az a' sok ritkaságokat, és mesteri-kintseket foglaló kép-tár meg tölt, ollyan formán épűltt, mint a' földszínen való. Ez a' szörnyű nagy épűlet jó izlésben készült. Utolsó farsangban a' szekereknek el van tiltva a' bé menet, 's azért a' bé menetek a' régi palota piatza felől el vannak zárva.

A' minden nemű ritkaságok kintstára, mellyel a' Medicisház szorgalma a' Florentziai képtárt két századok folyta alatt meg gazdagította, három nagy folyosót (Corridore), és 20 szállákat (Cabinetti) tölt meg. A' képtár nyíltt, és meg van erőssen tiltva valakitől valamit a' bé eresztésért, vagy mutatásért kívánni. Az elő helyen fenn a' garáditson látni legközelebb mely képeit azon hertzegeknek, a' kik alkatására, vagy gazdagítására a' kép-tárnak valamit tettek. Minden mely kép alatt találkozik magyarázat a' tárgyra, úgy hogy valamennyi kép allyát által olvasván, rövid történetét az egész intézetnek kiki fejébe veheti. A' tulaidoni Tár két szárnyakból áll, és egy közép épűletből, melly mind a' kettőt öszve köti. Ez a' nagy térség mind írott, és oszlop-képekkel van meg töltve, sőtt még a' boltozott fedeleken is képek vannak. A' mesterségi tanitványoknak szabad itten dolgozni. Itt vannak képei a' Florentziai híres embereknek, vagy Toskanoknak általljában, mind választott mesterek munkája. A' Romai Tsászárok, 's azok fámiliái képei rendszerént, a' mint következtek, régi mely képekben, 's nagy sokaságú oszlopok, és kép seregek, márványban, és szalamiában, ritkaságok, és munkázatyok emlékezetessé teszi azokat. Ezután az első szálla ajtajához érni, melly a' hetruri Museumot, következendő képpen a' Toscani régiségeket foglalja magába, ú. m. Sok kép faragó munkákat, hamv-vedreket fel írással, régi-sír-emléke-

ket, félig faragott képeket alabástromból, mellyek szépségre nézve a' görög országiakkal vetekednek; fel írási-gyűjteményeket, mellyeknek köszönhetni azt a' tsekélyet is, a' mit a' régi hetrurok nyelvéből ismérni. Észre kell itt venni, hogy ezek még a' Görögök előtteltek, kik a' mesterségeket űzték, és hogy az ő fő városok, Bolsena, bé vételekor, 205-vel K. U. 's előtt, ott 2000 kép Oszlopok találtattak, mellyek Romába vitettek.

A' második szállában vannak az újjabb szalamia munkák. A' harmadik, mellynek belseje márvány, a' régi szalamia daraboknak rendeltetett. Itt az egész pogány vallású, és játékos költeményekből találni emléket. A' 4-dikben vannak régi rajzolatok Görögöktől, és Romaiaktól-Olaszoktól is a' mesterségek újjra-virágzása után. Ez annál betsessebb ötöl, mivel meg mutatya, hogy a' régiek rajzolati maga az idő által, és a' próbáltt ki jobbíttások által is sokat szenvedtek. A' 6-ik ban aranyos-darabmúnkák, és rajzolatok, régi mód szerént ékesítve. A' 7-ben külömbbféle régiségek, és kép seregek. A' 8-ban 500 kép-rajzolatok (portraits) egyébb sok rajzományokkal. A' 9-ben hasonlóképpen. A' 10-ben emlék-pénzek. Nápolt ki vévén, ebben hasonlója nints, 14000 peldány, mellyek közűl 1000 arany, 4000 ezüst. A' 11-ben a' sok drága márványak, Kristálok 's gyémántok vannak minden féle formákban. A' 12- és 13-ban sok rajzolatok jó Mesterektől. A' 14-ben a' réz-nyomatok, és kéz rajzok 70 lap kötetben (folio). A' 15. A' külömbbféle vázok. A' 16-ban a' legdrágább, gyöngy, és finom ötlök minden nemű formázatokban. És leghíressebb mesterek remek munkái. A' 17-ben tsupa kis formában festett képek (miniaturs). A' 18- és 19-ben ismét régiségek, képek, oszlopok. A' 20-ban tsupa emlék pénzek.

A' kép-tár atatt való szobákban van egy könyvtár, melly sok ritka munkákkal, és drága kéz-írományokkal gazdag, 's végre egy emelete az épűletnek a' kép-írók, kép faragók, és építtő Mesterek

Academiájának engedtetett. A' kép-tárral, és régi palotával a' Pitti palota kaptsolatban áll 250 öl hosszú fedeles folyosó által. Egy nagy szabad piatzon áll; magányossan. Az épület noha nem tzifra, de felséges. Föld színt, és az emeletben a' legszebb kép-írományok, és friss-festések díszesítik a' szállákat. A' kert, mellynek hoszsza 3000 láb, minden hasznos, gyönyörködtető ötlökkel kellemetes, a' hol is az oszlopokban, Oszlop-képekben, és ugró kútakban a' mesterség fémlik, a' természet jádzani látzik.

A' Museum tsupa eszre vételre méltó dolgokkal díszel, a' természet-míve-története, és mekkormérés országából. A' Pitti Palota, és kép-tár közepette fekszik. Föld-színt egy nagy szállában találni Toscana külömbbféle míveit, 's egy testalkatvisgálló műhelyt. Az alsó emeletben két szálla földi, és vízi nagy állatokkal, madarakkal, tsontokkal, és szarvakkal, 's könyvekkel van meg rakva, a' könyvek természet mívi-történeti-mekkor-méröi ötlökről vannak. A' többi szállákban eszközöket, mív-szereket, és kisdedmásakat látni a' tapasztalandó természeti tudomány, és míves-mekkorságmérése több féle ágai magyarázattyára. Egy garáditstsal fellyebb el jutni a' test-kontzoló, és természet-történeti tárakba, a' hol a' legszebb gyűjtemények vannak, kész-szerekből, madarakból, halakból, mászókból, férgekből, tsiga-teknyőkből habarnitza-hűvelekből, a' külömbbfele matskaméz és gyánta nemekből, fákból 's a' t rendessen helyheztetve, ezen gazdag gyűjteményihez az állatok, és plánták országának járolnak még az ásványok, mellyek nem kevesebb számúak, 's érdeműek, mellyek köztt sokasága találtatik a' legbetsessebb drága köveknek.

A' museumhoz tartozik a' tsillagvisgálló is, a' melly hasonló képpen kelletén el van látva, és a' legszebb tsillag-nézö eszközökkel bövelkedik.

A' Pitti palotán kivül érdemessek látásra a' következendök: Strozzi, Corsini, Riccardi, Cappani,

Salviati, Brunaccini, Bucellaj, Buonaroti, Altoviti és Mozri.

A' Sz. Lorentzo könyvtár, a' szép kúpos Templom mellett, a' hertzegek és Medicisek kápolnájával, a' Medico Lorentziana név alatt, leginkább számas kéz írománnyi végett jeles, mellyek 4000-re mennek minden nyelvekből. Sok Törvénykönyvek (Codex) vannak benne a' régi remek-íróktól (Classici) nints tudomány ág, mellyből ez a' könyvtár legtisztább forrásakat nem nyújthatna. Továbbá a' Maclibechiana 90,000 kötettel, és mint egy 8000 kéz írománnyal, 's a' Marcelliana 40,000 kötettel, sok kézírással, és választott rézrajz-gyűjteménnyel. Van Florentziában egy Universitás is, a' Lo Studio épületben, egy könyv-tárral, fűvész Kerttel, melly a' Bobolival szomszéd, és más segéd intézetekkel; egy Collegio de nobili, és egy mesterségi oskola, vagy a' mesterségek 's kéz-művek-tartaléka (Conservatorio) a' szép mesterségek Academiája, és Academia Fiorentina.

Mindég hazájja volt Florentzia a' szép mesterségeknek, mellyek abban a' vadság századi után újra virágoztak.

A' legméltóbb emlékekkel bővelkedvén a' régiségből, úgy láttzik ellenben, hogy az új módi feleslegi-tziffraságban nem akarja egyébb nagy városit Itáliának köz-majmolattal követni. Nints p. o. a' városon belűl séta-úttya. A' szekér-sétások részére tsak a' Porta di S. Gallo előtt, és Porta Romana-tájjékában van hely.

Több Játék-néz-házai közt jelessebbek a' Pergola, és degl' intrepidi.

Istenes fundátzióji közlt; a' S. Marin Ispotály; tag-bontzoló néz-tárral, és seb-orvosi intézettel; a' S. Bonifacio-beteg-ház, és kotza-ház.

A' mesterségek elő-mozdíttása Dütsösségéhez azon érdemet is kaptsolta Florentzia, hogy az Olasznyelvet tökéllete tisztájában meg őrízte. A' Florentziai della Crusca Academia szó-tára mindég Törvény könyve marad ezen nyelvnek. A' nyelv tiszta

a' Nép köztt is, noha a' ki mondás durva. Florentzia Anyahelye sok jeles tudósoknak, és mestereknek. A' híressebbek ezek, Americus Vesputius, a' ki útazási, és találmánnyi által egy egész világ részének maga nevét adta, Galilaei, Tsillag visgálló, Michael Angelo, Dante, Bocaccia, Andrea del Santo, Leonardo da Vinci, Fontana, Alberti, 6 Pápák, és több Cardinálok.

Egész Itáliában nem találni több kellemeket, mint Florentziában. Tsendes vonata a' barátságas, és emberséges Lakosoknak még az idegennek is ösztönül szolgál a' gántsok kerülésére, és erkölts szeretetére.

Igen jó kereskedése volt hajdon Florentziának, de a' mi últa a' jó Reménység hegyesse körül Indiában az új út fel fedeztetett, és mi últa Amerika ismeretes lett, más Nemzetek meg tsüggesztették Florentzia kereskedését; azomban virágoznak itt még több selyem, és gyapjú-kéz-művek, melly régtől fogva hírességét most is meg tartya, és készitt: tafotát, Damaszt, atlatzot, és bíbort, mellyel ki terjedő kereskedést űz. Készül itt: Selyem kaptza, portzellán, szőnyeg, finom szalma-kalap, szekér, lámpás, minden féle portéka alabástromból, márványból, musivban, tűkör 's a' t. A' föld tenyészsége is többféle kereskedés ágait segétti. Rónája Toscanának minden nemű gabonát terem igen nagy bővségben, szemlélni itt a' gyönyörű szeder, és olajfa erdőket, a' legszebb jó illatú tzitromokat, mellyek köztt leginkább a' Florentziaiak legkellemetesbb ízűek. Terem itt sok bor is; a' vörös ugyan nem olly nemes, mint a' fejér, azomban jó ízű. Mind ezen termések ötlei is a' kereskedésnek, 's ezek, mint a' Jasmin, és Narants virágból készültt égettbor (essentia) igen jól el kelnek. Azomban, noha olly hála adatossan jutalmazza is Toscana földje a' paraszt szorgalmát, alája van mindazon által gyümöltsös míve vettve a' gyakor szél, és áradás veszedelmes pusztíttásinak.

Közel lévő kör-vidékiből ezen városnak említtést érdemlenek: a' Hertzegek kedves mulatóhelye, Poggio imperiale. Az út oda a' Porta Romana által vezet, 's ázon kivűl egy mértföldnyi felséges séta, tölgy, és Cyprusfákból. Annak végén egy félgömbű pásitos helyre érni, melly egy-rétű Kollátal van körül véve. Mind a' két részről márvány oszlop képeket venni észre. Átlást, és Iupitert, szép, és alkalmas épűlet, kis Udvara Oszlopokkal, és mely képekkel ékes. A' kert felséges, kollátyai tzitrom fából vannak, tsupa virágoknak van rendelve. Innét egy léptsőn egy barlangba hágni le, melly tsiga-teknyőkből, és sziklákból áll. Hátúl van benne egy oszlop kép. Ennek feje alatt egy víz-sugár jádzik a' körül-járo napnak kerületében, mellynek ereje olly felséges, hogy a' kép feje mint egy gyöngy ház legyező-által láttatik. A' barlang, és az oda vezető tsiga-teknyős út telye van kis ugró vízekkel, mellyek minden-felül elő fetskendenek. Lehetetlen ezen várast, melly éjszakrúl a' Fortezza S. Giovanni várral, a' Belveder Kastéllyal, a' város felett egy dombon, és alatta a' S. Miniato erősséggel ékesíttetik, látni a' nélkűl, hogy azt az ember ne tsudálja. Florentzia majd tsak nem egy város Italiában, melly annyi sok szélvészek köztt is régi fényességét, és népességét meg tartotta. Ezt némellyek, az Isteni gondviselés után, a' Medicisház bölts, 's istenes, kegyes kormányozásának tulajdonítttyák, mellyből mind eddig valódi, 's Atyai, gondos Uralkodók vezérlik azt.

Látni érdemessek még közelében a' Cascine az Arno partján, 150 házakkal, és egy Prato nevű mulató erdőtskével. Továbbá Michelazzi, mulatóház a' Bellosguardo dombon. És távúlabbra: Fiesolo, hajdon város, a' hol most tsak egy régi püspöki Templom, és néhány épűletek vannak, 's a' mellynek omladékiról gyönyörű ki látás van.

Továbbá emlékezetes helyek a' Florentziai vidékben, vagy kerületben a' következendő helyek.

Campi, városotska a' Bisenzió folyótska mellett, itt a' legfinomabb szalma kalapok készűlnek.

Capraja, gróf tzími Kastély.

Careggi, v. Campo Reggio, és Castello kir. mulató várok.

Scarperia, város, az Appenninek alat, a' hol jó vas, és atzél portékák készűlnek, egy Agostoni Klastrommal, régi várral, és zálog házzal.

Cafaggiulo régi vár, a' Medicis Ház eredeti vára.

Pontassieve helység, 150 házzal a' Sieve parton egy Franciscanus Klastrommal, régi várral, és híddal.

Dicomano a' Sieve mellett, 4 temploma, kápolnája, és Ispotálya van. Nagy helység, vagy városotska.

S. Gaudenzio helység, eleséggel bővelkedik, jó vásárral.

S. Giovanni 1296 épűlt város 1500 Lak., 2 Apátza Klastr.

Incisa helység egy várral az Arno folyó partján.

Montevarchi, népes helység 1 várral, és Apátsággal.

Monte S. Savino, kis kellemetes város egy szép templommal, 4 Klastrommal, és 2900 Lak.

Civitella erős városotska 1100 Lakossal.

Lucignano, falas helység 1700 Lakossal, Klastrommal.

Fojano falas mezei város, nem meszsze a' Chianatol 1 Klastrommal.

Montepulciano város, püspöki szék, 1 Seminariommal, ispotállyal, Jesuita Collegiummal, és néhány Klastrommal. Nevezetes bor-termesztéséről.

Cortona, régi falas város egy magas hegyen, Püspöki szék, két tudományos társasággal. Nevezetes itt a' Sz. Ferentz 3 Bendéből való Sz. Margit teste egyik templomban, melly 5 száz esztendöktől fogva ápolgattatik az Isteni Mindenhatóságtól

a' meg térő bűnösök vigasztalására. A' Püspöki templomon kivűl 6 plébániát, és ednéhány Klastromot találni abban egy ispotállal. Lakosi száma mintegy 4200. Fel tűnő épületei a' hetruri régiségek akademiája, a' játék szín, a' Püspöki palota és Tanátsház.

Castiglion Fiorentino, városotska Cortona, és Arrezzo közt, van benne egy szerzeti templom, Piaristák Collegiuma, 1 Kotzaház, és vámház.

Arrezzo, régi város, külvárosival mintegy 8200 Lakost táplál, Püspöki szék, 16 Plébániát, 18 Klastromot, es 4 Ispotályt lelni benne. A' püspöki templom legderékjebb épűlete. Anya városa ez több híres embereknek, kik közt vannak: Metzénás, a' musika kóták fel találója, Aretin Péter, Satyrikus, és Petrarcha vers szerző.

Pietra mala, helység, esméretes a' Radicosa hegyről, melly némelly időkben füstölög, és lángol.

Anghiari, derék hely: itt Junius 29-kén ló futtatás tartatik.

Borgo S. Sepolchro, város az egyházi Birtok határ szélén, 800 házzal, és 3500 Lak., püspöki szék, a' káptalani templom mellett 3 plebánia, 11 Klastrom, és 1 Seminarium van benne.

Sevino helys. 1 pléb., 2 Klastrommal.

Bagno, helys. Lakosi sok fa edényt, és olvasót tsinálnak.

Poppi, régi falas város a' Casentini völgyben 4 Kapúval.

Bibbiena, város 1 pléb. 3 Klastrommal. Közelében van a' Camalduliak híres Remetesége.

Rocca S. Casciano, 2 Klast.

Modigliana, kis váras 2400 Lak. erős hegy vára, 2 fundált temploma, 4 Klastroma, Piáristák Collegiuma, 1 Ispotálya, 2 zálog háza, és Academiája (degli Incaminati) van.

Marradi, helys. a' Lamone parton, 1 pléb. 2 Klast. 1300 Lak.

Firenzuola falas városotska a' Santerno víz mellett.

Prato, város a' Bisenzio partján, igen szép termékeny vidéken, egy régi fellegvárral, 20 nyílt piatzokkal, 12 plébániával, 17 Klastrommal, 10,700 Lak. a' kik posztót, vásznat, és rézedényt készítenek, több szép épűlettel. Artimina, és Poggio a Cajano, mulató várak egy hegyen.

Pistója, régi tekíntetre érdemes város, 10000 Lak., falakkal, és bástyákkal körűl véve, 4 Kapúja, és egy felleg vára van, püspöki szék-útzáji, piatzai, és több épűleti helyesek, és pompások; fő képen; a' püspöki templom, a' Collegiata; Sz. Bertalannál, a' Sz. János, Sz. András, és Sz. Antal templomai, a' nagy ispotály, püspöki palota, a' Tanátsház 's a' t.

S. Marcello, helys. 900 Lak. a' Pistojai hegységben, a' Modenai úton, itt sok gesztenye fa termesztetik.

Barga városotska 2100 L. szép palotákkal, 's Collegiatával.

Pontremoli, erős városotska a' Magra folytában egy felleg várral, 2600 Lak., 1 Collegiat, 5 plébán. néhány Klast.

Bagnone, h. 700 Lak., 1 prépostság, és Agostoni Klastr. van benne.

Fivizzano, falas városotska az Aulella víznél egy Prépostsággal, és 2400 Lak.

Pietra Santa, helyes nagy helység a' Vallechia hegy alat, egy motsáras egésségtelen vidéken, egy köszíklavár oltalmazza, szép, nagy, egyenes, és széles útzáji, helyes házai, 's tekíntetes templomai, leginkább Sz. Agostoné, díszesítik azt.

Pescia, falas város a' Pescia víz parton, püspöki szék.

Bella vista, pompás mulató vár.

Nievole termékeny völgy.

Miniato, régi város 2100 Lak. Püspöki szék, van benne a' káptalani templomon kivül 6 plébánia, 6 Klastrom, 1 Seminarium, 1 kotzaház.

S. Croce helys. 3200 Lak., a' kik szorgalmatos kézi mívesek.

Empoli, helys., 2600 Lak., szép préposti templommal.

Certaldo, helység az Elsa völgyén egy dombon, Bocaccio, híres költő, anya városa.

Castelfiorentino derék helyseg egy várral.

S. Gemignano, szép helység az Elsi völgyben egy hegyen 2200 Lak., 2 plébán. néhány Klastr. 1 Ispotál.

Colle helyes falas város egy dombon, 2 kül várossal, az Elsa folyónál, püspöki szék, egy régi vára is van.

Radda tsekély helység 800 Lakossal.

Florentziaból Livornóig 10 órát számlálnak. A' legegyenesebb út az Arno bal partya hoszszában: Lastra, Ambrogiana, Scála, Castel del bosco helyeken által, a' mellyek egyszer 's mind posta állások. Ezen úton keveset talál kivántsasága a' mesternek, és természet visgállónak, a' mi azt meg elégíttené. Az eggyűgyű természet kedvellője ellenben nem eleven illetődés nélkűl fogja ezen termékeny, és mosolgó Arno völgyét által vándorlani. A' kis városok, vagy helységek mind a' két részén a' víznek a' szem előtt olly fénybe jelennek fel, a' millyenre az tsak nagy városok pillantatán szokott. Az út majd általljában egészlen mezei épűletekkel rakott, mellyek égett köből vannak az épűleti mesterség rende útán állítva. Itt készíttetnek hamv-vedrek, és más tserép edények a' legszebb régi fórmák szerént. Ezen műhelyek (úgy tartják) már a' régi hetrurok ideitől fogva itt állanak. Az Arno szép partján szemlélni, miképpen ama finom szalma Kalapok készűlnek, mellyek ezen vidék állapattyát szerentséltetik, mivel hogy az abbol folyó jövédelem esztendőnként 4 milliomra számaltatik, 's azt a' fehér-személlyek osztyák

fel magok közt, mivel a' férfiak ezen dologba magokat nem keverik. Két hold föld aratása elég szalmát ád kalapnak ez egész tartományba, azomban erre tsak a' kartsún fel nött szép nyári buzának szalmája alkalmatos, melly ezen tárgyra sovány, trágyázatlan; meszes dombokra vettetik jó sűrűen, és tökéllétes meg érése előtt le arattatik.

Livorno, Liguriu m.

Híres kereskedő város és szabad Révpart Toscanában, a' közép tengeren. Livorno', és az Arno' torkolatya között állott valaha ama jeles révpartya Pisa köz kormánynyának (Resp) melly 1284-ben a' Genua béliektől majd egészen el pusztíttatott, ugy, hogy most még tsak néhány régi tornyok vagynak abból fenn, mellyek valaha annak oltalmára szolgáltak. Livorno akkor még Castrum Liburni nevet viselt, és tsak mező város volt falak nélkűl. A' Genuabéliek, kik Livornót bírták, eladták azt 1421-ben a' Florentzia-bélieknek. Tsak ezen helynek bírtoka által szerezhetett nékiek hasznot Pisa' bévétele; 's ettől fogva nem is volt többé szó a' Porto - Pisanoról, a' melly ugy is már a' tenger' áradási által egészlen eltemettetett. A' Medicisek' világihasznot illető (politica) éles látásának nem vólt ismeretlen sikere Livornó fekvésének; megerősítették annak okáért a' fel virágzó várost, azt szabad révpartnak hírdették, annak népesíttésére sök Görögöket fogadtak abba bé, és mindeneknek, a' kik itt telepedtek, jeles szabadságokat engedtek. A' régi révpart meg nagyobbíttatott, a' város kerülete kiterjesztetett, újj 225 öl hoszszúságú révparti töltés (Molo) építtetett: Bástyák, víztsatornák. é. a' t. készűltek, 's átaljában semmi el nem mulasztatott, a' mi Livornóban a' kereskedés előmozdíttására, és népesedésre tárgyazna. 1629-ben azon része építtetett a' városnak, melly a' két erősségek közt fekszik, és újj Velentzének neveztetik, mivel az szinte úgy, mint Velentze vársa Canálak által mettzetik, mellyeken a' portékák

a' révpartból kis hajokban egész a' kalmárok házai, vagy portéka tsűrei elejbe vitethetnek. Igy nevelkedett Livornó egy helységből kevés századok alatt a' Toscana legjelessebb városi rangjáig, és most 60000 Lelket számal.

A' mi pedig annak népességét, és szaporodását elő mozditotta, a' szabad szállás, vagy oltalom hely volt, melly itt azon 'sidóknak engedtetett, kik Spanyol, és Portugall Országból ki kergettettek; a' Párt fogás, mellyet nyertek, oly ki terjedett vala, I. Ferdinánd alatt, hogy a' legkissebb sérelem, mellyel illetődnének, legkeménnyebben meg bűntetődött légyen.

Tágassága Livornónak mint egy 350 öl hoszszú, 's annyi szélességű, melly annyi népségre teknéntve tsekély tér; azért a' házbérek igen nagyok. Az útzák egyenessek, jól alapoltak, vegyessen még is szűkek, és a' nagy házok miatt homályasak. A' legszebb útza a' Strada Ferdinandea, melly a' város közepén által egész a' révpartig húzódik, által metzi a' fegyver-piatzot, (Piazzadarmi) mellyből mind a' két fő kapút láthatni. A' házak mind égett kőből vannak, 's azért egésségessek. Legjelessebb épületek a' piatzon: A' püspöki Templom, és nagyhertzegi palota, Palazzo del Principe, a' hol a' nagyhertzeg lakik, a' midön Livornóban van. Azon piatzon van egy kút is, melly jó nagy, de víze nem igen jó, noha azt iszszák. Átalljában veremvízzel (Cisterna) élnek, tsak a' kik azt tehetik, hozattyák Pisából az ívó-vízet. Ez a' szükség indította a' kormányt a' víz-vezetéket készíttetni, melly a' hegységből Colognote nevű kútforrásból, hozza a' jó ívó vízet. Nagy alkalom Livornónak az Arno folyó tsatornája, melly által oly élletes, és könnyű kaptsolat tartatik közőtte, és Pisa között. A' révparthoz vezető útban találtatik egy márvány emlék, mellyet II Cosmus Attyának I Ferdinándnak emelt. A' hertzeg egyenessen áll, egy kezét tsipein-tartya, a' másikban hadi-vezéri páltzája van, az állástalp

négy szegletin mindannyi szalamia foglyok hevernek békóban.

A' révpart hoszsza mint egy 300 öl, 's a' víz mélye a' legmélyebb helyen 36 láb. Igen ki van téve az áradásoknak, mellyet tsajka híd által pótolnak, mellyen-által az öszve gyűlött iszapot időről üdőre ki meregetik, oltalma a' tengerbe egy mértföldnyire nyúló töltés, melly jól meg van erősítve. Látni itt minden nemzetből hajókat. A' fegyverházban egyedűl préda-hajók, (Tartane Brigantine) és egyébb kissebb sajkák a' halászatra, és kereskedésre, készűlnek. Belső része a' révpartnak (Darsina), úgy szólván a' második révpart, azomban tulajdonképpen tsak oly része a' révpartnak, melly a' városba legtovább bé hat. Ezen résznek (melly a' nagy tengerben Bachin nevet visel) bé menetele, egy lántzal záratik el, melly egy részről a' régi erősségre, a' másikról, a' belső part végső szélére van erősítve. Nem meszsze innét vannak az egésségpróba, és vám házak egy ör-álló házzal, kettős ágyú sántz által őríztetve.

Nem meszsze a' várostól; éjszakra látni egy tornyot egy köszíklán, a' tengertől körül véve, ezen torony ágyúi alatt kell ki tartani a' 40 napi egésség próbát a' napkeletről jövő hajóknak. A' napnyúgoti részen ismét egy torony vagyon, hasonló képpen a' tenger vízétől körittve, melly világosít a' hajóknak; különös tekéntete, két egymás felett épűlt toronynak látzik, végre 5 mértföldnyire a' nagy révparttól szemelni egy harmadik tornyot a' Melonia szigetén, melly tsák 56 — 60 ölnyi kereszt-szélességű, 's tsak alig tűnik fel a' tenger tűkörén. Ezen torony négy szegletű; és fehérsége teszi, hogy oly meszszirűl szembe tűnik. Leginkább a' hajósoknak szolgál, kik a' révpart felé evedznek, hogy a' köszirteket kerűjék, mellyek ezen szigetet környékezik.

Az Ispotály (Lazaretum) több nagy épületekből áll, a' tenger által mosódik. Itt minden személlyek, kik napkeletről jönnek, Kemény vigyázat alatt a' 40 napot kéntelenek ki tartani, azomban a' portékák

tsupa ernyő-fedél alatt a' levegőre tétetnek. Ez az Ispotály igen közel van a' városhoz, azért most egy órányira attól másik építtetik a' szabad vidéken.

A' bűntetés ház nagy, igen magas falakkal kerített épűlet, mellybe éjjelre a' hajóbéli foglyok tsukatnak, kik nappal a' révparton, vagy napszámban dolgoznak, a' mi azoknak szokott meg engedődni, kik valami kézi-mesterséget tudnak, azomban a' katonák, a' kik azokat mindehol őrzik, 's a' kiket nékiek kell fizetni 'Soldjokból, jót tartoznak állani ezen foglokért.

Az Olaj-tsűr (magazinum) a' kalmárak részére igen hasznos, ez intézete végett, emlékezetre méltó nagy épűlet, tsak a' boltok alatsonyok valamannyire, de a' szépség hijánya bőven ki pótolódik annak nagy haszna által. Egész belsejét falazott, kereszt-padlatokkal rakott tartalékok töltik, mellyeket el lehet zárni. Itt a' kereskedők olajjokat egy tsekély fizetés fejében el tarthattyák, miglen alkalmatosságat találnak azt eladni.

A' legjelessebb szentegy-házak Livornóban, a' fő Templom, igen szép-boltozattal. A' Görög Tem. plom, egy-rétű épűlet két képpel, (Üdvözíttönk, és a' B. szűzé) arany falzatra, régi izlés szerént. A' Dominicanusoké. A' Trinitariusoké. A' Sz. János Temploma, és a' várostól egy órányira, egy hegyen fekvő, márvánnyal fényeskedő B. Aszszony Temploma. Minden egyébb vallású Templomoknak tulajdon temetőjök van, mellyek közt fel tűnnek az Angol nemzeté, melly nagy, magas falakkal, carari márvánnyal kerítve, Oszlopokkal, 's ezek köztt vas rostélokkal. Még fel tűnőbb a' Hollandoké, melly egy kerthez hasonlít, a' hol a' temető sirok köztt séta-útak vannak tsinálva. Livornóban 12000 'Sidók számláltatnak, 'Sinattyok egy a' legszebbek, nagyobbak, és gazdagabbak közűl Európában. Több oskolákat bírnak a' Rabinok Kormánnya alatt. A' 'Sidók itt többnyire igen gazdagok, legtöbb házakat bírnak, mellyekből számas jövedelmeket húznak. A' legszebb mezei-épűletek is a' város kör-

nyékében ő hozzájok tartoznak. A' 'Sidókon kivűl vannak sok ürmény, nem eggyesűltt Görögök, kiknek tulajdon Templomok van, az ürményeké igen szép, és jó izlésű díszei vannak. A' törököknek is van Imádság háza. (Moschee.)

Livorno az első szabad révpart volt a' középtengeren, mellynek fel állíttásában a' Medicisek világi hasznú okosságokat kimutatták. A' fő kereskedés itt közbe vetett kereskedés, a' 'Sidók, és ürmények itt jobbára minden nemzetek vevő - keríttői. Az Angolyok, es Hollandok egész sereg kereskedő hajókat küldenek oda, a' Frantzok visznek Lyoni selymet, bort, dohánt, égett bort. Azomban most már nem oly eleven itt a' tsere vásár; ki hordatik onnét: fa-olaj, és egyébb tartományi alkotmányak; természetes, és fonyott gyapat (pamut) nap-keleti kávé, melly ide Alexandriából jön, finom latka (lacke) kénkő, és külömbbféle fű-szerszám, római anis, égett-bor-erő (essentia) borkő 's a' t. A' Legjelessebb Livornoi kézmívek a' Klárisok (Corallen) mellyek Sardinia és Corsica partyairól, fő-kép Bizertáról, közel Tunishoz, jönnek; álmélkodásra méltó, melly sok kezek-által mennek ezek által; midön végre az utolsó pallérozaton által mennek, 'sinorokra fűzettetnek, és igy Amerikába, Affrikába, és Török-Országba a' vásárra küldetnek. Ezen az egy portéka-nemen esztendőnként 400000 for. nyernek. Találni Bor-égetőt, lágy-irha-műhelyt, festőket, dohány, és papíros-fábrikákat. A' révpartba esztendőnként 3000 hajók eveznek bé. Sok europai nemzeteknek itt kereskedési követjek van.

Livornóban kevés nemesség van, mind kalmár, vagy mester ember. A' leghíressebb tánúltak ezen városból voltak: Venuti Fülöpp régiség visgállója, és Coltellini költő. Mivel Livorno kereskedő, és Itália újjabb városi közűl való hely, híjába keresni itt a' régiségeket. A' kereskedés lelke, melly tsak szerezni akar, ki zár minden nagy költségeket a' mesterség-mívei gyűjtésére. Egyébb ként itt mindent fel találni, a' mi az éllet alkalmára kivántatik.

A' város, és a' körülötte fekvő külvárosok köztt van egy hoszszú séta út. Gli sparti, a' Molo (töltés) is, a' fegyver piatz, és Monte Nero, a' hol ama szép B. Aszszony Temploma áll, nyíltt-köz séta helyekűl szolgálnak.

Utazás Livornóból Pisára,

Pisába az út szép róna-földön visz, 4 óra alatt oda érni. A' tartomány igen lapos, 's azért részént az Arno ki áradási, részént a' tenger vízei motsárokat hagynak azon. Közelében nagy erdők vannak, veres-vaddal, a' hol a' nagyhertzeg vadászatya van. A' tájék ezen erdő, és Livorno köztt jobbára veteményes földekből áll.

Pisa, egy a' legnagyobb Olasz városok köztt Toscanaban, egy vidám lapon fekszik, az Arnonak a' tengerbe ereszkedő torkolatyától 6 óránnyira. Az ég allj egésséges, és oly lágy, hogy ott tsak nem mindég a' tavasz-mosolog, hajdoni 150,000 Lakosi helett most 17000 számal, 's annál néptelenebbnek látzik, mivel nagy kerűletű, és szép épűletei vannak, 's ez a' híjány a' mívesség rokkanását szükségképpen maga után vonta. Az Arno víze a' várost tsak nem eggyenlő két félre osztya, mellyek 3 hídak által kaptsoltatnak öszve. Mind a' két nedves részek, Guai, (Lungarno) legnemessebb épűletekkel díszeskednek, mellyeknek véd-partos-formája a' köz-kormányi hadas időkre emlékeztet. Az útzák szélesek, egyenesek, és nagy kő-lapokkal béllettek. Még is minden pusztának, és üresnek tetzik, és tekéntete annyi fényes épűleteknek az útazót tsak szomorítya, mivel abban a' népességet nem leli, mellyet keres, és minden ki holtnak látzik. Mindazon által hanyatlása után is, nem enged ez a' váras, a' tudományi tárgyakra nézve, egyebeknek. Az itt lévő Universitás igen régi, és minden-

kor hires Tanitóji voltak; fénnyéhez nem keveset adtak hajdon: Bartolus, Accursius, Alciatus, és több más Tanúltak. A' tsillag nézet, és fűvészkert legjobb korban állanak. Ezen városban több van 80 Templomnál. A' fő Templom Nagy B. Aszszonynak van szentelve, a' 11-ik századból ered, egy Görög mestertől építtetett; egy felséges, tiszteletet ihlelő épűlet, több féle Jelességekkel gazdag, 3 nagy kapuja van szalamiából, mellyek oly szépek, hogy a' Florentziai keresztelő kápolnájával veteked-nek. A' szentegyház hajózatya 5 osztályába 74 zöldmárvány, vagy Porfir oszlopokon fekszik. Legjelessebb képfarágó munkák ezen Templomban Adam és Eva, Pietra santatól. Meleager vadászatya féligfaragott munka. Több híres képírók, és faragók munkáival. A' predikálló szék márvány régi képfaragásokkal, és harang-értz-ékességekkel. Képei aranyossak, és igen gyönyörűek; fő-képpen egy Sz. Cecille képe.

Mindenek előtt emlékezetes, különössége miatt, a' harang torony, egy Wilhelm nevű német mestertől építtetett a' 12-ik században, henger (Cilinder) formájú, és 7 egymás felett állított márvány oszlop rendekkel ékes, magassá a 188 láb, 's abban egy igen alkalmas, és világos 193 fogú garáditson hágni fel. Oda fenn gyönyörű a' ki látás. Ha pedig le néz; vagy egy függő-'sineges ólmot le botsájt az ember, el bámul az észre vévén, hogy az 15 lábnyira el távozik a' ponterányosságtól (linea perpendicularis) melly következőleg 7 graditsi szegletet formál. Ennek okát sokféle képpen magyarázzák. De mivel már 600 esztendeig sérelem nélkűl áll a' torony, talám kész akartva épűlt úgy a' mesterség ki mutatása végett.

A' keresztelő kápolna (Battisterio) egy régi, kerék, szép Oszlopokkal díszes, a' fő Templom ellenébe álló épűlet, gothi ruhában van úgyan, de nagy pompával pipeskedik. Belűl két egymás-felett álló Gránit oszlop rendekkel ékesíttetik, mellyeken egy hoszszúkás-gömbű kúp nyúgszik, közepén

vagyon egy 8 szegű keresztelő medentze márványból, mellynek oldalain rosátskák vannak vésve. Ezen káddal még akkor éltenek, midön a' Sz. Keresztség bé mártással adatott. A' predikálló szék majd egészlen által világíttó márványból van, napkeleti granit- Oszlopokkal támasztva, mellyek oroszlányokon állanak. A' Templom boltozatya oly hangos, hogy a' legkissebb zaj is harang szóhoz hasonlón hangzik. A' viszsza-hangzat (echo) oly rendkivűl való, hogy akár melly lassan szollyon is valaki eggyik részrűl a' fal ellenébe, a' másik felűl minden ki mondott szót legtisztábban megérteni. A' Campo Santo (Temető) a' leg nagyobb mesteri ritkaságok közé számláltatik, egész Olasz-országban. Ez egy régi temető, mellynek földjét a' Pisaiak Jerusalemből hozták, getti tornátz üregekkel bé foglalva, mellyeknek falai fris festésekkel ékesíttettek a' legrégiebb, és híressebb mesterek kezei által; ezek köztt fénylenek: Giatto, Memmi, Artagna, M. Angelo, és más többek. Van itt egy hetrur és romai régiségek gyűjteménnye, nevezetessen hamvvedrekből, és koporsókból.

A' több Templomok köztt még emlékezetet érdemel, a' gothi ékes mesterség-végett jeles B. Aszszony Templema, Madonna della Spina, és a' Cavalieri szentegyház, az épűleti tudomány az oltáran sikeres vonatokkal fénylik, valamint a' prédikálló szék három ábrázalatyán is. A' Sz. István Temploma, melly a' közel lévő palotával együtt, a' valaha itt lakó Sz. István Rende vitézihez tartozott. A' Mattheo Templom szép formában épűlt, emlékezetes, felséges, bámittó, meszsze-látható rajzolati végett tető-padlatinak.

A' magány épületek köztt jelessebbek több paloták, és a' kalmár-pénzváltó (Loggia de' mercanti) nagy, pompás épűlet, a' legjobb mesteri izletben, nyiltt ivzatokkal, és dori rendű oszlopseregen támaszkodva. A' nemesség háza (Casino de' nobili) melly a' nemessek mulató helye, és az idegenek gyűtekezete. Látni még Pisában sok szép palotá-

kat, nagy tornyokkal, melly Jus valaha a' nemességnek különböztető jelűl engedtetett. Láthatni az Ehség tornyát is, mellyben Ugolino della Cherardesca 1283-ban magzatival együtt el veszett.

A' legnépessebb séta-helyek Pisában a' Parttöltések. A' lakosok szeretettel tellyes szívessége, és szolgállattya Pisában az idegennek a' mulatást igen kellemetessé teszi. A' várostól egy óránnyira, a' S. Giuliano hegy tövében, vannak a' híres Pisai ferdők, 12 meleg kénköves források kerittetnek bészép, tárgyas épűletekkel, a' hol minden szűkségei az itt számasan egybe-gyűlekező ferdő-vendégeknek tökélletessen meg elégíttetnek, noha most azok kevesebbé látogattatnak, mint az elött. A' Pisától két órányira fekvő gyönyörű karthusia is, pompás szentegyházával, érdemes a' látogatásra. Ezen kivűl látni még Pisa kör-vidékén régi ferdők omladékit, mellyek a' legszebb márványból voltak építve.

Nagy itt az olajból való jövedelem, melly jóságra a' Luccainak keveset enged. A' földek, és halmok jól míveltetnek, és a' márvány-bányák a' szomszédságban a' legjelessebbek közé tartoznak Italiában. A' városban is látni itt, ott, ezen márványból szép munkákat.

Vico Pisano, félig el pusztúltt városotska, 1300 Lak. egy dombon, valamenyire egésségtelen helyen.

Bietina, egy ingoványos vidéken.

Noce falu, az Arno partján híres termési jelességeiről.

La Certosa, Nevezetes Karthusian Klastrom.

Asciano, falu egy savanyú víz es kúttal.

Lari helység, a' Val di Fine völgységben.

Ponsaceo, nagy helység a' Cascina partyán.

Bagno di Aqua, helység ferdőkkel.

Volterra (mellyről már emlékeztűnk) igen régi város, melly hajdon egy kis köz kormány volt egy magas hegyen felleg várral, és toronnyal, melly mint országi fogság, nevezetes; Püspöki szék, több templomot, és Klastromot szemlélni benne, fel

tűnnek, a' püspöki templom, és palota, a' Seminarium, a' Piaristák Collegiuma, a' Sz. Magdolna ispotálya, a' város háza, 's a' t. Sikeres só források vannak közelében.

Libbiáno, falu, hegy várral, és kénkő hutával.

Pomerance derék helység egy dombon.

Campiglia, helység, egy dombon, nem meszsze a' tengertől.

Cecina, szép új helység a' hasonló nevű folyótska kiömleténél a' tengerbe.

Az újonnan Toscanához Kaptsolt vidékek:

Az *Orbitello* Hertzegség, vagy is a' Sienai határ széleken fekvő Stato degli Presidj tartomány, melly hajdon Nápolhoz tartozott, 14 □ m., 50,000 Lélekkel; a' hol jelesebb: Orbitello, város, egy a' tengerrel közös tó partján, melly igen jó rév-partot képel, Sienától dél felé 15 mértföldre.

2. Giglio: Szigetetske, az Argentaro hegy által ellenében, tsak egy helység, és talám 1000 Lakos van rajta, a' kik parasztságból, és Sardella fogásból élnek; itt bor is terem, és márvány is töretik.

3. Piombino, erős város 4200 Lak., a' hasonló nevű öblön, vagy tsatornán, fő helye a' Piombino Hertzegségnek, a' Toscanai fő Kormány alatt.

4. Elba, sziget nem meszsze a' Toscaniai parttól, 7 □ m., és a' körülötte fekvő kis szigetekkel valami 15,000 Lakost táplál. A' Piombina tsatorna választya azt a' száraztól. Telye van hegyekkel, mellyek közt a' Capanna 3000 lábnyira emelkedik. A' hegyeken sok jó illatú növevények, és bozótok teremnek. A' völgyesekben, szőllő, olaj, és egy kevés gabona termesztetik. Legnagyobb gazdagsága még is: a' vas, magnes kő, gránit, márvány, és vasas értz-vízek. Legközönségesebb táplálatyok mind azon által a' Lakosoknak a' halászat. Ezen

sziget leghíresebb lett Napoleon Bonaparténak lakása által, 4 Majustól 1814, 26 Februariusig 1815.

Porto Ferrajo fő városában tartózkodott a' szigetnek: mellyben 3100 Lélek találkozik; a' tenger parton egy hegy lejtőjén fekszik, egy révpartal, mellynek két szélén két várkastélyok állanak.

Porto Longone, erős város, 1550 Lak. egy révpartal.

A' szigetetskék: Capraja (1500 Lak.), Pianosa, Palmajola, Monte Christo, Giaruti, Maloria, vagy is Maenaria, és Troja, mellyekben jobbára csak szegény halászok tartózkodnak.

Toldalék.

Az Uralkodó Ház.

Nagyhertzeg:

II Leopold, szül. 3. Okt. 1797, uralk, 22 Jun. 1824, el jegyz 16. Nov. 1817, Maria Annát, Saxóniai Hertzegaszszonyt.

Gyermekei:

1) Maria Carolina, szül. 19. Nov. 1822.
2) Augusta Ferdinanda, szül. 1. April 1825.

Testvérei:

1) Luisa, szűl. 30. Aug. 1798.
2) Theresia, szül. 21. Martz 1801. (Savoya Carignan.)

Mostoha Annya.

Marie, szül. Szászi Hertzegaszsz. Attya Testvérei, 's a' t. Lásd Austriát.

Vége Toskánának.

A' Pénz érték, és mértékek nemeiről a' jövő kötetben.